DE

NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS,

Eorumque Remediis.

LIBRI DUO.

DE
NOXIIS PALUDUM
EFFLUVIIS,
Eorumque Remediis.
LIBRI DUO.

Auctore
JO: MARIA LANCISIO
Ab intimo Cubiculo, & Archiatro
SANCTISSIMI PATRIS
CLEMENTIS XI.
PONT. MAX.

ROMÆ Anno MDCCXVII. Typis Jo. MARIÆ SALVIONI
In Archigymnasio SAPIENTIÆ.

SUPERIORUM FACULTATE.

Ἱπποκράτης Ἀβδηριτέων τῇ βουλῇ, καὶ τῷ δήμῳ.

ΚΑὶ μακάριοί γε δῆμοι, ὁκόσοι ἴσασι τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐρύματα ἑωϋτῶν, καὶ οὐ τοὺς πύργους, οὐδὲ τὰ τείχεα, ἀλλὰ σοφῶν ἀνδρῶν σοφογνώμας.

Hippocrates Senatui, Populoque Abderitarum.

BEati profectò sunt Populi, qui sciunt bonos viros sua esse munimenta, & non turres, neque muros, sed sapientum Virorum sapientia consilia.

Eminentiſſimis, ac Reverendiſſimis Principibus

SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIÆ

CARDINALIBUS

Conſultationi Civitatum, & Terrarum Status Eccleſiaſtici præpoſitis.

JO: MARIA LANCISIUS FELICITATEM.

SI qua bonarum Artium ſtudia mandare literis, atque in,

Com-

Commentarios relata offerre Principibus convenit, illa certè mihi præcipua videntur, Eminentissimi Patres, *quæ omnibus eorum potestati subjectis prodesse valent. Hâc sanè impulsus ratione, cùm plures annos non tam ingenii, quo destituor, acumine, quàm improbo labore perniciosos corruptarum aquarum effectus, pro virili parte animadverterim: cùmque imperio vestro consilia non pauca, nec fortè inutilia ad conservandas, instaurandasque aliquot Ecclesiasticæ Ditionis Civitates, palustri labe penè deletas, opportuno tempore exhibuerim; nonnullas tandem observationes, ac valida præsidia collegi, quæ hoc uno comprehensa volumine vobis sistere non erubesco. Quanquam verò probè scio, multa nunc à me nec nova, nec ignota in lucem emitti; pleraque tamen partim ab*

aliis

aliis nondum observata, partim etiam Curatorum, ac Civium indiligentiâ penitùs neglecta, saluberrimum judicavi, ut ex privatis Actis digesta ad publicam posterorum memoriam, usumque traducerentur. Enimvero non majori laude celebrandi sunt Principes, quòd Colonias recèns deducant, quàm quod jam conditas ab interitu, exitioque eripiant. Sollicitudine itaque vestrâ, AMPLISSIMI PATRES, *sub excelsis potissimùm Sanctissimi Pontificis* CLEMENTIS XI. *Auspiciis, fortè non indignum reputabitur opus, quo Epidemica hujus generis lues à populis in posterum avertatur. Quemadmodum igitur Vos,* EMINENTISSIMI CARDINALES, *incredibili curâ, & vigilantia communem incolumitatem sartam, tectamque servare satagitis; ita ipse in spem erigor fore, ut benevolentiâ,*

& pa-

& patrocinio veſtro meas haſce ad Reipublicæ commodum exaratas lucubrationes excipere, ac tueri non dedignemini.

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Sac. Palatii Apoſtolici Magiſtro.

N. Card. Caracciolus Pro-Vicar.

JUDICIUM DE HOC OPERE.

L*Ibros duos* De Noxiis Paludum effluviis, eorumque remediis, *quibus vir, multis nominibus aliàs in Republica literaria ſpectatiſſimus, Jo: Maria Lanciſius, publicæ populorum utilitati conſulere ſatagit, magna animi voluptate perlegi, miratus in illis lucidum ordinem, ſummam perſpicuitatem, & parem in dicendo elegantiam, quibus Vir ſtrenuus philoſophicas, medicasque vigiliarum ſuarum obſervationes cum penitioris rei geographicæ, & hydrographicæ, a ceteris ferme neglectæ, explanationibus copulavit, ut humanæ ſalutis ſtudioſis commodè ſuppetat, unde morbis ingruentibus occurrere poſſint. Quare celeberrimi Scriptoris, & Archiatrorum noſtri ſæculi facilè Principis, lucubrationem, in qua nihil non conſonum Catholicæ Fidei, & bonis moribus reperi, editione, & omnium plauſu digniſſimam cenſeo. Juſſu Reverendiſſimi Patris Magiſtri Sacri Palatii Apoſtolici hæc ſcripſi* VI. *Idus Octobres Anno Domini* 1716.

Juſtus Fontaninus manu propria.

IMPRIMATUR,

Fr. Gregorius Selleri Ordinis Prædicat. Sacri Palatii Apoſtolici Mag.

CARMEN
D. ANTONII COCCHII
MEDICINAE DOCTORIS
In Opus Illuſtriſſimi
LANCISII
De Noxiis Paludum effluviis.

PAnde Opus egregium latebras, & noctefugata
Rumpe moras, ut luce tuâ velamina tandem
Naturæ retegas: tibi nam promittit Apollo
Æternam annorum ſeriem: tibi deſtinat orbis
Ire per ora Virûm, laudumque inſigne trophæum.
Quæ latuere diu pateant, genioque rebelli
Ut mutent elementa fidem, patriumque tenorem
Conjurata neci, præſens melioribus ætas
Audiat auſpiciis. Grata eſt, cum murmure rauco
Huc illuc jactata fugit torrentis ad inſtar,
Atque per anguſtas rupes iraſcitur unda:
Najades excuſſi laticis tormenta queruntur,
Queſtibus alliciunt, invitant Morphea planctu.
Aſt ubi limoſis cœpit reſidere lacunis,
Et curſu, motuque carens argenteus humor,
Deſtituunt proprias humentia Numina ſedes.
Exul ab Oceano, captivaque marmore lympha
Jam velut in ſolio ripas oblita priores
Majeſtate fluit: cæſo caudata juvenco
Dolia cum præceps ſubiit, ſtridente per Urbem
Evehitur plauſtro, atque imbrem mentita ſerenum
Temperat æſtatem; non ſolâ Tibridis undâ
Conſpicimus, Gradive, tuos geſtire Nepotes.

Flumina cùm cessant, mediis elapsus ab austris
Tunc errat tumidus septeno gurgite Nilus,
Et fundit blandas hyemes. Hinc subdita Cancro
Regna levamen habent. Thetidis sed turpe cadaver
Stagna tacentis aquæ fœcundant æthera tabo,
Effluviis nocitura magìs, quàm lympha Jugurthæ.
Sacra Jovis soboles, nempe ad commercia Cœli
Natus homo, ceu piscis aquis, sic transigit ævum
Aëre libratum: totum quæ circuit orbem
Pars vitæ melior generoso pondere Nitri
Mobile demittit secreta in pectora robur.
Est veluti flumen nativo murice tinctum
Venarum rapidis perlabens fluctibus alveos
Artubus hinc vigor est: alternos cordis ad ictus
Itque, reditque vias, & passim viscera succos
Quæque suos cribrant: cerebri falcata Potestas
Exprimit in nervos laticem, quo remige nostri
Jussa animi tranant, cui non mortalis origo.
Hic veluti Rector summâ, quâ despicit, Arce
Subjectam molem, tenuit quoque nobile rerum
Imperium, sua cùm repetit prætoria gressu,
Tum vigiles umbræ veteris vestigia sensus
Ordine se produnt. Spirantia mollius æra
Non aliter servat regalis Principis Aula.
Cùm minor est radius solis, corrupta Mephitis
Subsidet, & labem, concretis frigore lymphis,
Exhalare nequit: torpent in semine morbi.
At cùm findit agros urenti lampade Titan,
Sirius aut flammas latrat, fermenta paludum
Excitat, & stagnis admixta metallica: quidquid
Aut genus amphibium, vel turbida lina relinquunt,
Quidquid segne jacet, tunc acre volatile reddunt,
Inque auras tollunt rabiosi tempora signi.
Aëre quæ veniunt, minimas tu finge cohortes

Instru-

Instructas gladiis, pharetratas concipe turmas,
Quæ nos insidiis teneant, vitæque minentur;
Sanguinis & lymphæ rumpunt dum fœdera, regnant,
Et pede tunc tardo vitalis volvitur humor:
Hinc subitò languent vires, sævique dolores
Sinciput infestant: ægri sitientis omittunt
Arida labra dapes; ingestas rejicit offas
Convulsus stomachus, nigrâ caligine fervet
Lingua animi interpres: febrisque insania vexat:
Balbutit fatuas invitus scurra loquelas,
Et stupet attonitus, stygioque papavere mersus
Stertit, & à Siculis securæ cantibus aures
Tinnitum referunt: aurito pollice dextram
Si tremulam tangas, chordis vix assonat Echo
Torva supercilio facies, & lumine mœsto
Sponte cadunt lacrymæ, simul & pro semmate morbi
Effulgent maculæ, quæ mox livore notantur.
Pernicosa lues multas grassata per Urbes
Et furit, & quamvis gelidos imitata rigores,
Acrior igne tamen violenta in funera Cives
Implacata rapit cæco sævire tumultu:
Nec cessaret adhuc; si non Tua Lancea felix,
Lancea morborum domitrix, qua vindice nobis
Redditus est CLEMENS; fatali vulnere tandem
Sterneret Eumenidem, Romanæ Gloria Gentis,
Inclyte Phœbi Heros, cujus sub jure, togâque
Crescunt, quos novit proprios Natura Ministros.
Divinoque Seni tantum nec Græcia debet,
Quantum Roma Tibi: Te Dictatore triumphat
Coa iterum virtus, melioraque sæcula ducit.

Εἰς τὸ

Εἰς τὸ παρὸν σύνταγμα

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΆΤΟΥ

ΛΑΓΚΙΣΊΟΥ

Περὶ λιμναίων ἀτμῶν στίχοι

ΤΟΥ ΑΝΔΡΈΟΥ ΤΟΥ ΛΆΜΑ.

Εἴ ποτε μουσάων θεοείκελος ἱεροφάντης,
Ὃς Κάδμοιο πόλιν κατελάμψατο καλλιθέμετλον,
Εἶπεν ἄριστον ὕδωρ· οὐ θαυμάγε πρῶτον ἀείδειν
Τοῦτο πολυφροσύναισι κεκασμένον ἔξοχα πάντων.
Οὐδὲν ἐπεὶ καθαροῦ τοῦ νάματός ἐστιν ἄμεινον,
Ὁππόταν ἀέναόν τε διαδραμῇ, ἠδ' ἀθόλωτον
Οὔρεος ἐν βήσσαισιν ἐπὶ χαλίκεσσι φαεινοῖς,
Πάντοσέ τ' ἀργυρίῳ ἐναλίγκιον. ὥς μερόπεσσιν
Ἀργαλέην μὲν δίψαν ἀποσβέσαι, ἄσχετον ἠδὲ
Καῦμα καταψύχειν, καὶ τὸ σθένος αὖθις ὀρίνειν·
Ἡνίκα δὴ φλογερὰν θεριναῖς ἐπὶ ἄντυγα κάμψῃ
Ἠέλιός γε τροπαῖς, καὶ πυρπολεῖ αἶθος ἅπαντα,
Λυσιμελεῖτε κόπῳ δ' ὀλιγοδρανέουσι δαμέντες
Ὅσσοι ναιετάουσιν ἕδος βαρύποτμον ἀρούρης.
Τηνίκα παμβασίλειαν ἴδοις πόλιν ἑπτακόλωνον
Πάντοθεν ἀρδομένην ἱεραῖς προχοαῖσι κλεεννοῦ
Θύμβριδος· εἰς ἀγορὰν καὶ δὴ μέγα θάμβος ὁρῶντι,
Ἧχι κλέους πέρι μαρνάμενοι ἀρχῆθεν ἀγῶνας
Ἐννάεται γ' ἐτίθενθ', ἑνὸς ἐκ κρουνοῖο ῥεόντων
Τέσσαρας ὑδροχόους ποταμῶν ἀπὸ ἀργυροδινῶν
Ἀρχομένοιο θέρους βαθυκύμονα πόντον ἰάλλειν,
Ὡς πόλεως μεσσηγὺς ἐφιγμένον οἶδμα θαλάσσης
Τοὺς μὲν ὕδωρ πρὸς ἅπαντα βιωφελὲς ἀνθρώποισιν.
Ὡς τε πόσιν παρέχειν ζωῆς ὀχυρώτατον ἕρμα,
Καὶ μόνον ἀλθαίνειν μαλὰ παντρόφον οὖθαρ ἀρούρης.
Εὖτε διαινομένη ζαθέοις ὑπὸ ῥεύμασιν ἀνθεῖ
Καρπὸν ἀπειρέσιον παντῇ μερόπεσσι φέρουσα.
Κείνου δ' αὖτ' ἀπάνευθε πανώλεθρος αὐχμὸς ἐφήκει·
Δένδρεα γὰρ ποίας τε καὶ ἔρνεα καὶ βιότοιο
Κρουνὸν ἀεινάοντα, πυροὺς Δημήτερος ἁγνῆς
Ῥιζόθεν αὐαίνει, καὶ ἀπόλλυσι δηιώσας

Ὡς

Ως τε μόρον πάντεσσι καὶ αἴσιμον ἦμαρ ἱκάνῃ
Αλλ' ὁπόταν θνητοῖσι μὲν ἄφθονον αὐτὸ παρέστι,
Εὐπορίαν βιοτῆς, εὐδαιμονίαν τε παρεῖναι.
Αὐτὰρ ὅταν μὲν ὕδωρ βαθυκόλπῳ γ' ἔνδοθι λίμνῃ
Ηκαλὸν, ἀσεμβὲς καταπύθεται, οὐδὲ διαῤῥεῖ,
Τῆμος ἐπισμυγερὸν, πολλῷ τ' ὀλοώτερον ἄλλων
Γίνεται, ἀργαλέας τε νόσους καὶ πότμον ἐφίσει
Θαυμάσιον δ' ὅσον ἔνθα παχύνεται ἦκα σεσηπός.
Εν δὲ βαθεῖ πάμπολλα τρέφει κακὰ θηρία κόλπῳ,
Καὶ διερὸν κατὰ λαῖτμα, πεφυκότα ἔνδοθεν ὠῶν
Ποικίλῳ ἐν σύρφακι, καὶ ἄλλοθεν εἰσπιπτόντων.
Τῶν δ' ἄρα μιγνυμένων καταθαλπομένων τε παρ' ὄχθας,
Ηελίου περιτελλόμεναι τηλαυγέος ὧραι
Κρύβδα νεοσσεύουσιν ὑφ' ὕδασι πῆμα βροτοῖσι,
Λεπταλέων γένος ἑλμίνθων, νήριθμον ἰδέσθαι
Ηνίκα δὲ συγεροῖσιν ἐπέχραεν ἀκτίνεσσιν
Ηλιος, ἀστράπτα Προκύων δ' ἐπὶ τέρμασιν ὥρας,
Καύματί τ' αὐλῶνας λιμνῶν καὶ βένθος ἔθαλψε.
Καρπαλίμοις πτερύγεσσιν ἐπ' οὐρανὸν ἀρθὲν ἱκάνει
Σμῆνος ἀπειρέσιον, καὶ τοὺς πέλας ἀμφιποτᾶται
Ηερόεντι ζόφῳ κεκαλυμμένον, οὐδὲ θεητόν.
Τῆλοσ' ἐπειγόμενον καὶ πολλ' ἀνεμώδεσι δίναις
Ατμοῖσιν παχέεσσι μεμιγμένον, ἠδὲ συναρθὲν,
Οὗς σέλας αἰγλήεντος ἐπ' οὐρανὸν ἀστέρος ἧκε.
Εἰδ' ἀμβλεῖα βροτοῖς εἰς σώματα δῦσεν ἀϋτμὴ
Λύματος ἰλυόεντος, ἅτ' ἐξ ἐρέβευσφιν ὀροῦσα,
Πήματα λυγρὰ φέρει, πυρετῶν βαρυαλγέα μοῖραν.
Πρῶτα γὰρ ὠκυπόρου ῥόον αἵματος εὖτε παλάσσει
Ατμίσιν οὐλομέναις, τοῦτου γ' αἰψηρὰ κέλευθα
Φραξαμένη περινοστῆσαι παλίνορσον ἐέργει
Κᾆτα παροξύνει στρυφνοῖσιν ἀλέξασι ταράττων
Βυσσόθεν ὀρνυμένοις, καὶ τὴν πάρος ἰσομέρειαν
Εὐκρασίαν τε πάνυ συφελίζεται, οὐδέ τις ἔνδον
Εστιν ἰσοῤῥοπία, τῇ γοῦν βίος ἤραρεν ἡμῖν.
Καί νυ κυκᾷ μὲν ἅπαντα μεθ' αἵματος ἠρέμα πρῶτον
Εν ταναοῖς ἴνεσσι φορούμενα· νῦν δὲ μιγέντα
Εσσυμένως βράζουσ' ὥς περ πυρὸς αἰθομένοιο
Λεπταλέοι δ' ἕλμινθες ἂν ἔντερα καὶ μυχὸν εὐρὺν
Νηδύος αὐξόμενοι, ὅτε μὲν σφέας ἔνδον ὄρωρεν
Οξυβελοῦς πυρετοῖο μένος καὶ νύξεν ἀκωκὴ,
Αμφιπεριστρωφῶνται ἀολλέες ἀχνύμενοί τε.

Κ' ἥπερ ἐλυσσώθησαν ἅπαξ ὀδυνᾶισι βαρείαις,
Παντόσε τὰς χολάδας κατέδουσιν ἀπαυστὶ δακόντες,
Ενθα διωλύγιον κακὸν ἕσπεται ἄλγος ἀτειρὲς
Γῆα κατατρύχει δμηθέντ' ὀλεσήνορι νούσῳ.
Πνῖγος ἐπιβρίσαν δ' ἄθλιον δέμας ἐξαλαπάζει.
Ευθεν ἄχη μὲν ἄτεγκτα καρήατος, ἔνθεν ἄνοια,
Η'δὲ παραφροσύνη καὶ μόρσιμον ἔχθος ἐδωδῆς.
Ασβεστος δ' ἅμα δίψα καὶ ἄπλετος. αἱματόεντι
Οὔτε ῥόος ποταμῷ ῥεθέων περί ἐστιν ἄειρκτος.
Αλλά νυ πορφύρει πεπεδημένος, ἠδ' ἀποκλύζει
Φθειρόμενος, καὶ κῆρα φέρει πύματον κακὸν. οὐδὲν
Τῆσδε γὰρ ἂν ταραχῆς φθισίμβροτον ἄλκος ἀμύνοι.
Πολλὰ δ' ἀμαυροβίων θνητῶν πανάποτμα κάρηνα
Αϊδος ἀχλυόεντα ἐπὶ δόμον ἄμμιγα βάλλει
Ως γὰρ ὀπωρινῆς σθένος ὄμβριμον αἶκεν ἀέλλης
Εἶθαρ ἐπισκήψει συνηρεφέσιν νεμέεσσι
Ρηϊδίως πάνυ φύλλα χέει θραυσθέντα χάμαζε·
Εἶθ' ὁπόταν Δηοῦς βαθὺ λήϊον ὀξέϊ χαλκῷ
Πάντοθεν ἀμητῆρες ἀποῤῥίπτουσι τεμόντες,
Νήριθμοι στάχυες γ' ἐπὶ οὔδατι ἐγκατάκεινται.
Τὼς μερόπων κεφαλὰς τότ' ἀποδρέπει αἴσιμον ἦμαρ
Οὐδέτι μῆχος ἄρ' ἐς ἄχος εὑρέμεν, οὐδέ τις ἐξῆς
Παῦλα κακῶν ἔσται πρὶν χείματος ὀκρυόεντος
Ρίγει καὶ ποταμοὺς, καὶ θ' ὕδατα πάντα παγῶσι.
Δάκρυα δ' οὗτος ἅπαξ ἀπομόρξεται, οὗτος ὀδυρμοὺς
Παύσει καιρὸς ἄελπτον ἀποιχομένοιο κακοῖο
Τοῦτον ἀοσσητῆρα μόνον θέμις ἐστὶ δοκεύειν.
Πικρὸν ἐπεὶ κρύος ὥσπερ ἀλυκτοπέδησιν ἅπαντα
Ισχανάᾳ, ἔνοσίν τε πολυφθόρον οὐλομενάων
Αργαλέην τε βίην κατερύκεται εὐθὺς ἀϋτμῶν.
Κειμερινὸς δ' ἀφίησιν ἀπόπροθεν ἥλιος αὐγὴν
Κάρτα μινυνθαδίην καὶ ἀνάλκιδα, οὐδέτι θέρσει.
Πρόσθε δ' ἐφιεμένῳ κακὸν οὐκ ἀλαπαδνὸν ἀλέξειν
Αὐτίκα μὲν τενάγη καὶ τάφρους ὑδατοέσσας,
Εἴ τινες ἀμφὶ πόληος ἐπικλύζωσιν ἀπ' ὀχθῶν,
Βυσσόθεν ἐκ δαπέδοιο πανώφελές ἐστιν ἀφύσσειν,
Οππότε μὲν τάρφειν ἐνδέξεται. οὐ γὰρ ὀπίσσω
Ευθεν ἐπειγομένη εἰς οὐρανὸν εὐρὺν ἀϋτμὴ
Πυθομένων ὑδέων μιανεῖ γ' ἄμπνευμα βρότειον.
Τώς γέ νυ Ρωμαϊκῆς βασιλεὺς πανυπέρτατος ἄκρας
Νηλέος ἐκ θανάτοιο συχνὰς ἐσάωσε πόληας.

Εὖτε διωλύγιος λιμνῶν ἀπὸ πυθομενάων
Λοιμὸς ἐπισκήψας φόνον ἰλαδὸν ἔρδεν ἀπιῶν.
Δηρὸν ἐπισμύχων ἢ κάμμορα γυῖα τέρυσκεν
Τηνίκα μὲν πανάριστος ἄναξ, ἱερεύς τε μέγιστος
Αφθονα πάντα νέμων ἐπαλέξεε τειρομένοισι.
Χ' ὡς θέμις ἦν παλάμην ἰήκοπον ἀντιφέρεσθαι
Σπεῦδε κακοῖς, πλοῦτόν τε βαρὺν κατὰ δῆμον ἔχευσε
Ως ποτε χρυσόῤῥους Τάγος. οὔλιον ἦμαρ ἀλάλκειν
Ιέμενος δ' εὐχῇσι μέγαν Θεὸν ὑψιμέδοντα
Ιλάσκει, καὶ παῦλαν ὀϊζύος ὅππῃ ταχίστην
Δίζηται· σαπρὸν ὕδος ἄφαρ καὶ φυκιόεσσαν
Ιχμάδα μυδαλέων ἐκ λιμνῶν πάμπαν ἀφύσσειν,
Καὶ ῥόον ἐμβάλλειν κέλεται· τάδε πάντες ἔρεξαν.
Καὶ τύγα θεσπεσίοιο διήδοχε πᾶσιν ἀγητὲ
Ιπποκράτους προάγων ταύτην ὁδὸν ἡγεμόνευες,
Ηερος ἦ λύμην πολυπήμονα θᾶσσον ἀμύνοις,
Αδμήτους τε νόσους· καὶ γὰρ βασιληΐδα Ρώμην,
Ηνεμόεν τ' Ερβανον, ὅγ Αὐσονίην ὄφ' ἰέντες
Ορβιετὸν καλέουσιν, ὁμώνυμον ἠδὲ Πίσαυρον
Νάματι, δυστήνους τε Φερεντίνοιο πολίτας
Καὶ Βαλάνειον ἔτι Βασιλήϊον ἀνδροβόροιο
Εξ Αΐδαο πυλῶν γε δεδόρκαμεν αἶψα ῥυθῆναι.
Λαμπρότερόν τε φάος σκεδάσαν γνόφον ἐξανέτειλε,
Φαίδιμον ΑΛΒΑΝΟΥ φῶς ἀστέρος, οὔποτε λαῖτμα
Δυσόμενον, καθαρᾷ λάμπον φλογὶ ἀγχιμάλιστα.
Μηδ' Ανάκων φωστῆρα ναοσσόον, οὐδὲ θυελλῶν
Σωζομένους ναύτας ψευσαὶ κλείουσιν ἀοιδοί.
Οὗτος ἀπ' Αλβανῶν ὀρέων τιν ἐφημμένος ἀστὴρ,
Πανδαμάτειρα πόλις, τεῒν ὄλβια πάντα δίδωσι
Αἰὲν ἀποστίλβων, θεία τ' ἰότητι φιλάσσων.
Αλλ' ὅτε λιμναίοις ἐν ἀπείροσιν ὕδατα κόλποις
Πύθεται εὐρυτέρως τετανυσμένα, οὐδέτι μῆχος
Αὐσταλέας θέμεναι βαθυπύθμενάς ἐστι φάραγγας
Εἰ μηδεὶς σμαραγεῖ ποταμὸς πέλας, οὐδὲ θάλασσα,
Πᾶσαν ὅποι κατάγειν λίμναν ὀχετοῖσι δύναιντο·
Εἰδέ τι ῥεῦμα πέλας, θινές δ' ἁλὸς ἀτρυγέτοιο,
Οππόταν αἰπύτεροι τοῦ πυθμένος εἰσὶν ἐλώδους·
Πᾶσα γ' ἀμηχανία περιγίνεται, οὐδέ τις ἐλπὶς
Ελδομένῳ τείρειν τόδε πω τετελεσμένον ἔρξειν.
Αὐτόματον γὰρ ὕδωρ ἐπὶ βένθεα αἰὲ καταῤῥεῖ.
Καὶ τόκα μὲν ξυλόχους τε καὶ ὕλας ἐκοτιφύλλους

Πάντοσε τῶν πολέων κατεναντίον ἐςὶ φυτεύειν.
Ατμίδας ὀρνυμένας ἵνα ταρφέα φύλλα δέχωνται.
Ρηϊδίας δ' ὅτε καῦμ' ἐπὶ οὐρανὸν αὐτὰς ἀέρσει
Μεσσόθι κλειομένας κατερητύσκουσι διαῤῥεῖν,
Καὶ πέραν ἐς πόλεας γ' ὀλεσίμβροτον ἰὸν ἐλάσσαι
Ως ἄραγε προβλῆτες ἐπ' ἠϊόνεσσι βαθείαις
Κρημνοὶ ὀκριόεντες, ἐπεί γ' ὀρόθυνεν ἄελλαν
Η Νότος, ἢ ζαμενὴς Βορέας, Ζέφυρός τε δυσαὴς,
Αντίον ἰσχανόωσι πελώριον οἶδμα θαλάσσης
Ιφι κυλινδομένης ποτιδεγμένοι ἄσχετον ὁρμήν.
Ηλιθα σμερδαλέος δ' αὐτοὺς ῥόθος ἀμφαραβίζει,
Κ' ἀχνύμενος ῥοιζηδὸν ἀναῤῥοφεῖ ἄσπετον ἄφρον.
Ω δε προβαλλομένη γ' ἕλεσιν ἐριούνιος ὕλη
Ατμὸν ἐρυκακέουσα βιοφθόρον· οὕνεκα λόχμας
Πωμετίας ἐλέων κατεναντίον ἑστηκυίας
Καββάλλειν ἐθέλοντας ἐρητύσασκες ἁπάντων
Κηδόμενος βιότοιο, πολυθρύλλητε Μαχάον,
Καί γε μάλ' ἀτρεκέως, πανυπερτάτου Αρχιερῆος.
Ταῦτα δὲ σὺ πυκινῇσι καὶ ἀκαματῇσι μερίμναις
Δηρὸν ἐρευνήσας ἀνάγειν εἰς φῶτα προείλου
Τοῖς νυνὶ μερόπεσσι καὶ ἐσσομένοις μέγ' ὄνειαρ.
Οφρα μάλ' ὀτρηροὶ κακὸν εἰδότες ὦσιν ἀλεύειν,
Μηδέτι μέμφωνται πολυπήμονος ἤλιθα μοίρης.
Σοὶ δ' ἄρα τοιούτων γέρας ἄφθιτον ἔσσετ' εὐεργέων,
Αϊδία τε χάρις, καὶ κῦδος ἀθέσφατον αἰεί.

INDEX CAPITUM,

Quæ in primo libro de Noxiis Paludum Effluviis continentur.

CAP. VI.

CAP. VII.

CAP. VIII.

CAP. IX.

CAP. X.

CAP. XI.

CAP. XII.

CAP. XIII.

Inor-

CAP. XIV.

CAP. XV.

CAP. XVI.

CAP. XVII.

CAP. XVIII.

CAP. XIX.

CAP. XX.

CAP. XXI.

LI-

LIBRI PRIMI PARS POSTERIOR.

Illu-

SYLLABUS CAPITUM,

Quæ in secundo libro de Noxiis Paludum Effluviis continentur.

De

CAP. IV.

CAP. V.

CAP. VI.

CAP. VII.

CAP. VIII.

SECTIO PRIMA.

SECTIO II.

SECTIO III.

CAP. IX.

CAP. X.

CAP. XI.

CAP. XII.

SECUNDA EPIDEMIA.

CAP. I.

CAP. II.

CAP. III.

CAP. IV.

CAP. V.

CAP. VI.

TERTIA EPIDEMIA.

CAPUT PRIMUM.

CAP. II.

CAP. III.

CAP. IV.

CAP. V.

CAP. VI.

CAP. VII.

CAP. VIII.

CAP. IX.

QUARTA EPIDEMIA.

CAPUT PRIMUM.

CAP. II.

CAP. III.

CAP. IV.

CAP. V.

CAP. VI.

CAP. VII.

CAP. VIII.

CAP. IX.

Epi-

CAPUT ULTIMUM.

QUINTA EPIDEMIA.

CAP. I.

CAP. II.

CAP. III.

CAP. IV.

CAP. V.

OCCA-

OCCASIO SCRIBENDI.

VEtuſtatis memoriam repetenti mihi, & populorum clades ab aquis ſtagnantibus paſſim illatas, cupido inceſſit inquirendi quidnam à paluſtribus aquis noxii ac lethiferi efflueret, quo lues in accolas graſſaretur, & qua ratione ei occurrendum, vel etiam prævertendum. Itaque ſcrutari primùm inſtitui quinam tantam rem, conſervandæ hominum valetudini perneceſſariam deditâ Opera, copioſèque tractaverint. Cumque à pleriſque ſcriptoribus prætermiſſam, à multis obiter duntaxat indicatam, à nemine, quod ſciam, rectè, abſolutèque excuſſam & explicatam vidiſſem; neque inutilem publicæ ſaluti, neque Lectoribus ingratam operam me præſtiturum exiſtimavi, ſi quæcunque diuturnâ obſervatione, ac lectione collegeram, integro ſyntagmate in publicum emitterem. Novi enim utiliora ſemper, & gratiora legentibus eſſe, quæ ſolus quis, aut ſaltèm cum paucis non indiligenter ſcripſiſſe comperiatur. Huic certè conſilio momentum graviſſimum addidere multæ Epidemiæ, quæ noſtra ætate, & me potiſſimùm pro munere meo animadverſiones excitante, Eccleſiaſticam ditionem variis in locis divexarunt, atque afflixerunt, quibus de operis neceſſitate admonitus, non ultra differendum cenſui. Et quanquam negotiorum multitudo ſcribentem ſæpe interpellaverit; ſtudium tamen hominum valetudinis, & communis utilitatis fovendæ id tandem effecit, ut objecta impedimenta ſuperarem.

De Paludum effluviis nullum hactenus abſolutum opus editum eſt.

Ex hujuſmodi effluviis ortæ Epidemiæ in Eccleſiaſtica Ditione.

rem. Nam de iis & rebus, & periculis propulſandis agitur, in quibus (vt præclarè ſcripſit [a] Hippocrates) non in mœnibus, ac propugnaculis, ſed in ſapientibus conſiliis ſpes ſalutis eſt collocanda. Atque hoc ſanè nec pro dignitate politum opus, nec ſatìs ornatum æquis lectoribus commendaturum confido, ut in ipſo non ingenii præſtantiam, ſed juvandi voluntatem quærant, & humaniter complectantur.

[a] *In Epiſt. ad Senatum, & Popul. Abderit.*

DE

DE NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS,

Eorumque remediis in genere.

Liber Primus.

Pars Prior.

De Paludibus, earumque effluviis.

CAPUT PRIMUM.

Quid veniat nomine Paludum.

PALUS, apud [a] Varronem, dicta est quòd aquæ in palude *paululùm in altitudinem, & palàm latiùs diffusæ sint*. Unde palus appellatur etiam ab [b] Hydrostaticis lata, sed parum profunda aquarum collectio, quæ, tametsì fluvium alicubi admittat, & remittat, nihilo tamen minus maximâ circumferentiæ parte, ac præsertim pro-

[a] *lib.4. de ling. Latin.*

[b] *Gulielmin. de Flumin.nat.cap.6 pag. mihi* 181.

Paludis etymon ac definitio.

prope ripas muſco, juncis, & arundinibus implicatur, atque impeditur, ferèque immota, niſi ventis agitetur, manere ſolet; quo fit, ut jure ac meritò vel apud vulgus aquæ etiam fluminum, & lacuum, quibus in locis quieſcunt, atque herbeſcunt, paluſtres vocentur. Aliis placet à Græco παλαιὸς *vetus* deducere, ut paludum propriè ſit aqua inveterata. Παλαιὸς enim eſt à πάλαι, hoc eſt *olim*, & *quondam*. Etymon arceſſit [c] Voſſius ex Hebræo בלה *balèh*, hoc eſt *vetus*, ſive בלה *balàh*, *inveteraſcere*. A Dorico quoque παλὸς pro πηλὸς, quod lutum denotat, Scaliger, & Nunneſius paludis originem ducunt; nam palus omnis limoſa eſt. Palus etiam dicitur Guicharto ab Hebræa voce אובל *ovàl*, *rivus*, *fluvius*, & ſecundùm D. Hieronymum palus, abjectâ principe ſyllabâ.

[c] *In Etymologico ling. Lat.*

Paludis deſcriptio.

Nè autem in quærendis nominis originibus operam nos ludere quis putet, ſedulò advertat, quas memoravimus, paludis etymologias argumento noſtro plurimum utilitatis afferre. Etenim paludes conſtituuntur ab aquis quæ cum externo, & circumfuſo aëre communionem habentes, magnâ ut plurimùm amplitudine, paucâ profunditate, nullo penè motu donatæ, multo plerunque cœno, limoque obnoxiæ ſunt: immo verò variis inſectis, ſeminibus, herbiſque (quæ idcirco paluſtres vocantur) refertæ, per æſtatem potiſſimùm corrumpuntur, & malè olent. Quamobrem Mæotis, etsì vulgò palus nuncupetur, hoc tamen nomine ſignanda minimè videtur; cùm, præter ſummam, quam habet, profunditatem, multa flumina nihil olens excipiat, eique cum ipſo Mediterraneo mari perpetuum commercium ſit.

Quæ ſit hujuſce vocabuli latitudo.

Sed nè in poſterùm eandem ſemper vocem cum Lecto-

Lectorum fastidio repetamus, paludes, stagna, & lacunas, modò desides, cœnosasque aquas contineant, in commune accipiemus. Quidquid in contrarium scripserit Jo: Boccatius [*d*], qui grammaticum potius, quàm philosophum agit, ubi nomen paludis à stagni voce seclusit. Hinc fossas, cloacas, lacus, scrobes, aliosque terræ sinus, modò depravatos, corruptosque latices imbiberint, maleque olens cœnum contineant, ad Paludum genus referri volumus. Meritò proinde scripsit Fortunatus [*e*] Fidelis: *Paludes non solùm eas esse, quæ plurimas, easque perpetuas habent aquas, & quæ non expedito fluunt alveo: sed hoc etiam nomen lutosis, limosisque terris, & quæ suo humore madidum reddunt solum, convenire: nam hæc etiam loca crassam, & caliginosam ex se auram reddunt.*

[d] *De Stagn. & Paludib.*

[e] *De Relat. medicorum lib. 1. c. 5*

Huc etiam spectare videntur quæ in actis Lipsiensibus [*f*] descripta legimus ex Historia Naturali Lancastriæ per Carol. Leigh, diligentissimum cæteroqui Scriptorem exarata *lib.* 1. *cap.* 2., scilicet loca palustria esse *compagem foliorum, seminum, florum, caulium, herbarum, radicum, fructuum &c.* quæ omnia microscopio se deprehendisse testatur; eaque simplicia modò oriri & multiplicari, modò putrescere & corrumpi. At enimverò, præter quam quod nescio, an hic Auctor innumerabilium insectorum, palustria loca incolentium, meminerit; certè quòd ex frustis arborum, fructuumque exoticorum, ut pinus, quam Anglia non producit, conjicere conetur, eas esse Noachini diluvii reliquias, lectoribus fortasse minimè probabitur; cum exotica semina, & frusta multis modis vel per aves, vel per ventos, vel etiam peregrinarum adventu mercium deferri & possint,

[f] *Dec. 2. tom. 10 ann.* 1701. *pag.* 511.

& soleant. Nam longè magis ætas nostra ab ævo universalis diluvii distat, quàm loco distet Anglia ab Europæ regionibus, pineta ferentibus.

CAP. II.

De Atmosphæra, terraqueis effluviis, eorumque clementia, vel inclementia.

Quid sit aër.

PHilosophis experimentalibus dubium esse non potest, quin aër nobis circumfusus, quem atmosphæram dicimus, sit corpus fluidum, tenue, porosum, ac terraqueo globo levius, naturâ suâ perspicuum, mobile, & maximè omnium comprimi patiens, ac resilire contendens. Sed quoniam aër perpetuò deorsum truditur, densior est, & gravior in infimis, & quò magis ascenditur ad superiora, eò minùs gravis est, ac densus. Per eam verò ponderis, ac pressionis vim intrà poros cùm aquæ, tum terræ, quà patet via, ipsemet aër urgetur, & contentis quoque organicis, inorganicisque corporibus ad præclaros usus perpetuò sociatur.

Aëris qualitates

Hæ tamen sunt qualitates aëris, quasi dixerim, elementaris, quippe quæ ubique locorum plus, minusve similes in pneumatico hoc fluido solent occurrere. At enimvero cùm idem aër medius sit cœlestia inter, & aqueo-terrestria corpora, utrorumque necessariò, pro varia conditione locorum, particeps fit naturæ; ac propterea, ut ætherem, motum, lucem, ignemque cœlestem à superis aër ipse mutuatur, ita multigenas particulas, aqueas potissimùm, salinas, terreas, volatiles, atque oleosas à terraqueo orbe passim admittit, quas ignis, motusque vel externus elicit, vel internus pellit,

pellit, atque extrudit: quibus fit, ut meritò aër aliquibus dicatur spongia, chaos, & abyssus, cum sales e.g. toto genere inter se diversi ab eodem per capita, ut chymici appellant, mortua extrahantur.

Aër ex triplici materia compositus.

Atmosphæra igitur est corpus liquidum, & pellucidum huic nostro globo innitens, & circumfusum, quod ex tribus potissimùm constat.

1. ex materia liquidissima, quam ætherem dicunt.

Primò ex fluidissima, summæque agilitatis, ac pernicitatis materia ætheris nomine communiter appellata, quæ perenni solis turbinatione in orbem nostrũ elabitur propelliturque; cui sanè intestinum mixtorum motum, atque elaterem jure tribuunt recentiores: cuncta enim corpora circumdantur, urgentur, ac penetrantur ab æthere, qui cum duplici motu, vorticoso nimirum, ac recto semper agitetur, idcirco ut à sole in hunc orbem propellitur, ita hinc versùs Solem invariabili proportione semper recurrit.

2. ex corpusculis figuræ globosæ.

Secundò congeries immensa molecularum figuræ verosimiliter [a] rotundæ, quæ proinde in mutuo contactu poros, atque interstitia relinquunt: hæ quidem moleculæ ad ætheris transitum cavæ sunt, immo ex flexili materia ab uno in alterum polum spiraliter coagmentatæ. Unde vel proprio invicem pondere, vel externa vi compressæ transeunt plus minus in figuram sphæroideæ analogam, in qua tum internæ distantiæ spiralium revolutionum, tum externi poruli inter unam, alteramque sphærulam per densationem minuuntur, atque angustantur; quamobrem æther, qui patulis, atque hiantibus spatiis facilè, liberèque procurrit, ab iis quoquo modo angustatis renixum patitur, eumque, quâ potest vi, superare conatur, tam spirales revo-

[a] *Vide Gugliel-min. Dissertat. de Æthere, adnexa Dissertat. de Princip. Sulphur. pag. 413,*

revolutiones, quàm intermedios porulos diducendo, atque ampliando; in qua sanè se se dilatandi, ac distendendi potentia totus elater positus est.

3. ex particulis terrestribus.

[b] *De contentis in aëre plura, eaque curiosa vide apud Ramazzinũ in Ephemerid. Baromet. pag. 18. & Frid. Hoffman. Dissertat. 5. n. 15. pag. 240.*

Denique atmosphæra consurgit multitudine tenuissimorum[*b*]fragmentorum, quæ ex terreo-aqueis corporibus per vim Solis, ætheris, subterraneorum ignium, atque heterogeneorum salium, aliorumque moventium abscissa, tenuata, & pulsa (comitantibus sæpe abreptis per ventos vegetabilium, atque insectorum seminibus) intrà aëris porulos, & interstitia sustentantur, donec mutuo accessu, variâque combinatione ad eam molem, pondusque perveniant, quibus ejusdem aëris motum, adhæsionem, ac gravitatem vincere, deorsumque ferri possint, seu quod eòdem recidit, ipsamet corporum fragmenta sensibiliter, aut insensibiliter in terraqueum globum cadant; quo universalis illa, cum orbe ipso duratura, circuitus ascendentium, ac descendentium vaporum, exhalationum, nebularum, roris, rubiginis, pluviarum, uno verbo effluviorum constituitur.

Unde multiplex aëris temperatio, & qualitas enascatur.

Ex varia autem, confusaque permixtione particularum in atmosphæra libratarum, atque ex diverso earundem motu, cœlique aspectu oriuntur non solùm omnia phænomena, quæ Meteora dicuntur; sed variæ quoque aëris hìc, illicque proprietates, calida scilicet, frigida, vel temperata; tenuis, vel crassa; salubris, insalubris, vel mediæ naturæ. Et sicuti quatuor illæ obviæ aëris qualitates, quas simplices vocant, calor nempe, frigus, siccitas, & humiditas, à locorum situ, indoleque, habitâ etiam ad Solem ratione, nec non facili, vel difficili ventorum australium, vel septentrionalium aditu potissimùm proficiscuntur; ita tenuitas, vel crassities, salu-

ſalubritas, vel inſalubritas à diverſo quoque concurſu aliarum particularum, quas atmoſphæra à ſubjectis, aut vicinis ſibi corporibus, & plagis excipit. Unde ſcitiſſimè [c] Lucretius.

[c] *Lib.6.de Rer. Nat.*

. . . . . primum multarum ſemina rerum
Eſſe ſupra docui, quæ ſint vitalia nobis:
Et contra, quæ ſint morbo, mortique, neceſſe eſt
Multa volare. Ea cùm caſu ſunt forte coorta,
Et perturbarunt Cœlum, fit morbidus aër.

Quanquam verò non in qualibet atmoſphærâ ſalubritas, aut inſalubritas, habito ad homines reſpectu, ab eadem omnino particularum mixtura, motuque dependeat: noviſſe tamen juvat, quænam in genere corporum combinatio, moduſque clementem, ac ſalubrem, quænam contra inclementem, atque inſalubrem aërem efficiant.

Quid cœlum ſalubre conſtituat.

Salubrem conſtituunt I. moderata ſiccitas, & frequens ſerenitas. II. juſta fluxilitas, mobilitas, ac diſcurſio, quæ ſicuti ab àqua putredinem arcent, ita aërem à cohæſione, ac marcore immunem præſtant; hæc autem fluxilitas locorum apricitati, Cœli aſpectibus, luciſque vi potiſſimùm innititur, quibus libertas diſcurrendi aëreo fluido opportunè exhibetur. III. particulæ è terra non cœnoſa, nec pravis mineralibus ſcatente; aquis non paluſtribus, plantis, atque animalibus minimè venenatis emanantes, ſed potius ſubtiles, volatiles, balſamicæ, ſubacidæque, quas invicem complexas, & coagmentatas ſal nitro-aëreum Mayovius, & univerſale ſulphureum Frid. Hoffmannus appellavit. Ex his verò maximum illud ſalubritatis in aëre præſidium confovetur, ætheris ſcilicet vivida, pervia, & pernix energia, quâ liquidus aër infusâ veluti animæ virtute vegetatur; & unde non tantùm

tùm solidæ nostri corporis partes necessarium tonum, seu vim elasticam accipiunt; sed liquidæ etiam (interpositis aëris particulis unam inter, & alteram suarum molecularum) fluxilitatem, volatilitatem, ac per minimos quæque tubulos agilem discursionem, & expeditum per secretoria vascula secessum nanciscuntur, in quibus universa vitæ, atque incolumitatis ratio posita est.

Quid contra insalubre efficiat.

Insalubrem è contrario atmosphæram reddunt I. vel immoderata siccitas, vel nimia humiditas, serenitatis inimica, quam tantopere damnavit Hippocrates. II. lentor, ac cohæsio particularum aëris, quibus discurrendi libertas sociari non potest. Lentorem autem potissimùm inducit, & mobilitatem detrahit loci natura subsidens, montibus circumvallata, nec luci, nec ventis satìs objecta: Idcirco particulæ tum desuper cadentes, tum à terraqueo orbe assurgentes, quæcunque illæ fuerint, in ambiente aëre conveniunt, & cohærescunt. III. effluvia corporum suapte naturâ crassa, lenta, minùs, vel nimiùm volatilia; aut nimis acida, alcalina, aliove peculiari, aut venefico vitio affecta. Quamobrem partim constipatis, partim oppletis aëris porulis pernicitati ætheris aditus ferè obstruitur. Unde in solidis humanorum corporum partibus robur, ac vis resiliendi minuitur, atque enervatur; fluidis verò recensita superiùs commoda æque benè obtingere non possunt; immo multa superveniunt coctionibus, excursionibus, ac secretionibus infesta, & contraria, in quo Cœli inclementiam actu reponimus.

Quænam effluvia noxia sint.

Sed ut ex toto genere ad partem, de qua acturi sumus, hoc est ad palustria effluvia descendamus; insalubria dicimus, quæ solaribus radiis, ac intestino

ſtino fermentationis motu elevata, ventorumque præſertim auſtralium impetu abrepta corporibus noſtris magnam afferunt labem; quia ſcilicet partim recrementorum perſpirationem præpediunt; partim detrahunt quæ incolumitati ſuffragantur; partim (quod maximè advertendum) multa ingerunt, quæ ſanguini, ſpiritibuſque noſtris; immo etiam ſolidis partibus peculiaria inferunt detrimenta.

CAP. III.

Ex tellure ſicca locorum ſalubritatem, ex paluſtri verò, ac malè olente inſalubritatem oriri exemplis oſtenditur.

ERuditè non minùs, quàm diligenter Frid. (*a*) Hoffmannus collegit ſcriptorum teſtimonia, quibus apud Ægyptios, Græcos, & Germanos à ſicco ſolo aërem ſalubrem, à paluſtri verò, & cœnoſo inclementem, immo etiam peſtilentem extitiſſe demonſtrat; cui ſanè præluxiſſe viſus eſt magnus (*b*) Hippocrates, ubi ſcripſit: *Ex anni conſtitutionibus in univerſum ſiccitates imbribus eſſe ſalubriores, & minùs mortiferas*. Nos verò edocti cladibus illuſtrium, ac frequentium Italiæ Urbium, quæ à ſolis paludibus vaſtatæ ſunt, adhuc non inveſtigatis rationibus, aut quæſitis aliorum teſtimoniis, ipſi oculis intuemur, quanta ſit ſtagnantium aquarum pernicies. Aquileja, Civium quondam multitudine florentiſſima, adeò ut ad Metropolitanam, ac deinde Patriarchalem dignitatem evehi mereretur, vix noſtro ævo reliquias ædium, & ve-

[a] *Diſſert. phyſ. med. V. pag.* 226.

Exēpla collecta ab F. Hoffmanno quibus oſtenditur ſiccum aëra ſalubriorem eſſe quàm humidum.

[b] 3. *Aphor. XV.*

Clades Italicarū Civitatum à paludibus.

teris fortunæ vestigia retinet, nullis aliis armis eversa, quàm corrupto ex aquis hærentibus aëre. Brundusii Urbis quondam celeberrimæ vicem his verbis dolet Antonius (c) Galatheus, quæ ad rem nostram plurimum conducunt: *Quin etiam, & Urbes sub salubri cœlo positæ deletæ sunt. Sicut homines, sic & Urbes fata habent sua; sed civium negligentia Urbem hanc infamavit, quæ, si aquæ suos exitus apertos habuissent, nunquam tale nomen assequuta fuisset.* Virgilius(d) etiam urbem Acerras vacuam appellat, hoc est civibus infrequentem propter lentissimum Clanii Fluminis cursum. -- *Et vacuis Clanius non æquus Acerris.* Eandem fati inclementiam subiere tot aliæ Civitates, atque Oppida, quorum funera prosequi longum esset. Sufficit enim si quis animo Italiæ oras, ejusque mediterraneas regiones peragraverit; siquidem deprehendet non alia de re purissimo cœlo frui Insubres, Ligures, magna ex parte Etruscos, Neapolitanos, Brutios, ac Salentinos, usque ad Apuliam, quàm quia per illorum terras aquæ in torrentes, fluviosque liberè devolvuntur ad mare; immo verò quòd ejusdem maris undæ durissimis montium radicibus, vel saxeo litore prohibentur, quominus per telluris poros citeriùs pervadant, solumque humidum efficiant. Contra verò maligno ferè per æstatem, atque autumnum aëri obnoxios esse Pisanos, Senensis oræ maritimos, Romani Agri incolas, ac præsertim Portuenses, Ostienses, Tarracinenses, Fundanosque, tum etiam Salernitanos in Picentinis, Apulos plerosque planam regionem tenentes, humilis Romandiolæ habitatores, Comaclenses, denique populos nonnullos qui meditullium Italiæ obtinent, scilicet Viterbienses, Volsinenses, Fulginates, Brachia-

[c] *De situ Japygiæ pag. 66.*

[d] *Virg. 2. Georg* 45.

Quinam Italiæ populi salubri cœlo fruantur, quique insalubri tenentur.

chianenses, aliosque; propterea quòd aquarum multitudo vel ad linum macerandum, oryzamque alendam, vel proprio loci ingenio, ut in lacubus, aut hominum negligentiâ, ut in paludibus restagnat. Denique si quis pleniorem hujusce rei notitiam adipisci cupiat, nostram adeat de Romani Cœli Qualitatibus dissertationem, ad quam describendam locus sanè hìc aditum aperuit.

Pisaurum exiccatis paludibus salubrius redditum.

II. Contra verò Principum beneficentiam experti Pisaurenses (*e*) puriorem aërem, paludibus exsiccatis, ducere cœperunt; atque ubi olim paucissimi mortales annum 50. vel attingebant, vel superabant, testimonio Leandri (*f*) Alberti, hodie quàm plurimos longè ultra ætatem illam alit, inter quos Amitam SS. D. N. CLEMENTIS XI. Juliam Albanam de Oliveriis honoris gratiâ commemoramus, quæ decrepita in ætate ultra annum octogesimum quintum mentem sanam, acrem, ac sapientissimam servat. Sed caveant cives illi, nè suas aquas rursus indiligenter tractantes, antiquâ (*g*) iterum aëris labe plectantur.

[e] *A Franc. Maria primo Urbini Duce exiccata tellure, aër Pisauri salubris redditus, testibus Jo. Colle in suo Cosmitor.* iii. *pag.* 200. & *Amato Lusitano Cent. Med. V. curat.* 69. *pag.* 526.

[f] *Descript. Ital de Pisauro p.* 292

[g] *Vide Epid. Pisaurensem lib. seq. descriptam, Epid.* 4.

Idem accidit Stugardiæ, quod oppidum caput est ducatus Vvirtébergensis.

III. Dum hæc scriberem humanissimas accepi literas à Rosino Lentilio Consiliario, & Archiatro Ducalis Wirtenbergensis, mihi summâ amicitiâ conjunctissimo, in quibus pari amore in Patriam, & studio erga rem medicam hæc habet: *De Noxiis Paludum effluviis quæ meditaris, non possunt non esse pulchra, & utilia. Magnum in ea re situm esse momentum nemo facilè dubitet. Unicâ jam observatione rem declarabo; Stutgardia, quæ est Serenissimi mei Principis Sedes, circumquàque montibus cingitur, exceptâ solâ plagâ orientali, quà versùs Nicrum Fluvium unius horæ intercapedine illinc dissitum, patet nonnulla planities. Ad mœnia Civitatis, orientem, & planitiem*

illam versùs, olim fuit piscina, seu stagnum amplissimum plurium jugerum. Infamis autem à multis annis fuit eadem nostra Stutgardia febribus intermittentibus fermè non ampliùs epidemicis, sed endemicis, valde rebellibus, ac diuturnis, quæ proinde nomen tulerunt, quòd vocarentur Stutgardianæ febres. Accidit autem ante hos 15. annos, ut stagnum illud, certo fine exiccatum, in pratum amœnissimum converteretur, & ab eo tempore febres intermittentes adeò raræ sunt factæ, ut nè semel quidem epidemiarum nomen meruerint, sed sporadicæ saltem nunc hunc, nunc illum invaserint, etiam hactenus curatu faciliores. Apparet indè febres ab effluviis illius stagni putidis extitisse, quæ flante euro sublata civitati invecta fuerunt, eo quòd ventus, allisione ad montes factâ, quasi repercussus, effluvia dicta longinquiùs provehere non posset. Nunc adhuc minores quædam paludes circùm Urbem visuntur musco planè obductæ, ac valde cœnosæ, ranarum, & bufonum habitacula, quibus immerguntur canales lignei, tubulis aquarum subterraneis, vel aquæductibus inservituri. Sæpe questus sum de canalium horum diuturna in aquis his cœnosis maceratione, cum Stutgardiæ adhuc Protophysici munere defungerer, auribus autem surdis canebam. Hujus verò gravissimi Professoris testimonium eo nobis locupletius accidit, quòd noxia aquarum effluvia memoret etiam in iis regionibus, in quibus, ut capite V. exponemus, latices corruptioni minùs patent.

Aliæ præterea causæ sunt exitialium vaporū.

IV. Hæc cùm à nobis inculcantur, non eò pertinent, ut paludum vicinitas sola, atque unica sit aëriæ labis causa: non enim inficiamur tum cadavera insepulta, tum subitò apertos vel terræmotibus, vel humano artificio telluris sinus, sepulchra, ac putre-

trescentis frumenti puteos, tum aggesta purgamenta, sordesque domorum, ac præcipuè culinarum; quin etiam auras, & ventos ex peculiari mephiti venientes, aliaque hujus generis multa Cœlum ita afficere posse, ut morbidum fiat, pestiferumque. Quæ sanè, etiam nondum vestigatis rationibus ostendere discentibus, opportunum duximus, quia priùs aliquid num sit, quàm cur sit, cognoscendum est.

CAP. IV.

Occurritur objectionibus illorum, qui effluvia à rebus putrescentibus cum fœtore emissa, non solùm non insalubria esse; sed contra insalubritati aëris mederi opinantur.

QUanquam à nostris tum moribus, tum sensibus alienum sit, cujusquam placita convellere; quia tamen expositam superiori capite doctrinam, valetudini hominum subservientem, pro viribus tueri tenemur; idcirco quæ à nonnullis empiricè duntaxat objecta sunt, non empiricè solùm, sed ratione pariter diluenda esse arbitramur. Infirmantur adversariorum rationes.

II. Primùm aliqui corruptorum corporum, aquarumque palustrium effluvia à censu noxiarum causarum, quàm longissimè abesse facilè sibi persuaserunt, quòd legerint, ea ipsa pestilentibus quibusdam constitutionibus interdum remedio fuisse. Sic Alexander (*a*) Benedictus narrat, *se à quodam Cretensi mercatore accepisse in sævissima peste Medicum canes omnes interimi, & per vias, perque vicos abjici jussisse, qui tetro odore cœlum impleverunt, quo remedio*

Palustres, ac putidas exhalationes adversùs pestilentem aëra remedio fuisse dicunt.

[a] *Lib. de Peste cap. 6.*

dio ſtatim civitas ſanitati reſtituta eſt ; *& Sarmatas id remedium factitare ſolitos* ; cui porrò hiſtoriæ affinis eſt alia à Georgio [*b*] Pictorio relata : qui audivit *ex Utopia affirmantem in Epidemicâ lue nihil ſalubrius , ac præſtantius eſſe , quàm ſi quis ter in die latrinas olfaciat, aut ovile ſtabulum .* Sic etiam Joſeph [*c*] Quercetanus familiare Pariſienſibus exemplum adducit, fœtoris nempe platearum Lutetiæ, qui fugandæ corruptioni aëris idoneus à multis Medicis exiſtimatus eſt . Nec deſunt aliæ graviſſimorum Scriptorum auctoritates à Gaſpare à [*d*] Rejes collectæ , quibus à malis odoribus nonnunquam præſidium naturæ accedere confirmatur .

[b] *Dial. 2. de bona valet.*

[c] *In ſuo peſtis Alexicaco cap. 6. pag. 139.*

[d] *In Camp. Elyſ. Jucund. quæſt. 65*

Objecta diluuntur. Allata experimenta refutantur.

III. Sed iis multifariam reſpondere nihil veremur, & primò quidem Alexandrum , & Pictorium, experimenta non à ſe ipſis tentata, verùm ab aliis narrata propoſuiſſe ; dum alter a Mercatore Cretenſi , alter à quodam ex Utopia veniente hiſtoriam audiviſſe narrant: quamobrem de facti veritate non ſatìs conſtat . Verùm quamvis hoc certiſſimum eſſet ; conſilium, tamen de malè olentibus animalibus , & latrinarum olfactu meritò docti omnes , ut ſubdit à Rejes [*e*], *ablegandum* tanquam damnatum cenſent; & experimenta cum ſuis Auctoribus ad barbara illa loca , à quibus deducta ſunt , iterum releganda , quemadmodum benè docuit [*f*] Sennertus , & [*g*] Quercetanus , quorum poſtremus illi opinioni tanquam erroneæ non ſuffragatur , quia , inquit , *malum eſt ſemper malo addere , & venenum veneno miſcere .* Videantur quæ hac de re collegit Paulus [*h*] Zacchias : multumque propterea ætate noſtra idem , ſi viveret , Quercetanus lætaretur , cum Magnanimi Regis Ludovici XIV. juſſu Lutetianas vias non ampliùs ſordibus inquinari ; ſed ipſis bono publico

[e] *Loc. cit. nu. 4.*

[f] *Lib. 4. de feb. cap. 5. pag. 152.*

[g] *Loc. cit. p. 142*

[h] *Quæſt. Med. Leg. lib.* ix. *tit.* vi. *quæſt. unic. nu. 6. & 7.*

blico

blico detersis, à luto jam non arcessere sibi nomen Lutetiam videret. Sed tametsi præsidium ab Alexandro Benedicto de interficiendis canibus tempore pestis experientiâ confirmatum existimaremus, ejus tamen utilitatem non in fœtore, sed in ipsius interceptione contagii, quod per canes potissimùm de loco in locum à Medicis passim deferri animadversum est, positam arbitraremur. Eòusque interdum humanæ mentis imbecillitas nos progredi sinit, ut, nisi sedulò advertamus, effecta pro causis assumantur, & confundantur.

IV. Ratio deinde suadet, quòd fœtida effluvia corporum in sicco putrescentium, cujusmodi in exemplum allata sunt, ex multò subtilioribus, solutisque, hoc est majori salis volatilis copiâ donatis particulis consurgunt, quàm quæ ex cœnosis laticibus elevantur: hæc enim crassiora sunt, & mucosa, quippe impuro sulphure, crudoque sale, ac phlegmate referta: quo fit, ut magis cohæreant, ac proinde intrà nostra corpora admissa difficiliùs discludantur, ac dissipentur. Neque verò omnia hìc fœtida damnamus, cum probè noverimus in certis casibus, puta apud hystericas, e. g. spasmos sæpe sæpius malè olentibus ad nares admotis sedari; quia nempe vel convulsus nervus recentibus quasi stimulis contrario motu cieri, prioremque amittere solet, vel causa ipsa intrà nervorum villos intercepta discluditur, ac dissipatur. Quid? quòd mixtura corpusculorum fœtidæ rei, cicurare etiam valet eas particulas, quæ convulsionem intentant. Sed quis indè ad publicam avertendam pestilentiam malè olentes desides aquas contra tot seculorum experimenta in auxilium adducere audebit? cùm idem Alexander [i] Benedictus, qui primus fœtidorum

Deinde effluvia è putidis corporibus in sicco volatili sale abundant, ac faciliùs expelluntur.

[i] *Lib.* 5. *de Pest febr. cap.* 2. *pag.* 505. *num.* 10.

dorum patrocinium ſuſcepit, atque ab iiſdem opem ſperandam admonuit; ubi poſtea ex proprio animi ſenſu de cœnoſis aquis loquitur, has omnino noxias putet: *Aquæ*, inquit, *peſtilentes, quæ in abdito latent, & quas uſus non exercet, aut nunquam aura liberior verberat, peſtiferum in ſe corporibus noſtris habent venenum*.

2 Ratio deducta à proſpera valetudine incolentium prope coriarias officinas Romæ ac Bononiæ peſte graſſante.

V. Secundò à nonnullis deducuntur argumenta majoris in ſpeciem momenti, ab experimentis tum Romæ, tum Bononiæ peſtis tempore habitis: utrobique enim ii Cives à contagione tutiores fuerunt, qui vias coriariorum officinis addictas, maliſque propterea odoribus graves inhabitarunt. Indicio ſanè, ut ipſi putant, manifeſtiſſimo, quòd putredo, quæ ab aquis etiam acceleratur (cujuſmodi eſt fraceſcentium pellium) tantùm diſtat à crimine inferendi hominibus noxam, ut eos maximè à peſtilentia tueatur.

Refutatur ex peculiari modo quo pelles ibidem concinnantur.

VI. Verùm eſt hìc, ut candidè cum Boylio admoneamus, difficilem eſſe à quibuſdam experimentis ad alia inductionem; ſedulò enim omnes differentias, quantumvis opinione minimas, in ſingulis rebus animadvertere oportet, quas poſtea maximas re ipſa comparando deprehendemus. Itaque in caſu, de quo agimus, conſiderandum primò eſt, pelles nec Romæ, nec Bononiæ, nec uſpiam in deſidibus omnino aquis diù ad putreſcendum damnari, ſed claris primùm undis ad horas aliquot tantùm, æſtate præſertim perlui, diluique; unde quidquid carnoſi membranis illis, ineſt, laxetur, ac dehiſcat; deinde in aquam calcis ad macerandum infundi, & datis temporibus cultro duriter tractari, ut quidquid ſuperfluit facilè detrahatur. Contra verò ſe res haberet, ſi ad ripam lacus, vel in ſtagno per menſem

cor-

corruptio iſta promoveretur; non enim dubitamus, quin illinc effluvia per æſtàtem potiſſimùm accolis perniciòſa exilirent: quo ſanè factum eſt, ut inſignis ille Medicus Gometius [*k*] Pereira, cujus opera in magno nunc ſunt pretio, inter cauſas peſtilentium febrium recenſeat fœtorem etiam coriorum. Opportunè ſuccurrit exemplum loci, ad quem Romæ cadavera equorum, mulorumque deferuntur, ut ab illis pelles detrahantur, carneſque ſaturandis venaticis canibus, & domeſticis felibus abſcindantur: ibi ſanè cùm negotium negligenter tractatur, ſcilicet cùm viſcera, reſiduique lacerti in flumen projecti proximis ripæ ſinubus hærent, tunc quidem vicinæ gentes ſtatim infamis aëris effecta perpeti coguntur, malignis, ac peſtilentibus febribus tentatæ. Adeò verùm eſt corruptelam, quæ in humido hærente excitatur, eſſe penitùs exitioſam.

[k] *Novæ Med. par.1.cap.66.pag. m.880.*

VII. Quod verò nos admonet quàm ſint faciles etiam ſapientum lapſus, ſi minùs cautè pedem figant, illud eſt, adverſarios antidotum pro veneno, remedium pro noxâ uſurpaſſe. Enimvero in Coriariorum officinis pelles diù non ſimplici aquâ, ſed calce macerantur, maceratæque condiuntur mixturâ, quam rite paratam omnino alexipharmacam dixerimus: nec pellium fœtor, ſed calcis, myrti, & quarundam orientalium baccarum, quas valloneas dicunt, odor ſalubris aliquando peſtilentiam, & corruptionem aëris avertit. — 2. Ex pellium conditura.

VIII. Cæterùm nemo non legit Rob. Boylium de Nat. determinata [*l*] effluviorum tum ſuâ, tum Celeberrimi [*m*] Diemembroekii experientiâ compertum habuiſſe, *tempore peſtis, in illis ædibus, in quibus nulla lues adhuc erat, ſi linteamina ſordidâ aquâ, & ſapone lavarentur, eâ ipſa die, vel inter-* — Quid de aqua ſaponaria Rob. Boylius adnotavit.

[l] *Cap.4 pag.m. 662.*

[m] *Tract.de Peſte lib.1.cap.3.*

dum postridie duos, tresve simul peste correptos fuisse, ipsosque ægros testatos, fœtorem aquæ saponatæ illis primam, & maximam alterationem intulisse: additque particulas ante jam per aërem dispersas, sed nondum aptam indolem ad lædendum adeptas additione effluviorum aquæ saponariæ deleterias evasisse. Idem postea Diemembroekius citato loco *num.* 8. (si quis alius) fusè tractat argumentum de pernicie fœtidorum vaporum, diluitque è contrario adductas difficultates.

C A P. V.

Quæ Paludes magìs, minùsve noxiæ.

Varii paludum gradus.

UT res cæteræ naturales sortiuntur suarum proprietatum, & facultatum gradus; ita & Paludes, habito cum inter se, tum ad homines respectu, sunt magìs, minùs, vel minimùm noxiæ. Hæc profectò discrimina suas per causas singillatim hìc recensebimus.

Quæ causæ paludum noxam augeant vel minuāt

II. Paludes majorem vel minorem insalubritatem aëri inferunt. I. propter diversam naturam, copiam, & mixtionem aquarum, aliorumque corporum eisdem permixtorum. II. ob varia anni tempora. III. propter situm regionum. IV. ad hanc ipsam aëris palustris insalubritat m augendam, aut minuendam incolarum habitus, & dispositio plurimùm conducit.

Quot sint aquarum species, ad paludes inducendas conspirantes

III. Quod spectat ad primum, cùm quinque sint aquarum species, quibus Paludes, & stagna induci possunt. I. fluvialis; II. fontana dulcis. III. fontana mineralis; IV. pluvia; V. marina; omni sanè dubio

dubio procul eſt, eas Paludes deteriores eſſe, quæ fiunt à magna copia, & mixtura diverſarum aquarum, præſertim verò mineralium: hæ namque, ſi per æſtatem exiccari non contingat, longè validiùs, ac pernicioſiùs propter diverſa, ſibique contraria principia fermentari, corrumpique ſolent. Nocentiores ſunt, ac ferme peſtiferæ quæ multo, ac multiplici cœno refertæ ex cadaverum prætterea inquinamento computreſcunt, quæque proinde viſu graves, tactu denſæ, guſtu acres, odoratui fœtidæ, externis primùm advenarum ſenſibus bellum inferunt, deinde univerſæ hominum machinæ vim, atque ruinam intentant: quo fit, ut in Agro Romano, Ferentinenſi, atque alibi, ubi thermalium aquarum, præſertim ſulphurearum, & acidularum eſt multitudo, ſemper morbi, qui indè oriuntur, graviores ſint, quàm ubi ſimplices, ac dulces aquæ, etiamſi copioſæ, reſtagnant. Atque hinc ſanè monendi ſunt lectores, ut cauſas deducant, cur epidemicæ febres, quarum hiſtorias lib.2. perſequemur, quanquam ab eodem paluſtri aëris inquinamento ſubortæ ſint, minimè tamen ſibi ſimiles ubique fuerint, ſimiliaque ſymptomata præſetulerint; neque iiſdem pariter antidotis, ac remediis auſcultaverint.

Quæ nocentiores

IV. Minùs profectò, aut etiam nihil nocent parvæ paludes, quæ à ſolis aquis pluviis coaleſcunt; videlicet, cùm à proximis collibus, montibuſque in valles magnâ copiâ imbres devolvuntur, tandem ad aliquem terræ ſinum; unde nullus in fluvios patet aditus, perveniunt; ibique cum pauco, aut nullo cœno ſubſiſtunt, quos propterea collectitias aquas appellant. Enimvero hujuſmodi Paludes, quo tempore noxiæ eſſe poſſent, æſtu inva-

Paludes ex pluviis aquis collectæ minùs noxiæ ſunt.

invalescente, aut penitùs, aut ferè exarescunt. Accedit quòd stagnorum hoc genus non tantùm hominibus plerunque non nocet, verùm etiam est admodum utile, quia multam terram nostris usibus per hyemem, ac ver summopere necessariam, ab alluvione [a] vindicat; de quarum certè paludum commodis locutus est Theophrastus, cùm illas ad irrigandos hortos utilissimas esse scripsit, iisque jumenta, & sues delectari in potu, eosque pinguescere, nec ubi ex labore, aut citato incaluerint itinere, dolorum pericula incurrere, ut cùm frigidas bibunt, & crudas.

[a] *Vide Dominicum Gulielminum de Flumin. nat. cap. 6. pag. m. 180.*

Innoxię sunt quę recenti ac pura lympha perluuntur.

V. Innoxiæ quoque sunt, sed contrariâ penitùs ratione, ferventibus etiam æstubus eæ paludes, quæ affatim recenti, purâque lymphâ diluuntur, ac deterguntur. Exemplum præ cunctis celebre apud [b] Strabonem legimus de Alexandria, quæ licèt juxta paludes constructa sit, ac propterea gravem aërem, & suffocantem habere per æstivos ardores deberet, tempestivo tamen Nili incremento undique perfunditur, ut cœnosum nihil remaneat, quod vaporationem pravam efficiat; præsertim cùm etesiæ ex locis borealibus, tantoque pelago spirare incipiant.

[b] *lib. 17. Geograph. pag. m. 278*

Itidem amplæ, ac profundæ paludes, & piscosæ nihil nocent.

VI. Similiter paludes amplæ, profundæ, agitatæ, à dulcibus, aut à marinis solùm aquis inductæ cum pauco cœno, piscibusque donatæ, minùs sunt inclementes; præsertim si margines habeant, nullis, quod rarissimum est, arundinibus, aut juncis impeditos.

Marina aqua in paludibus ob salis copiam innoxia est, si pura sit.

VII. Porrò marina aqua, si sola, seu impermista resideat, propter nativas proprii salis particulas, corruptioni, ac putredini potissimùm obnitentes, vermesque palustres, ut passim hirudines, ene-

cau-

cantes, omni ferè noxâ vacat: quemadmodum hac in re graviter philosophatur Ludovicus [*c*] Teſtius agens de ſalubritate Veneti aëris, qui, etiamſi multas lacunas à mari inductas perpetuò lambat, nihilominus eſt ferè innoxius, quòd ſpiritum acido-volatilem, è mari jugiter expirantem, admixtum habeat.

[c] *Diſinganni, overo ragioni ſiſiche ſopra l' aria di Venezia eſſer ſalubre.*

VIII. Secus verò inſalubria ſunt ſtagna, in quibus marinus latex aliis, ac præſertim pluviis, & mineralibus aquis ſociatur: Nam aqua dulcis, inquit Jo: Baptiſta Donus, ſalſæ commixta citiùs, ac faciliùs putreſcit. Itaque infamis eſt aër, ubi prope litus depreſſior ſit locus, inque illum maris undæ influant per canalem, qui aut memoriâ hominum ſemper patuerit (ſubſtratum enim hiſce paludibus ſolum baſis olim, & fundum extitit ejuſdem pelagi, qui arenarum aggeratione ab antiquo paulatim litore receſſit) aut impetu procellarum, aut denique humano artificio apertus ſit; & in eum etiam locum è proximis collibus, tumuliſque pluviæ cum ſordibus conveniant.

Contra verò ſi pluviis, aut metallicis aquis permixta ſit, aut ſordibus impurata.

IX. Hujuſmodi ſtagnorum nonnulla ſunt in Agro Ferrarienſi, ac Ravennati; atque in Romano præſertim prope Oſtiam, ad marinum ſal calidis tempeſtatibus eliciendum. Quibus certè in regionibus illud animadverſione dignum eſt, quòd ſi impediatur jugis marinæ aquæ in ſtagna influxus, effluxuſque per euripum, paulò poſt concluſi latices propter æſtivos calores facillimè circa ripas putreſcunt, & piſces etiam enecant: id quod experimento ſe vidiſſe narrat in Comaclenſi lacu N. Cabeus [*d*]. Similiter neſcio quid vitii, inquit Fortunatus [*e*] Fidelis, contrahit *locus*, *qui ad portus litora eſt conſtitutus*: *ibi enim frequentia navigia immora-*

Stagna in agro Ferrarienſi, Romano, ac Ravennati ad ſal conficiendum.

[d] *In Ariſt. Meteorol. lib.* 2. *text.* xix. *quæſt.* 1. *pag.* 122.

[e] *Lib.* 1. *de Relat. Med. pag. m.* 24.

morari, ſordeſque omnes deponere, atque univerſæ item Civitatis Cloacæ immundicias latè expurgare ſolent: quo circa, etſi maritima aſpectio ſpem aliquam valetudinis pollicetur; illa tamen aliena commixtio vitium apportare conſuevit. Jure igitur ſcripſit Plinius [*f*], *afflatus maris noxii; in plurimis iidem utiles: quibuſdam ſatìs è longinquo aſpicere maria, jucundum: propiùs admovere ſalis halitum, inutile: Quare experimentis optimè creditur.*

[f] *N.H. lib.*17. *cap.*4.

Litus arenoſum, ac humile minùs ſalubre, quàm quod præruptis rupibus munitū eſt.

X. Et quidem teſtantur exempla ambientem aërem non eâdem ſalubritate pollere ubi litus arenoſum eſt, nec profundæ ſunt aquæ, quàm ubi maritimis urbibus litora objacent rupibus terminata, & profundo pelago ſepta. Enimvero in arenoſo, & tenues undas admittente litore, ſordes identidem in terram revomuntur, nec facilè diluuntur, ac reſorbentur; quemadmodum ſtatim in fundum dejiciuntur, ubi altum eſt mare, ut nihil proinde noxii in atmoſphæram attolli poſſit. Accedit etiam ad incommoda arenoſi litoris augenda, quòd aqua maris facili negotio, fuſiſſimè per arenam ſubit, & quaquaverſum trajicitur. Quamobrem cavato paululùm ſolo ſtatim fovea marino latice impletur, qui, cùm maximam ſalis partem in terræ cuniculis relinquat, tanto ſanè calidis tempeſtatibus pronior fit ad corruptionem, quantò major per ea tempora fuerit acceſſio tum ventorum meridionalium, tum aquarum pluvialium, quæ multigenas impurorum ſalium, ſulphuriſque particulas, atque inſectorum ovula in aëre librata, eluendo, ſecum rapuerint. Idcirco hujuſmodi litora humida, ſuiſque rimulis paluſtria ſemper occurrunt, facilèque circumfuſum aërem inquinant. Quod ſanè apud Priſcos in Romana plaga minimè omnium obſervabatur,

tur, quia eadem frequentibus ædificiis, ac ſylvis, necnon multitudine incolarum, derivandis laticibus perpetuò incumbentium, quoad fieri poterat, exiccatione ſalubris reddebatur.

XI. Quod verò attinet ad anni tempora, certè cujuſcumque generis paludes mediâ hyeme, & vere, donec flaverint auſtri, aliique venti, quibus incaleſcat verna tempeſtas, innoxiæ ſunt; immo verò ſalutares quibuſdam hominum temperamentis eſſe ſolent, qui ſalibus acribus redundant, cujuſmodi ſunt tuſſiculoſi, graciles, atque ad tabem inclinantes. Noxiæ verò per æſtatem uſque ad autumnale æquinoctium, aut etiam ultra, æſtu, & ſiccitate cum auſtris perdurante. Quinam autem certi inſalubritatis gradus procedant, ſeſeque prodant pro ratione curſus æſtatis, & autumni, ſuo loco exponemus.

Quo tempore paludes ſalubres ſint vel inſalubres.

XII. Tertium inclementiæ momentum à ſitu regionis pendet; montanis enim populis, vel ſaltem ad Boream converſis ſtagna minùs nocent, etiã per æſtivos calores, quippe quia effluvia ex ipſis emiſſa tum pauciora, tum minùs maligna ſunt, & faciliùs etiam ventorum vi diſperguntur. Conſule quæ a Joſepho [g] Ceredo de hoc argumento eleganter ſcripta ſunt in diſſertatione tertia Italicè edita circa Methodum educendi aquam ex locis imis. At è contrario peſtifera ſunt planitiẽ, aut vallem inhabitantibus, maximè verò ſi eaſdem paludes ab auſtrali regione habeant; quia nimirum vapores illinc uberiùs elevati, deteriores ſunt, minùſque etiam à ſiccis ventis diſſipantur. De qua ſanè re vide ea, quæ a Vitruvio exarata fuerunt ſuæ architecturę lib. 1. cap. 4. Quinimmo tanta eſt noxa paludis ad meridiem ſitæ, ut, etiamſi oppida in ſummis collibus extru-

Situs regionis quid conferat ad excipienda vel arcenda paludũ effluvia.

[g] *Sopra il modo di alzar l' acqua pag. m. 92.*

extructa sint; illuc etiam ab austris, aut etiam africis versa effluvia propellantur, & lædant. Idoneum hujusce rei testimonium habemus in aëre Gandulphiano, qui olim à subjecto Turni lacu ad Africum posito nocentes auras, nihil suffragante loci sublimitate, excipiebat, quem proinde ab aëris infamia vindicare Paulus V. P. M. non aliter potuit, quàm lacu arefacto; cujus beneficii hoc legitur exceptum marmore monumentum in fronte Pontificalium ædium Gandulphianarum.

PAULUS. V. PONT. MAX.
OPPIDUM AQUARUM PENURIA
ET NOXIA E' TURNI LACU ASPIRATIONE
INFREQUENTIUS
AQUA TERTIO AB HINC MILLIARIO
DERIVATA, ET LACU EXSICCATO
SALUBRIUS, LÆTIUSQUE REDDIDIT
AN. DOM. MDCXI. PONTIF. SUI VII.

Educatione, & consuetudine fit ut palustres exhalationes accolis minimè noceant.

XIII. Denique in designandis insalubritatis gradibus maximè animadvertendus venit hominum habitus, & vivendi ratio. Quandoquidem qui prope paludes nascuntur, & educantur, etiam in eo insalubri aëre bonâ utcunque valetudine fruuntur. Pueri enim, vel ipsis venenis modò mitioribus, lentè, minimâque dosi propinatis paulatim assuescunt. Nimirum quia parvula irritantia, aut figentia toxica, si sensim nostris liquidis, solidisque applicentur, tenuissimo suo momento horum vires, & renisum, quæ per ætatem illam summopere vigent, non excedunt; immo utraque cum tempore mirificè inter se congruunt, magnumque illud discrimen inducunt, quod Divinus [h] Cous *inter corpus, & corpus*,

[h] *Hipp. lib. 6. de Flat. n.* 8.

pus, inter naturam, & naturam dari scripsit. Unde [*i*] Plinius optimè ait, *assuetos etiam in pestilentibus durare.* Præterea usque adeò quibusdam locis paludes non sunt noxiæ, ut apud [*k*] Mexicanos non solùm ova palustrium muscarum, & piscium, sed cœnum etiam grave olens in illorum alimentum cedant. Hac assuetudine fit, ut insulæ in stagnis, & lacubus incolas alant, quos etiam parvæ illæ, quæ ventis circumpulsæ natantes appellantur, admisisse, & aluisse compertum est; eas enim se vidisse [*l*] Secundus scribit in lacu Vadimonis. P. Cabeus [*m*] in paludibus Ferrariensibus, nosque ipsi in Albulæ lacu conspeximus.

[i] *H.N. Lib.18. cap.5.*

[k] *Vide P.Niorembergiū lib.11. hist.nat.a cap.29. usque ad 48.*

[l] *Lib.8. Epist. 20.*

[m] *Loc.supracit. lib. 1. text. 69. quæst.1.pag.404., ubi tradit modū, quo primum hujusmodi insulæ fiunt. Vide plura de natantibus insulis apud P.Casatum dissert. 3. de Innat.solid.pag m.94.usque ad 97*

XIV. At verò qui puro è cœlo ad palustre se conferunt, eò deterius afficiuntur, quò feliciori assueverint, & connutriti fuerint; præsertim si longiores ibidem moras trahentes somno indulserint. Quanquam ejusmodi detrimenta noxii aëris saltèm minuere, sin minùs omnino vitare possint, qui sibi in sex rebus non naturalibus diligenter temperare didicerint. Intemperantes enim citiùs, & graviùs ubique locorum ægrotant.

Contra inassuetis graves sunt, atque exitiabiles

XV. Ex his, quæ hactenus tradita à nobis, & explicata sunt, liquidum est, quo sensu scripserit [*n*] Hippocrates: *Palustres aquas perniciosas esse*; nimirum ex præmissis observationibus, pro ratione admixtionis, & molis aquarum, tum etiam pro anni temporibus, situ, posituque regionis, ac denique habitu, victuque incolarum, & advenarum.

Huc usque dictorum summa.

[n] *De Aëre loc. & aq.text.13.*

CAP. VI.

Quibus ex causis Stagnantes aquæ, aperto cœlo per æstatem potissimùm corrumpantur.

Aquæ nullã in se ipsis putredinis causam continẽt.

Naturalem aquarum texturam, earumque particulas reputantibus satìs perspicuum fit, nullum ipsis inesse corruptionis principium, quo computrescere, atque aërem inficere possint; sed putredinis causas extrinsecùs eisdem accedere. Etenim si pura, & dulcis aqua suis è venis prosiliens illico vitreo vase excipiatur, illudque hermeticè, ut ajunt, claudatur, impedito cum atmosphæra commercio, ad annos, immo fortè in perpetuum incorrupta servabitur, ut de Nucerino latice nos ipsi multis ab hinc lustris habemus experimentum. Idcirco ab externis principiis omnis infectionis origo erit repetenda.

Quid sit aqua.

II. Porrò simplex aqua corpus est liquidum, compressionis expers, moleculis teretibus, lubricis, atque flexilibus conflatum, admittens inter latera particularum se se contingentium exigua spatia, per quæ ætherea substantia, unde fluitat, nec non etiam aër, & non modicum salis, ac terræ semper, & undique discurrunt. Hæc itaque extraneorum corporum permixtio, pro sua varietate, variam aquarum indolem inducit.

Corruptionis causa in aquis est diversorum corporũ permixtio: cui accedunt calor æstivus, & quies.

III. Externa autem, & materialis in aqua corruptionis causa una quidem est, heterogenea scilicet diversorum corporum, quà minerialium, quà vegetabilium, quà etiam animalium, insectorumque commixtio, quæ in desidibus lymphis innascuntur, & confluunt: geminæ tamen adjuvant aliæ (sinè quibus

bus nulla in aquis futura esset corruptio) æstivus nimirum solis calor, quo veluti agente, confusorum corporum corruptiva fermentatio promovetur; & eorundem laticum quies, propter quam impedimenta corruptionis minimè removentur.

IV. Profectò omnium versatur ob oculos, paludes & stagna esse congeriem multorum vegetabilium, atque insectorum, quæ sive ibidem orta, sive alibi nata, atque aliunde advecta putidum viventium Seminarium conflant: & quidem inter plantas aliæ desidibus aquis supernatant, aut fluitant, quemadmodum lens, muscique palustres, ac tribulus aquaticus; aliæ fundum tenent, atque oras obsident veluti potamogitones, spargania, typhæ, aliæque hujusmodi, arundineam, ac junceam sepem constituentes. Inter autem insectorum ovula, præter illa, quæ telluri sunt ingenita, non pauca auris etiam, ventisque huc illuc transvecta, cùm ad palustrem locum pertingunt, humido leniuntur, atque in multigenos vermes, necnon ranas & bufones, desidum aquarum hospites, facilè manifestantur. Similiter ex proximo paludibus solo in eas urgentur, transportantur, influunt, aut repunt alia tum inanima, tum animata corpora; multitudo nimirum foliorum, fruticum, atque arborum, præsertim mali temperamenti, ut ait [a] Forestus, scilicet taxi, ficus, nucum, sambuci, ebuli, brassicæ, cannabis, lini, ac similium; quinimo, anguium, serpentum, & brutorum etiam quadrupedum, quæ pro explenda siti passim allecta, atque in iis submersa latices illos magis magisque fœdant, & inquinant.

Quàm varia corpora in paludes confluant.

[a] *De Feb. Epid. pub. gras. lib. 6. obs. 9. in Scholio.*

V. Quæ autem insecta in paludibus hospitantur, easdem etiam, cùm viva sunt, contaminant. Nam licèt multa in alimentum absumant, quæ aquas cætero-

Insecta vero aquas maximè inficiunt.

teroquin contemerant; nihilominus, quam utilitatem desidibus lymphis, sumpto cibo, afferunt, multiplici nocumento rependunt, [b] spoliis nempe, ac fecibus, quæ ad fundum delatæ, & cum extraneis aliis substantiis permixtæ teterrimum illud, fœtidumque cœnum maximâ ex parte conficiunt.

[b] *De spoliis culicum aquarum fundũ petentibus agit P. Sangallus in suis experimẽt. de generat. culicum pag. 11.*

Ex iis omnibus putrida congeries existit.

VI. Ex iis igitur omnibus partim terrarum, saliumque inquinamentis, partim fracescentium vegetabilium, partim animalium cadaveribus, partim denique eorum, & insectorum sordibus, exuviisque existit putrida illa congeries, ex qua desides aquæ labem, noxiamque calore solis verberatæ concipiunt, & circumfusum aërem solent inficere.

Solis calore ex putrida illa materia fœdi vapores attolluntur.

VII. Sole autem radiis, & calore in aquas quiescentes agente, præparatam jam corruptionis materiam, hactenus à nobis expositam, computrefieri manifestum est ex eo, quòd quamvis per hyemem eadem ferè omnia in paludibus jaceant; tamen, nisi ad æstatis initium atmosphæra incalescere cœperit, nihil plerunque sit à paludibus pertimescendum: immo inter media æstatis tempora in regionibus ad septentrionem rigentibus, vel subterraneis locis, aut montium objectu, utcunque à sole protectis, aut nulla, aut minima fit aquæ, aërisque corruptio, ut passim in puteis, cisternisque diligenter custoditis contingere animadvertimus.

Quo modo id fiat.

VIII. Tota verò solis actio in solutione, fermentatione, atque ebullitione heterogeneorum corporum, in aquis desidibus contentorum posita est. Nam, cùm sol sit verus ignis, atque undique cœlestem, tenuemque æstum propellat, & urgeat, non secus atque sublunaris ignis objecta corpora calefacit, commovet, agitatque. Unde quæ in paludi-

ludibus subsidebant, mutatis gravitatis momentis, & proportionibus, exiliunt, quæque innatabant, ad ima, & latera protruduntur, fitque omnium nova, mira, atque inordinata confusio, ex quâ pleræque mixtorum particulæ, quæ, rite permeante æthere, mutuò quasi articulabantur, partim solvi, partim variè cohærere incipiunt, noxiasque tincturas ex impuro sulphure, & androgynis salibus ortas componere, seu, ut cum vulgo loquamur, putredinem, & corruptionem concipere.

Hujusmodi solis actio ab Austro vento adjuvatur.

IX. Hæc autem solis actio ab austris plurimùm augeri solet, cùm ipsi igneas particulas à plagis sub zona torrida secum advehant: quo sanè fit, ut paludes, quæ calidis ejusmodi ventis non patent, sint minùs nocentes. Contraria autem ratione accidit, ut quiescentes in paludibus aquæ tum per hyemem ubique in Europa, tum etiam per æstatem apud eas regiones, quæ minùs à sole tanguntur, corruptionem ferè nullam subeant, vel quam subeunt, minimè prodant; ac proinde non noceant; scilicet quia extranea corpora in desidibus aquis penè immota detinentur: qua de re corruptivam illam solutionem, confusionemque concipere non possunt, quibus opus est, ut noxios halitus in aërem emittant. Aquis enim perinde, atque reliquis corporibus propter atmosphæræ calorem perspiratio promovetur, & quemadmodum, frigore constipante, humani corporis, cæterorumque animalium, necnon terræ etiam superficies effluvia de se aut nulla, aut multò minora emittunt; ita paludes quoque per frigus, quo subsidentium, & permixtorum corpusculorum motus præpeditur, mephitim minùs exhalant.

CAP. VII.

Qua ratione fluxus etiam aperto cœlo corruptionem in aquis impediat.

Cur aquæ fluentes, quāvis iisdē sordibus inquinentur, tamen non corrumpantur.

RElìquum nunc eſt, ut explicemus, quo pacto, cùm fluentibus ſub diò aquis eadem ferè accidere ſoleant, tam ex permixtione extraneorum corporum, quàm ex ſolis calore, non tamen eadem labes afferatur, quæ paluſtres contaminat; quave ratione motus ille devolutarum ac decurrentium lympharum prohibere corruptionem poſſit; ſive, quod eòdem recidit, quomodo ad corrumpendas aquas concurrat quies. Quod ſanè antequam explicemus, nolumus quietis nomine abſolutam partium aquearum ſtationem intelligi, ſed reſpectivam; non enim inficiamur liquidorum particulas perpetuo interno, & incoſpicuo motu cieri, etiamſi univerſa moles in vaſe, alveo, vel ſinu aliquo quieſcere videatur. Rurſus negari non poteſt, vix uſquam eſſe tantam in paludibus quietem, quin leniter ſubinde pluviis, auris, volatilibus, inſectis, aut aliter externis, interniſque corporibus agitentur: neuter tamen motus ad corruptionem, de qua agimus, avertendam quidquam conducit, modò cætera in eandem conſpirent.

Tria ſunt quietis effecta quæ corruptionem afferunt.

II. His ad explicationem præmiſſis, tria ſunt præcipua capita, ad quæ actio quietis corruptiva reduci debet. Primùm quia in quiete facilior, ac vehementior fit mixtorum fermentatio. Secundùm quia quieſcentibus liquidis firmior, & inordinatior eſt heterogeneorum corporum cohæſio. Tertiùm quia iiſdem reſidentibus, nec aliis ſuccedentibus lym-

lymphis, externorum corporum coacervatio, atque admixtio, necnon ſolis actio in unam, eandemque aquæ ſectionem continenter exercetur.

III. Faciliorem perfici mixtorum fermentationem in quiete, quàm in motu non eget, ut multis argumentis probetur. Nam Chymici omnes id ipſum aſſiduis experimentis oſtendunt, & ratio potiſſimùm in aquis ſuadet. Etenim per quietem depelli, atque extrudi particulæ illæ non poſſunt, quæ inteſtinam turbationem excitant; quemadmodum fieri compertum eſt in motu præſertim ſoluto, ac libero, quo fontium, fluminumque lymphæ feruntur, quæ, cùm agitationem etiam quaquaverſum in aëre excitent, addito quaſi flabello, noxias particulas à ſe ipſis depellunt.

In quiete facilior fit mixtorum fermentatio.

IV. Præterea in quiete multorum corporum fit concurſio fortuita, ut quæ diviſa innoxia erant, mutuâ cohæſione evadant pernicioſa. Patet hoc in meſtruis, ut vocant, ac regiis aquis, quarum ſales ſecreti non eam vim habent, quam variâ commixtione adipiſcuntur. Teſtantur autem majorem hanc partium cohæſionem in deſidibus aquis, tum quæ in ſuperficie, tum quæ in fundo cogi, ac reſidere obſervamus.

In quiete varia corpora mutuò conglutinantur.

V. Poſtremò fluxus aquarum, in quo maxima avertendæ corruptionis cauſa poſita eſt, illud præ cæteris præſtat, ut, undis ſe ſe trudentibus, non eadem aqua ab incurrentibus corporibus, & ſolis calore afficiatur; ſed quæ heſternæ e. g. actioni obnoxia fuit, hodiernæ jam ſubducta ſit: nam perenni motu illa præteriit, & nova ſucceſſit. Itaque in flumen, etſi corpora putrida, vel ad putredinem prona decidant, aut projiciantur, duorum alterum efficitur (quorum alterutrum ad corruptionem arcendam ſufficit) ut videlicet vel corpora in fundo hæ-

Præterea quum aquæ defluunt, nunquam eadem undarum pars mixtis corporibus, & ſolis calore contingitur.

hæreant, & aqua delabatur, vel ut ſimul cum lymphis illa devolvantur; quorum primum præſtat, ut non eadem ſemper aqua tabifico contactu inficiatur; alterum verò, ut ſuccedentes latices corpora unà cum præcedentibus aquarum ſectionibus jam devoluta non attingant. Neutrum autem in paludibus evenit, quarum aquæ iiſdem ſemper putreſcentibus corporibus circumfunduntur; neque ullo fluxu, fugâque proripere ſe ſe ab ea pernicie poſſunt: quamobrem perenni, ac pertinaci infuſione, eâque aliis, atque aliis ſubinde decidentibus mixtis identidem renovatâ, atque adauctâ deſides aquæ pernicioſo cohalitu, & confuſione vitiantur, & contabeſcunt.

CAP. VIII.

Præcedentis Doctrinæ Corollarium. Lini macerationem in aquis interdum innoxiam, plerunque tamen peſtilentem, & quare.

Ingens fuit controverſia de lini maceratione, nũ ea cœlum contaminet.

EX iis, quæ hactenus de motus actione ad aquarum corruptionem avertendam, deque earundem quiete ad tabem inducendam expoſuimus, pronum erit ſtatuere circa celebrem illam inter Scriptores controverſiam, quæ eoſdem ſæpe non ſinè animorum, ac verborum acerbitate inter ſe commiſit. Ecquid de lini, cannabiſque maceratione ſentiendum, utrum illa noxia, & peſtilens ſit, an verò penitùs innoxia?

ApudAnglos vetitum nè in publicis aquarum alveis linum maceretur.

II. Enimvero magni nominis Auctores non ſolùm aquas damnant, in quibus linum, & cannabis intabuerint, tanquam potu nocentes: unde apud An-

Anglos [*a*] sub gravi pœna cautum est, nè cannabis, aut linum in fonte, stagno, aliove receptaculo aquarum publico, ubi pecudum greges, & armenta solent aquari, macerentur; verùm etiam maximè quòd pestilentes auras emittant, valetudini hominum summopere infestas, quos inter Hiacynthus [*b*] Alpherius, qui auctoritatem quoque adducit ipsius [*c*] Avicennæ; Petrus [*d*] Forestus, Petrus [*e*] Salius Diversius, Ludovicus [*f*] Septala (qui licèt lini macerationem à pestis causis submovisset, ubi tamen in aërem plus nimio humidum, & calidum incidat, apertè asserit putredinem facillimè excitare) Alexander [*g*] Benedictus, Lazarus [*h*] Riverius, P. Kirckerus [*i*], P. Zacchias [*k*], Card. Gastaldius, [*l*] & Diemembroechius [*m*] pestiferarum febrium, atque ipsius pestis causas evadere posse non dubitarunt.

III. At contra ab omni penitùs inficiendi aëris nota vindicant cannabis, linique emollitionem Petrus P. [*n*] Pereda, qui proponit etiam exempla multarum Hispaniæ Urbium, in quarum vicinia cannabis copia seritur, ac mollitur; incolæ tamen valetudine, ac longa senectute fruũtur. At miror Peredam Avicennæ auctoritatem in jus suum adducere, cùm citato textu nullam cannabis, aut lini mentionem faciat; meminit utique alio [*o*] loco, atque in hæc verba sententiam suam producit Avicenna: *Et hæc sunt causæ generantes putredinem, quas inter est aër lacunarum, & locorum infusorum, in quibus madefiunt res, ut linum, & asphaltum*: Quid verò clarius?

IV. Et quidem nostrâ memoriâ de lacu Aniano inter Neapolitanos [*p*] Medicos conviciosæ, diuturnæque turbæ excitatæ sunt, aliis contendentibus epi-

Quinam contra sentiant.

Eadẽ contentio de Lacu Aniano exorta est, in quo cannabis, & linum intabescunt

[a] *Mangeti Biblioth. pharm. pag* 471.

[b] *Lib. 1. de Peste cap. 15. pag. 61.*

[c] *Fen. 1. Tract.* 4.

[d] *De feb. Epid. pub. grass. lib. 6. obs. 9. in Scholio pag. 202. cap. 2.*

[e] *De feb. Pestilenti.*

[f] *Lib. 4. cap. 4. de Peste.*

[g] *Lib. 5. de feb. pestil. cap. 7. pag. 570. num. 10.*

[h] *Prax. Med. lib. 17. sect. 3. cap. 1. pag. 383.*

[i] *De Peste sect. 1 cap. 3. §. 1. n. 8.*

[k] *Quæst. med. Leg. lib. 3. quæst. 4. n. 7. pag. 317.*

[l] *De avertenda Peste cap. 258. §. 21. pag. 763.*

[m] *Lib. 1. de Peste cap. 8. prop. 4. pag. 54.*

[n] *In Medica, Disput. adnexa in fine lib. 2. de Curand. Morb. pag. 211.*

[o] *Fen. 1. lib. 4. tract. 2. cap. 1.*

[p] *Vide Apolo-*

getic. differt. inscriptas. Il Lago d'Agnano utile, ed innocente con l'infusione de' Lini L'innocenza d'Agnano trovata colpevole ne' delirj di testa libera &c.

epidemicas conſtitutiones, per eos annos Neapoli vagantes, tribuendas macerationi cannabis, linique, quæ in eo lacu perficiebatur; aliis è contrario omnem culpam ab ea emollitione depellentibus.

Ita diſſolvitur queſtio: videlicet nihil obeſſe lini maceratio né in aquis fluentibus; contra verò in ſtagnantibus.

V. Hæc porrò cùm diligenter, & ſedulò excuſſiſſem, cauſam, utrique parti adjudicandam reperi, ſi modò, quæ de motu, & quiete aquarum ſuperiori capite dicta ſunt, ob oculos habeantur. Etenim nemini dubium eſſe poteſt, quin prorſus innoxia ſit prædicta maceratio, ubi liber, atque aſſiduus patet undis fluentibus curſus; cùm nimirum ſuccedentibus ſibi diverſis ſemper aquarum ſectionibus, nunquam eadem aqua diu in cannabis, linique contactu hæret; quo pacto apud pleroſque alligatis, aut pondere aliquo depreſſis, coërcitiſque juxta ripam, vel intrà foveas lini manipulis, in perenni fluento fit maceratio: quo ſanè ſenſu accipiendi ſunt, qui lini, & cannabis emollitionem ſævos morbos non parere aſſeverant, quos inter eſt magni nominis, raræque doctrinæ Auctor Gometius [q] Pereira, à quo narratur, in Gallia, & in quibuſdam Hiſpaniæ provinciis ingentem lini copiam in fluminibus quotannis æſtate macerari, nec tamen ob id peſtem illinc provenire. Contra verò ejuſmodi macerationem peſtilentem eſſe conſtat, ubi paluſtres deſident aquæ, ventique ſilent; vel ubi, ad accelerandam ope fermentationis putredinem lini, ab ipſis decurrentibus undis in ſcrobes (quod plerunque uſu venit) ut longo tempore reſtagnent, aquæ derivantur. Sæpe enim accidit, quod nunquam ſatis deflere poſſumus, ut lucri cupiditate populorum incolumitas peſſundetur: immo, ut quod cum periculo civium non niſi timidè inceptum

[q] *Veræ Med. part. 1. cap. 66. de feb. peſtil. pag. 880*

tum fuit, mox cum præmio, & audacia defendatur.

VI. Itaque eos, qui noxiam esse lini emollitionem contendunt, desides lymphas, & cum lymphis aërem respexisse oportet; qui autem innoxiam pronunciarunt, de fluentibus esse locutos. Neque utrisque & ratiocinium, & exemplorum copia, atque auctoritas defuit. Quod sanè quiescentium, ac fluentium aquarum discrimen in hac definienda causa nuper ipsimet observavimus in Urbevetana, & Interamnēsi cannabis maceratione; in priori enim pernicies civibus creabatur; cùm prope Urbem linum in scrobibus stagnante aquâ per æstatem tabescebat, & cujus epidemiam lib. 2. trademus. At in posteriori nihil labis emergit, eò quòd infusio cannabis, & lini aquarum fluxum non remoratur. Quod sanè ubique locorum quàm diligentissimè, ne accolæ lædantur, curandum esse arbitramur.

Conciliantur pugnantes auctorū sententiæ.

CAP. IX.

Quid hærentes aquæ calidis tempestatibus ad lædendos Accolas emittant secundùm Antiquorum sententiam.

NUlla fuit unquam ætas hominum, quæ paludum perniciem non fuerit experta; ita ut Græci eandem fabulosis narrationibus, & monstrorum nominibus ad salutarem horrorem populis objiciendum, designaverint. Hinc enim orta sunt poëtica commenta de Hydro, Hydraque, quorum vocabula ab aquis deducta, bestias, atque serpentes paludum indigenas, halitumque mortiferum spar-

Quibus fabulis veteres paludum perniciem designarint.

ſpargentes ſignificant. Hinc etiam quæ de Pythone monſtro ab Apolline interfecto conficta ſunt, quod ipſum à putredine, & corruptione nomen accepit. Quid verò ex limoſis aquis efflaretur non fabularum coloribus, ſed philoſophorum lineamentis expreſſum, quo & atmoſphæra, & qui ipſam inſpirarent accolæ vitiarentur, non una primùm fuit veterum ſententia.

Varro, & Columella aliique putarunt minutorū inſectorum copiam, quæ è paludibus emittuntur, morbos efficere.

[a] *De Re Ruſtica lib.* 1. *cap.* 12.

II. Nam ex Latinis ea de re olim diſputantem legimus M. [*a*] Varronem, & labis cauſam aſſerentem inſectorum copiam: *Advertendum*, inquit, *etiam ſi qua erunt loca paluſtria, & propter eaſdem cauſas, & quòd areſcunt, creſcunt animalia quædam minuta, quæ non poſſunt oculi conſequi, & per aëra intus in corpora per os, ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos*. Hujus verò opinionis fundamentum jecit etiam Lucretius ubi phyſicam veritatem poëtico ſtylo delineans cecinit.

. . . . obnoxia cuncta putrori
Corpora, putrores inſecta animata ſequuntur.

[b] *Lib.* 1. *de Re Ruſtica cap.* 5.

III. Non abſimile Varroni fuit Columellæ [*b*] Judicium, ſcribentis: *Nec paludem vicinam eſſe oportet ædificiis, nec junctam militarem viam, quòd illa caloribus noxium virus eructat, & infeſtis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos denſiſſimis examinibus involant. Tum etiam natricum, ſerpentiumque peſtes hybernâ deſtitutas uligine, cœno, & fermentatâ colluvie venenatas emittit, ex quibus ſæpe contrahuntur cæci morbi, quorum cauſas nè Medici quidem perſpicere queunt.*

[c] *De Re Ruſtica lib.* 1. *tit.* 7.

IV. Eòdem ferè ſpectant quæ tradit Palladius, [*c*] dum inquit: *Palus omni modo vitanda eſt, præcipuè quæ ab auſtro, vel occidente, & ſiccari conſuevit æſtate, propter peſtilentiam, vel animalia inimica,*

quæ

quæ generat. Horum omnium ſuffragia in hoc conveniunt, ut vermibus præcipuè ex paluſtri latice emiſſis, atque humana corpora ſubeuntibus pernicies, vitiumque tribuatur.

V. Aliquantò diverſam ejuſdem noxæ rationem attulit [*d*] Vitruvius, ubi docet, *vitandam paludum propinquitatem, eò quòd, dum auræ matutinæ cum ſole oriente ad ædificium perveniunt, adjunguntur his ortæ nebulæ, ac ſpiritus beſtiarum paluſtrium venenatos cum nebula mixtos in habitatorum corpora flatus ſpargunt, & locum peſtilentem efficiunt*. Itaque noxam Vitruvius non in ipſis paluſtribus beſtiis in habitatorũ corpora ſe ſe inſinuantibus ponit, quemadmodum ſenſerant M. Varro, & Columella, ſed in flatibus collocat, exhalationibus, ac ſpiritibus ab iiſdem inſectis potiſſimùm emiſſis.

Vitruvius causã confert in halitus venenatos eorundem cum nebula mixtos.

[d] *Lib.*1. *Archi-tect. cap.*4.

VI. Et quidem tametſi multa Priſcis illis tradita fuerint naturæ, & veritati conſona, ſunt tamen, & explanatiùs enucleanda, & rationibus, experimentiſque illuſtranda, quod præſtare conabimur in ſequentibus; eò ſanè ſtudioſiùs, quò magis Galenici ferè omnes uſque ad [*e*] Sennertum univerſam vim ad lædendum, quæ cœnoſis, ac paluſtribus locis data eſt ſub nudis vaporationum, exhalationum, halituumque vocibus comprehendentes venenatis quibuſdam qualitatibus adſcribunt. Hæ verò excuſſo verborum cortice nihil ferè in medullis habent, quamobrem Lectores planè vacuos, ac jejunos relinquunt.

Eadem hic ſubtilius enucleanda ſunt.

[e] *De Feb. lib.*4. *cap.* 2. *de peſtil. cauſis pag.* 797.

CAP.

CAP. X.

De iisdem Effluviis ex Recentiorum opinione.

Recentiores veterum sententiã quã exposuimus, amplexi sunt.

QUANQUAM ab Antiquis diversi non nihil abierint Recentiores in explicanda palustrium effluviorum natura, plerique tamen ita cum iisdem conveniunt, ut priscorum placita in lucem revocasse videantur; quare in ipsos non ineptè quadrat quod ait Terentius in Eunucho: *nihil dictum, quod non dictum priùs.*

Athan. kircherus idem sensit.

II. Varronis sententiam resuscitavit P. Athanasius Kircherus in suo Scrutinio pestis; etenim ubi diri hujus mali causas [a] expendit: *putridas recenset exhalationes iis in locis expiratas, quæ stagnorum, paludumque cœnoso limo abundant*: has quidem exhalationes nihil aliud esse affirmat, *quàm* [b] *spirabiles quasdam mixti particulas ejusdem cum toto proprietatis, ac naturæ, eosque vitâ carere, sed mox in innumerabilem insensibiliũ vermiculorum sobolem excludi; ita ut quot corpuscula in effluvio concipiuntur, tot indè vermiculos enasci certum arbitretur*; quæ porro animata effluvia *tantò periculosiora fundere contagia* scribit, *quantò majori vigore, & efficaciâ prædita fuerint.*

[a] *Sect.* 1. *cap.* 3. §. 1. *pag.* 10.

[b] *Cap.* 7. *pag.* 30 & 37.

Concinit Christianus Langius.

III. Hujus dein hypothesis strenuum sectatorem se præbuit Christianus [c] Langius, qui ex putrescentibus corporibus spiritus fracidos venenatos, seu miasmata verminosa elevari putavit, quæ postmodum sive inspirationis medio attracta, sive per spiracula cutis intrantia virus suum per viscera spargere non dubitavit. Sed [d] Mangetus mediam sequutus viam hujusmodi insecta non causas, sed effe-

[c] *In Pathol. animat. animad. ad* §. 3. *de Peste pag* 573.

[d] *Bibliot. pract tom.* 4 *tit. Pestis pag.* 22. *cap.* 1.

effectus, ut cujuscunque rei, quæ corrumpitur, existere fassus est.

IV. Alii verò Vitruvii opinionem rursus ad vitam revocant, cùm noxias quidem, sed penitùs inanimes à stagnantibus aquis exhalationes efferri commemorant. Hos inter magni nominis recensetur Joseph [e] Quercetanus, qui, quemadmodum Avicennæ opinionem de corruptione aquarum cum lino, tanquam unâ ex causis pestiferorum morborum rationi consonam putat: ita non veretur asserere, eundem Avicennam corruptionis gradus, ac divisiones prætermisisse; non enim ab omni corruptione contagiosas ægrotationes existere arbitratur, sed ab illa solùm, quæ spiritus arsenicales, napellinos, & aconitales emittit, à quibus, utpote qui [f] salutaribus, ac vitali nectare plenis spiritibus naturalibus è diametro adversantur, omnem contagionis causam deducit.

Alii Vitruvii opinionem probant, ut Joseph Quercetanus.

[e] *In Pest. Alexic lib. 1. cap. 6. pag. 139.*

[f] *pag.* 142.

V. Similiter Franciscus de Le Boë [g] Sylvius, etiamsi de stagnantibus corruptisque laticibus, unde epidemicus affectus sæviit in Leydenses, diligentissimè scripserit, nihilominus altum tenet de verminoso miasmate silentium, contentus fusè disseruisse de vaporibus, qui ab iisdem aquis elati, in aëre duntaxat inferiori permanent, neutiquam verò ad nubium usque regionem sublevantur. Hos autem vapores num. 61. salso-sulphureæ indolis opinatur, & cum ambiente aëre intrà nostrum corpus admixtos maximè nocentes esse demonstrat.

Franciscus Sylvius dele Boë verminosū miasma repudiare nititur.

[g] *In Append. tract. 10. à n. 147. usq. ad 161.*

VI. Hujus egregii Scriptoris vestigia æternâ cum laude sequutus est amicus admodum colendus D. Ramazzinus, ubi agit de Mutinensis Agri [h] Epidemiâ; quæ à pluviosa tempestate, & statariis aquis exorta est. Siquidem aëra partibus volatilibus

Huc accedit Ramazzinus de Mutinenti epidemia.

[h] *Anni 1690.* §. 26.

bus destitutum, acidis verò, ac multis, tetrisque exhalationibus à terra lutulenta, ac veluti fermentata, inquinatum intrà vitæ hospitia exceptum fuisse, febrilemque diathesim induxisse non dubitat. Hanc verò diathesim in eo potissimùm collocat, ut massa sanguinea à naturali suæ dulcedinis, & fluiditatis statu desciscens, crassior fiat atque concretior, indeque proportio tollatur inter bilem, & succum pancreaticum, illâ quidem languidiori, hoc verò fortiori reddito.

Eadem est sententia Friderici Hoffmanni.

[i] *Dissert. phys. med.* 5. *de tempor. Anni insalub.* §.8 *&* 11.

VII. Clarissimi tandem Ramazzini placitis suffragatur Frid. [*i*] Hoffmannus, vir sanè admirabilis eruditionis, qui humidarum tempestatum noxam inquirens, ait: *Causa horum omnium jure meritoque transfundenda in Atmosphæram* propter palustria effluvia *ignavam, languidam, elatere destitutam, quæ non inservit spirituascentiæ, seu expansioni sanguinis, & humorum intimæ, sed fibrarum tonum relaxat, eas flaccidas reddit, unde progressio, & circulatio sanguinis debilitatur. Ubi verò tardior sanguinis progressio, ibi secretiones, & excretiones etiam retardantur; ibi sanguis crassus, viscidus, & minùs subtilis fit, & indè multi impuri humores in corpore accumulantur, & ad prædictos morbos, maximè omnium verò ad putredinem disponuntur. Quod si verò excretiones tardæ fiunt; invalidè etiam, & languidè per tubulos procedit sanguinis fluor, excrementa remanent, & mutua in se actione intestinum putredinosum motum, totam crasin humorum dissolventem producunt; unde etiam omnes graves epidemici morbi, maligni, contagiosi, & pestilentes, immo pestis ipsa à putredine humorum ortum suum nanciscuntur.*

VIII. Hactenus diximus de omnibus ferè, qui ante

antea de ſtagnantium aquarum effluviis egerunt; ea modò ſuperſunt depromenda, quæ nos ipſi probabiliora cenſemus.

C A P. XI.

Nonnulla de paludum effluviis partim inorganicis, partim organicis, & animatis opinioni noſtræ præmittenda.

NE obſcuri, neve nimis effuſi Scriptoris notam incurramus, quædam animadvertenda lectoribus volumus, priuſquam de propoſita theſi quid judicio noſtro ſentiendum ſit, exponamus.

II. Primùm effluvia è paludibus prodeuntia, non quidem promiſcuè ſingulis anni tempeſtatibus, regionibus, aut aquarum collectionibus ejuſdem omnino eſſe naturæ, atque eoſdem morbos inferre; ſed multò inter ſe diverſam indolem nacta, varias ſecundùm varia prædictarum rerum diſcrimina, atque mixtionis gradus, ægritudines inducere arbitramur. Nam fœdiſſimarum etiam paludum propinquitas mediâ hyeme plerunque innocua eſt: nimirũ quia tunc temporis nihil noxii ab aquarum ſuperficie, vicinoque ſolo effluit, coactis, compreſſiſque à rigido atmoſphæræ contactu ac pondere iis particulis, quæ hominibus eſſent nocituræ.

Paludum nõ ubique, nec ſemper eadem ſunt effluvia, ſimiliſve naturæ.

III. Quid quòd tepor, qui inter ipſos algores ſinuoſis iis locis à ſolaribus radiis excitatur, valetudinaria etiam corpora mirificè fovere, affectiſque pulmonibus mederi ſolet? E contrariò autem eò magìs noxia maligna, & peſtifera ſunt ejuſmodi effluvia, quò magìs à calidis tempeſtatibus itur ad

Tepor ſudo cœlo è paludibus excitatus medetur pulmonibus.

autumnum; præcipuè autem, si aquæ ad meridiem conversæ multiplicibus, cum ab aëre, tum à tellure derivatis corporibus, computrescant. Idcirco apud Scriptores legimus hujusmodi epidemias raro inter se omnino similes fuisse, tum qualitate, & gravitate symptomatum, tum malorum exitu ad salutem, aut ad mortem. Quamobrem fateri necessum est, vapores à fracescentibus lymphis assurgentes noxios utique, & plerumque malignos esse; sed singulos sub una, eâdemque specie comprehendi non posse; ac propterea Medicos illos à vero quàm longissimè abire, qui unam semper, certamque in omnibus ejusmodi effluviis particularum naturam aut quærunt cum spe inveniendi, aut se jam invenisse existimant.

Non semper una eademque est natura palustrium effluviorum.

Observandus est ordo & progressus morborum ab æstatis initio ad solstitium autumnale, ut certi quidquam decerni possit.

IV. Ut autem secundo loco in re admodum dubia, aliquid ratum, compertumque habeamus, observandus est ordo, & progressus ægrotationum, quæ paludum incolas, advenasque à Kal. Julii usque ad hymale solstitium divexare solent: nam per ea tempora inveniemus varias à varietate symptomatum definitas morborum ideas, præsertim si eædem paludes ad meridionales plagas conversæ (cujusmodi plures sunt in Latio) multiplici tum mineralium, & pravorum seminum, foliorumque, tum vel maximè cadaverum atque insectorum copiæ obnoxiæ, fœdatæque sint. Itaque principio æstatis febres ut plurimùm tertianæ non malignæ corripiunt: adaucto verò æstu, febres continuæ, atque etiam exitiales urgent; longè tamen deteriores evasuræ, & planè pestilentes circa Æquinoctium autumnale, præcipuè si pluviæ, nebulæ, rubigines, ventique australes accesserint. Tandem circa hyemale solstitium de pernicie ubique remittunt

tunt; ſed in chronicas affectiones abeunt: qui enim ab ejuſmodi Caſtrenſibus febribus liberantur, ferè ſemper contumacibus viſcerum obſtructionibus, & quartanis longo dein tempore duraturis divexari ſolent.

V. Tertiò notamus à cœnoſis, paluſtribuſque locis nebulas, ignes (vulgo [a] fatuos) halitus fœtidos, aliaſque varii generis exhalationes, etiam judice oculo excitari, quæ non ſunt corpora organica, & animata, ſed invicem confuſæ, permixtæque earundem aquarum particulæ unà cum tenuiſſimis fragmentis aliarum rerum, quæ deſidibus aquis diu jam immerſæ fuerunt, atque in eaſdem partim fortuitò concurrunt, partim ex congruentia coaleſcunt, tandemque per vim ſolis in atmoſphæram, promoventur, perinde ut à ſulphureo-arſenicalibus venis mephitici vapores per ſubterraneos ignes attolluntur.

Diverſi generis exhalationes è paludibus exurgunt.

[a] *Ex multor. obſer., ſed præcipuè Ol. Nevvon. lib. de Lumin. in princip.*

VI. Denique non eſt prætereundum, tametſi aliàs id monuerimus, paluſtrem aquam calidis anni tempeſtatibus feraciſſimum eſſe inſectorum nidum; quo fit, ut quibus è locis illorum agmina erumpunt in aëra, ibi quidem populares plerunque futuræ affectiones præmonſtrentur, ut notant (*b*) Valeriola, [*c*] Plempius, ac Frid. [*d*] Hoffmannus, & nos non uno ſolùm, ſed multis locis animadvertimus. Porrò malignæ febres paluſtri afflatu progenitæ lumbricorum etiam ſatellitio ſemper ſtipantur; neque enim id genus epidemiarum uſquam vagatum eſt, quin ſimul ejuſmodi copia ferarum, quo nomine lumbricos deſignavit [*e*] Hippocrates, fuerit obſervata. Harum verminoſarum febrium teſtimonia non ſolùm habemus apud Dominicum Ravicinum Ducis Guaſtallæ olim Phyſicum in libello (*f*) Ita-

Paluſtris aqua per æſtatem abūdat inſectis.

[b] *Lib.* 1. *obſ.* 2. *pag.* 95.

[c] *In Avicen. de Febrib. pag.* 62.

[d] *Diſſert.* 5. §. 13 *pag.* 236.

[e] *VI. Epid. ſect.* 7. *text.* 6. *ubi lumbrici vocātur* θηρία.

[f] *Cap.* 4.

Italicè conſcripto de vulgari conſtitutione morboſa ex enormibus Padi inundationibus orta; atque apud Bernardinum [g] Ramazzinum in pereleganti deſcriptione febris epidemicæ ex cœnoſa tellure; ſed nos etiam id ipſum oculis noſtris uſurpavimus Romæ ſub anno 1695. in epidemia ex deſidibus, corruptiſque laticibus producta, cujus hiſtoriam dabimus ſequenti libro, Epidemiâ primâ.

[g] *De Conſtitut. anni* 1690. *n.* 11.

Duo effluviorum genera in univerſum: organica, ſcilicet vel animata, & inorganica vel inanimata.

VII. Hæc itaque viam nobis ſternere videntur ad inquirendum diligentiùs in variam naturam paluſtrium effluviorum, quæ ad duo potiſſimùm genera revocabimus, ſcilicet ad effluvia, quæ ſunt inanima, & inorganica; atque ad ea, quæ organica, & animata. Et primò.

CAP. XII.

De Differentiis inorganicorum effluviorum ſecundùm diverſas anni tempeſtates, & quæ ſint cauſæ, quibus eadem ex paludibus attolluntur in aërem.

A Kalend. Juliis ad hyemale ſolſtitiũ pro variis menſium temperamentis diverſi generis exhalationes è paludibus oriuntur.

SEd jam tempus eſt, ut id oratione noſtrâ perſequamur, quod ad Medicos maximè pertinet, & de quo præcipuam tractationem polliciti ſumus. Quoniam rationi, atque experientiæ conſonum eſſe ſuperiori capite demonſtravimus, ex ipſis paludibus ad meridiem præſertim converſis, à Kalendis Juliis uſque ad hyemale ſolſtitium ſecundùm varia ſibi ſuccedentia menſium temperamenta, varia quoque in aërem ferri corpuſcula, ſeu particulas ſolutas, & caſu potius, quàm certâ lege ſociatas, quæ in noſtrum corpus ingeſtæ minorem vel majorem noxam

noxam inferunt, prout minùs, vel minimè inter se temperata, aut etiam ad veneni prope naturam evecta sunt: consequens est, ut per certos quosdam gradus incommoda valetudinis, vitæque pericula hominibus intentent.

II. Ad perspicuè autem intelligendam compositionem, mixtionemque, ad quam sensim efferuntur, sibique variæ succedunt qualitates ejusmodi inorganicorum in aëre effluviorum; nihil accommodatius esse arbitramur, quàm exemplum ab arte Chymica, ac præcipue ex simplici destillatione desumptum. Nam sicuti ex varia, confusaque mixtura fracescentium palustrium aquarum, unà cum earundem cœno intrà phialam excepta, per admotum ignem elevari primùm cernimus simplex, & ferè inodorum, atque in acidum facilè concessurum phlegma; deinde liquidum ex commixto impuro sulphure malè olens; mox etiam acro-volatiles sales, tandemque oleum fœtidissimum, ingratum, & planè veneficum.

Explicatur ejusmodi varietas Chymica destillatione aquæ palustris.

III. Ita non absimili modo rem procedere censemus in ea effluviorum successione, quæ ex paludibus, perinde quasi ex maximo, atque effusissimo quodam naturæ matracio per solis radios æstivis mensibus usque ad autumnale æquinoctium solet contingere.

Primò attollitur acidū phlegma, tum liquidū sulphureum; postea sales acro-volatiles: tandem oleum fœtidissimum.

IV. Etenim cùm sol sit verus ignis; omnibus perspicuum erit paludes, cùm primùm solari ab igne calescere incipiunt, nempe ineunte æstate, à se dimittere nudum ac fere purum phlegma, inodorum quidem at subacidum: deinde verò, sole ad nostrum verticem propiùs se convertente, auctâ vi propter ipsam etiam radiorum quaquaversum, è tumulis, collibus, cæterisque circumpositæ telluris aspe-

Eadem corpora è paludibus exhalari putandum est.

aſperitatibus reflexionem, impurum ſulphur, acerrimos ſales, & oleum fœtidiſſimum, ac planè veneficum protrudere, quod ſanè eò peſtilentius evadet, quò magìs juxta æquinoctiũ autumnale propter longiores noctes eadem effluvia, quæ ſub dio à paludibus emiſſa fuerant, denuo recidunt in eaſdem: unde Chymica illa operatio perficitur, quam cohobationem, ac circulationem appellant, quæque plùs cæteris præparationibus valet ad acuendas virtutes, & facultates extrahendorum, ac deſtillandorum corporum. Nam oriente ſole, & flantibus ventis, quidquid per noctem in paludis ſuperficiem deciderat, rurſus in atmoſphæram attollitur, & quidem eò deteriùs, quò ſol per id temporis minùs urget, premitque, atque adeò effluvia non ſublimiùs, ſed vix ad domorum faſtigia elevat, proinde ab incolis facillimè reſpiranda.

Quare paludum accolæ æſtatis initio tertianis, mox cõtinuis ac malignis, deinde peſtilentibus, ac tandem quartanis febribus corripiantur.

V. Cognitum itaque, perſpectumque Medicis erit, ideo primùm ſub æſtatis initium tertianas paludum habitatores adoriri; poſtea continuas, ac malignas febres; deide etiam peſtilentes; tandemque eoſdem longiſſimis morbis implicari, maximèque quartanis, quæ per univerſam hyemem, & proximum ver ægros ſolent exercere; quia nimirum paluſtria effluvia novam ſenſim magiſque implexam naturam induunt, exuuntque; quamobrem in accolarum corpora admiſſa ſenſim majora, ac deteriora; dein minora ac longiora mala ſolent inducere, de quibus ſigillatim ſuo loco dicemus.

Eædem exhalationes non terminantur certo ac definito tempore.

VI. Illud tandem hìc minimè reticendum, quod omnes non phyſiologos tantùm, ſed Cives etiam, & incolas paluſtrium locorum latere non debet; malignas videlicet, & peſtiferas, de quibus loquuti ſumus, aſpirationes non raro menſem Julium antever-

tevertere, interdum ultra solstitium hyemale produci. Etenim, ubi ver frequentibus imbribus, & australibus ventis sordescit, æstusque approperat; ibi quidem paludes ante vernum solstitium noxiæ, ac deleteriæ habitatoribus obtingunt. Similiter, ubi septentriones venti, largæque pluviæ hyemale solstitium ad everrendas, temperandasque particulas deleterias non præcesserint; ibi certè paludum hospitium etiam post Kal. Januarias suspectum erit: atque idcirco alicubi acriùs interdum, ac vehementiùs epidemici incendii cineres recaluisse vidimus, & Romanos potissimùm juxta Ostiam, ac Portum propriæ identidem luisse pœnas confidentiæ.

VII. Sed mittamus hæc, quæ accidisse doluimus; quæramus causas, & rationes, unde fiat, ut effluvia è palustribus locis in aërem perducantur. Enimvero exposita jam successio qualitatum, & gradus vitiorum, quæ in iisdem exhalationibus à Kal. Julii usque ad Æquinoctium hyemale animadvertuntur, clarè ostendunt inter causas exclusionis eorundem unam esse primariam, duas verò secundarias: primaria quidem est adaucta solis vis; secundariæ autem sunt fermentatio palustrium aquarum, nec non auræ, ac venti, qui illas commovent, & everrunt.

Quæ causa in aërem propellat effluvia.

VIII. Quod attinet ad vim solis, evidens res est: etenim cùm jam experimentis demonstratum sit, paludes per hyemem innoxias esse, noxias verò fieri post vernum æquinoctium, seu, quod eòdem recidit, ob recessum, & accessum solis ad nostrum verticem; certum quoque erit, effluvia, quibus eædem insalubres redduntur, à solis radiis sursum urgeri: ita ut, quemadmodum insectorum ovula, solis calore fota, suos fœtus facilè excludunt, simili-

militer propter vim solaris ignis inorganica etiam effluvia è palustribus aquis minimo negotio extricantur, attenuantur, atque in aërem pelluntur.

IX. Vis autem solis quanta sit ad solvendas corporum texturas, indèque validè excludendas pellendasque non tantùm diffluentes, sed solidas etiam partes, abunde ipsius stibii calcinatio ad solis radios tentata patefacit: ignei namque radiorum cunei arctissimum illum penetrant, scinduntque sulphuris, mercurii, & salium nexum, quo eadem in stibio mutuò juncta sunt: unde instar fumi in auras expelluntur.

Calida tempestate levior atmosphæra minus renititur palustribus exhalationibus.

X. Accedit denique ad faciliorem effluviorum è paludibus exclusionem, quòd calidis tempestatibus atmosphæra, cùm porosior, minusque gravis sit, minùs quoque renititur, hoc est subjectas particulas promptiùs emanare permittit.

CAP. XIII.

Quì fiat ut inorganica paludum effluvia tum à ventis australibus, & Euronoto, tum maximè à rubigine, ac nebulis deteriora semper evadant.

Quid Austri, & Euronoti, rubigines ac nebulæ ad effluviorum perniciem conferant.

SÆpe usu venit, ut noxiæ paludum aspirationes, quæ vel ipso Augusto mense, aut nullo modo, aut leviter duntaxat Accolas læserint; postea statim atque venti australes, & Euronoti ex paludibus adversùm illos flare incœperint, vel rubigines, aut nebulæ per noctem deciderint, veneficam vim exercere, ac manifestare incipiant. Jure itaque horum eventorum rationes ex mechanicis quærendas suscipimus.

II. Enim-

II. Enimvero quod ſpectat ad recenſitos ventos, hi quidem primùm nocere ſolent, quia paluſtria effluvia, quæ, vigentibus antea ſummis ſiccitatibus, auriſque ſilentibus, ad perpendiculum rectà in ſupernam atmoſphæræ partem facilè attollebantur, poſtea ab Euronoto, vel ab Auſtro per directionem horizontali proximam versùs accolas procliviùs tranſducuntur. Quamobrem quilibet ventus, tametſi ſaluberrimus, malum iſtud ſola impulſionis vi producere valet; & contra ipſemet auſter interdum tueri, & conſervare ambientem aërem alicubi poteſt (ut nos Romæ in Leonina Civitate animadvertimus) quoties aliò, ac potiſſimùm in contrariam plagam malignos halitus validiſſimè transfert.

Quo pacto venti ſola vi impulſionis effluvià in accolas immittãt

III. Rurſus nocentes evadunt hujuſmodi venti, quia, cùm per loca ut plurimùm marina, ac paluſtria tranſeant, ſales erodentes, noxiaſque particulas illinc everrunt, iiſque ſuppetias ferunt, quæ nondum ſatìs momenti ad lædendum uſquam nactæ fuerant. Et quoniam auſtris, præſertim turbidis magna ineſt vis fermentativa, ut aliàs docuimus; idcirco, cùm per æſtatem flaverint, actionem ſolis adjuvant. Scilicet propter admixtam ſalium, ac ſulphuris copiam, validiſſimi ſunt ad novam, eamque majorem inteſtinam paludibus agitationem, & corpuſculorum excluſionem promovendam, ac proinde ad ambientem aërem inquinandum.

Cur venti Auſtrini plerunque nocentiores ſint.

IV. Facillimè verò rationem quoque reperies, cur nebulæ, & rubigines hiſce temporibus tantopere officiant, ſi animadvertas idem planè contingere in fluido aëreo, pneumatico, & compreſſili; (modò variis jam extraneis particulis ſit refertum) quod paſſim fieri cernimus in liquidis compreſſionis expertibus, & ſub tactum cadentibus; puta in va-

Cur nebulæ aut rubigines tantopere officiant Chymico exemplo docetur.

riis tincturis, & præsertim in aquis, quas Chymici regias, ac solventes appellant, quibus siquid salino-acidi, ut ajunt, vel alkalici recens infundatur, secundùm variam, quam invenit, cum incolis particulis, fluidoque continente proportionem, varios quoque effectus producit; nimirum illas nunc acuit, nunc obtundit, modò claras reddit, modò turbidas, & quod nostrâ scire magis refert, plerunque contenta in iis, & natantia priùs corpuscula respectivè graviora reddendo, ad ima detrudit; quod præcipitando fieri à Chymicis asseritur.

Venti, nebulæ, atque rubigines palustria effluvia præcipitant.

V. Itaque cùm venti, de quibus paulò ante dicebamus, cùmque nebulæ, ac potissimùm rubigines salinis, acribusque particulis instruantur, plerunque palustria effluvia in aëre usque ad id tempus innocua, ad lædendum armare solent; præsertim cùm eadem sæpè effluvia, quæ in aëre quidem, sed in superiori parte quasi pendula, ac sinè noxa erant, quoniam supra illam atmosphæræ sectionem, quam nos respiramus, locabantur, mox graviora in specie reddita, atque depressa, veluti pestiferæ sagittæ in habitatores conjiciuntur.

CAP. XIV.

Inorganica paludum effluvia, per quas vias in Accolarum corpora se ingerant.

Quatuor aditus patent aëri, quibus humanum corpus subeat.

NEmo, arbitror, dubitabit, quin eædem viæ sordido aëri patefiant, quæ in nobis salubri apertæ sunt. Quatuor verò cuniculorum genera ambienti aëri intrà corpus occurrere, tum vivorum Anatome, atque innixa experimentis philosophia, tum noster Hippocrates luculenter ostendit.

II.

II. Primò se se offerunt spiracula cutis, quæ ut perpetuò patent topicis medicaminibus, ac potissimùm balneis, quorum dulces, vel thermales sint aquæ penetrant in viscera, nec exiguam partem per urinæ vias rejiciuntur; ita obstructa minimè esse possunt aëri, cujus particulæ nec fluiditate, nec subtilitate laticibus cedunt; immo verò aquea corpuscula, præsertim prope paludes, secum jugiter deferunt. Jure itaque magnus Præceptor 6.epid.sect.6. statim ab initio *carnes* appellavit *attractrices & ex ventre, & extrinsecùs*; subdens, *indicio est sensus ipse, quòd expirabile, ac inspirabile est totum corpus*. 1. Cutis spiracula

III. Secundò cranii foramina variis cum narium, tum aurium locis patent atmosphæræ; quæ, siquidem salubris, aut insalubris est, vigorem addere, vel labem Cerebro solet inspergere: ac propterea ex odoribus pravis similiter, ac suavibus, (modò peculiaris intercedat idiosyncrasia) affecto statim Cerebro, homines lædi, aut refici videmus. Cæterùm Ant. M. [a] Valsalva inter sæculi Anatomicos celeberrimus, & inter amicos nostri amicissimus clarè demonstrat externum aërem, quo tum os, tum nares assiduè plenas habemus, cùm illi, qui tubas, & tympanum replet, continuetur, proximè duram Matrem contingere; atque idcirco prout externus aër varius est, ità varias in eandem, & in Cerebrum vires statim exercet. Meritò idcirco laudatus Cous de Morbo sacro num. 17. *Cerebrum* dixit, *primùm Aëris interpretem: sapientiam autem ipsi Cerebro ab aëre exhiberi*. Et Marinellus in Commentario, Cerebrum *primum omnium membrorum aërem percipere salubrem, vel insalubrem asseveravit*. Per has autem narium, auriumque aëreas vias purulenta, malèque olentia liquida ex Cerebri mem-

Cranii foramina ex naribus, auribusque in Cerebrum.

[a] *De Aur. hum. pag.* 107.

branis utiliter prodire non rarò animadvertimus.

Narium, & oris viæ patent aëri in pulmones, & sanguinem illapsuro.

IV. Tertiò Narium pariter, orisque viæ per laryngem in pulmones, atque illinc in sanguinem trajectioni aëris apertissimæ sunt; quod multò magis à Recentioribus Anatomicis variis experimentis confirmatum habemus. Neque id ab Hippocrate ignoratum, qui multis in libris, sed præcipuè de flatibus num.6. non solùm demonstrat necessitatem ducendi, reducendique aëris in omnibus Animalibus, sed verosimile etiam putat non aliunde morbos evenire, *quàm ab aëre, quatenus is, aut plùs, aut minùs, aut cumulatior, aut morbidis sordibus inquiatior in corpus se ingerit*.

Ex ore, & Naribus per pharyngem in ventriculum subit.

V. Quartò denique ex iisdem humanæ fabricæ vestibulis, ore scilicet, & naribus liber aperitur aditus aëri per pharyngem, atque œsophagum in ventriculum unà cum salivâ, cibis, & potibus Quamobrem idem Hippocrates eodem de Flatibus lib. num. 9. *Omnia*, inquit, *quæ eduntur, ac bibuntur spiritus in corpus inferunt, aliquando plures, aliquando pauciores. Id autem indè manifestum fit, quòd plurimis eructationes post cibos, & potus evenire solent, discurrente nimirum aëre incluso, ubi perruperit bullas, quibus fuerat inclusus*.

VI. Hæc autem itinera, per quæ partim irrepit, partim urgetur noxius paludum aër, nobis prælucebunt ad cognitionem, atque intelligentiam multarum rerum, quæ sunt magis abditæ, & de quibus in posterum agendum erit.

CAP.

C A P. X V.

Inorganica paludum effluvia quam labem, & quomodo inurant.

Præfari hìc haud oporteret, ſed tamen expedit, non de quibuslibet, verùm de noxiis ſolùm per æſtatem, atque autumnum à palude aſſurgentibus effluviis hoc loco ſermonem à nobis inſtitui: humidæ enim exhalationes, quæ nebularum, & vaporum inſtar, Vere potiſſimùm illinc ſolent efferri, accolarum tranſpirationem prohibendo (ſunt enim ſalino-aqueæ) rheumaticas affectiones, febreſque lentas cum viſcerum obſtructionibus ſæpe ſæpiùs inducunt. Effluvia verò calidis tempeſtatibus uſque ad autumnale æquinoctium, cùm ſint ex noxiis corpuſculis magìs compoſita, tum accolas, tum præſertim advenas longè deteriùs afficiunt. Hoc igitur mali genus quale ſit, & qua ratione proveniat, inquirendum nobis proponimus.

Hìc de paluſtribus duntaxat effluviis per æſtatem & autumnũ noxiis verba facimus.

II. At enimvero, quanquam inorganica, atque inanima paludum effluvia organicis, animatiſque ad perniciem noſtram plerunque ſociari contingat, (ut ſuo loco dicemus) inficiari tamen nemo poteſt, inorganica per ſe ſola paſſim eſſe lethalia, atque exitioſa; quemadmodum exhalationes ex terræmotu, aut ex ſingulari telluris indole animalium corpora, ſinè ulla organicorum effluviorum ſocietate, labefactant.

Inorganica effluvia per ſe ſola mortifera ſunt.

III. Et quoniam ſuperiori capite quatuor oſtia indicavimus, per quæ inorganicis effluviis in noſtra corpora patet aditus; pronum erit, opinor, animad-

Qua ratione id fieri poſſit.

madvertere, quæ indè non levia detrimenta, & quo pacto naſcantur. Nimirum, cùm, quæcunque particulæ per expoſitos hiatus liquidis noſtris recèns infunduntur, ſint omnino exoticæ; ſcilicet nativæ, & conſuetæ illorum temperationi, motui, ac fermentationi minimè obſecundantes, neceſſe eſt, ut eorundem fluidorum craſis, & actiones maximè perturbentur.

Quænam ſint cōditiones ſalubris aëris, quidque ille conferat animati corporis œconomiæ.

IV. Ut autem ejuſmodi lædendi ratio à tyronibus facilè intelligatur, in animum rurſus inducant oportet, quæ cap.2. hujus libri de conditionibus ſalubris aëris præmonuimus. Nam, cùm ſalubris aër is ſit, qui ſubtilis, æthereus, elaſticus, & particulis plerunque ſiccis, hoc eſt ſale quodam volatili acidiuſculo abundat; neceſſariò in ſtatu naturali ubivis externas, vel internas noſtri corporis ſuperficies contingit, & qui in tubulos fluidis noſtris permiſcendus ſe ingerit, ſicuti ad illas abſtergendas aptiſſimus eſt; ita hæc fluidiora, atque agiliora reddit: quamobrem ad naturalis œconomiæ actiones, ac præſertim fermentationes, ſecretioneſque perficiendas plurimùm confert.

Quid noceat paluſtris aër.

V. E contrario paluſtris aër, cùm craſſus, minùs mobilis, minùſque elaſticus, immo, quod pejus eſt, impuro ſulphure, acribuſque ſalibus ſit inquinatus; naturales certè functiones alterabit, liquidiſque noſtris admixtus eorundem craſim, motuſque vitiabit, fibrarum quoque inducta laxitate.

Subtiliùs ejuſmodi effectum explicatur.

VI. Et quidem (ut preſſiùs loquamur) quoniam ejuſmodi effluvia ex confuſis ſalino-aqueis, & ſulphureo-terreis fragmentis conſurgunt, atmoſphæram craſſiorem, ſimulque acriorem conſtituunt; idcirco cùm cutis foramina, cranii meatus, pulmonum oſtiola, œſophagi, ſtomachi, atque inteſtinorum

norum parietes, glandulas, & vascula contingunt, minimas paulatim obstructiones, simulque leviusculas cum atonia irritationes inducunt. Unde fit, ut quæ nostris è corporibus perspirare deberent vel noxia, vel saltem inutilia corpuscula, magnam partem prohibeantur effluere (cujus effectus signum è vestigio est vitiatus in advenis color, inductaque corporis lassitudo) rursumque deteriora, propter extraneorum admixtionem effecta, in sanguinem, in præcordia, atque in cætera viscera refundantur; quibus locis eò usque accrescunt, & cumulantur, donec, naturalibus solidorum, ac liquidorum viribus superatis, febrem accendant, reliquis comitatam symptomatis, quibus castrenses, ac pestiferæ stipari solent.

VII. Cùm autem palustrem auram duplici noxâ inficere memoraverimus, crassitie scilicet, & acritie, (volumus id nobis dari) ex priori quidem qualitate conflatur in solidis languor, & lassitudo; in liquidis verò principium veluti seminale, quo totius sanguinis ad coagulationem proclivitas, exanthemata, sitis, linguæ, fauciumque asperitas, comatosi affectus, parotides, aliique decubitus, qui cùm interni, tum externi per decursum febrium progignuntur: ex posteriori verò simile quoddam in solidorum fibris irritationis primordium stabilitur; unde viscerum spasmi, vomitus, convulsiones, ac deliria, morbis ejusmodi valde familiaria, existunt, atque augentur.

Quænam ex palustris auræ crassitudine, & acritie incommoda sequantur.

VIII. Hìc verò universam seriem singulorum symptomatum, quæ in febribus à paludibus ortis animadvertuntur, evolvere, atque explicare supersedemus, quod nobis in secundo libro per varias earundem febrium historias institutum est explanare.

Pressius eadem in secundo libro tradentur.

re. Nam breviùs per exempla, quàm per præcepta ad veritatem iter paratum eſt.

C A P. X V I.

Multa Inſecta paludibus innaſci, atque ſub organicorum effluviorum forma per circumfuſum aërem diſpergi.

HActenus eas particulas proſequuti ſumus, quæ à variis, corruptiſque intrà paludes corporibus per vim æſtus partim abſciſſæ, partim emiſſæ; ſpiritum, quem ducimus, inficiunt; nunc quæ de verminoſo ibidem ſeminio comperta habemus, haud multa illa quidem, ſed non parvo labore conquiſita, perſtringamus.

Paludes inſectis ſi quid aliud, maximè abundant.

II. Illud in primis tanquam dicendorum fundamentum (licèt cap. 10. & 11. obiter jam indicaverimus) præterire non poſſumus, experimentis ſcilicet conſtare, paludes copioſum eſſe inſectorum ſeminarium; quorum non illa duntaxat eaſdem incolunt, quæ paſſim obſervantur, videlicet bufones, ranæ, aliaque à [a] Priſcis memorata; nimirum Muſcæ, Cantharides, Scarabæi, Tipulæ, Attelabi, Aracnoides, Squillæ, Scrophulæ, Hirudines, multaque ejuſmodi; ſed potiſſimùm moleſtum illud chryſalidum genus, quod venit ſub culicum nomine, & Virgilius humoris alumnum, Politianus verò fertilibus, ut Venus, ex aquis natum appellat. Nam locis apertis, atque etiam in cubiculis, ubi calidis tempeſtatibus ſtagnant aquæ, ocyſſimè ſolet fœtificare: de iis autem, & ſimilibus inſectis plura affert ſuis in Epiſtolis celeberrimus [b] Leevven-

[a] *Vide Rondeletium de Piſc. paluſtrib. Aldrovãdum lib. 7. de Inſectis cap. 1. & 2. Charleton de Diff. animal. de inſectis præcipuè pag. m. 60.*

[b] *Tom. 1. Epiſt. 71. & Tom. 2. Epiſt. 96.*

vvenhoekius, qui addit reperta quædam in aquis animalia adeò minuta, *ut aliquot illorum centena simul sumpta crassum arenæ granum mole non æquent.*

III. Culicum copiam in paludibus mirum in modum augeri Græcis etiam historiis memoriæ proditum est. Legimus enim, [*c*] Mæandrum, limosum alioqui flumen, obturatis, advecto luto, faucibus, quibus in mare devolvebatur, sensim juxta Myontem Urbem induxisse paludem, ex qua tanta culicum vis enata fuit, ut Myontii molestiâ, tædioque affecti, Civitatem, patriasque sedes relinquere, ac Miletum populariter migrare coacti fuerint: atque hinc sanè inventum est conopæum, & Ægyptiis militibus, utpote juxta paludes stativa castra facientibus, ab Horatio exprobratum.

Culicum ingens copia in palustribus locis.

[c] *Apud Pausaniam in Achaicis.*

IV. Et quoniam latissimus philosophicæ hìc curiositatis campus se aperit differendi de hujus insecti ortu, ac metamorphosi, nonnulla scitu fortè non injucunda, breviter subnectemus. Culices sunt papiliones illorum vermium, qui per æstatem in aquis libero cœlo quiescentibus magno numero, atque incredibili celeritate natare solent. Figuram hujus insecti, cùm in aquis degit, penè anguillarem capite antennis adornato, thorace insuper, & caudâ, videbis apud Jo: [*d*] Svvammerdamium. Sed planè miraberis [*e*] Plinio sinè ullo Microscopii præsidio non modò culicis in Chrysalidem mutati figuram; verùm etiam singularum partium texturam dictu minorem innotuisse; ut non dubitaverit asserere, hujus insecti telum, tametsi propter exilitatem cerni non possit, ita tamen à natura concinnatum fuisse, *ut fodiendo acuminatum pariter, sorbendoque sanguini fistulosum esset.*

De culicum ortu & transformatione.

[d] *Insector. Hist. general. tab.2.*

[e] *N.H. lib.11. cap.11.*

V. Cæterùm hujusmodi animalcula mirâ gau-

Eorumdē fœcūditas mirabilis.

dent fœcunditate; nam cùm, ruptis exuviis, explicatisque alis, in papiliones transierint, rursus in desides aquas proprio tanquam in nidulo ova deponunt, quæ propriis oculis vidit Petrus Sangallus, descripsitque in Epistola ad Franciscum Redium. Ex eo autem, quod intrà cubiculum, & in exigua plerunque phiala contingit, gradus fieri potest ad incredibilem illam insectorum multitudinem cognoscendam in aperto aëre, ac maximis paludum sinubus, quibus præter consuetam fœturam, multitudo illa ovulorum accedit, quæ ex matutino rore, pluviisque defertur.

Auctoris observationes.

VI. Neque hoc super argumento nostras silentio committere libet observationes, quippe quæ plurimùm tam ad insectorum historiam, quàm ad hunc de Noxiis Paludum effluviis locupletandum tractatum conferre possunt. Nam de culicum ortu, transmutatione, aliisque proprietatibus multa comperimus.

Ex Nucerina aqua culices nascũtur si aëri exponatur.

VII. Et primò si media æstate duæ Nucerinæ aquæ moles totidem in phialis excipiantur; quarum una libero aëri exponatur; altera è contrario hermetico, ut ajunt, sigillo ab ambientis contactu liberetur; illam quidem observabimus brevì vermiculis inquinari, qui ad aquæ superficiem delati, rupto cortice, mirandâ metamorphosi in stridulos culices vertuntur: hanc verò (quam nunc etiam hujus veritatis testem servamus) ad multa lustra ab omni vermium contagione penitùs vindicatam conspicimus. Adeò verum est, culices per aëra volitantes ova sua in stagnantibus lymphis, ut innuimus, tanquam in propriis nidulis, collocare.

Citius verò ex aqua pluvia exoriuntur.

VIII. Neque verò hìc dissimulandum est, aquam pluviam per æstatem, si aperto in vase detineatur, culi-

culicibus longè citiùs, & copiosiùs quàm quævis alia fœdari. Nimirum quia ejusmodi insectorum ovula propter urentis vim solis tabo absumpta, ac levissima reddita, minimo negotio ventis obediunt; unde à pluviis delabentibus rursus in terram comportantur.

IX. Secundò vidimus unà cum Illustrissimo Blanchino in aquâ, culicum vermibus refertâ, ad phialæ fundum decidisse corpuscula quædam subrotunda obscuri coloris, quæ aliis nostrorum sodalium ovula, aliis terræ granula visa fuerunt; sed re vera nihil aliud deprehensa sunt, quàm fæces ab ejusmodi insectis egestæ, quæ alioqui cum in paludibus ab immenso animalculorum populo copiosissimè dejiciantur; indè fœtidum, crassumque cœnum existit, & cumulatur.

Fæces à culicum vermibus in aqua egestæ.

X. Tertiò animadvertimus quoque vermiculos, qui apertâ in phialâ mirabili agilitate movebantur, quique se invicem piscium instar comedebant; mox eâdem diligentissimè per ceram, quam dicunt Hispanicam, clausâ brevì motum amisisse. Eo usque patet ab atmosphæra aliquam vitalium motionum causam cunctis animantibus advenire.

Iidē vermes qui antea movebantur, obturata phiala interierunt.

XI. Quartò verò nè cui dubium oboriatur, quin hujusmodi ovula tum in paludibus deponantur, tum flantibus auris obsecundent, sequens experimentum à nobis etiam tentatum adducimus. Sumatur per æstatem, vel autumnum panni lanei, aut gossipini longitudo palmorum, e. g. 20. cujus pars cerato linteo contegatur, compliceturque; altera verò explicata libero aëri ad regionem, in quam ex palude ventus spirat, vel saltèm adverso oriente exponatur: deinde sequenti die utraque panni pars à palustri loco amota telâ obvolvatur in angu-

Vermium ovula à ventis deferūtur: idque experimento demonstratur planè novo.

angulo domus per hebdomadem ſervanda. Tandem aperiat quis, & evolvat utrumque panni ſegmentum: videbit porrò, & mirabitur, ſi ſuos præſertim oculos inſtruat microſcopio, partem illam, quæ explicata paludis halitus liberè excepit, plenam vermibus diverſarum figurarum, atque etiam minutiſſimis ovulis cinerei præcipuè coloris inſtar lendium, quorum ſanè alia uno latere turbinatam, alia penè ſphæricam, alia denique ovalem figuram referunt: ex iis verò, quæ turbinata ſunt, & cochlearum ovula referunt, vermes, rupto cortice, in papiliones abire animadvertet. Contra verò portionem panni, quam tela cerata paluſtribus effluviis inquinari prohibuit, nullis prorſus fœdatam vermibus, vel ovulis deprehendet. Argumento, ut arbitror, certiſſimo, ex palude quaquaverſum, & ad eam maximè regionem, ad quam ventus movetur, nobis etiam non videntibus, inſectorum ovula cum cæteris effluviis diſpergi, & quò patet aditus, in corpora præſertim villoſa, viſcoſa, poroſaque ſubitò illabi, arctiùſque implicari; ubi ſanè paulatim illorum pulli (modò neceſſaria humiditas non deſit) veluti in nidulo foventur, excluduntur, & augentur. Sunt enimvero cunctorum inſectorum ovula in aëre, aut in tellure, quemadmodum ranarum, & bufonum ova, quæ tametſi arido in pulvere tabo veluti confecta, & conſepulta videantur, cùm tamen improvisò à pluviæ guttulis madefiunt, fœtus emittunt, quos exilire cernimus, atque exultare.

XII. Itaque conſtat experimentis minima inſecta paludibus innaſci, & ut cætera inanima effluvia, in aërem inſilire, & quaquaverſum diſpergi, quod erat oſtendendum.

CAP.

CAP. XVII.

Organica, atque Animata paludum effluvia in eas nostri corporis cavitates admitti, quæ cum aëre, tum ambiente, tum influente ad contactum sunt positæ.

CUM liber, ac promptus sit excursus organicorum effluviorum à palude in aërem, liber quoque, promptusque erit eorundem ingressus proximè, vel remotè in eas humani corporis cavitates, quæ, tametsì internæ, cum externo tamen aëre subeunte continuæ sunt; unde ipsæ quoque externas superficies habere dicuntur, licèt sint partium internarum.

Organica effluvia cum aëre in corpus penetrāt.

II. Proximè quidem cum aëreo fluido, quod alternè inspirantes per os, ac nares, in fauces, & pulmones ducimus. Nam, quanquam per ipsius cutis porulos, nisi vulnere aperto, nec vermes, nec ovula admitti posse videntur; nihil tamen est, quod obsistat ingressui ejusmodi corpusculorum per foramina, quæ diametros suapte natura multò latiores habent, quàm sint moleculæ discurrentium per aëra ovulorum. Quamobrem non rarò panis micæ, atque etiam ossicula, quæ majora sunt quovis aërio insecto, in laryngem, & tracheam inter comedendum illabuntur.

1. Per aëris inspirationem subeunt.

III. Remotè verò cum potibus & cibis multò evidentiùs hujusmodi animata effluvia in ventriculum detrudi solent. Etenim superiori capite demonstravimus, culices, aliaque insecta per æstatem in aquis nidificare. Facilè itaque est intellige-

2. Cum cibis admixta in ventriculum detrudun tur.

re

re prope paludes, ubi tot sunt illorum genera, & unde eorundem multitudo per ambientem aërem dispergitur, aquas etiam, quibus incolæ in potum utuntur, iisdem animalculis infici.

IV. Postremò patet aditus vermibus, eorumque ovulis cum cibis assumptis. Etenim confertiora semper insectorum agmina, dulcedine pabuli illecta, ad quamlibet escam convolare, atque in iis subsistere, nidumque suis ovulis seligere deprehendimus. Ita profectò fructus, lac, panis, carnes, & quodvis aliud edulii genus, maximè circa paludes, vermibus contemerantur; ut propterea exploratum sit, cibaria quoque magno ejusmodi animalium satellitio stipata, nostrum corpus necessariò subire.

C A P. XVIII.

An, quando, & quomodo animata paludum effluvia humanis corporibus noceant.

Animata effluvia cum cibis & potu assumpta nocent corporibus

QUONIAM nonulli sibi persuadent animata effluvia, quæ cum cibis, ac potibus ingeruntur, demitti quidem in stomachum, sed æquali facilitate per secessum emitti, nullâ interim vel fibris, vel succis illatâ pernicie; propterea demonstrandum suscipimus, tametsi eadem per hyemem, vernumque tempus, aut etiam longè à paludibus innoxia esse possint; per æstatem tamen, & autumnum eos, qui palustria loca incolunt, maximè lædere. Quod ut rite valeam explanare, duo hæc ob oculos ponam.

I. Animalium ejusdem speciei discrimina pro locis, ac temporibus anni consideranda.

II. Et quidem sedulò primùm consideranda sunt discrimina, quæ inter eadem unius speciei ani-

ma-

malia, pro diverſitate regionum, & temporum, ſæpe ſæpius intercedere animadvertimus.

III. Nemo Italorum non novit, Araneos non ubique locorum, ſed in Apulia præſertim morbum inducere, quem vocant *choream S. Viti*. Canes hominum fidos cuſtodes, non quavis anni tempeſtate, ſed per ſummum aut æſtum, aut algorem in rabiem agi. Angues, & Stelliones, referente [*a*] Plinio, lethiferos in Græcia morſus inferre, planèque innoxios in Sicilia ſerpere. Crabrones item, qui plerunque innocua impingunt vulnera, tempore peſtis eſſe nocentiſſimos, qua de re celebris narratur hiſtoria apud A. [*b*] Kircherum cujuſdam, *qui in peſte Neapolitana, neſcio quid ad feneſtram obſervabat, ecce autem crabro advolans naſo, & promuſcidis ſpiculo eidem infixo tumorem quemdam effecit, quo ſenſim creſcente, ac intrà viſcera ſerpente veneno, intrà biduum contractâ peſte extinctus fuit*. & Kirchero priùs retulit Mercurialis, *muſcas, peſtis tempore infirmorum, & cadaverum ſucco ſaturatas, mox in alias domos vicinas tranſmigrantes, dum ſordibus ſuis comeſtibilia inficiunt, hominibus iis veſcentibus contagium attuliſſe*.

Aranei in Apulia tantùm noxii ſingularem morbũ inferunt.

[a] *N. H. lib.* 8. *cap.* 31.

[b] *Loc. cit. ſect.* 2. *cap.* 4. *pag. m.* 145

IV. Quemadmodum igitur ſecundùm varias paſcuorum, aquarum, cœlique differentias, varia pecudum, volucrum, fructuum, herbarumque genera, ſapida magis, ſalubria, aut inſalubria, immo noxia etiam ſunt, & venefica; ità profectò inſecta pro earundem rerum diſcriminibus magìs, aut minùs nobis nocentia evadunt. Scilicet quia illorum aculeis, ac viſceribus hærent, inque noſtra vaſa immittuntur liquida iis particulis referta, quæ ab inſalubribus, noxiiſque alimentis, & aëre proficiſcuntur. Inſecta itaque in paludibus per æſtatem orta, & con-

Crabrones ac muſcæ peſtis tẽpore pernicioſi.

& connutrita aliis deteriora esse rationi consentaneum est.

Omnis generis venena vim nocendi habent in peculiari fluido sitam.

V. Secundò, diligenter perpendendum omnis generis venena; quæ ab animalibus, insectisque nudo oculo obviis in vasa nostra infunduntur, vim totam in peculiari fluido positam habere: morsus autem, & vulnera viam duntaxat aperire, per quam toxico cum sanguine pateat commercium. Ita viperinus dens, nisi lethali suo tabo maderet, innoxius esset. Contra verò acicula, cujus vulnus ferè semper innocuum est, si ejus cuspidem vipereo veneno (ut olim Scythica tela succo lethifero) illinias; perinde quasi mordens vipera occidit: ut propterea soli fluido vel saltèm corpori inorganico universa ferè in venenatis ictibus lædendi facultas videatur tribuenda. Hæc cùm ita sint, pronum est intelligere, omnia animalium venena, quatenus ictu lædunt, non denti, aut promuscidi, sed peculiari succo vim omnem, atque energiam acceptam referre. Itaque videri paradoxon minimè debet, si statuamus, insecta, atque animalia venefica, quæ non nisi microscopio cerni possunt, non morsu, non vulnere interficere, sed infuso per morsum, vulnusve in tubulos nostros venefico fluido, quod inorganicam quidem substantiam, licèt in corpore organico elaboratam, arbitramur. Idcirco, cùm in paludibus ostenderimus, ex varia congerie putrescentium corporum per æstatem moleculas evehi omnino exitiales; sequitur, ut eædem sive in auras, hoc est in effluvia inorganica cum atmosphæra dispersæ, in nostra corpora proximè influant, sive ab ipsismet insectis advehantur in accolas, uno semper, eodemque modo necem inferant; quòd scilicet liquòrem crasi, motui-

Venenata animalia non occidunt vulnere, sed infuso per vulnus venetico liquido

tuique lymphæ, sanguinis, ac spirituum nostrorum penitùs hostilem, noxiumque infundant, admisceantque.

VI. His positis ea nunc persequamur, quæ præcipuum quæstionis sunt argumentum; videlicet in quo propriè consistat deleteria vis animatorum effluviorum è paludibus exeuntium. Exploratum quidem nobis videtur, organica, atque animata effluvia à paludibus prodeuntia triplici potissimùm modo nostrum corpus vitiare. I. per se ipsa irritando, vulnerandoque. II. quod fortè deterius est, pravos suos succos cum nostris liquidis permiscendo. III. denique indigenas lumbricos nutriendo, saginandoque.

Quot modis organica effluvia nostrum corpus corrumpant.

VII. Et primò quidem de irritatione, & vulnere nulli certè dubium esse potest, qui per æstatem juxta paludes unicum diem egerit; indè enim propter infensissimas culicum, & crabronum irritationes, ac vulnera, citò coactus fuerit aufugere: irritationes verò, & vulnuscula, considerata etiam sejunctim à venefico principio, somnum, ac liquidorum cursum turbant, nervorumque compagem ita alterant in accolis, ut, dum inorganicæ adspirationes maligna sua effecta nostris in liquidis moliuntur, momenti aliquid, non planè aspernandum, possint adjungere.

Insectorum vulnera momentum addunt inorganicis effluviis.

VIII. Hìc tamen hæremus in salebra; scilicet an in vulnusculis, quæ ab insectis per superficiem corporis aperiuntur, ut salivalia eorum liquida semper infunduntur, quæ naturæ nostræ non sunt omnino consona; ita eorum quoque ova deponantur. Nam, cùm ejusmodi animalcula ab ambiente aëre in omnia foramina, quæ habent ostiola paulò latiora, quàm sint illorum moles, soleant irrumpere:

Dubitatur an insecta dum cutem morsu sauciant, ova sua deponát.

re: ubi tamen angustiora invenerint, fieri potest, ut cunei more, diffindendo, vulnerandoque, ampliora reddant, idonea nimirum excipiendis illorum ovulis. Probabilem verò ejusmodi conjecturam faciunt ea, quæ nos ipsi contingere videmus apud illos palustrium locorum incolas, qui statim atque nocens illud hospitium experiuntur, faciei colorem in deteriùs mutare, variisque pustulis, atque exanthematibus fœdari solent. Posse verò animata corpuscula extrinsecùs intrò sub cutim ferri, clarè docent tum vermes, quos (*pellicelli* vulgò dicuntur) in scabie per contagium inducta, crebrò animadvertimus; tum ea (modò vera sint) quæ in Africa adultos homines ([*c*] Dracunculorum nomine) & in Germania [*d*] Crinonum, pueros adoriuntur. Interim verò probabile videtur, minuta hæc animalia frequenti etiam morsu interna viscera lædere, cùm in fauces, ac præsertim in stomachum, atque intestina sæpe sæpius viva perveniant; simulque superficiem texturæ minimarum illarum partium mechanico instrumento dissolvere quoquo modo valeant. Sed isthæc læsio, non tantùm à veneno liquida nostra afficiente, quantùm ab irritante, exedentique solido profecta dici debet, ut latiùs infra de indigenis lumbricis dicemus.

Paludum incolæ vitium statim in colore contrahunt.

[c] *Vide VVelschium de vena Mediana.*
[d] *Et Ettmullerum super hoc argumento.*

IX. Deinde nulla certè apud Artis peritos controversia oriri potest de noxa, quam palustria insecta, pravos suos succos cum salivâ succisque stomachico, & intestinalibus permiscendo, nobis inferunt. Nam, cùm superiùs fusè probaverimus, eorum promuscidem madere, ut & illorum omnia viscera scatere deleteriis liquidis, fieri non potest, quin devoluta cum cibis, & potibus, in stomachum, ibi quidem confundantur cum no-

Palustria insecta noxium succum infundunt, & eorum vermes nostro chylo pascũtur.

noſtris fermentis; ac proinde, ſicuti ex alimentis inſalubribus lædimur; ita juvari nullo modo poterimus ab eſca tot impuris inſectis contemerata, quæ, cùm fæces etiam emittant, ultrò vitiabunt noſtrum chylum, quem cæteroquin veroſimile eſt ab iiſdem viventibus vermiculis in proprium alimentum aſſumi; unde hac etiam ratione hominem offendent: pluries enim vidimus fructuum vermes tenuiſſimos à pueris ingeſtos mole etiam majores per alvum excretos. Quamobrem conjicere poſſumus, paluſtria inſecta incolarum corporibus permixtione quoque exitialium ſuccorum, & ſubtractione utilium, quæ in nobis ſunt, plurimùm obeſſe.

Lædunt quoque ſubtrahendo bonos ſuccos.

X. Poſtremo eædem beſtiolæ ægros non parum lædere poſſunt, quia abeunt in alimentum lumbricorum. Cùm enim piſces puſilli à grandioribus; bruta minora a majoribus; minutæ aves ab ingentibus, & rapacibus comedantur: ſimiliter inſecta iis, quæ minora ſunt, veſci ſolent, ut aliàs de vermiculis in aqua natantibus à nobis indicatum eſt: idcirco quæ pravis ſuccis redundant inſecta pravos etiam ingenerabunt ſuccos in iis, à quibus devorantur; proindeque fieri poteſt, ut lumbrici inteſtinorum indigenæ in peſtilentibus affectionibus ideo ferini tandem evadant, ac rabidi, non ſolùm quia febrili ægrotantium æſtu vexantur, verùm etiam quòd noxia tum ova, tum inſecta edunt, quæ à paludibus proficiſcuntur.

Minuta hæc animalia in lumbricorum eſcam cedunt.

XI. Ubi autem multa inſectis eſca parata eſt, ibi quidem primùm ſaginantur, luxuriant, & multiplicantur. Atque hinc fortè ducenda eſt cauſa mirandæ illius propagationis lumbricorum, quam paſſim cernimus apud paludum habitatores, qui cùm aquis, cibis, & aëre, minimorum inſectorum

Quo facto in paludū accolis inſecta, & lumbrici multiplicētur.

copiâ refertis assiduè utantur, facilè fit, ut lumbricis adeò fertilibus, ac fœcundis scateant, qui postea ideo ad lædendum ægros sunt paratiores, quia ob loci angustias, febrilem calorem, succorum quæ acredinem, inter se ad rixam conciti arma sua contra intestinorum parietes convertunt: irritant enim, ac vulnerant majori quidem ob rabiem, deteriori verò ob pravos succos morsu. Quod, ut clarè cognosci queat, animum admovere oportet ad ea symptomata, quæ apud practicos à lumbricis profecta memorantur: scilicet ad magnas febres, pectoris dolores, spurias pleuritides, convulsiones, ac deliria.

Historia ab Hippocrate narrata de lumbricorum effectis.

[e] 4.*Epid.nu.*28. *vide elegantissimũ Francisci Vallesii Commentar.*

XII. Pulchrior est historia ab [*e*] Hippocrate descripta, quàm ut hìc præteriri debeat. *Ægrotabat*, inquit, *cum uxore sua*; *furiosum quid in se habebat*; *postea verò, ubi prodiisset ab ipso lumbricus subcrassus*, *statim sedatus est*, *ac dormivit*. Decessit tamen æger, quia mala tum à verme, tum à pravo humorum apparatu jam inducta id effecerunt; ut in eo videre contigerit quod passim accidit in vulneratis; quorum è visceribus, tametsi ensis auferatur, adhuc tamen vulnus persistit, ac necat.

Laurentii Bellini sentẽtia de morbis qui à lumbricorum morsibus oriuntur.

[f] *De Febr.prop.* 29.

XIII. Ut verò Artis tyrones ætiologiam morborum, qui à lumbricis intestina corrodentibus, oriuntur, perspicuam habeant, exscribemus hìc integram paragraphum clarissimi Laurentii [*f*] Bellini, nostri, cùm viveret, amicissimi: *Vix*, inquit, *quidquam mali sub initium generati vermis producitur*: *neque enim ullum est vitium in sanguine*, *aut cæteris humoribus*: *mox autem incipiat se movere vermis*, *incipiat vesci*, *alvum dejicere*; *hæc etenim omnia à verme effici constant ex ejus anatome*; *instructi sunt enim suis intestinulis*, *fæcibus*, *ore*, *ano*; *igitur à chylo de-*

lo depascentur aliquid, quod esse poterit tale, ut ipsum vitiet; fæces vermis chylo permiscebuntur; unde vitiabitur fortasse citiùs; sed & punget admordendo membranas, vel easdem vellicabit allabendo, rependo, hærendo. Ab hoc solo sensu universi corporis perversio fieri poterit, & primò propter doloris sensum refluxus mille nullo ordine, ac lege spirituum, ex quibus deliria, læsa imaginatio, læsa memoria non rite motis, sed per impetum refluxus quaquaversus dissilientibus spiritibus; convulsiones, & convulsivi motus eodem de nomine; deliquia, turbationes visus, & auditus; vigiliæ; stridor dentium; constrictio labiorum; vomitus; clamor præter occasionem motis earum partium violentiùs per refluxum musculis; hinc ira, hinc vexatio corporis, hinc inconstantia pacatè, aut cum impetu pro vehementia refluxus, ac moderatione. Et quæ sequuntur digna etiam ut à doctissimis quibusvis identidem legantur.

XIV. Multò igitur gravior noxa erit à lumbricis illata; cùm non solùm irritando, mordendoque; sed pravos suos succos nostris liquidis infundendo, ac permiscendo noceant, quod in pestilentibus febribus ex palustri halitu ortis, est frequentissimum.

CAP.

CAP. XIX.

An inter animata Paludum effluvia ſint aliqua cæteris minutiora, quæ intrà ſanguinea vaſa deteriùs multiplicanda ferantur; & quæ ſit veræ peſtis, ac peſtilentium morborum differentia.

Doctorum virorum opinio de minutiſſimis vermibus, qui in vaſa ſanguifera ſubeant.

[a] A. *Kircherus in Peſtis Scrutinio ſect.* 1. *cap.* 7. *&* 8. *Chr. Langius in Pathol. anim. capit.* 63. *Mangetus Biblioth. Med tom.*4 *pag.*22.*cap.*1.*&*4 *A. Valiſnerius in Epiſt. hetruſca lingua, de cauſis contag. morbor. in bobus.*

SCio non deeſſe inter doctiſſimos [*a*] Viros, qui cauſam peſtis æquè, ac peſtilentium morborum putant congeriem minutiſſimorum vermium, cum ſanguine quaquaverſum per viſcera debacchantium, qui peculiari mole, figurâ, & qualitate inſigniti extrinſecùs in vaſa nidificaturi penetrent, quique juſtiſſimæ iræ Dei adminiſtri perniciem huc illuc per terrarum orbem importent. Sed quemadmodum inficiari non auſim, ejuſmodi hypotheſim locum habere poſſe in vera peſte, quæ propagatur per ſolum contactum, aut vicinitatem poroſorum corporum, quippe quæ præfatis vermibus infici poſſunt, vel ſi ſalubri cœlo, & victu laudabili utantur; ſinè ulla videlicet communi cauſa, quemadmodum e. g. viperæ homines, aut bruta invadere, ac necare ſolent; ita profectò probabiliſſimum ducimus, peſtilentes morbos, qui peculiaribus unius provinciæ locis, propter communem ibi cauſam, atque inquinatum præſertim ex paludibus aërem, epidemicè vagari ſolent, non vermibus, qui intrà ſanguinem nidos ſibi parent, ſed noxiis halitibus, & organicis effluviis occaſionem omnem, principiumque debere; illis quidem in ſanguinem, & uſque etiam in nervos; his verò non

non ultra nares, fauces, pulmones, ventriculum, & inteſtina ſe ſe ingerentibus.

II. Atque in hoc potiſſimum diſcrimen genuinæ peſtis à peſtilenti, & caſtrenſi febre poſitum eſſe cenſemus, quòd ipſius peſtis ſeminium ſint virulentiſſimi vermes, qui de longinquis etiam regionibus transvecti abſque ulla deinde univerſali cauſa, atque inſonte penitùs aëre illius loci, in quem recèns deſævire incipiunt, per corpus poroſum, & villoſum in corpus ſimile moventur, ut denique ad genus illud animalium perveniant, cujus ſuccis, & ſanguine potiſſimùm gaudent, & nutriuntur: peſtilentes verò epidemicæ febres oriantur à principio communi, ſcilicet vel ab aëre, vel à cibis, vel à potibus, vel ſimul ab omnibus ad perniciem vitiatis, quæ ſenſim agunt, fluida primarum maximè viarum inquinando; & ſi quid verminoſæ labis iiſdem ineſt (ineſt verò ſemper paluſtribus in oris, ut ſuperiùs demonſtravimus) ſanè ſuam perpetuò in ſtomacho, atque inteſtinis tragœdiam pariter excitat. Quamobrem peſtilentiales febres ab effluviis paluſtribus ortæ, quas hìc pertractamus, quemadmodum lumbricis aſſiduè copulantur, ita tertianarum typum ab initio plerunque ſervant: quia nimirum hypochondriorum fermenta malè affecta cum nato inde chylo ejuſdem indolis in vaſa tertio quoque die deteriùs influunt. Exinde verò luculentiſſima ratio deducitur, cur in genuina peſte inutilia ferè ſint ad avertendam cauſam ea remedia, quæ purgando aëri adhibentur: hæc enim ſi aliquid præſtant (eſt autem tenuiſſimum) hoc faciunt, impediendo, nè incolarum corpora ad peſtem ſuſcipiendam magìs diſponantur. Contra verò populi utiliſſimum experiuntur conſilium, quo omnis externæ con-

Quæ ſit differentia genuinæ peſtis à febre caſtrenſi.

Cur febres à paluſtribus effluviis ortæ principio tertianæ ſint.

contagionis occasio interdicitur, ac prohibetur. In pestilenti verò febri, quæ ab aëris labe proficiscitur, ea tantùm juvare solent, quæ vel ad corrigendam atmosphæræ indolem, vel ad intercipiendum ejusdem motum, & influxum admoventur.

Dubitatur an in castrēsibus febribus vermes sanguineis vasis se se inferant.

III. Porrò vatem, non philosophum agerem, si experimentis destitutus affirmare auderem, in castrensibus ejusmodi febribus vermes ad sanguinea quoque vasa penetrare, atque ascendere. Oporteret enim febri laborantibus ex palustri aëre identidem sanguinem mittere, quod rarò medica ratio patitur; ac microscopio ejusmodi insecta, si qua sint, ipso in cruore diligenter explorare, quod huc usque nobis concessum minimè fuit. Sed, quanquam vermes in educto sanguine conspicerentur, attamen in dubium adhuc veniret, an insecta illa consideranda essent tanquam malorum causa; an secus, quod probabilius putaremus, tanquam effecta dissolutæ fluidorum compagis; unde minutissima quæque ovula, sanguineis particulis priùs obvoluta, in libertatem vindicarentur, aut ab externo aëre suggererentur. Nullâ igitur instructi autopsiâ de pestilentibus hisce insectis in sanguine sententiam ferre non possumus; sed ingenuâ potiùs nostræ ignorationis confessione contenti, illud fateri candidè debemus, neque in abscessibus naturâ, vel arte apud ægros excitatis, qui è vicinis paludibus frequentissimi Romam veniunt, neque in cadaverum extispiciis, insecta aliis in visceribus, quàm in stomacho atque intestinis ubi spatium, quietem, & alimentum faciliùs, quàm alibi inveniunt, à nobis animadversa fuisse. Cæterùm per summum Divini Numinis beneficium nunquam curandæ pesti adfuimus; & propterea hac etiam ratione à ferendo certo judicio

cio de pestiferis in sanguine vermibus, tanquam de re nobis penitùs ignota libenter abstinemus.

C A P. X X.

Synopsis eorum, quæ vel sparsim hactenus dicta sunt, vel adhuc explicanda supersunt de pernicie utriusque generis effluviorum, & quo pacto castrenses febres inducant.

Tametsi cap. 15. & 18. separatim egerimus de modo, quo inorganica pariter, & organica effluvia incolarum corporibus noxam afferunt: nihilominus de utrisque nunc communiter differere haud inutile futurum arbitramur; præsertim cùm ad inducendas castrenses febres, non seorsum, ac simpliciter, sed simul conjunctimque tum nudæ adspirationes, tum multa, variaque insecta labem corporibus nostris inferant, atque importent: neque verò Medicus, cùm ejusmodi Ægros curaturus est, separare aut potest, aut debet diversas causarum naturas, atque illatarum affectionum ideas.

In curatione castrensium febriũ conjunctim earũ causæ considerandæ sunt.

II. Ut autem rectè intelligamus utrumque lædendi modum repetendum est ex physiologicis, hominum vitam, ac valetudinem nihil aliud esse, quàm perennem placidumque fluxum, ac refluxum aëris, sanguinis, & liquidi nervorum per sua quæque vasa, & organa majoris, ut dicunt, usus, quæ tamen probè constituta, & mutuò, atque alternè agitata, & agitantia sint oportet. Hoc sanè magnus [a] Hippocrates paucis quidem, sed disertis verbis expressit, dum in hominibus tria contemplanda nobis exhibuit, *continentia* scilicet, *contenta*, & *quæ cum impetu moventur*.

Vita est motus aëris, sanguinis, & liquidi nervorum per organa majoris usus, quę agitata, & mutuo agitantia sint oportet.

[a] *6. Epid. sect. 8. nu. 19. secundùm Fœsii divisionem.*

Tria ad vitæ cõſervationem neceſſaria. 1. corpora quæ motum imprimunt. 2. quæ excipiunt & conſervant. 3. quæ eundem moderantur, & propagant.

III. Porrò ad perfectorum animalium, atque ad hominis præſertim vitam conſtituendam, conſervandamque opus eſt. I. quidem iis corporibus, quæ motum imprimunt, & communicant. II. multis, quæ communicatum excipiunt, & conſervant. III. pluribus, quæ impreſſo motui reſiſtunt, eumque moderando quaquaverſum communicant: ita tamen, ut alia aliis eâ lege reſpondeant, ac ſubſerviant, ut in ſingulis certa ſit moles, figura, & conſiſtentia, certuſque ſit modus, ac menſura vigoris; quemadmodum accidit in horologio, in quo vis ponderis, aut elateris, quæ motum imprimit, neque nimiùm excedere, neque infra renixum rotarum, ac ſufflaminis poſita ſit oportet, ſed momento reniſuum ita temperari debet, ut alterum ab altero magno viciſſim exceſſu minimè ſuperetur: hinc enim rotæ, ac poſtremò index (modò rite conſtructa ſint omnia) per æquales gradus blandè moventur, vitaque quodammodo ipſius horologii ſervatur incolumis.

Horologii exemplo res clariùs exponitur.

Primi motores ſunt aëris & ætheris particulæ, quæ pulmonum veſiculas, & cerebri membranas premunt.

IV. Sunt enimvero noſtris in corporibus primi motores particulæ aëris, atque ætheris, quæ pulmonum veſiculas extrorſum, cerebrique membranas introrſum prementes contenta liquida ad motum agunt, iiſdemque ſenſim admixta, fluiditatem, atque elaſticam vim conciliant; quam ob cauſam villi, fibræ ac lacerti tenduntur, ſeu tonicum robur acquirunt, eoque ſecundùm varias muſcularium partium texturas adaucto, acceptum motum aëri, & liquidis per vaſa diſcurrentibus viciſſim reddunt, atque reſtituunt.

Tria quoque in aëre conſideranda, pondus, elater, & conſiſtentia.

V. Cùm verò in aëre, quo circumfundimur, tria potiſſimum ad noſtrum argumentum conſideranda ſe ſe offerant, ſcilicet pondus, elater, & conſiſtentia; cùmque ejuſmodi res ex varia craſi,

ac mixtura extranearum particularum variari soleant, nemo philosophantium non intelliget a paludum effluviis vitiari sensim in atmosphæra primò pondus, cùm aqueæ moleculæ aëriis graviores sint: esse autem graviorem spiritum propè paludes perspicuè etiam ex barometris, nudisque sensibus patet: secundo elaterem, quoniam eædem aqueæ interjectæ particulæ, cùm sint incompressiles, contiguis, ac resilientibus aëris spirulis obnituntur, easque proinde maximè implicant, & enervant: denique crasim, & consistentiam turbari, quippe quæ crassior evadit, ac sexcentis admixtis quà organicis, quà inorganicis corporibus contemeratur.

Quo pacto hæc tria palustribus effluviis vitientur.

VI. Finge modò corpus hominis cum in solidis, tum in fluidis optimè constitutum, ad palustre tamen cœlum per æstatem, vel sub autumnum se conferre; ibique unum diem moram trahere; quis non statim suos ante oculos proponet ab aëre illo propter enervatum elaterem fluida, ac solida debere in hospite enervari, & de impresso motu multum remittere? Quis non cognoscet propter adauctum in palustri atmosphæra pondus, crassioremque redditam consistentiam, spiracula cutis, oris, pulmonum, cæterarumque superficierum, quæ ab eadem continguntur, validiùs premi, atque obstrui, quod perinde est, ac liberam transpirationem ibidem repulsam pati? Quis animo non reputabit, propter varium perniciosorum illi aëri intermixtorum corporum concursum, vias, cavitates, vasaque penè omnia conspurcari? Unde necessum sit apud advenam labefactari intestinum liquidorum motum, diminui fluxilitatem, atque inquinari temperiem, ac mixturam; simul etiam oppilari cutis porulos, enervarique circumpellentium viscerum faculta-

Quæ damna inferat valetudini palustre cœlum.

1. Fluidorum ac solidorum motū retardat.

2. Obstruit corporis meatus, & perspirationem præpedit.

3. Vasa conspurcat, & inquinat variis corpusculis.

tem, uno verbo universum corpus labascere, atque in deterrimum morbum incidere, quem perniciosam, castrensem, ac pestilentem febrem appellamus. Nam volatilior sanguinis pars, quæ naturaliter dulcis, oleoso-balsamica, summæque pernicitatis esse debet, quæque vitæ (ubi solidorum structura respondet) non comes duntaxat, sed ferè auctor haberi solet, acris, pungens, atque erodens evadit; quamobrem ubique locorum excitat irritationes, ac pro diverso partium usu, officioque diversa quoque symptomata ciet: in primis verò inducit præternaturalem sanguinis fermentationem, invicem conspirantibus tum iis corpusculis, quæ, cute non perspirante, repelluntur, tum iis, quæ ab aëre, & cibis omninò extranea, atque hostilia cum chylo, lympha, bile, aliisque hypochondriorum succis jam vitiatis in vasa infunduntur.

4. Sanguinis tẽperatura vitiatur.

Symptomata, quæ ab inquinatis liquidis proficiscuntur.

VII. Neque interim de singulis meminero symptomatibus, quæ ab inquinatis irritantibus liquidis, hìc aut illic interceptis, fusis vel coactis proficiscuntur, ad quod genus referri possunt in lingua, & faucibus asperitas, & nigror; in cute papulæ; in stomacho nausea, & vomitus; in intestinis diarrhϾ; in abdomine tensiones; in artubus jectigationes, rigores, & convulsivi motus; in præcordiis anxietas; omniaque pulsuum, ac respirationis phænomena; in cerebro deliria, & sopores; in parotidibus tumores; milleque alia, quæ, ubi peculiariter de hujusmodi febribus agemus, fusè recensebimus; ea tantùm hoc loco nostris lectoribus sedulò retractanda proponimus, quæ cap. 18. jam perscripsimus: scilicet palustria insecta, quæ cum cibis, potibus, atque aëre ingeruntur, multis modis obesse, sed potissimùm indigenarum lumbricorum multiplicationem,

nem, & feritatem promovendo, à quibus vulnuſcula in ipſis inteſtinis inferuntur, quæ ſtatim veneficis ſuccis adſperſa, non ſolùm dyſenteriam inducunt, ſed etiam gangrænam contrahunt, mortemque Ægrotis accelerant: ut in Romana epidemia latiùs docebimus.

CAP. XXI.

Cur juxta paludes noctu præſertim indormientes magìs quàm vigilantes lædantur.

NEmo, arbitror, de facti veritate dubitabit, qui diu Medicæ Arti operam dederit. Nos certè Romana Noſocomia per æſtatem, & autumnum plena videmus miſeris agrorum colonis; ac per Urbem ſæpe dolemus incautos venatores, ac peregrinos, quamquam non longo tempore paluſtria loca incoluerint; quia tamen brevem ſomnum prope lacunas ceperunt; malignis febribus afflictari. Labem autem hanc ex ſomno præſertim contrahi animadvertit quoque M. A. [a] Severinus, qui ubi mortem deflet egregii Juvenis Jo. Martini Brendelii, ſcribit ad Michaelem Rupertum Beslerum in hæc verba: *Sed nihilominus accuſandus, quòd rei Medicæ, ac diſcriminis peregrinantium peritus, ultro aëris inclementiæ, morboſæque contagionis aleæ ſe ſuppoſuerit; ac quod majus eſt, periculum auxerit pernoctatu nocturno ſuſpicioſæ ſpirationis ad lacuſtria Romanæ plagæ, ſub qua & alii complures peracuto morbo periere.* De quo ſanè periculo Româ ſecedentes ad ſalubriora loca ſeriò admonuit Jo. Baptiſta [b] Donius; nè ſcilicet medio itinere in locis gravibus, noxiiſque moram trahant, præcipuèque nè *dormiant.* Subdit enim: *atque indè accidere puto, ut multi æſta-*

Per æſtatem paluſtria effluvia crebriores morbos creant, præſertim ſi indormieris.

[a] *In Epiſt. M.S. data die 18. Octobris an. 1653. quę noſtra in Bibliotheca aſſervatur, tom. 1. pag. 57. à tergo.*

[b] *De Reſtit. ſalub. Agr. Rom. pag. 115.*

æſtate Florentiam petentes intereant; multoque plures qui Neapolim proficiſcuntur.

Cavendũ à ſomno in iis locis per æſtatem; eſt enim exitioſus.

II. Opportunus porrò hìc ſe aperit campus admonendi eos, qui paluſtres plagas ſuſpectis temporibus adeunt; ut eò majori ſtudio à quiete, ac ſomno iis locis ſe abſtineant, quò magìs paluſtris aër (cùm craſſior ſit, & ſanguini lentorem inferat) vegetis etiam, ac vivacibus ſpiritibus compedes ſolet injicere, atque ad ſoporem comparare; id quod primus nos admonuit diſertiſſimus in Re Chirurgica, mihique olim in Anatomica Præceptor Gulielmus Riva; qui, cum ſæpè per agrum Romanum digrederetur, ac ſemper vim ſibi factam ad dormiendum ſuperaſſet, ſemel tandem per Autumnum Anni 1676. poſt venatum ſub arbore juxta cœnoſam terram ſomniculoſus incautè conſedit, atque ad Urbem mox reverſus ex peſtifera febri diem ſuum ante ſeptimum obivit.

Cõprobatur interitu Guliel. Rivæ.

Longa etiã mora in iis locis, victus immoderatus, nativorumque ciborum, & veneris uſus periculum afferunt.

III. Sed quandoque accidit, ut etiam non dormientibus prope paludes febris, vitæque periculum obtingat: ſecus atque vulgus opinatur, quod totam noxii aëris labem ſomno aſſignat. Nam, ſi quis longam iis in locis moram trahat, ſi aquis, fructibus, oleribus ſub eodem cœlo natis utatur; ſi denique imprudens Baccho, Venerique litet; potiſſimùm verò ſi malo corporis habitu antea laboraverit; aëria lue, quamvis non oſcitans, nec dormitans, corripitur. Etenim cunctatio, maluſque victus vim peſtilentis aëris adauget; dum mala valetudo, atque otium cum vitiis conjunctum, vires noſtras in vigilia imbecilliores ad repugnandum reddit.

Cur dormientes faciliùs labem excipiant.

IV. Ratio autem, propter quam qui cœnoſis ſinuoſiſque locis indormiunt, citiùs, ac promptiùs

aëris

aëris noxam solent contrahere, petenda est, partim à nostris corporibus, quæ in somno ad labem suscipiendam proniora fiunt, partim etiam ab ipsis effluviis, quæ per noctem præcipuè deteriora evadunt. Et quidem, quod spectat ad dormientium corpora, certum est in somno sanguinem lentiùs moveri, cùm solis tunc temporis urgeatur præcordiorum musculis; destituatur verò eâ lacertorum in artubus pressione, quæ vigilantibus subsidio venit sanguini, ut celeriùs ad cavam recurrat. Quod intellexisse videtur [c] Hippocrates, ubi agens de viribus sanguinis ad prudentiam, ait: *Quum somnus corpus invaserit, sanguis frigesit; à natura enim somno frigefaciendi* (hoc est minùs movendi) *vis est. Infrigidato autem sanguine, languidiores fiunt ejus meatus*. Hoc autem languore efficitur, ut, irrumpentibus undequaque malignis effluviis, patentiores sint aditus, & propulsandi facultas imbecillior.

1. Quòd sopito corpore difficiliter expelli possint pestiferi halitus.

[c] *Lib. de Flat. n.*20.

V. Quod verò attinet ad effluviorum pravitatem, certè eadem post solis occasum perniciosior est. Quidquid enim per vim solis attenuari, dissiparique contingit, eo recedente, concretione gravius efficitur, terræque rursus incumbit, & dormientes infestiùs adoritur. Enimvero atmosphæra, cùm advesperascit, ob solis recessum, cœlesti igne, ac luce movente destituitur: unde variæ particulæ, quæ divisæ, ac mobiliores commercio vividioris ætheris altiùs, & quaquaversum movebantur, densari, ac mutuò quasi adhærere incipiunt; quare corpusculis duntaxat aqueis dilutæ in nebulam, rorem, humoremque, non ampliùs pneumaticum, sed tactilem, in eam terraquei orbis regionem descendunt, à qua per vim solis evectæ fuerant; ac

Quamobrem noctu palustria effluvia perniciosiora sint.

proin-

proinde dormientium corporibus incubant, quæ majorem illorum copiam & perniciem faciliùs imbibunt. Quod quidem adeò per se luculentum videtur, ut pluribus explicare supervacaneum censeamus.

VI. Neque verò solùm dormientibus noxius est per noctem palustris aër; sed etiam iis, qui vigilantes per cœnosa loca iter faciunt. Qua de re monitos vellem quotquot vel Neapoli Romam, vel Româ Neapolim contendunt, ut diurnos potiùs æstus subeant, quàm nocturni frigoris voluptate decepti contemeratam ambientis aëris vim excipiant; ita tamen, ut meridianos æstivi temporis ardores sedulò vitandos intelligant; vel si qua expediti itineris urgeat necessitas, compositis pro tempore umbraculis; immo etiam per viam sæpe sæpius jugi aqua madefactis, ferventiores solis radios repellant, ac temperent. Quod quidem à peritis, & sapientibus viris feliciter factitatum accepimus.

DE NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS,

Pars Posterior.

De palustrium effluviorum remediis in genere.

PRÆFATIO.

NUTILE planè, atque importunum fuisset ostendere (quod huc usque fecimus) paludum adspirationes noxias esse, nisi proximè demonstraremus tum quibus præsidiis eædem vel omnino tolli, vel saltèm temperari, minui, aut quominùs noceant, intercipi possint; tum quibus auxiliis accolæ, incolæque tuendi, ac conservandi sint: peculiaribus idcirco Capitibus remedia, nunc cautionesque perstringemus, quibus non modò paludum noxa, ubi fieri potest, penitùs antevertatur; verùm etiam ab hominum corporibus pro virili parte repellatur: Præstat siquidem non ægrotare, quàm ægrotantibus mederi; potissimùm cùm cæteros plerosque morbos, quoniam vel à subitis, vel non semper prævisis causis oriuntur, tunc persequi tantùm datum sit, cùm illati jam sunt: epidemica verò à desidibus, corruptisque aquis inducta lues, nisi prævideris, nè accidat (prænoscitur enim facilè)

Hujus dissertationis propositum.

cùm evenerit, ut plurimùm sua seu consilia, seu pharmaca inutiliter exquirit Medicus, aut implorat.

C A P. I.

Paludes, ubi datur, tum ad Terræ fertilitatem, aërisque salubritatem inducendam, tùm potissimùm ad acuenda, fovendaque ingenia sunt exiccandæ.

Quænam paludes difficiliter exiccari in perpetuum possint.

Etsì paludes omnes naturâ quidem, atque hominum viribus exhauriri possint; sunt tamen nonnullæ, quæ partim immenso prope riparum circuitu, partim profundiori gurgite, quàm sit proximi, aut fluminis, aut maris superficies, tum Artificum industriam, operamque, tum Principum Ærarium deterrent, ac spem omnem eripiunt, si minùs tentandi, ac perficiendi, certè conservandi operis. Hujus sanè generis sunt in Latio Pomptinæ paludes, quarum exiccationem licet feliciter pertentaverint invictissimi olim Romanorum Imperatores, hinc Horatius in Arte poëtica.

Pomptinæ paludes frustra toties exhaustæ.

Sterilisque diu palus, aptaque remis,
Vicinas Urbes alit, & grave sentit aratrum.

Ac postremò etiam Xystus V. inter Pontifices Maximus: nihilò tamen minùs, quia continua, sedulaque ars, atque impensa ad eandem conservandam esset necessaria, (quibus de rebus Benedictus Castellus in dissertatione de hoc argumento, Italicè scripta, sigillatim agit) ideo juges aquæ ex finitimorum fluminum alveis in amplum illum telluris sinum, ad paludem etiam nunc pertinaciter perpetuandam, evomuntur. Sed quibus locis stagna, & pa-

& paludes abſumi poſſunt, id certè tam ut augeatur annona, quàm ut tollatur circumfuſi aëris inſalubritas, diligenter præſtandum, tuendumque eſt.

II. Primùm verò intereſt Reipublicæ, ut ſolum illud, quod diu paluſtre infrugiferum fuit, fertiliſſimum in poſterum evadat. Terra enim, quæ abſumptis aquis detegitur, ubertate frugum aliis omnibus propter hærentem cœno pinguitudinem facilè antecellit. Unde proverbium apud Græcos manavit, *Paludes emere oportet*: eâdemque ratione Principes non tantùm laudare, ſed immunes quoque ab oneribus illos reddere conſueverunt, qui paludes exiccaverint; ut [*a*] Jac. Cujacius animadvertit ex Codice Juſtiniani. Nam, cùm loca hæc ſint omnino ſterilia, & ſquallida, ſi ſemel à poſſeſſoribus proprio ſumptu, operâque fertilia fiant, jurè ac meritò nec à Fiſco vendi, nec à Principe donari, nec tributis onerari ſtatim ſolent. Hanc porrò immunitatem mereri videtur is, qui agrum paluſtrem, & inutilem exiccavit, exaravit, excoluit. Plura autem huc afferre poſſem exhauſtarum paludum ad fœcunditatem inducendam monita atque exempla: ſit tamen pro cunctis illud [*b*] Auguſti, qui, victis M. Antonio, & Cleopatra, cum Ægyptum ob Nili inundationem acceſſu difficilem, ac paludibus penitùs inviam offendiſſet, foſſas multo limo jam clauſas labore militum ita patefecit, ut copioſiorem Urbis annonam effecerit.

Terra paluſtris feraciſſima.

Qui paludes ſiccarint publicis oneribus eximũtur legum beneficio.

[a] *Paratitl. l. 7. tit. 41. pag. 554.*

[b] *Sveton in vita Auguſti Cap. 18.*

III. At enimverò longè utiliſſima eſt paludum exiccatio ad illam aëris labem funditus abſtergendam, quam à deſidibus, corruptiſque laticibus ſpecie veneficorum corporum, tum organicorum, tum inorganicorum, æſtu invaleſcente, neceſſariò ele-

Longè utilior paludis ſiccatio ad morbos præcavendos.

vari per ſingula ferè capita prioris partis hujus libri demonſtrare conati ſumus. Etenim ſublatâ, quæ alicubi reſidet, aquâ, ſtatim tollitur menſtruum, ut Chymici loquuntur, quo exotici ſales, aliæque particulæ ex terra, ſpirituque eliciuntur, & quo maligna inſecta foventur, ac nutriuntur. Quamobrem graviſſimus, & peſtilentiſſimus, qui circùm paludem movetur, aër purus ac ſalubris evadit, lætiùſque proinde, ac ſecuriùs impoſterum reſpirant homines. Et quidem nequeo mihi temperare, quin, rejectis tot tantiſque Priſcorum monumentorum exemplis, huc traducam perſpicuam clariſſimi Petri [c] Salii, tametsì alio loco repetitam obſervationem de exiccatis foſſis, quæ prope mœnia Patriæ illius ſtagnatione aquarum malè olebant, unde *Cives à peſtilentibus febribus, quibus quot annis circa finem æſtatis vexabantur, feliciter vindicati fuerunt.*

[c] *De febr. peſtil. cap.* 20. *pag.* 130.

Quid tenujus cœlum cōferat hominum ingeniis.

IV. Neque verò fertilitas ipſis tantùm agris, aërique ſalubritas, ſed accolarum etiam ingeniis robur, ac fœcunditas exiccatis paludibus accedit. Nam hominum mens divinæ particeps auræ, ubi quis craſſo, nebuloſo, paluſtrique aëre utitur, non niſi craſſos, ac nebuloſos ſpiritus elicit, per quos trajecta veluti per opacum vitrum objectorum ſimulacra ideaſque ſubobſcurè ſolùm videt, tardè cognoſcit, ac negligenter expendit: quare intelligendi modus non niſi obſcurus, inchoatus, rudis, atque hebes poteſt evadere. Unde Bœoti, quòd craſſiote cœlo uterentur, ſtupidi, atque hebetes audiebant; id quod in proverbium abiit. *Bœoticum ingenium*. Quapropter Horatius Epiſtol. L. 2. Ep. 2. ubi Alexandri carpit inſcitiam, quod Cherilum ineptiſſimum poëtam ingentibus donis

cumu-

cumulasset, hæc cecinit . . . . *quod si*

Judicium subtile videndis artibus illud
Ad libros, & ad hæc musarum dona vocares:
Bœotum in crasso jurares aëre natum.

Ita Bœotiæ stoliditatis causam in aëris crassitudinem confert, quam a rei veritate minimè alienam esse physiologica ratione demonstravimus. Ubi è contrario purus, ventilatus, subtilisque circumfluit aër; ingenium pariter viget, ac micat. Quamobrem divinus [*a*] Hippocrates cùm experimento deprehendisset *Sapientiam cerebro ab aëre exhiberi, ad intelligentiam*, inquit, *internuncius est cerebrum. Cùm enim homo spiritum in se ipsum attraxerit; primùm quidem ad cerebrum pervenit, relinquens in cerebro suum ipsius vigorem, & quid quid prudens, ac sapientiâ præditum fuerit*, in cujus commentario Marinellus meritò subjungit, *Cerebrum primùm percipit aërem salubrem, vel insalubrem*. Atque hinc sanè fit, ut qualis est natura cœli, in qua nascuntur, & aluntur homines; tales quidem adamussim respondeant corporum crases, atque indoles animorum. Proinde qui juxta paludes vivunt, quoniam pigro, inerti, atque humifero aëris succo perpetuò madent, tum artubus languidi, tum mente torpentes degere consueverunt: cujusmodi describuntur apud eundem [*b*] Hippocratem Phasiani, qui, cùm vitam agant in paludibus, longè diversi à reliquis hominibus evadunt: adeò colore pallidi, viribus hebetes, ingenio sunt tardo, muliebrique. Si quis igitur paludes exiccaverit ipsum aërem nativæ perspicuitati, ac temperiei restituet, propter quam præstantiora, acutiora, & ad intelligendum aptiora fiunt ingenia, ut ad rem scribunt Cæl. Rhodigin. [*c*] & Jo: Imperialis. [*d*]

IV. Sed

[a] *lib. de Morb. Sacr. num.* 17.

[b] *De aëre loc. & aq. n.* 37.

[c] *Lect. Antiq. lib.* 2. *cap.* 2.

[d] *De Ingen. dif. lib.* 2. *cap.* 9.

IV. Sed quoniam non omnes paludes unâ eademque methodo exiccari poſſunt; idcirco ſequenti capite ſingillatim in hoc argumento, quantum ad Medicos pertinet, breviter verſabimur.

CAP. II.

De modo ſiccandarum Paludum.

Siccandarum paludű ratio, quatenus à medico tractari poteſt.

QUANQUAM in præſentia hydrometriam, & hydroſtaticam (quod Aquilegum, & Architectorum eſt) agitare non ſit animus; mei tamen muneris eſſe duco ea ſaltèm de modo ſiccandarum paludum oſtendere, quæ nefas eſſet ignorari à ſapientibus Medicis: nemo enim optimus conſiliarius eſſe poteſt, qui dandi conſilii prorsùs rudis ſit, atque imperitus.

Non hìc agitur de exiguis paludibus, ſeu lacunis ex pluvia aqua conflatis.

II. Veruntamen noſtrum non eſt hoc loco propoſitum, de iis paludibus agere, quæ exiguæ cùm ſint, inductæque ex collectis poſt pluvias in terræ ſinus aquis, nullam ferè profunditatem habent, nec multo cœno laborant: has enim partim æſtivus calor; partim ventorum flatus diſſipat, ac reſolvit; partim humus ipſa combibit, atque exhaurit; quamobrem nihil habent reliquum, quod per æſtatem putridos halitus poſſit expirare. Sed in eo planè totius ſuſcepti operis ſumma verſatur, ut eas paludes induſtriâ hominum velimus emulſas, ſiccataſque; quæ aut magnæ, profundæque ſunt, aut, quanquam parvæ, multo tamen limo inquinantur, quæque, Sirio approperante, non tantùm non areſcunt; verùm obortâ fermentatione putreſcunt, noxiumque ſpiritum, ſimul etiam inſectorum exa-

mina

mina solent emittere. Ad ejusmodi porrò stagna nostræ animadversiones, observationesque collineant, quippe quæ cùm arescunt, non ipsis tantùm Accolis prosunt, verùm summam etiam finitimis Populis utilitatem afferunt.

III. Principio itaque notandum est, neque unam, neque simplicem esse hujus operis perficiendi rationem: nam pro diversa locorum, & aquarum stagnantium vi, atque natura, diversa pariter ad easdem exiccandas adhibenda est ars, atque industria: Ubi enim paludes ex inerti humore conflatæ, atque in acclivioribus locis positæ sunt, nullo ferè negotio, modò Principes non renuant, exhauriri possunt; siquidem incisis per decliviora, & in proximum mare, vel flumen deductis fossis, aqua omnis facillimè derivabitur; quem sanè in sensum accipienda videtur priscorum fabula de Hydra [a] septem capitum: erat enim (ut rectè censet Jo: Baptista Albertus) Palus Lernæa, quæ non nisi incilibus, huc illuc deductis, ferro, igneque extingui potuit.

Facilè exhauriuntur paludes in accliviocibus locis positæ.

[a] *Vide Paræmiã, quam Strabo commemorat lib. 8. suæ Geograph. & de qua Erasmus in Adagiis tit. Lerna malorũ.*

IV. Præterea non satìs est palustrem aquam apertis scrobibus ad amnem, atque etiam rectâ ad mare deduxisse: nam Architectorum animus ad id etiam convertendus est, nè palus iterum, quod sæpe sæpiùs accidit, renovetur. Etenim, cùm ad magnas lacunas producendas perennis semper humor vel aliunde influat, vel è scatebris intrà paludem dehiscentibus assurgat, accuratè providendum, nè jugis aqua in cavam terram relabatur, neve ampliùs, quæ innascitur, subsistat: & quidem prohibetur, nè confluat, si eadem, priùs quàm in sinum moritura pertingat, percussis inclinatisque aliò sulcis deducatur; vel si id fieri ingenium loci prohibeat, saltèm adnitamur, ut aggestâ humo in emunctæ jam paludis

Si jugis aqua in paludem influat, vel ibidem scateat, aut deductis aliorsum rivis, aut aperto relictove post aggestionem in palude canali derivanda est.

dis

dis ſolo foſſula, ſeu canalis aperiatur, per quem aqua tum aliunde illuc influens, tum innaſcens foràs perenniter derivetur: qua ſanè in re ſtudendum etiam, ut nunquam non ſingula impedimenta, quæ libero lympharum excurſui per nuper inciſas foſſas fluminumque alveos, in quos immiſſa paluſtris aqua devolvitur, ad paludem exhauriendam, objici ſolent, quàm diligentiſſimè removeantur. Hujuſmodi profectò ſunt arborum rami, arundines, junci, eorumque radices, multitudo cœni, aggeres ad molas frumentarias, vel ad piſcatum parati, aliaque multa, quæ præpediunt, quò minùs latices per emiſſaria effluant æquales illis, qui per immiſſaria in paluſtrem alveum evomuntur, ac ſubſidere conſueſcunt.

Si proxima paludi loca editiora ſint, per hydraulicas machinas humor exhauriédus, vel palus aggere complenda.

V. Ubi autem conſtiterit per optimum Libratorem (multi enim nomine tenus duntaxat habentur) omnia circùm loca, & proximum quoque litus paludis fundo aliquantum editiora eſſe, tunc vel per hydraulicas machinas elevandus eſt humor, ac, ſi fieri poteſt, univerſa palus evacuanda; vel per aggeſtionem implendus eſt ſinus.

Scriptores, qui Antliam, & paludum ſiccationem pertractarunt.

Joſeph Ceredus Placentinus primus poſt Archimedem ea de re ſcripſit.

VI. Quod ſpectat ad lacunarum exhauſtum per machinas, quæ attollunt latices, ſpontè dein ſua per apertas in declive foſſas effluxuros; artem porrò hanc quamplurimi Scriptores docuerunt, atque poſt Archimedem primus forſitan inter recentiores tractavit Joſeph Ceredus Placentinus profeſſione Medicus, qui librum edidit Hetruſca lingua: *De modo elevandi aquas ab imis locis*, ibique appoſitâ etiam figurâ accuratiſſimam implendæ perficiendæque rei methodum tradit: animadvertit tamen inutilem planè eſſe hujuſmodi machinarum uſum, quo loco moles aquæ intrà paludem influentis major eſt eâ, quæ per cochleam regeri, emittique poteſt. Atque ob id

ob id nos ipsi in Valle Cœlia omnino frustraneas ejusmodi antlias, ut mox dicemus, experti fuimus. His profectò machinis vento obsecundantibus aquas è paludibus, quæ oceani superficie sunt profundiores, passim exhauriunt Hollandi, quos utinam Itali imitari didicissent; certè apud nos tum aëris salubritas, tum camporum fertilitas quàm facillimè, & quàm latissimè instauraretur.

VII. Interdum verò lacunæ, quas jugiter implet aqua fluens ex occultis riparum, vel fundi venis, faciliùs exiccantur per aggestionem; quo fit, ut sinus, inductâ terrâ, ita oppleatur, ut altitudini proximæ telluris, ad quam palustris humor nequit ascendere, exæquetur, & arescat.

Quandonam aggere implenda sit palus.

VIII. Aggestio autem duobus modis excitatur, scilicet vel advectâ per operas humo, vel per alluvionem: illa quidem locum non habet, nisi ubi hærens aqua mediocris sit tum amplitudinis, tum profunditatis, quæque per admotos siphones, per aptatas cochleas, antliasque vel apertos canales non ægrè possit effluere. Experimentum hujus rei ante sex circiter annos habuimus Romæ in Valle Cœlimontana prope Basilicam Lateranensem, unde secundùm mœnia itur ad Portam Latinam. Cùm enim magna olim ibidem ex lateritio lapide extructa essent ædificia; cùmque ad novas in Urbe construendas ædes de veteribus parietibus lapides abscindi soleant; Possessoris avaritiâ factum fuit, ut, effossis ibidem plus justo saxis, atque apertâ centum, & ampliùs passus tellure, humor ex subjectis antiquis aquæductibus assurgeret, sinumque illum paulò ante solstitium æstivum oppleret, atque in paludem converteret: tum verò æstate summa ingens culicum, lumbricorum, ranarum, & bufonum

Quibus modis fiat aggestio.

Historia Paludis Cœliæ nuper inductæ.

num vis orta est gravi cum odore ; quotidianisque accolarum querelis ; quinimò , cùm indè in proximis cœnobiis, & Nosocomio S.Joannis febres pravi moris observarentur , è vestigio Sanctissimum Pontificem supplex oravi , ut ad antevertendam epidemiam peritorum statim consilium advocari juberet . Itaque coacto mox apud Illustriss.de Augustinis tunc viarum Curatorem vigilantissimum cœtu,in quo sententiam meam ipse quoque aperui, deliberatum fuit tentandum illico, an stagnans aqua per binas antlias in palude immersas extra mœnia in Marianam posset emitti . Verùm cùm, periculo facto, constitisset plus laticis ex aquæductibus ingeri , quàm per siphones illos regeri , subitò ventum est ad aggestionem , quam certè profuturam animo jam tenebamus ; scilicet comportatâ vehiculis sumptu non modico ex vicino colle in eam vallem terrâ ; ita complanatus est locus, & sepulta palus, ut vel inter æstivos ardores ab hoc non minùs celeri , quàm prospero operis effectu accolarum corpora ocissimè salubriora esse cœperint : quare hoc ipso feret me posteritas ambitiosum , quòd quotiescunque Summi Pontificis gloria cum Civium incolumitate jungitur ; statim ad perficienda quæ sunt mearum partium vehementer incitor , atque accendor .

Quandonam alluvio tentanda sit ad paludes aggerandas.

IX. At enimvero quoniam paludes latissimè effusæ, altèque campos obducentes aggestâ per operas humo ad solidæ telluris faciem redigi non possunt : nam Principum opes , atque hominum vires exhauriendus labor superaret : tunc quidem per alluvionem res ipsa perficienda erit; scilicet derivando in ejusmodi stagna turbidam vicini fluminis aquam, quæ,cùm ex angustis elicibus in peramplum illorum sinum descendit , sensim de concepta velocitate

citate amittere cogitur, eâque ratione graviores, quas ſecum defert, terræ particulas demittit ad fundum, qui proinde, novis ſuccedentibus alluvionibus, elatior evadit, præſertim ſi clarus interdum, limpidusque latex apertis cataractis aliò corrivetur.

X. Hujus porrò per alluvionem feliciter excitatæ aggeſtionis perſpicuum habuimus experimentum Piſauri, ubi rivus ab Iſauro deductus per inciſum nuper canalem commiſſus fuit antiquæ propè litus lacunæ, quæ, cùm aliis omnibus exiccandi modis repugnaſſet, magnam partem aggerata eſt, & complanata.

Piſauri palus atluvione ſiccata.

XI. Si quis verò plura de hoc argumento ſcire cupit, adeat Ariſtotelē[*a*], Joſephum Blancanum[*b*], Benedict. Caſtellum [*c*], Cabeum [*d*], Gulielminũ [*e*], multosque alios, qui modum, ac rationem etiam tradunt dirigendorum fluminum in paludes, *nè pro ubere gleba*, ut idem Cabeus ait, *ſterilem arenam excipiamus*.

[a] *Meteorolog. lib. 1. text. 69.*
[b] *In loca Ariſt. Mathem. Meteorol. tit. de Terr. Rotund.*
[c] *Apud Baraterium par. 2. ſuæ Architect. lib. 4. cap. 5.*
[d] *In Com. text. 69. lib. 1. Meteorol. Ariſtot- q. 1.*
[e] *De Nat. flumin. ferè ubique, ſed præcipuè cap. 6. & 13.*

CAP. III.

De tempore ſiccandarum paludum, & quæ illis exhauſtis agenda ſunt.

UT Accolis per ipſarum paludum exiccationem optimè proſpiciamus, expendendum ſupereſt, quo præcipuè anni tempore illinc aquæ deducendæ, pronæque in flumen, aut mare demittendæ ſint. Nam, emunctis per exhauſtum lacunis, ac ſtagnis, limoſus ſemper fundus detegitur, atque relinquitur, in quo ex immundis vermibus, eorumque ovulis, fraceſcentibus herbis, aliisque mucidis corporibus cœnum odore grave conſurgit: propterea di-

Lacunæ exhauriendæ longè ante æstatis initiū.

ligenter vitandum, nè id fiat approperante æstu; pessimè enim fermentatur; indèque deleteriæ moleculæ in aërem partim exiliunt, partim urgentur. Quare audax non minùs, quàm periculosum esset consilium exhauriendi lacunas sub finem veris, ac sub æstatis initium; effluvia enim deteriora ex superstite limo, quàm ex palustri aqua in aërem assurgerent. Id sanè vel ipsa Antiquitas, quæ plerunque fabularum corticibus suavissimos verarum præceptionum succos tegere consuevit, apertissimè docuit. Etenim finxit serpentem, quem sicuti, cùm aqua in lacunis residet, hydrum appellavit; ita è contrario, humore per æstatem deficiente, cùm in sicco degere cogitur, chersydrum dixit (intelligens nimirum corruptum, malèque olens cœnum) quo tempore, infestante siti in calidis regionibus, virus multò nocentius habet, & acrius. Hinc Virgilius: [*a*]

Quid Hydri, & Chersydri nomine intelligēdum sit.

[a] *Georgic. lib. 3.*

Postquam exausta palus, terræque ardore dehiscunt:
Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris; asperque siti, atque exterritus æstu,
Ne mihi tunc molleis sub dio carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas.

[b] *De Tiberis Inundat. pag. 16.*

Atque hinc locum habet, quod apud Marsilium [*b*] Cagnatum tribuitur Antipatro Stoico: *Terræ scilicet humidæ exhalationem Mæandro in superna volubili impetu, atque inde se se, postquam calefacta est, instar serpentis mortiferi in inferiora revolvendo, vi putredinis omnia corrumpere*: ac propterea non immeritò Heraclitus [*c*] Tarent. solares radios Apollinis sagittas appellavit, utpotè qui in humido putredinem gignunt.

[c] *In Allegoriis supra Homerum.*

Tempus deducēdarum aquarum vere ineunte.

II. Itaque opportunissimum tempus deducendi aquas è paludibus erit rarò initium, plerunque finis hyemis, videlicet circa Kal. Martii; tunc enim, quo-

quoniam cessare solent hybernæ pluviæ, nivesque dissolvi, tellus se facilè in fossas scindi patitur, atque integra subsequentis veris tempestas superest, cujus decursu exhaustâ palude, quæcunque ad cœnum subigendum, vertendum, serendum, vel alio quovis modo corrigendum necessaria existimantur, antea quam æstas urgeat, ad usum tutissimè possunt revocari. Equidem palustres aquas in proxima fluenta, vel flumina hyeme jam inclinata derivandas semper curavimus, felicemque exitum experti sumus tam in lacunis prope Urbem veterem, ac Balneoregium, quàm in campis Ferentini, stagnisque Pisauri, de quibus suis locis singillatim. Est tamen, ut hìc animadvertamus fossas arcium, & camporum, nec non Urbium cloacas sæpe etiam sub initium hyemis, vel ea vigente, purgandas esse: quia decursuris pluviis aquis liber exitus parandus est.

III. Quæ verò post emunctam paludem fieri debeant, nè cœnum perspiratu noceat, decerni non potest, nisi perspectis locorum ingenio, lacunarum magnitudine, & propinquitate, vel longinquitate ad Urbes, atque Oppida. Nam si limosus putridusque fundus supersit in Urbium cloacis, in fossis arcium, viarum, pratorumque, ac de instantis tempestatis calore dubitetur, primùm per dies aliquot tentandum erit, ut decursu jugis aquæ temperetur, quemadmodum sequenti Capite latiùs ostendemus.

Ad corrigendum palustre cœnum locorum natura est observanda.

IV. At enimverò idem cœnum, quod tantarum sæpe calamitatum est origo, quàm primùm fieri potest à cloacis, arciumque fossis penitùs extrahi, & vel ad proximum flumen, ut rapidis undis liquetur, abripiaturque, vehiculis convehi, vel apertis in proxima tellure fossis sepeliri debet.

Satius quidem est cœnum evehere, aut sepelire.

Quod

Quando cœnum conſerendum ſit.

V. Quòd ſi res ſit cum magnis paludibus, longèque ab Oppidis poſitis, negotium aliâ ratione, minorique forſitan cum impenſa, immò etiam cum magno fœnore perfici poterit, ſcilicet ſparſis per amplum illum terræ ſinum fœni, aliorumque vegetabilium ſeminibus, ut quidquid inſenſibiliter per aëra ſummo cum accolarum incommodo, ac detrimento effluere ſolebat, inpoſterum per radicum, cauliumque fibras, ac tubulos diſcurrendo, intercipiatur, vitamque recipiens nocendi vim omnino dimittat. Ubi verò modicè ſiccus ager bipalio, vel aratro ſubigi valet, vertendus illico, conſerendusque eſt; ita enim & publica annona, & privatorum opes, mirum quantum! augebuntur.

Loca intrà Urbes, corruptis corporibus contemerata, purganda ſunt vel hyeme, vel ſaltem ſub dio.

VI. Quæ hucuſque ad purgandas paludes, ſtagna, lacunas, foſſas, cloacasque præcepta dedimus, profectò adhibenda etiam ſunt ad detergendas ſubterraneas cellas luto, cœnoque ab alluvionibus relicto contemeratas; ad ciſternas quoque, puteos, ſepulchra, latrinas, & ſi quæ ſunt alia loca, graveolentibus corporibus affecta, perpurganda, atque everrenda. Quod enim non niſi hyeme, vel ſaltem per noctem tutò tentari poteſt; ſcilicet nè corrupta, & vitioſa effluvia æſtu urgente, vel ſub dio latiùs ſpargantur, & per apertas domorum feneſtras facilem aditum habeant in hominum præcordia. Hæc autem non prudentes duntaxat Medicos, verùm bonos etiam Cives noſſe, atque opportunè meminiſſe oportet.

CAP.

C A P. I V.

Aqua jugis, atque innoxia, cùm palus aut omnino exiccari nequit, aut exhausta cœnum per æstatem reliquum habet, ad eam temperandam utiliter corrivatur.

Quandonã aqua jugis in fossas, & stagna derivari debeat.

SÆpe obstante præsertim æstivo tempore paludes exhaurire non licet, aut exhaustas propter limum malè adhuc olentem purgare non expedit: tunc igitur erit è re publica, ut dulcis, ac perennis lympha illuc derivetur ad cœnosas, corruptasque particulas eluendas, temperandasque. Nam, ubi mollis, putida, ac deterrima tellus fermentationis motu agitatur, omnium primùm dulcibus, affatimque decurrentibus aquis diluenda est, ut mitescere incipiat: mole siquidem, motuque recens advenientis laticis diluuntur acres, corruptæque particulæ, sensimque summotæ per emissarium, opportunè aperiendum, aliò abripiuntur: quamobrem noxia illarum vis necessariò minuitur, atque hebetatur. Quod apertissimo experimento ipse ego testari possum in Hadrianæ Molis fossa; quæ, cùm sub anno MDCCIX. palustri præcipuè cœno inquinata esset, neque illico exhauriri potuisset, deductâ ex Vaticanis hortis lymphâ, sic temperata fuit, ut accolas minimè læserit. Vide modum, quo tùm usi fuimus in Comment. nostris de Rom. [a] Cœlo.

[a] *In Epid Rheumat. Cap.V. pag. 235. §.IV.*

Repetita ex antiquitate hujusce consilii exempla.

II. Neque verò aut recens, aut meum est inventum deducendi puras, jugesque aquas, ut tabescentes in paludibus de malignitate remittant: Nam, præter quam quod apud Strabonem legitur propè

propè Alexandriam in Ægypto paludes perniciem omnem amittere, quoties Nilus illas pervadit, ac diluit; præclarum habemus testimonium Selinuntiorum, quos cùm Empedocles, divino vir ingenio, propter putorem lenifluentis amnis pestilentibus morbis vexatos conspexisset, duos vicinos fluvios in stagnantem derivari jussit, quorum fluentis concito hærente flumine, purgatus est alveus, sensimque dulcescentibus aquis pestilentia grassari desiit, ut refert Laërtius [b]. Eodem planè consilio usum se narrat Pater Salius [c] Divers. per hæc verba: *Si occasione aquarum stagnantium pestilentes febres oriantur, primum omnium faciendum est eis superinducere aquas fluentes; vel easdem exiccare; cujusmodi consultum fuit in Patria mea, circa cujus mœnia stagnabant aquæ in fossis publicis; unde hæ æstate putrescentes erant in causa, ut in fine æstatis, & in autumno plurimæ singulis annis vigerent pestilentes febres.*

[b] *Lib. 8. segm.* 70.

[c] *De Feb. pest. cap.* 20. *pag. m.* 129. *& seq.*

C A P. V.

Accensis ignibus palustre cœlum ab offusa halituum malignitate purgatur.

Ignis aërem purgat.

Est quoque ignis efficacitas valentissima ad aëris vitia emendanda (etsi Marsilius Cagnatus [a] eam non admodum laudare videatur) præsertim si eluentis aquæ vis præcesserit in paludibus: nam utraque atmosphæræ miasmata, animata scilicet, atque inanimata, per accensum ignem validè disjici, longèque dispelli solent.

[a] *In disput. de Tiber. Inundat. pag.* 20.

Quæ sit hujus effecti ratio.

II. Neque sanè hujus effectus vera ratio modusque perscrutantibus se occultat: etenim, quæ cum

cum aëre moventur, noxia corpora continuo fluxu ad ignem, quod minor circa illum ſit aliorum corporum reniſus, propelluntur, ſtatimque ab eodem igne ſoluta comburuntur, flammæque admixta partim in cinerem, partim in fumum abeunt: quo fit, ut aër, qui craſſus, atque impurus ad ignis viſcera ingreditur, ſubtilis illico, & purus egrediatur. Et quidem incendiorum omnium individuus comes eſt ipſe ventus; tametſi aër priùs immotus circumquaque fuiſſet, atque tranquillus. Facit ad rem quod narrat [*b*] Verulamius, videlicet, *Cùm Gaſconia eſſet Anglicanæ ditionis, exhibitum fuiſſe Regi libellum ſupplicem per ſubditos ſuos Burdegalliæ, & confinium petendo, ut prohiberetur incenſio ericæ in agris Suſſexiæ, & Hamptoniæ, quia gigneret ventum.*

[b] *Hiſt. Ventor. pag.*462.

Qualis ſit aëris ad ignem motus.

III. Enimvero qui luculento camino, ac præſertim, qui ardentibus fornacibus adſunt, clarè ſentiunt, videntque aërem inſtar venti per infernam oſtii partem horizontali penè latione invehi, perennique per ſupernam inflexo motu ſub ſolius fumi, aut etiam flammæ forma pari velocitate extruſum erumpere: ut non ſit ambigendum, craſſum noxiumque aërem ab igne validiſſimè diſſolvi, atque purgari; præſertim ſi ex reſinoſis, odoriferiſque lignis eliciatur: unde meritò ſcribit [*c*] Plinius: *eſt & ipſis ignibus medica vis peſtilentiæ, quæ ſolis obſcuratione* (nimirum præviis nubibus, pluviis, nimioque humido) *contrahitur. Ignis ſuffitu multiformiter auxiliari certum eſt. Empedocles, atque Hippocrates id demonſtravere diverſis locis*: quod de Hippocrate narrat etiam [*d*] Galenus. Vide hac de re quæ fusè ſcripſit [*e*] Amat. Luſitanus. Sed quid opus eſt priſcis, externiſque teſtibus, ubi nos præſentia, & domeſtica docent exem-

[c] *N.H. lib.*36. *cap.ult.*

[d] *De Theriac. ad Piſon. cap.*16.

[e] *Cent.*7.*curat.* 27.

Exemplum ex fornacibus sumptum.

exempla? In Urbe siquidem Roma fornaces, in quibus lateres coquuntur, extra portam cognomento *de' Cavallegieri*, loco alioquin cavo, udo, ac suâpte naturâ insalubri, positæ sunt, & tamen propter ardentes perpetuò ignes salubritatem cœlo illi conciliant. Est enim verò ipse ignis cujusque monstri, sed palustris præsertim aëris maximus domitor; ut proinde Hercules inter Deos olim relatus fuerit, quòd hydram, nempe palustre solum, igne domuerit. Quam sanè rationem verissimam cognovit protulitque, etiam Virgilius, ubi in Georgicis de incendendis agris cecinit:

. . . . . sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor.

CAP. VI.

De Lucis generatim, deque Sylvarum utilitate, præsertim ubi palus exhauriri non potest.

Insalubres paludum halitus consitis nemoribus coërcendi.

TANTI refert populorum curam tenere, atque illorum saluti consulere; quibus extinctis, aut malè valentibus vacuum planè est Principis nomen; ut, ubi propter ingenium palustris loci adversùs naturam ipsam, desperato exiccationis successu, luctandum sit; saltèm insalubres adspirationes modis omnibus avertere, atque intercipere, consitis nemoribus, expediat: unde quàm minimum à vicinis civibus detrimenti capiatur.

Sylvarum utilitates.

II. Et quidem cum sylvarum, lucorumque usus ad naturalia, civiliaque hominum commoda, alendamque diversorum animalium sobolem; tum ad religiosos mores in solitudinibus efformandos, expoliendosque; tum denique ad tuendam cœli salubri-

britatem a noxiis paludum, ventorumque effluviis plurimum valeat; factum tamen est, ut interdum homines easdem sylvas, lucosque vel inconsultò succiderint; vel scelerum officinas, atque asyla constituerint; vel easdem salubribus ventis, aut aquarum cursibus impediendis objiciendo, publicæ insalubritatis causas, & fontes effecerint. Adeò nihil est vel ad virtutem colendam, vel ad vitam, valetudinemque servandam opportunè conducens, quod pravis ingeniis ad vitia, atque ad perniciem converti non possit. Propterea sapientissimi Principes quemadmodum sylvas, cum aut aëri, aut moribus corrumpendis inservirent, excidendas omnino, ac subvertendas curaverunt; ita plerunque (ut ex 12. Tab. Romanos Patres olim jussisse tradit [a] Cicero LUCOS IN AGRIS HABENTO.) ad œconomicos usus, ac præcipuè contra palustres exhalationes diligenter serere, & conservare studuerunt.

earumdẽ abusus

[a] 2. *De legib.*

III. Porrò, ut aliquot exempla subversorum nemorum, quibus nequissimi olim homines ad patranda scelera utebantur, huc traducamus; satìs est ad memoriam revocare in Divinis literis legi excisos lucos, propterea quòd in illis Idolorum cultores impia sacra, horrendaque flagitia perpetrarent *Præcepit Deus dissipandas esse gentium Aras, & confringendas statuas; lucos quoque igne comburendos, atque idola comminuenda*: Similiter jussit Dominus Gedeoni: *Tolle Taurum Patris tui, & nemus, quod circa aram est, succide, & ædificabis Altare Domino Deo tuo*: & inferius *viderunt destructam Aram Baal, lucumque succisum.*

Exempla subversorum lucorum religionis causa.

Deuteron. cap. 12. *v.* 3.

Judicum cap. 6. *v.* 25. *&* 26.

vers. 28.

IV. Contra verò prudentissimi cæterarum gentium moderatores, cùm variam sylvarum uti-

litatem animadverterent, ad continendos in officio multitudinis animos rem efficacissimam, religionem ac metum Deorum incusserunt. Hinc cunctis penè numinibus lucos, ac nemora consecrarunt, ut essent inviolabilia, & consentaneis ejusmodi consilio opinionibus hominum mentes imbuerunt; ita ut vulgo persuasum esset cognatas quasdam esse cum quercubus, aliisque arboribus Nymphas, cumque iis adolescentibus adolescere, ac pereuntibus interire, quas Græci Hamadryadas appellarunt. Nota est Erisichthonis fabula, qui, quòd sacram Cereri quercum, & Nympham obtruncasset, inexplebili fame vexatus est [*b*] Tum Dryopes in arborem versæ, propterea quòd flores è loto decerpsisset: unde illa filium admonens inquit [*c*].

Antiqui omni studio sylvas cõservare satagebant.

Quid sint Hamadryades quid Dryopes.

[b] *Ovid. Metam. lib. 8. fab. 11.*

[c] *Metam. lib. 9. fab. 8.*

. . . . . nec carpat ab arbore flores,
Et frutices omnes corpus putet esse Dearum.

V. Ea quoque manaverat in vulgus opinio, fontes ac nemora fontanis, atque agrestibus diis obtineri; qua propter nè ingredi quidem sylvas quasdam sinè piaculi metu audebant, nec fluvios, scatebrasque turbare: quod quidem non sinè publico incommodo impunè fieri licuisset. Unde Paliliorum die Romani pastores certo ritu lustrabantur, & admissa facinora confitentes Palem Deam sibi propitiam precabantur, & ejusmodi criminum veniam exposcebant. [*d*] Ovid.

Veterum opinio de diis sylvestribus, & fontanis.

[d] *Fast. l. 4.*

Sive sacro pavi, sedive sub arbore sacra:

& paulo post.

Seu nemus intravi vetitum, nostrisque fugatæ
Sunt oculis Nymphæ, semicaperve Deus.
Seu mea falx ramo lucum spoliavit opaco,
Unde data est ægræ fiscina frondis ovi.

Ne

Ne noceat turbasse lacus, ignoscite Nymphæ,
Mota quod obscuras ungula fecit aquas.

VI. Ex lucorum autem Inscriptionibus agnoscimus suos cuique sacerdotes fuisse. Nam Perusiæ habemus.

Lucorum sacerdotes.

C. Betuo C. F.
Sacerdoti III. Lucorum Pr.
Umbriæ.

VII. Quinimo sylvas Consulibus ad conservandum commendatas fuisse colligitur non tantùm ex [*d*] Svetonio in Cæsare, sed ex illo [*e*] Maronis in Bucol.

Consulibus mandata sylvarum cura.
[d] *Cap.* 19.
[e] *Ecloga* 4.

Si canimus sylvas, sylvæ sint consule dignæ.

Nimirum doctissimum Poetam respexisse veterem morem, quo Consulibus, ne sylvarum, & collium usus pessum iret, studium & cura injungebatur. Similiter LUCUM ÆSCULAPIUM, atque Minervium, Religione sacrum fuisse legimus apud [*f*] Gruterum, ut non sit dubitandum, quin sylvæ priscis etiam temporibus ad arcendam aëris labem; (ut de Luco Mephitis prope Vicum Patritium ad radices exquiliarum communis est Romanorum [*g*] scriptorum opinio) consitæ fuerint, ferroque illas temerare nefas crederetur.

[f] *Pag.* 40. *n.* 4.
Sylvæ noxios vapores intercipiūt
[g] *Nardin. Roman. Antiq. lib.* 4. *cap.* 3. *ubi Festum etiam in testimonium adducit.*

VIII. Neque solùm summa olim fuit cautio, ut nemo lucos excideret, ac penitùs everteret; verùm etiã ne illorum usquam ramos nimiùm luxuriantes, frondesque lumini officientes decideret, quod conlucare appellabant, auderet; piaculum enim ducebant id, si aliquis pertentasset, nisi sacro priùs facto illi Deo, vel Deæ, cui nemus sacratum fuisset. Nec certè mihi risum movet (quemadmodum fortasse nonnullis, qui Antiquorum ritus indiligenter attendunt) quod M. [*h*] Cato ad lucum conlucan-

Quâ conditione collucare liceret.
[h] *De Re Rustic. cap.* 139.

candum Romano more proponit. *Porco*, inquit, *piaculo facito. Sic verba concipito. Si Deus, si Dea, cujus illud sacrum est, ut tibi jus siet, porco piaculo facere, illiusque sacri coërcendi ergo. Harumque rerum ergo, sive ego, sive quis jussu meo fecerit, UT RECTE' FACTUM SIET. Ejus rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, ut sies volens propitius mihi, domo, familiæque meæ, liberisque meis. Harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando esto.* Etenim solertissimi venerandæ antiquitatis legislatores voluerunt, ut, si quis in animum suum induxisset lucum coercere, ac deputare, quod prisco verbo *coinquere* dixerunt, id non sinè metu Deorum, hoc est, RECTE' semper, seu modum nunquam excedendo, faceret.

Ratio sacrificiorum detegitur.

Inscriptiones ad eam rem facientes.

IX. Unum hic præterire non licet veteris studii ad conservandos lucos documentum, quod opportunè nobis succurrit in Inscriptionibus Fratrum Arvalium, quas Raph. [*i*] Fabrettus collegit, cujus fragmenta adhuc jacere in Archivo Basilicæ Vaticanæ, conscriptaque fuisse arbitratur Vespasiani Cæsaris ævo.

[i] *Cap. 6. n. 51. pag. 445.*

X. In eo autem describitur sacrificium *ad purgandum piaculum, factum ob ferrum inlatum intrà lucum per calatorem*. In fragmento autem inscriptionis apud Gruterum p. 121. piaculare sacrificium factum memoratur à Porcio Prisco Arvalium Fratrum Magistro Coss. Tusco, & Dextro *ob ferri inlationem scripturæ, & scalpturæ marmoris causa*: excitatum enim in luco fuerat monumentum. Eousque temporibus illis vetitum erat securim, securiculam, falcem venaticam, scalpellum aut aliud quodvis cædentis ferri genus in sacras sylvas inferre.

XI. Et

XI. Et profectò plura occurrunt testimonia, quibus ostenditur propter eversos lucos ipsis accolis pestifera mala evenisse. Pulchrum fortè iis, qui cupiditate flagrant intelligendi abditos quosdam antiquorum scriptorum locos, habebitur factum, quod narrat Angelus [*k*] Politianus, ubi secularium ludorum originem repetit, de viro nomine Valesio, unde nomen Valeriæ familiæ. *Erat* inquit, *ei nemus ante Villam proceris maximè arboribus, quæ statim fulmine ictæ conflagrarunt. Nec multò post filii duo, & filia correpti pestilentiæ morbo ad desperationem usque Medicorum laborabant. Cùm se se igitur laribus familiaribus advolvens pater pro liberorum salute suum, matrisque puerorum capita devoveret, vox è nemore, quod tactum de cœlo, statim audita, salvos fore eos spondens, si Tiberi ad Tarentum pervecti calfactam Ditis, & Proserpinæ foco de fluvio ipso biberent aquam*, & quæ sequuntur: quibus procul dubio docemur, nemus illud fuisse sacrum, objectum scilicet vel proximæ paludi, vel insalubribus ventis, ejusque incendio demptum munimentum Villæ. Quamobrem non multo post filii, filiaque (quippe ob tenellam ætatem morbis magìs obnoxii) pestilenti malo correpti fuerunt; neque priùs ab eo liberati, quàm cœlum mutaverint: quod hisce in casibus passim accidere animadvertimus.

Exemplum ingruentis pestilētiæ ob eversam sylvam.

[k] *Miscellan.cap* 58.

XII. Quàm igitur nefarium facinus sylvam Deorum alicui sacram cædere, veteres existimarent, necesse non est docere, inquit, P. [*l*] Victorius; pleni sunt hujus rei omnes Poetarum libri; [*m*] Dionis tamen accurati historici testimonium adducemus, quod etiam utile esse poterit, quia sermo est de Turullio, cujus mentionem fecit in epistola ad Cice-

Quam detestandum facinus fuerit sacram sylvā cædere.

[l] *In 7. famil. Epist. Cicer.* 21.

[m] *Lib.* 51. *Hist. Rom.*

Ciceronem C. Cossius, illum describens Quæstorem alterius Classis, quam anno priore in Bithynia Tullius Cimber comparaverat. Erat autem Turullius ex interfectoribus Julii Cæsaris, & cum in Insula Co supplicio affectus esset, visum est hoc non sinè consilio, ac voluntate Deorum factum esse. *Nam non multò ante ille ad classem ædificandam ÆSCULAPII LUCUM ibi inciderat, & ex ea materia naves fabricaverat.*

XIII. Pauca hæc generatim de nemorum, lucorumque usu, atque abusu dixisse sufficiat; nunc ad singularia descendamus, nimirum ad ostendendum pro nostri instituti ratione ipsas sylvas maxima esse valla & aggeres ad ventorum, palustriumque halituum perniciem intercipiendam.

Occasio sequentis dissertationis

XIV. At enimvero, dum hæc scriberem, animoque agitarem ea omnia, quæ ad hujus argumenti explicationem, eruditionem, ac demonstrationem facerent, opportunè accidit, ut Excellentissimus Dux Serminetæ Michaël Angelus de Cajetanis supplicem libellum Sanctissimo Pontifici offerret, à quo fieret sibi potestas incidendi sylvam Pomptinis Paludibus, & australibus, africisque ventis objectam postulabat; qua de re factum est, ut gravissimo Summi Principis jussu, quæ jam sponte mea pertractare constitueram, urgente etiam publicæ securitatis occasione, alacriter, ac properè fuerim exequutus.

XV. Quoniam igitur, in ea, quam tuli, sententiâ mihi capita omnia hujusce tractationis exhausisse videor, nè actum agam, lucubrationes illas unà cum Sanctissimi Patris Decreto Lectoribus offerre non abs re existimavi.

JO: MARIÆ LANCISII

Intimi Cubicularii, & Archiatri Pontificii

DE SYLVA CISTERNÆ, ET SERMINETÆ NONNISI PER PARTES EXCIDENDA

CONSILIUM

Exhibitum in Cœtu aliquot Eminentissimorum Patrum qui in hanc rem habitus est IV. Idus Septembris Anno MDCCXIV.

IN ÆDIBUS

Eminentissimi, ac Reverendissimi

JO: BAPTISTÆ SPINULÆ S.R.E.

CARDINALIS CAMERARII

JUSSU

S. D. N.

CLEMENTIS PP. XI.

Interfuerunt huic Cœtui à SUMMO PONTIFICE delecti.

Eminentiſs. & Reverendiſs. Domini Cardinales.

Jo: Baptiſta Spinula S. R. E. Camerarius.
Laurentius Caſonus.
Petrus Marcellinus Corradinus.
Nicolaus Grimaldus.
Curtius Origus.

Illuſtriſſimi, & Reverendiſſimi Præſules.

Patricius Seleuciæ, Theſaurarius Generalis, nunc S. R. E. Cardinalis.
Ferdinandus Nuptius Archiepiſcopus Nicænus, nunc S. R. E. Cardinalis.
Sylvius de Cavaleriis Archiepiſcop. Athenarum.
Proſper Mareſuſcus Epiſcopus Cyrenenſis Auditor Sanctiſſimi.
Antonius Bancherius Secretarius S. Conſultæ.
Guido De Palagio Secretarius Congregationis Boni Regiminis.
Fauſtinus Criſpoltus Auditor Eminentiſſimi Cardinalis Camerarii.
Jo: Maria Lanciſius Archiater SANCTITATIS SUÆ.
Gaſpar Turchus Commiſſarius Cameræ Apoſtol.
DD. Dominicus Gagliardus Protomedicus Generalis, Vincentius Antonius Gattuccius Phyſicus Collegialis, & Jo: Carolus Piancaſtellus Subſtitutus Commiſſarius ejuſdem Cameræ Apoſtolicæ.

EMI-

EMINENTISS.MI PATRES

ET si plurimis, iisque gravissimis Christianæ Reipublicæ negotiis CLEMENTISSIMUS PONTIFEX per hæc tempora distineatur; ita curat tamen majora, ut haud unquam leviora prætereat, nec privatas singulorum fortunas respicere dedignetur. Hinc vestræ auctoritati, ac providentiæ, Eminentissimi Patres, vestræque, Illustrissimi Præsules, dignitati, fidei, atque solertiæ dijudicandam commisit hanc causam de Cisternæ, ac Serminetæ nemoribus excidendis: utrum scilicet per partes tantùm cædi, an tota oppidis illis finitima, ac circumjecta Sylva evertenda sit. Ego verò, cùm eam rem mecum attentiùs reputo, facilè perspicio, quantùm commodi, atque emolumenti in clarissimam vetustissimamque Cajetanorum familiam, de Apostolica Sede optimè meritam opportunè rediret. Ast eodem temporis momento luctuosissimæ calamitates obversantur animo, quæ non universæ modò Volscorum provinciæ, sed Romæ ipsi, haud longè dissitæ, ex insalubri cœlo impendere videntur. Quapropter, cùm mihi hodiernâ die loquendi partes impositæ sint, quòd pro muneris mei ratione salubrem, aut morbidum cœli statum probè cognitum perspectumque habere debeam, haudquaquam sciens prudensque committam, ut proditæ veri-

De Serminetæ Sylva excidenda deliberatio delectis Cardinalibus, ac Præsulibus commissa à Summo Pontifice.

veritatis reus agi possim. Præsertim verò cùm meæ fidei, ac diligentiæ Summi Pontificis salutem creditam, commendatamque considero, evidenter agnosco, vosque ipsi agnoscitis, Eminentissimi Patres, adnitendum mihi esse pro viribus, ut non certas solum malorum causas, sed levissimas quoque suspiciones amoliar; ne & publica incolumitas, & Summi Pontificis vita, è qua salus omnium, & fortuna pendet, in discrimen objiciatur.

II. Ut autem ratione, & via procedat oratio, quam pro rei propositæ gravitate limatissimo vestrorum omnium judicio libenter submitto, hunc ego in differendo ordinem tenere decrevi.

Cõsultationis divisio.

Demonstratur integram Sylvam non esse recidendam.

Si per partes excidenda sit, certis legibus id fieri debere.

III. Ac Primùm quidem ostendam studiosissimè cavendum, nè tota Sylva, de qua agitur, undique evertatur. Deinde, sicubi connivendum esset, cauti hominis operam desiderari in negotio, quod mercatorum arbitrio neutiquam permitti debet: neque promiscuè, sed certis dumtaxat in locis, certisque adhibitis cautionibus succisionem fieri oportere, de quibus in fine monebo.

Primũ argumentum, ne tota Sylva succidatur, ductum ex instituto, & more majorum.

IV. Primò autem probaturus eam positionis partem, quæ totius Sylvæ excisionem respuit, atque aversatur; uti possem argumentis ad vulgarem, popularemque sensum accommodatis, inter quæ prima fortè ea sunt, quæ ab instituto, & more majorum ducuntur. Post homines natos, quod sciamus, nunquam ea Sylva prorsus eversa est: quare meritò iis accenseri potest, quas Romani sacras esse voluerunt: *Lucos nimirum, quos cædere olim, aut eruere minimè licebat; hocque facinore, immò plusquam sacrilegio Deorum iras, atque offensas inexpiabiles contrahi putabatur*, ex vetustissimis Auctoribus collegit [a] Hoffmannus. Hujusmodi autem Syl-

[a] *Lexicon. tom.* 3. *verbo* Lucus *pag.* 863. *cap.* 2.

Sylvis adeò cavebant ſacræ leges ; ut nè luxuriantes quidem ramos ac frondes decidere fas eſſet, nedum totas radicitus excindere. Simpliciores autem, ac vulgares animas ineptâ ſuperſtitione implicitas, is pervaſerat error, ut crederent, degere in Lucis Deos arborum Præſides: at longè alia mens in ſagaciſſima gente, quæ non ita ſtultè ſapiebat, ut tale quid ſibi perſuaderet. Solemne huic erat prætendere religionem, ubi de Reipublicæ utilitate agebatur. Non admodum igitur diſſimile veri videtur, quoſdam Lucos integros, & inviolatos ſervari, rem tanti momenti viſam eſſe Romanis ad præcavendos morbos, ut imbutis Deorum opinione animis, ad religionem id pertinere perſuaſum eſſe voluerint. Hinc ſtrenuos alioquin, ac fortes Cæſaris milites prope Maſſiliam tacitus horror corripuit, ubi ſubvertere juſſi vetuſtam Sylvam, imperiis parere detrectarunt, veriti loci religionem, ut cecinit [*b*] Lucanus

[b] *Pharſal. lib. 3. v. 429.*

- - - - *motique verenda*
Majeſtate loci, ſi robora ſacra ferirent,
In ſua credebant redituras membra ſecures.

Quare arripiendum fuit Cæſari ferrum: & ut cunctantes ignavo metu ſolveret, primus recidendæ Sylvæ audaces manus admovit.

- - - - *librare bipennem*
Auſus, & aëriam ferro proſcindere quercum.

His addere poſſem complures Sylvas, quæ apud Antiquos pro ſacris habebantur, dicatas fuiſſe [*] Æſculapio Medicinæ Præſidi, & ut rebantur, ſanitatis Numini, & Servatori. Hinc rectè colligimus ad tuendam ſanitatem fuiſſe ea loca arboribus conſita, & conſecrata.

[*] *Vide Not. P. Victorii in Epiſt. Famil. Cicer. lib. 7. epiſt. 21. edit. Pariſien. ann.* 1557.

Alterū argumentum à rei novitate petitum.

V. Huic proxima, & fortè gemina eſt ratio, quæ

quæ petitur à novitate rei. Dubium enim atque infelix omen habet novitas; nec temere, & inconsideratè quicquam immutandum; cùm infaustos aliquando exitus habeant innovationes. Ab ultimâ quidem antiquitate Sylva illa succrevit, nec à primo ævo usque ad nostram ætatem memoriæ proditum est, fuisse unquam temeratam. Longa nos docuit dies, quid opus facto. Et si bene cessit majoribus nostris à succisione hujus Luci abstinere, quorsum à prisco eorum Decreto recedimus, & nobis mala, aut malorum pericula arcessimus, & provocamus? Liceat hic mihi justas metus, ac diffidentiæ causas exaggeraturo altiùs vocem efferre: Peccat in leges prudentiæ, qui nova ancipitis exitus, & plena periculi præfert antiquis, longo ævo, multoque usu probatis: nova autem molimur, si Sylvam succidi permittimus; veteris instituti tenaces sumus, si Sylvam succidi vetamus: præstat igitur immotam sinere hanc Camarinam. Huc bellè cadit, quod refertur à Tacito [c]. Ubi actum est in Senatu ab Aruntio, & Atejo, num ad moderandas Tiberis exundationes, solito alveo deducenda essent flumina, & lacus, per quos augescit; Senatores omnes in sententiam Pisonis concesserunt, *qui nihil mutandum censuerat*. At ego solicitus veritatis conquisitor, qui non multum exemplis, auctoritatique tribuam, nisi & experimentis, & rationibus innitantur, omissis hisce popularibus argumentis, ea tantùm producam, quæ solidiora, nec infra vestram dignitatem videri poterunt. Interim, nè rationi desit experientia; ambæ siquidem ad improbandam succisionem amicè conspirant; tria mihi pro certis sumenda sunt, quibus nemo jure reclamet.

[c] *Lib. 1. Annal.*

VI. Pri-

VI. Primò in rem noſtram magni eſſe puto præmittere Sylvas incæduas conſitas prope loca paluſtria, obverſas in ventos inſalubres, quales apud nos ſunt Euronotus, Auſter, & Africus, ſi incumbant, aut immineant noxiis exhalationibus, firmiſſimum, atque aptiſſimum eſſe veluti munimentum, quo finitimæ Urbes, Oppida vel Pagi ab exitialibus effluviis protegantur, quamvis ipſis Sylvis altiùs emineant: imò ſtatuendum puto, hoc Sylvarum obice effluvia meliùs coerceri, quàm ſi obſtaret collis editiſſimus, & ſupra Sylvam aſſurgens.

Tria Auctoris poſtulata ad impediendam totius Sylvæ ſucciſionem.

Sylvas ab exitialibus adſpirationibus ac ventis finitimos locos munire.

VII. Secundò Auſtrinos ventos, iiſque proximos peculiaris cujuſdam naturæ eſſe, cujus vis Septentrionalibus prorſus adverſatur; hoc eſt ventos Auſtrinos ſurgere ab imo, & lambentes ſummam terram, indè ſemper ſurrigi ad montana; ubi Boreales à ſummis ad ima deſcendunt, præmuntque ſubditam regionem: Ea verò iſtiuſmodi ventorum proprietas non vulgus modò fallit, ſed alicujus etiam nominis Scriptores præterivit.

Auſtrales ventos ſurgere ab imo, & ſumma petere: ſeptentrionales contra.

VIII. Tertiò Pomptinas Paludes, & proxima iis loca, etiam apud veteres Romanos, laboraſſe invidiâ iniqui cœli: noſtrâ autem ætate hanc invidiam, ni auctam, certè non eſſe depulſam, nec imminutam.

Pomptinas Paludes fuiſſe, & eſſe inclementiſſimi cœli.

IX. Notius fortè eſt primum poſtulatum, quàm ut in hoc eruditiſſimo Conventu demonſtrari neceſſe ſit; at quia illi potiſſimùm innitor, & mei inſtituti ratio eò ſpectat, ut oſtendam nihil æquè conducere ad tuendam ſalubritatem, quàm ſi hæc Sylvæ intactæ relinquantur; primùm quidem rationes, deinde exempla, quæ ad rem faciunt, in medium adducam.

Rationes, quibus aſſeritur Sylvarum incæduarum utilitas ad tuendam cœli ſalubritatem.

X. In-

X. Incæduas Sylvas efficiunt proceræ, & in eximiam altitudinem editæ arbores, quæ denſæ, ac frequentes in ingens ſpatium porriguntur: Hinc nemo non videt, eas colligi in ſpeciem vaſti corporis, ſed flexilis, & quod irruentibus ventis facilè cedat: quia verò hàc tument collibus, illac vallibus cavæ ſunt; & ex arboribus aliæ aliis, vel humiliores vel editæ magis, inæquali ſurgunt cacumine, & variis nexibus intricantur; ne dum in interiore receſſu; verùm etiam supernè in medio aëre, diſtinguere eſt varia, eaque inæqualia ſpatiorum diſcrimina, quæ aptiſſima ſunt excipiendis, & inde ſeparandis, & coërcendis, immo quodam veluti Vanno, aut Qualo excernendis, ac percolandis aëris ſordibus, quæ humidiores, pinguiores, & glutinoſæ, nunc leni motu, nunc vaſto impete inter eos arborum anfractus, & veluti labyrinthos interceptæ diſſipantur, atque diſpereunt. Quo fit, uti æther jam purior, excretis inde noxiis, imò dum calet æſtas, ferventioribus particulis, ad proxima deinde loca perlabatur. Et ſi ex mechanica amuſſim mathematicam rei philoſophicæ adhibere velimus, facilè perſpiciemus, ſic interceptos halitus minùs nocere, quàm ſi colle aliquo objecto vel montis jugo exciperentur. Nudus collis ſuſtinere utique poteſt, & utcumque frangere, & moderari recto impetu illatos, at enervare omnino non poteſt, nec purgare aërem lethiferis ſordibus, quæ dum in lævigatam,& curvatam ſuperficiem ſolidi,& nudi collis impingunt, impactæ per lineam obliquam facilè elabuntur, & reſiliunt.

Quomodo Sylva meliùs quàm collis à noxiis effluviis oppida tueatur.

XI. Multùm quoque id genus Sylvæ juvant loca aut fœda paludibus, aut referta foſſilibus indolis pernicioſæ; tunc enim exitialis fluor, & halitus mor-

morbosus, qui è solo efflueret, ut notavit Plinius, partim permeat arborem, & in truncum, & ramos, totamque plantam distribuitur per surculos, & canales, in quibus vitam concipiens, nocendo non est; partim inter ramos, & frondes interceptus dissipatur.

XII. Hæc præcipua sunt rationum momenta, quibus efficitur, ut salutare admodum sit hoc genus Sylvarum, ut mirari minimè subeat, si Majores nostri, nè incenderentur, aut reciderentur, alicui Numini sacras esse voluerint, obtendentes religionem, ubi humanarum legum præsidio non foret consultum satìs.

XIII. Nec minorem vim, ut puto, habebunt exempla, satisque erit in manus sumere Famiani Nardini [*d*] Romanas antiquitates, ut videamus tot Romæ fuisse Lucos, & sacras Sylvas, quot erant loca, quæ aut stagnabant aquis, aut gravè olebant. Et nè paludes Pomptinas dimittamus, eò loci, ubi subsidunt novæ paludes, quondam, ut in suo eruditissimo Latio [*e*] perhibet Eminentissimus noster Corradinus, medius inter Pometiam, & oram litoralem Tyrrheni extabat ad meridianam plagam Lucus, & Templum, in quo Dea Feronia colebatur. Hic autem Lucus maximo erat usui, & commodo Urbi illi ad avertendos halitus maris; & de ea vicinia locutus summus Philosophus, & naturalis Historicus [*f*] Theophrastus, qui quinto Seculo ab Urbe condita inclaruit, ubi meminit aquarum, quibus jam tum largiter scatebat ager Romanus, statim addit densa nemora, & saltus, quibus cingebatur: *Latinus autem ager aquis totus abundat, & plana Laurum Myrtumque habent ejus amplitudinis, & altitudinis, ut pro Carina Etruscis navibus possit suffi-*

Eadem Sylvarum utilitas historiarum testimoniis vindicatur.

[d] *Roma antica lib. 4. cap. 3.*

[e] *Lib. 3. cap. 6.*

[f] *Lib. 5. Hist. Plant. cap. 9. pag. m. 538.*

cere. Et propiùs adhuc loquens de tractu ad montem Circæum, qui ſcilicet juxta Paludes Pomptinas aſſurgit, ita ſcribit: *Circæum verò, quod vocant, excelſum quoddam promontorium, tradunt frequentiſſimum arboribus, & robore, Lauro, Myrtoque majori ex parte ſcatens*.

Recentioribus exemplis idem confirmatur.

XIV. Quorſum verò antiqua commemorare, cùm nova habeamus ad manus, ſi vetera faſtidimus. Secundùm littora noſtri maris, quà meridiem ſpectant, duobus ab hinc non ſolidis ſeculis, latiſſima ſurgebant nemora, quæ ab agro Romano inſalubres ventos arcerent. Verùm neſcio cujus, iniquo certè nobis conſilio, ſub Gregorio XIII. divitiarum improbè cupidi de illis excidendis cogitarunt, rati ſe uberiorem quæſtum facturos ex aucto ſolo arationi idoneo, quàm ex otioſo, & inerti in ſpeciem nemore. Fruimur ſanè optatis, & cùm vis ingens frugum indè provenerit, facti ſumus noſtro malo ditiores opum, at ſimul inſalubri cœlo evaſimus infeliciores: mox enim ab illa inciſione incubuit major malorum cohors. Id uno omnes fatentur ore: At quia res eſt plena periculi, ſtudia & facta Principum, præcipuè dum vivunt, damnare, inter Auctores ejus temporis, unus duntaxat, quod viderim, recenſetur Theodorus (g) Amaydenus, qui apertè conqueſtus eſt, noſtras oras fuiſſe arboribus denudatas, quia hâc veluti datâ portâ irruerunt venti inſalubres.

[g] *M. S. delle Famiglie di Roma*.

XV. Nec deſunt exempla Sylvarum, quæ proximis Urbibus certo præſentique auxilio ſunt. Præclariſſimus (*h*) Aldrovandus in ſuo de Plantis, & Arboribus libro teſtatur, nemus à meridie ſitum mirè juvare Bononiam, nè quid noceant pernicioſi Auſtrorum flatus: *Nemora* (ipſius utor verbis) *magnæ*

[h] *Lib. 1. tract. 2. cap. 2. de Fago*.

gnæ sunt considerationis , quemadmodum illa , quæ in meridionali Apennini jugo , quo ad nos Bononienses sita sunt , à quibus australes venti noxæ nobis utilissimè impediuntur Præterea apud Josephum (*i*) Ceredum Medicum , eumdemque aquarum Architectum legere est , nunquam fore , ut Placentia ipsius patria aëris adeò salubris usurâ frueretur , nisi ab Austrina plaga , præter montem , contra noxios ventorum impetus oppositam haberet Sylvam consitam supra murorum aggeres .

[i] *Nel 3. discorso del modo di alzar le acque da luoghi bassi pag.* 29.

XVI. Sed frustrà solicitus moror externa,ubi in eodem ipso agro Romano nostra præsto sunt experimenta . Marianum, vulgo *Marino*, frequens in Latio Oppidum incæduo nemore sese tuetur adversùs maleficos impetus Austrorum . Hi procul dubio modicum inflexi vi ventorum occiduorum sub vesperam ingruentium,in vapores inciderent Lacus Albani, qui ad eam partem suas decliviores alluit ripas : quamobrem perinde foret de succidendo eo Luco cogitare , ac velle Marinensi populo gravem inferre noxam , quam Paulus (*k*) Sanquiricus narrat Tolfæ Oppido Tusciæ illatam fuisse everso nemore , quod Oppidanos ab Euro-notis ventis tuebatur . Ex eo enim tempore in vulgus epidemici morbi cœperunt ingravescere ; quod ejus loci seniores sæpiùs antea accidisse memoriâ repetebant , quotiescunque eidem nemori securis illata fuisset . Proinde non immeritò P. Eschinardus (*a*) in libello de Agro Romano ab quarundam Sylvarum excidio deterius factum esse Ostiense cœlum arbitratur . Et hac de causa Seraphici Eremitæ vulgò *Padri Capuccini* nullius unquam Monasterii adeunt possessionem , quin priùs Sylvam conseverint contra insalubres ventos , & exhalationes , quibus alioquin forent obno-

[k] *In Italica dissertatione* di migliorare l'aria di Borgo .

[l] *Cap.*10.§.168

[m] *In tract. de Peste cap. 258. num. 17.*

xii. Quid? Quod Eminentissimus (*m*) Castaldus rationi sociam addens, & comitem experientiam, providè scripsit: *Pestilentiæ, quæ ab Austris oriuntur, non statim possumus causam removere, aut ventos humanâ arte propellere: possumus tamen futuræ salubritati prospicere, ac regionem, quæ ab Austro læditur, imposterum munire Sylvis versùs meridiem plantatis; incurrens enim ventus in arbores, fractus in Urbem incidit, minùsque noxius: & sanè ad hunc usum optima censentur Laureta, ex quibus salubres, & siccæ exhalationes evolare videntur: qua de causa Medici consuluerunt Commodo Principi, ut sæviente pestilentia, Laurentum peteret, ubi plurima Laurus consita erat.*

Sylvas in planitie consitas etiã montana loca ab australium ventorum insalubritate tueri, quòd australes véti ab imis ad summa, tendunt.

XVII. Pauca verò isthæc sive experimenta, sive rationes, ni fallor, efficient, Eminentissimi Patres, ut plura, eaque majora celeri mente complectamini, quò ratum magis, certumque habeatur, nobis admodum utile esse & salutare, interpositu, interjectuque Sylvarum defendi. Si cui verò ea insedisset opinio, ut crederet à Sylvis in planitie consitis protegi non posse ea Loca, quæ summum aliquod montis jugum occupant: hunc illi facilè eximam errorem, si ad ea satìs attendat, quæ ad secundum Postulatum dicenda occurrunt. Ibi demonstrandum proposueram ventos australes, nè dum loco, & adversâ veluti fronte, sed vi quoque & ingenio planè pugnare cum Borealibus. Prodeunt illi ab imo, summamque terram radunt, unde sublimè elati, etiam in summa Montium evadunt. Primus id fortasse Homerus deprehendit ab A. [*n*] Gellio laudatus, ubi quærens qua de causa flante tantùm Borea mare intumescat, (eo enim silente tranquillum fit) At contra, etiamsi Auster resederit, mare ingentes fluctus impellat, atque

[n] *Atticarum Noctium l. 1. cap. 30.*

atque æſtuet: ita diſſolvit quæſtionem. *Auſtri verò, & Africi ad meridianum orbis circulum atque ad partem axis infimam depreſſi inferiores & humiles per ſuprema æquoris euntes protrudunt magis fluctus quàm eruunt: & idcirco non deſuper læſæ, ſed propulſæ in adverſum aquæ, etiam deſiſtente flatu, retinent aliquantisper de priſtino pulſu impetum.* Deinde allatis Homeri verſibus Ariſtotelis quoque laudat problemata, ut oſtendat mare ab auſtris funditus commoveri. Sic autem ille: *Cur auſtro ſpirante mare cœruleum ſit, Aquilone obſcurius atriuſque? An propterea quod Aquilo minus mare perturbat: omne autem quod tranquillius eſt, atrum videtur.* Præterea idem Philoſophus Peripateticorum [o] Princeps inquirens, quid cauſæ ſit, cur Auſter in vaſtas Ægypti regiones non excurrat, ita differit: *An quoniam Terra Ægyptus cava ſecundùm partes ſuas interiores eſt, ſuperiores, ſemotioreſque eminentiores. Hinc enim Auſter, ut cava intacta ſupergredi, ſic excipi ab eminentioribus poteſt.* Et reapſe Majores noſtri, ubi in agro Romano nullæ extabant arbores, quæ ventorum moleſtiam depellerent, maluerunt in demiſſo potiùs, quàm in acclivi ſolo domos exſtruere, propterea quòd ima loca tuta magis arbitrabantur ab Auſtro. Siquidem Auſter excluſus, & impulſus abs Terra, quam jugis, & incitatiſſimus ſub zona torrida afflat calor, indè ſecundo ſole ad nos delatus, multùm habet æſtuoſi; quoniam ſecum trahit maximam copiam corpuſculorum igneorum, ſalinorum, & æſtuantium, & eo fermè modo, quo in doliis, aliiſque vaſis ſubſidentes fæces turgent, commoventur, & laxantur; ita ut, ſpirante Auſtro, vina, cæterique heterogenei liquores, ex perſpicuis turbidi fiant, & confuſi; non ſecus item

[o] *Sect.26. Problem. quæſt. 46.*

ac

ac ex quolibet alio corpore, in quo ſulphurei, & viroſi cohibentur halitus; poſtquam inteſtino ejuſdem venti motu funditus exagitati fuerint, ac surſum evecti, teterrimus quaquaverſum odor efflatur; haud aliter, inquam, à putri ſolo, vaſtiſque paludibus ac ſtagnis Auſter commovere ſolet, ac ciere, & imminuto pondere in altum abripere inſalubria corpuſcula.

XVIII. Hujuſmodi verò directionis ab imo in altum apertiſſimè etiam meminit eximius Piloſophus [p] Verulamius in ſua Hiſtoria ventorum, his, quæ ſubdimus, verbis: *Auſter magis humilis eſt, & lateralis, Boreas celſior, & ſpirans ex alto, neque hoc de elevatione, & depreſſione polari dicimus, de qua ſupra; ſed quod origines ſuas habeat plerumque magìs in vicino auſter, magìs in ſublimi Boreas.* In eandem opinionē conſentit etiam Carteſius, qui in ſuis Meteorologicis [q] quęrit, & evidenter demonſtrat: *Cur ventus auſtralis flare ſoleat ex imo in altum.*

[p] *Qualit. & Poteſt. Ventor. n. 7 pag. 28.*

[q] *Cap. 4. pag. 332.*

Experimentis idipſum demonſtratur.

XIX. At enim mihi, imò & ſummis à me ſupra laudatis viris tantùm auctoritatis non vendico, ut hanc unam, citra omnem rationem, valere velim. Docendum quod dicimus; & ſi quis lector experimentis magis, quàm allatis teſtimoniis credere velit, accipio conditionem. Miſſis igitur, quæ ex vetuſtis Annalibus bene multa allegari poſſent exempla; nupera tantùm, & non ita pridem ſub noſtris oculis poſita in memoriam redigam. Epidemia, quæ Anno 1695. in regionem, quam vocant Urbem Leoninam, Romæ ingruit, non aliunde profecta eſt, quàm quòd in Pratis Neronianis, & in Arce Hadriana, nec ex elicibus aquæ deductæ fuerant, nec foſſæ limo purgatæ. Hinc ea morborum colluvies, quam declinare non potue-

tuerunt Incolæ Montis Gundii : *Monte Mario* : Siquidem ferè omnes in illos inciderunt, & plerique absumpti sunt ; si eos excipimus, quibus veluti pro aggere erat sylva vulgò dicto *di Madama*. Non alia de causa id factum est, nisi quia, crebrò flantibus mense Augusto, & Septembri Austro, & Euro-noto, hi ab imo pratorum ad culmina ejus montis, quâ parte destituebatur arboribus, secum abripuerunt virosos halitus. Et jure mirum videri potuit, hos ventos indolis alioquin insalubris tutatos tamen fuisse suburbium vetus, & suburbium Sancti Spiritus ab ea morborum vi, quæ proximè serpebat, & vagabatur : quia nimirum in oppositam plagam propellebant noxias exhalationes, easque à subjectis locis ad summa montium juga urgebant, quò certè non evasissent, si in æquore camporum, aut juxta fossas consita fuisset sylva exceptura, & cohibitura sordes effluviorum.

XX. Interim è diverso abunde intelligi potuit Boream, eique proximos ventos resistere, & ab alto ad imum refrangi : imò usque adeò non attollere insalubriores vapores è terra vel aquis emissos, ut compescant potiùs & ad ima detrudant. Flant enim adversi radiis solaribus, & multùm nitri secum convehunt, quo ut cùm maximè aër concrescit, & gravior proinde fit. Hoc volens prætereo quoniam præsenti meo instituto sat est probasse, maligna, & pestifera effluvia de facili à ventis australibus altiùs efferri ad ipsa quoque montium cacumina, præcipuè si modico assurgant jugo, & eorum flatibus è regione obversentur.

Ejusdem afferti argumentum ex Arce Gãdulphi, & Pontinis paludibus ductum.

XXI. Et si vereor ne abutar EE. PP. patientia vestra, facere tamen non possum quin hìc exemplum subjiciam Arcis Gandulfi. Hoc oppidum in

[r] *Ex Lapid. in exterfacie Domus Pontif. Arcis Gãdulph.*

in editiſſimo colle ſitum, olim ante tempora [*r*] Pauli V. graves experiebatur, & ſubinfeſtos vapores antiqui Lacus Turni, quamvis poſitus eſſet ad occidentem, & ſpatio non exiguo diſtaret à ſummo colle, qui ad duo milliaria demittitur in ſubjectam vallem, ubi is Lacus deſidebat. Auſim profectò aſſerere id mali conferendum fuiſſe in exciſam, & everſam eam ſylvam, quam veteres Romani ad litora Lacus, quâ parte collem reſpicit, providè conſeverant, ut colligere eſt ex illo [*s*] Virgilii verſu.

[s] *Lib. 9. Æneid in princip.*

. . . . . Luco tum fortè parentis
Pilumni Turnus ſacratâ valle ſedebat.

Nonnulla hujus ſylvæ portio viſitur adhuc in Hortis Pontificiis Albani, ejuſque interpoſitu ab hac eadem Urbe vapores illius Lacus efficaciter arcebantur. Ubi verò ſupra laudati Pontificis juſſu Lacus exiccatus eſt, ipſi acceptum ferimus, quòd liceat uti meliore cœlo, ibique ſalubriorem animam ducere: quod ſanè beneficium non ſemel Sanctiſſimus Pontifex Clemens XI. expertus eſt.

Exemplum è Pomptinis paludibus repetitum.

XXII. Tertio loco ſuccurrunt tandem animo Pomptinæ Paludes. Inſalubritas ejus regionis notior eſt, quàm quæ indigeat rationibus probari. Tractus omnis vaſtis paludibus, aut obducitur, aut alluitur: è regione poſitos habet Lacus deſides, & Flumina lenti, ac inertis motus, præcipuè contra Africum, & Auſtrum, & non exiguâ ſui parte contra Euro-notum. Iniquior autem fama de cœlo illo ita percrebuit, ut ſatìs ſuperque omnibus id perſuaſum fuerit, & præ cæteris Eminentiſs. Cardinali Corradino Setiæ nato, & Eminentiſſimo Grimaldio, qui in Latio ſumma cum laude diu verſatus eſt, illi ditioni regundæ præfectus: Rogare igitur poſſem

possem hoc mihi tanquam compertum, & exploratum dari, secutus opinionem Fortunati [t] Fidelis in Tractatu de relationibus Medicorum, cui universi consentiunt: *De Lacubus verò*, (inquit ipse) *atque Paludibus multa scribere nihil necesse est. Hujus generis aquas nemo non detestatur, ac morbosissimas illas regiones ubique experimur, quibus vicini sunt Lacus*: Nihilominus hoc ipsum, nè quid ultra requiratur, rationibus, & experimentis probandum suscipio.

[t] *Lib. 1. cap. 5. pag. m. 38.*

Póptini cœli inclementia florétibus etiam Romanorum opibus ostenditur.

XXIII. Et sanè prisco eo tempore, quo res Romanæ florebant, & Latium ut cùm maximè à frequenti populo colebatur, eo, inquam, tempore, quo Ostia, Portus, quas modò veriti infestum cœlum immanè aversamur, suo erant in pretio; adhuc tamen ora maritima, eâ parte, quâ ab Antio usque ad Tarracinam porrigebatur, unà cum conterminis locis, invidia laborabat damnati aëris [u] Strabo (ut de Silio Italico taceam, Pomptinum campum pestiferum appellante) celeberrimus ille Geographus, qui scripsit, regnante Tiberio, de eo regionis statu sic loquitur: *Omne Latium felix est, & omnium rerum ferax, exceptis locis, quæ palustria sunt, atque morbosa, qualis est Ardeatinus ager, inter Antium, & Laviniam, usque ad Pometiam, & Setini agri quædam, & circa Tarracinam, & Circæum*: His verbis rem, & rei causam complectitur clarissimus Auctor, cùm ait: *Loca quæ palustria sunt*: Eoque magis id notatu dignum est, quòd Strabo scribebat eo tempore, quo Julius Cæsar, & Augustus Pomptinas Paludes non ita pridem exiccari jusserant, & curaverant. Per hæc eadem Augusti tempora [x] Vitruvius summus Philosophus, & Architectorum facilè Princeps, & Magister non alia de causa eas

[u] *Lib. 5. Geograph.*

[x] *Lib. 1. suæ Architect. cap. 4. circa finem.*

eas ſpectavit, ut immanes hiatus, & promptuaria pravarum exhalationum, niſi quia: *Non habent exitus profluentes, neque per flumina, neque per foſſas; ſed, ſtando, putreſcunt, & humores graves, & peſtilentes in iis locis emittunt.* Nos autem in eo agimus ſeculo, in quo enormiter auctæ ſunt paludes, & eouſque excreverunt, ut celeberrimæ quondam Urbes, primùm innatantibus aquis obrutæ, dein longâ oblivione ſepultæ, vix ac nè vix quidem nomen ſervaverint poſteris memorandum. Si igitur eæ paluſtres, & reſides aquæ, quamvis intrà anguſtiores ripas receptæ concluderentur; adhuc tamen noxiis halitibus erant infames; ubi noſtra ætate, alvei minùs patientes, largiùs, & latiùs excurrunt, & deſident, cui veriſimile fiet correcta eſſe vitia, quæ aucta eſſe oportet? Quis ſibi perſuadeat puriorem eſſe aërem, & ab effluviis magìs expeditum, ubi finitimi campi majore copiâ aquarum ab Aſtura affluentium obruuntur, nec minùs exitialibus ventis infeſtantur? Aliud addam, quod apud Philoſophum valeat plurimum: nimirum alto limo paluſtrium aquarum, quas Ager ſtagnantes fovet, à proximo quodam ſulphurato fonte, novas aquas, quæ à putore nomen habent, & vulgò dicuntur: *Acqua puzza*, ſe ſe inſerere, & immiſcere, eaſque maximâ ſui parte, unà cum Ufente, influere in Paludes, ibique perire.

Paludes in Latio noſtra ætate ſunt auctæ, & ideò inſalubriores.

XXIV. Rationem ſequitur, & excipit experientia, quâ monemur, exeunte Julio uſque ad Menſem Octobris, eò recurrere morbos anniverſarios, eoſque malignos. Quòd ſi in pleriſque Indigenarum obſervare liceat, & deprehendere vultus non illiberales, & coloris utut non invenuſti, non ſtatim aliquid certi de aëris ſalubritate concludi poteſt:

Eadem inclemētia medicis obſervationibus ulteriùs confirmatur.

potest : id enim facilè tribuas, quòd suo illi climati, & cœlo assueverint. Nimiùm profectò ne crede colori, nam auctore [y] Plinio: *Salubritas loci non semper Incolarum colore detegitur*, mox subdit: *nihil autem salutare est, nisi quod toto anno salubre*: Nec constans, nec perennis est sub eo cœlo corporum habitus: quis enim sobrius Româ mense Augusto, aut septembri Setiam, aut Privernum concederet rusticaturus, ibique securus ageret? meritò igitur fateri cogimur Pomptinam regionem in earum censum esse rejiciendam, quas insalubris aër infamat. Hinc vitio ejus cœli adeò vehemens pestis corripuit Volscos (id nomen quondam huic populo) ut nulla gens, aut ætas, quòd meminerint homines, acriorem passa, non sinè comploratione prodatur à [z] Dionysio: tot enim millia hominum absumpta sunt, ut vix decima pars miseræ ejus gentis superaverit: *Tanta*, inquit, *repentè Volscos invasit pestilentia, quanta nusquam, nec apud Græcos, neque Barbaros fuisse narratur; nulli parcens ætati, nulli conditioni, nulli sexui sive in debiles, sive in validos incideret; cujus cladis magnitudo satìs liquere potest ex nobili ejus gentis Urbe Velitra, quæ magna priùs, & populosa, sic tum exhausta fuit, ut decima tantum Incolarum pars reliqua permanserit, cæteris omnibus extinctis.*

[y] *N.H. lib.* 18. *cap.* 5.

Incolarum color non est certum salubritatis indicium.

Immanissima pestis Volscis à Paludibus Pomptinis illata.

[z] *Antiq. Rom. lib.* 7.

XXV. Sed quorsum in re tam obvia, & perspicua vos conficio EE. PP., cum sufficiat testem producere P. Athanasium [*aa*] Kircherum, qui de exhauriendis Pomptinis paludibus rogatus sententiã, hæc habet: *Anno* 1650. *quinta Novembris Setiam me contuli, omnem paludum rationem excepi, Ufentem ligno divagatus, litorum, fluminis, fossarum, & paludosi campi conditionem summo studio consideravi*:

Athanasii Kircheri suffragio Paludum Pomptinarum insalubritas confirmatur.

[aa] *Lib.* 4. *cap.* 3. *pag.* 352.

Re dein non minùs operosè, quàm accuratè perpensâ sentit, abjiciendos non esse animos, perinde quasi res deplorata foret; posse genti illi provideri, eâdemque viâ prospici Romano cœlo. Ad præsentem rem nostram aptior est locus, quàm qui possit à me præteriri, aut mutilus, & mancus adduci: [bb] *Accedit ex peracta cultura maximi sanè momenti emolumentum; & est bonitas aëris culturam consequens. Cùm enim regio continuis palustrium, mortuarumque aquarum noxiis exhalationibus non vicina tantùm loca, sed etiam ipsam Urbem nocivæ qualitatis impressione infestet; fiet quoque ut sublatâ causâ, tollatur effectus, idest contingat, ut simul ac terra putridis exuta humiditatibus, sicciorem temperiem nacta fuerit, aër quoque salubriorem constitutionem, ut sortiatur, necesse est. Et quidem* (hæc dignissima sunt, quæ observentur) *Sanctè affirmare ausim, aëris tam perniciosi Urbi dominantis (præsertim vento Syrophœnicè, quem vulgò* scirocco *vocant, flante) aliam causam non esse, nisi putridas exhalationes; quæ à dicto vento Romam delatæ, ibidem eos effectus causant, quos non infirmi tantùm, sed & sanioris etiam constitutionis homines non sinè incommodo, & molestia experiuntur.* Eandem P. Kircheri de Pomptinis paludibus opinionem attulit Jo: Baptista Donius [*cc*] cum infames illas, & morbosa finitima loca vocitaverit.

[bb] *Loc. cit. cap. 5. pag. 263.*

[cc] *Lib. de restit. salub. Agri Rom. pag. 75., & 86.*

XXVI. Nisi meus me fallit animus in re omnibus obvia, & testata fortè nimis multa, non sinè laboris, & operæ dispendio: si quid tamen in superioribus ingratâ prolixitate peccavit oratio, brevitate pensabit, ubi ex principiis statutis & expeditis concludet, abstinendum esse à totius sylvæ succisione.

Sylvæ universæ succisio improbatur ex ejusdē situ.

XXVII. D. Casolius egregius horum operum

Ma-

magister ejus Nemoris conspectum ita exhibuit in tabula; Illustrissimus verò D. Chrispoltus ex ordine, & per partes retulit omnia, & singula explicavit, ut res non narrari, sed ob oculos poni videretur; putaremque, me agere, & reipsa versari in sylva, mihi alioquin nunquam conspecta. Latissimus est ejus campi modus, quem nemus occupat; ita ut ad millena & millena jugera porrigatur, quæ in viginti sex portiones commodâ partitione distribuuntur. Aliquâ sui frontis parte, eâque ad Euronotum respicit paludes Pomptinas, quæ jam tum, cum res Romana stabat, ob insalubre cœlum infames erant: à Meridiana regione spectat mare, & finitimos habet nonnullos Lacus segnes, exigui fundi, & lenti motus: quà sol occidit, spectat *Foce verde* Antium, Neptunium, Concam, & Castrum Romanum: & tandem ad Boream Cisternam, Velitram, aliaque Oppida, & Pagos, qui vergunt ad Septentrionem. Si ita res est, ut est profectò; non ausim certè totius sylvæ excisioni assentiri; imò justissimus, & qui multa minatur, metus adeò non assentiri permittit, ut cogat altùm reclamare. Si enim occursu, & interjectu sylvarum, ut supra abundè probatum est, ab insalubribus ventis, & stagnantibus aquis opportunè præmuniuntur, ea quoque loca, quæ collibus insident, qui fieri potest, ut auctor sim excidendæ sylvæ, quæ cohibet, & intercipit exhalationes, & effluvia; proindèque potis est juvare quàm maximè Pomptinas regiones, utpote quæ objecto nemore, etiam demissiore, contra ventos Euro-notos, & Austros proteguntur?

XXVIII. Ut modum teneam, nimius non ero in urgendo argumento, quod cæteroqui maximi esset ponderis apud æquos, & industrios rerum æsti- Deindè etiam ob fœtidas & metallicas aquas.

æstimatores, quibus cordi, & amori sit veritas. Ex multorum fide rescivimus in abdito sylvæ recessu, non procul ab eo tractu, qui dicitur *Foce verde* desidere lacunam aquæ metallicæ, & subobscuræ, atque adeò fœtidæ, cui procul dubio sua subest matrix, emissura jugiter, & confertim, quaquaversùm, pro varia ventorum statione, & directione, luridos halitus, ni à circumstante nemore prohibeatur. Et quia, ubi duæ sunt fodinæ, esto ad plura milliaria distent, proclive est, & æquum suspicari, eas occultâ veluti venâ consentire, & in eo, quod interest, spatio utriusque fossilis conditiones, & qualitates convenire; ne sylva Cisternæ, & Serminetæ quantaquanta est excidatur, illud redit argumentum, multum subesse periculi, si medium illud spatium denudetur arboribus; propterea quòd ubi dein excipiet liberum solem, & aperto fruetur aëre, facilè efflabit ingentem copiam exhalationum iis locis noxæ futuram, quò à ventis in ortu suo, vel progressu abripietur.

Paludes lacusq; præterea prohibent, ne tota sylva excidatur.

XXIX. Infelix deinde vicinia paludum, & trium lacuum, nec non crebræ fluminis alluviones nos hìc commodè monent, vel citra Principes, & Cardinales ventos, subnasci genti illi suos quosdam alios familiares, qui dicuntur Regionarii, ut notavit magnus [dd] Hippocrates, ubi de ventorum causis disserens, ait: *Necesse est omnes ventos spirare à fluminibus, ac stagnis, terrâque humectâ*. Quocirca Philosophi omnes, cùm de ventorum natura, & origine disputant, producunt exemplum Æolipilæ, in qua subiti, iique violenti excitantur, & cientur venti, ubi æneus globus leni igni admovetur, & incalescere, & extendi incipiunt partes aquæ, quas continebat. Hujuscemodi familiares venti, quos

[dd] *Lib.* 2. *de Diæt. n.* 2. *&* 4.

quos amnes creant, & paluſtris aqua, ſecum efferunt ingentem copiam noxiarum particularum, quæ niſi ab hoc vaſtiſſimo Nemore irretirentur & atterrerentur, huc atque illuc, nullo coërcitæ obſtaculo, liberiùs divagantes, facilè vicinas Urbes & Pagos invaderent; præcipuè ſi dum in ſua metantur regione, alium Principem ventum (quod non raró uſu venit) Euro-notum, Auſtrum, aut Libycum haberent ſtipatorem; quoniam tum vehementiore impetu commoti, & impulſi longiùs, & altiùs morbida effluvia propellerent.

Ventorum quoq; indoles vetat, quo minus tota ſylva ſuccidatur.

XXX. Nec novum, aut inſolens videri poterit illi, qui in naturali hiſtoria verſatus ſit, & norit ingenium ventorum, cuique vento, pro varia locorum conditione, certas ineſſe noxias, aut ſalubres qualitates. Hujus doctrinæ ſpecimen proferre ſtudui in [ee] opere, quod inſcripſi: *De nativis, deque adventitiis Romani cœli qualitatibus*. Inde fit in Palæſtina anxiis votis Auſtrum, certò profuturum, expeti, & advocari unde illud [ff] Canticorum: *Veni Auſter, perſla hortum meum*: præterit enim arentes, innoxias, & ſalubres terras, ideòque ſecretus ab omni inquinamento appellit in Palæſtinam. Contra verò in Agro Romano imbutus marino ſale, & noxiæ ejus oræ, nec non paludum exhalationibus abundans, multò infeſtior evadit; ita ut ſæpenumerò graves inducat morbos, & fœda quandoque lue inficiat corpora: quod animadvertunt noſtrates Scriptores, & ſuadent perſpicuè rationes Chymico-mechanicæ, quas in hanc rem accuratè pro ſuo more refert, & expedit præclariſſimus Boyle in ſuo Tractatu: *de natura determinata effluviorum*.

[ee] *Part.* 1. *c.* 3.

[ff] *Cant.* 4. *v.* 16.

Eadem veritas ex adaucto indigenarum numero ampliùs illuſtratur.

XXXI. Rem hìc ſilere non poſſum, cui alius quiſquàm fortè minùs attendiſſet. Illuſtriſſimus D. Chri-

Chrispoltus datum hoc sibi negotium præclarè, ut cætera, curaturus, de censendis indigenarum capitibus cogitavit, eorumque numerum deprehendit decem ab hinc annis auctum potiùs, quàm imminutum. Hoc statuto, sic necto argumentum. Ex adaucto indigenarum numero evidens fit, plures ibi locorum per annum nasci, quàm denasci soleant: hujus autem rei quotquot hìc sumus non aliam certè causam invenerimus, quàm quòd intrà decennium salubrior facta sit cœli temperies: ad hunc autem effectum duas causas conspirasse intelligimus; nimirum quòd nuper curatæ sint Pomptinæ paludes, ac proinde imminuta fuerit malorum origo; secundò, in incædua sylva, dum ex arboribus, aliæ subinde nascuntur, aliæ augescunt, & novis luxuriant ramis, firmiorem contra exhalationum noxas habemus aggerem: eòdem autem recidit, sive mali causas tollas, & imminuas; sive malo novum obicem opponas: quod autem in eo tractu læta satìs sint omnia, res est profectò nova, & mira in regione, quæ non admodum ab aëris salubritate commendatur. Quorsum igitur miseræ genti tantum bonum invidemus, malè auspicatò conniventes illius sylvæ excisioni, in qua ad tuendam, & augendam valetudinem præsidium constitutum est maximum.

Non permittenda totius sylvæ concisio, ne publica incolarum salus in discrimen adducatur.

XXXII. Ad exitum primæ partis properat oratio, & Ego injurius forem Principi viro, nisi persuasum haberem, nihil apud eum valere studia privati commodi, ubi cum publica utilitate componitur. Apertè ille testatur, non sinè spectato generositatis exemplo, eum se esse, qui vel gravissimis suis rationibus hanc potiorem semper haberi velit. Religioni ducerem, vel in dubium id revocare: singulare enim est, & præclarum hujus clarissimæ Fami-

liæ

liæ decus, quòd pro salute publica opes lubens impenderit, imò & sanguinem profuderit. Sed quid moror publicam salutem? res hìc potissimùm agitur Cisternæ, aliorumque oppidorum, quæ ejus subdita ditioni omnium prima miserandum in modum darent pœnas, hanc excisionem certò consequuturas. Præterquamquòd summus dolor, & sera pœnitentia nihilum profutura subiret animum generosissimi viri, si quid lævi accideret: referens enim cogitationes ad instituta majorum, perspiceret, quàm miserè illi cesserit ab eorum decretis recessisse, passus subverti Sylvam, quam intactam multis jam retro ætatibus à Proavis acceptam, intactam pariter transmitti volebant ad Posteros, rati se maximam gratiam inituros apud suos, & apud vicinos qui præsens in ea habebant suæ incolumitatis præsidium

Occurritur objectis, & explicatur ratio, qua interdum noxam non inferat excisio Sylvarum.

XXXIII. Interim susceptum munus eam mihi imposuit necessitatem, ut à reprehensione vindicem, quæ hactenus statuta sunt. Dixerit aliquis stare Thesim, labare Hypothesim; fatebitur fortè utilitatem, quæ universìm redit ex occursu, vel interjectu Sylvarum inter Urbes, & Loca palustria; addet tamen rationem, & experientiam vetare, id semper credi necessarium: quoniam multæ regiones sunt Paludibus finitimæ, & appositæ, ceu Venetiæ, ad tuendam aëris salubritatem nihil egentes Sylvarum, quas etiam quandoque profuit excidisse, ut accidit Ferrariæ. Fieri igitur potest, ut Campi Pomptini in eorum censu sint, qui Sylvis minimè indigent; & conjecturam in re, de qua agitur, confirmat succisio cujusdam nemoris prope Cisternam, quæ multùm juvit ejus cœli temperiem.

[gg] *Loc.sup.cit.*

XXXIV. Primæ objectionis parti pro me respondet prælaudatus [gg] Ceredus Physicus, & Architectus, quem de arte exiccandarum Paludum disserentem, ut optimâ producam fide, ita sua lingua loquentem induco: *Non sarebbe se non da temere, che l' umidità delle paludi, riscaldata, e non dissipata da' raggi del Sole, cagionasse putrefazione nell' aere, e fosse origine a' vicini abitatori di qualche infermità universale, e pericolosa, in quei luoghi specialmente, che non sono esposti a' venti Settentrionali: perciocchè in quelli, a i quali quei signoreggiano, l' umidità dell' aria si consuma, e non vi può seguire danno di considerazione: come ben si legge appresso di Strabone autore gravissimo di Alessandria maggiore in Egitto, e di Ravenna in Italia, con le quali si può anche annoverare Venezia* (addo Ferrariam) *perciocchè con tutto che sieno edificate in mezzo alle paludi, e di ragione dovessero essere sottoposte a malattie pericolosissime, si preservano nondimeno* (Hæc notatu digna sunt) *con l' ajuto de' venti freddi, e secchi boreali, che sovente soffiano in quelle regioni.*

Sylvæ ad Septẽtriones consitæ, quum salubrem ventum intercludant excidendæ.

XXXV. Ubi igitur Septentriones venti per Paludes liberè expatiantur, nihil Sylvarum egemus; immò quoties à plaga Boreali succrevissent excidendæ forent, alioquin nociture, ut de maximo Ravennate Pineto disserit idem Ceredus. Quare mirari non subeat, impunè tum in Germania, tum in Anglia ingentes, & propemodum immensas Sylvas everti; quoniam ibi locorum aut nullæ stagnant Paludes, aut iis summis, & totis viribus incumbunt venti Hyperborei. Perperàm igitur indè ducuntur exempla, ad valles, camposque palustres, qui perpetuo monitum jugo, opposito veluti aggere, & vallo, aditu prohibent Aquilones: contra verò

quà

quà ampliſſimum habent ad mare proſpectum, Auſtrinis ventis liberè, latèque patent. Tales autem procul dubio ſunt Pomptinæ Paludes: Næ igitur imperitum eum eſſe oportet, & in natura Climatum parum verſatum, qui neſciat, quantùm ſaluti conferant Sylvæ oppoſitæ ventis Euro-notis, & Meridianis, quos maximè exitiales experimur. Quid? quòd etiam ubi liberè cientur, & perflant venti, ſi quando æſtivo tempore ponant; aquæ paluſtres, deſtitutæ motore, ſubſiſtunt; & effluvia intermortua, nec diſſipata facilè inducunt morbos, eoſque graviſſimos, ut de lue epidemica apud Lugdunum Batavorum conſultiſſimè docet Magnus ille Medicus Empiricus Franciſcus de le Boe [*hh*] Sylvius.

[hh] *Append. Tractat. x. per totum.*

XXXVI. Inter rationes, quibus fieri poteſt, ut proficiat aër, hanc quoque propoſitam lego a P. Zacchia [*ii*] in *QQ. de aëre, Locis, & Aquis*, ſi nimirum excidantur Sylvæ, *quæ ſalubrium Ventorum incurſum prohibeant*. His, citra dubium, accenſeas eam, quæ apud Ciſternam everſa eſt, quæve in ſecunda parte objectionis producebatur in exemplum: vergebat ſiquidem ad Occidentem, & Boream, ita ut eâ ſublatâ, amoto velut obice, duobus ſalutaribus ventis tutiſſima ſtrata ſit via. Atque illud ſibi vult P. Zacchias, cæterique qui Zacchiæ conſentiunt Auctores. Res profectò iſthæc adeò aperta eſt, ut cùm nuper de ſubjiciendo licitationi eo nemore ageretur, D. Caſolius harum rerum mirè peritus, & D. Cappuccinius Doctiſſimus Romanus Jureconſultus percontanti mihi, num Excellentiſſimus Dux poteſtatem feciſſet excidendarum earum portionum, quæ in Tabula Hylographica exhibentur num. XVII. XXII. XXIII., & XXIV. quæ Ciſternam ab Euro-notis, cæteriſque ad Auſtrum ven-

[ii] *Quæſt. Med. leg. lib. 5. tit. 4. quæſt. 1. n. 5. pag. m. 342.*

Cur ad ſalubritatem aliquando conferat Sylvas excidere.

ventis tutantur, seorsim scitè responderint, Excellentissimum Ducem eas portiones stare jussurum, nè quid suæ ditionis oppida periculum subeant. Tum ego regessi, & iterum regero: Si Dux optimus, pro ea, quâ suos complectitur charitate, id officii eis præstat, ut sartas tectas velit portiones, queis excisis, nonnihil subirent periculi; nonne majorem, & in omnes effusam decet esse charitatem Summi Pontificis, qui publicæ salutis Vindex, & Custos supremus, suæ credit esse pietatis vetare reliquarum portionum excisionem, quò non uni tantùm genti, sed etiam cæteris, qui proximi sub ejus sunt potestate cautum sit, & benè prospectum?

XXXVII. Haud inficias iverim, expedire quandoque, quò aër circùm domos tenuior, ac purior fiat, recidi Pomaria, dumeta, ipsasque Sylvas, quocunque spectent, ubi in proxima nimiùm viciniâ consitæ nimis humectant aëra aut hunc ventis agitari, solisque radiis penetrari prohibeant. Hinc idem P. Zacchias meditatus *quæ proximum aërem labefactant*, nominatim profert *Pomaria*, *ubi frequentia sint*, & subdit: *præterquamquod arbores ipsæ, & solis illustrationem, & ventorum perflatum impedire facilè possunt*: Nec planè illi refragarer, qui aliquam Sylvam recideret, dummodo optimo frueretur cœlo, eaque esset Sylva, quæ liberum, & amœnum in porrectissimos campos prospectum impediret. Eam ob rem [kk] Cicero auctor fuit Trebatio excidendi cujusdam Luci: *quem si excideris*, inquit, *multum prospexeris* (quia Villa Trebatii posita erat) *salubri amœnoque loco*. At istud hìc non agitur: est enim nobis cum Pomptinis Paludibus triste negotium.

[kk] *Lib. 7. Epist. Famil. 21.*

Refellitur argumentum ductum ab eo, quòd in densarum Sylvarum recessu venti silere videantur.

XXXVIII. Posset quis iterum opponere in interiore Sylvarum recessu silere ventos, qui in fronte stre-

ſtrepunt concitatiſſimi; proindeque non poſſe ibi excerni inſalubres aëris particulas, ſi quæ à ventis collectæ forent. Ajunt vulgò, aërem illò non ingredi, unde exire vetatur: ſi igitur intima Sylvarum ventis ſubducta ſunt, quì fieri poterit, ut ibi dimittat olidus aër inquinamenta, quibus ſordere creditur, quò bene dilutus & defæcatus poſſit indè ad proxima loca diffluere, & commigrare?

XXXIX. Hoc argumentum, ſi quid ſcio, uſque adeò cauſæ noſtræ non obſtat, nec officit, ut è diverſo ad eam confirmandam, & illuſtrandam valeat quamplurimùm. Non is eſt aër, ut rude vulgus credit, qui ea loca ſubire non poſſit, in quibus viam non reperit, quâ evadat: norunt ſiquidem meliora edocti hac in parte aërem non convenire cum aqua, quæ, ut loqui amant, incompreſſibilis eſt naturæ: ea illi vis ineſt, quâ modò explicari poteſt, & expandi, modò creſcere, & ad inſtar mollium plumarum, aut goſſipii comprimi, & complicari; quo fit, ut in minimum ſpatium cogi poſſit arctiùs complicatus; & ſi à validiore impetu trudatur, induci poſſit in alicujus corporis cavitatem, quamvis non extrudatur prægreſſus aër, qui totam eam cavitatem implere putabatur. Neceſſe igitur non eſt, ut aër, quod paſſim à vulgo creditur, locum aliquem ſubiturus habeat, quo ſibi viam paret ad exitum. Iſta tamen non moror: ſumere tantùm eſt animus eâ parte argumentum, nè elabatur, quâ apertiſſimum continet paralogiſmum, ejuſque auctores interrogando compellare. Dicunt in interiore Sylvarum receſſu ſilere ventos, qui in fronte ſtrepunt concitatiſſimi, & indè colligunt Sylvarum operâ excerni non poſſe aëris ſordes, ſi quæ à ventis collecta forent. Papæ, quæ conſecutio! ſi in interio-

Aëris natura quæ ſit.

teriore recessu Sylvarum remittit omnis ventorum impetus, & nullo motu concitus aër quiescit; quæro cui referre acceptum oporteat altum illud Silentium, & pacatam quietem? Sylvæ, respondebunt, & rectè. En igitur, ipsis fatentibus Adversariis, allidentem ad arbores ventorum impetum, ab arboribus sustineri, & frangi. Mox subdo: Nonne verisimile admodum est, & dignissimum quod credatur, inter ramos, & frondes arborum intercipi, & coërceri inquinatas aëris particulas, si venti ipsi, qui eas sordes collegerant, & circumferebant, ad Sylvam allisi franguntur, & subsistunt? Nemo morosi adeò erit ingenii, qui difficulter sibi persuaderi patiatur rem, quæ existit maximè, & apparet facillimè; nedum enim recentiores nostri observarunt cortices, & frondes Arborum obversas Austro brevì tabescere, exedi, & emaciari, verùm [ll] Plinius ipse advertit *in meridiem spectantium folia semper ante decidere*. Unicuique igitur persuasum esse reor, in Sylvis remittere ventorum impetum, & elui infectas sordes aëris, quo leni motu, tenui, & puro halitu ad vicina loca excurrat. Neque enim fingere debemus primam Sylvarum frontem ad instar solidi parietis, qui ventos inhibeat, & submoveat. Appositum exemplum capiamus ab aquis: aër tenuitate, ac fluxu aquam superat: Quæ igitur vetare non possunt aquæ cursum, remorari neutiquam possunt fluxum aëris: quis autem unquam vidit inter ramos, frondes, & truncos vel densissimi nemoris hærentem aquam sive deciderit largus imber, sive fluviis exundaverit? elabitur utique, & diffluit, & quid simile prorsus par est credere in aëre, qui per anfractus, & septa Sylvarum quodam veluti qualo percolatus, exuit infecta effluvia, & indè molli

Quomodo Sylvæ ventorum inquinamenta excipiant ac detineant.

[ll] *N.H.lib.* 17. *cap.* 4. *in principio*.

Idem explicatur aquæ exemplo.

molli flamine, ac tenui motu præterfluit, eâ fermè ratione, quâ si valli, junci, calami amnem intercipiant, qui turbidus, & lutulentus decurrit; sese ille evolvit, & eluctatur; & desidente limo, fluit indè dilapsus, purus, & perspicuus.

XL. Obtendent alii necessitatem Sylvæ, de qua versatur quæstio, immodicè urgeri, quoniam etsi latissimi sit ambitus, consita tamen est in planitie ferme horizontali: Loca verò habitata, quibus mox ab excisione dira timemus, usque adeò edita sunt, ut supra Sylvas multùm emineant, quapropter pervia sunt ventis, quantumvis Sylvam objeceris, quæ utpote demissior ventorum excursum, & dominatum prohibere non potest.

Refutatur exceptio, quòd Sylva Cisternæ in planitie posita sit, oppida verò in locis editioribus.

XLI. Hanc difficultatem abunde satìs in superioribus Paragraphis expedivimus, ubi demonstravimus ab Austrinis ventis, eorumque stipatoribus ab imo in altum efferri, & urgeri effluvia. Nemora item Lacubus adposita, aut proxima Paludibus, aut Campis, qui crebris alluvionibus obruuntur, excipere maximam partem earum exhalationum, quæ alioquin longum iter emetirentur, & ad summa quoque montium juga evaderent. Sed nè semper eòdem revolvamur; si largiri vellemus edita, & præcelsa loca contra noxios ventorum flatus à subditis Sylvis protegi non posse: nonne in eo tractu alia sunt loca, quæ vel ad libellam Sylvarum posita sunt, aut modico assurgunt tumulo? Conca, Neptunium, Castrum Romanum, Ostia nonne sunt in eodem Campi æquore? Nonne quâ parte spectant Pomptinas Paludes Libophœnicem excipiunt? Si æquo jure citra personarum respectum agere velimus, his quoque suas servare oportet intactas Sylvæ portiones, non secus ac quatuor illas ser-

Oppida Cisternæ Sylva objecta in planitie fermè orizontali sita sũt.

ſervare placuit Ciſternæ, de quibus ſupra meminimus. Quis demum ignorat Lavinium, Velitras, aliaque in proximo loca habere ſubjectas valles, ad quas non rari confluunt Coloni? Nè omnia noſtris commodis metiri velle arguamur, hos quoque nobis commendatos eſſe decet, ut incolumes eſſe velimus. Potiſſimùm enim, vitæ ſuſtinendæ alimentum, ſcilicet aëra longè deteriorem exciperent, ſi quis ad meridianam plagam latiſſimam aperiet viam, quâ Auſter, & Libycus irruant, & latè bacchentur. Nec ſibi eadem poſt exciſam Sylvam polliceantur, qui edita colunt loca, quia paluſtres halitus, & effluvia, quæ modò inter ſepta arborum coërcentur, tunc, nacta liberum aëra, hàc illàc diffluerent, & longè, altùmque agerentur à ventis, Parcendum igitur eſt Sylvis, quò tum demiſſis, tum editis locis proſpiciamus.

Rejicitur reſpõſum, quod Pomptinæ marinam aquam continere videantur.

XLII. Pergat quis dicere inanem eſſe formidinem, quam aut concipimus, aut incutimus. Lacus ſupra memoratos ejus generis eſſe, qui potiùs aquam marinam, quàm paluſtrem contineant: quare uti à noſtro mari, cui Terram Deus objecit, quodve vaſtiſſimum Lacum appoſitè dixeris, nihil metuimus; ita quoque niſi vel panicos caſus timere velimus, non eſt quòd tantoperè caveamus à Lacubus, qui cæteroquin, ut ferunt, piſces optimos, & exquiſiti ſaporis educant.

XLIII. Libens concedo ſalſuginoſos eſſe Lacus ſupra memoratos; ſed dari mihi item volo dulces aquas excipere è multis rivis, qui in eos ſeſe Lacus evolvunt. Sit, aut eſſe ponamus Mediterraneum ad inſtar ſalſi Lacus; ſed addamus ampliſſimum, profundiſſimum, & æſtuoſum eſſe alveum hujus Lacus, cui ineptè componas noſtros hos lacuſculos, qui juva-

juvari ſubinde egent novâ aquarum vi è mari derivatâ, & deductâ. Quare, ſi rectam inſtituere velimus comparationem, vix cum Oſtienſi ſtagno, aut Fregenenſi inſtituemus, quæ quàm inſalubria ſint æſtivo potiſſimùm, atque autumnali tempore, non eſt qui ignoret. Præterea illud omittendum non erat ſalſas maris aquas, ſi lenti ſint motus, & dulcibus immiſceantur, *dulcium corruptionem adaugere*, ut ad rem propoſitam exemplo quodam Leidenſi nos pulchrè monet ſupra laudatus de le [*ii*] Boë Sylvius: neque enim ab aqua ſalſum ſal fixum, quod vocant, avolat; tenuiores tantùm, & dulciores aquæ particulæ in vapores exhalant, & ſublimè feruntur. Non eorum igitur modo Lacuum, ſed Oſtienſis etiam & Fregenenſis ſtagni, rata eſto, & explorata inſalubritas, etſi exquiſitiſſimi alioquin ſaporis piſces progignant.

Aquæ ſalſæ lentè motæ dulcium corruptionē augent.

[ii] *Num.* 145.

XLIV. Poſſet quis demum reponere tractum, quem Nemora Ciſternæ, & Serminetæ occupant, è duplici latere probè tectum eſſe, & munitum, quà nimirum reſpicit mare, nemore Tarracinenſi contra Euronotum; & Conchenſi contra Favonium, & Africum; quare nihil timendum ab exciſione Sylvarum Ciſternæ, & Serminetæ, quoniam iis exciſis adhuc à duplici latere obices habemus, quos exitialibus ventis opponamus.

Convellitur eorum opinio, qui tractum à Sylva occupatum à duplici latere munitum jactant.

XLV. At verò quæ foret utilitas, ſi è lateribus probè munitam, à fronte dein rupto veluti aggere Urbem, qua latè patet, hoſti aperiremus? res noſtra mutato nomine narratur, ſi ad unum omnes ejus nemoris arbores cædantur, quæ per multa paſſum millia Auſtrum, & Libycum excipiunt, ſuòque objectu eorum impetus ſuſtinent, & repellunt. Nolim denique hìc ego importunas preces ominari,

quibus hoc exemplo ducti sanctissimum Principem rogabunt circumjectarum ad latera Sylvarum possessores, ut sibi quoque tandem eadem fiat potestas. Hoc, inquam, mihi volenti transmittitur; persequi enim legalia, politica, & œconomica illis relinquo, quibus curæ est Apostolicæ Sedis jura tueri.

Sylva Cisternæ tutò per partes succidi potest, & quæ in hac succisione servanda sint:

XLVI. Hactenus pro virili rei publicæ consultum est: vellem modò, si quid possum, rem quoque Excellentissimi Ducis promovere; mihi enim felicitati duco, & honori, privatæ quidem, sed præclarissimæ Familiæ commodis cum dignitate studere. Censeo igitur, quod erat secundum consultationis caput, tutò permitti posse excisionem aliquarum hujus Sylvæ portionum. Ubi autem locorum, aut quantum excidi possit, vel debeat, aptiùs quàm ego possim, referent Vobis Eminentissimi PP. Corradinus, & Grimaldus; Illustrissimus Præsul Chrispoltus, & D.D. Archiatri Protomedicus, & Gattuccius, qui Sylvam accuratè lustratam peragrarunt. Nè meo tamen muneri desim, partes aliquas hujus Nemoris tutò excidi posse fidenter assero triplici de causa.

Primò. Quia in immensum propemodum spatium longè latèque diffunditur, eaque frequentium arborum vis succrevit, ut etiam vicinos campos invaserint, qui olim non sylvescebant.

Secundò. Terra, in qua consitum est, siccitate laborare perhibetur.

Tertiò. A lateribus alii sunt saltus, qui hanc Sylvam à noxiis ventorum flatibus tuentur.

XLVII. Nè quid tamen omittam, hujus negotii Curatoribus suas leges sanciendas esse reor.

Primò. Arborum series minimùm lata duo passuum millia, quæ à superiore Nemoris parte ad orien-

orientem ſolem attingens Lacum ad meridiem in occidentem ad inſtar falcis porrigatur, intacta relinquenda eſt. Latam hanc ſylveſtrem falcem ſervandam eſſe duco, ut regio, quæ alioquin noxiis ſeu ventis, ſeu aquarum ſtagnantium exhalationibus pateret, hoc veluti obice oppoſito protegatur.

Secundò. Quà flat Boreas, eo loci, quo Ciſternam, & Velitras ab Auſtro, & Libyco tegit Sylva, nè cædatur.

XLVIII. Ita fiet, ut halitus, qui à nudo jam arboribus ſolo effluerent, ibi ſubſiſtant intercepti.

Tertiò. Intima tantùm Nemoris, eaque minimè paluſtria excidi permittantur, nec unquam res iſthæc arbitrio Conductorum relinquatur.

XLIX. Illis in ſingulos annos partirer exciſionem, minoreſque arbores eouſque ſinerem creſcere, quoad in earum locum, & vices ſuccedere poſſent, quæ cæſæ fuerint. Iterum autem ſubmonere cogor, quoniam rei caput eſt, magni intereſſe, ut ea arborum ſeries, de qua primo loco ſcitum eſt, religioſiſſimè ſervetur, quo magis magiſque nobis ab exitialibus ventis, & paluſtribus exhalationibus cautum ſit.

L. Hac ratione conſultum eſſe poterit, ut credo, præſtantiſſimæ Cajetanorum Familiæ, citra ullum publicæ ſalutis periculum. At ſi mei oblitus & experimentorũ vi, & rationum pondere nihilo magis commotus SUMMO PONTIFICI ſuaſerim, ut ad exciſionem totius Sylvæ conniveat, quid me fiet? Perſequente proditæ veritatis conſcientiâ, in omnem vitam magnoperè dolerem; nec impunè mihi eſſe deberet, quòd optimo Principi iniqua ſuggeſſerim. Æquo mecum jure profectò agerent, qui prævaricationis poſtulatum ad expiandam improbi conſilii culpam,

tum, cùm maximè æstivo tempore ingruunt morbi, & excisionem vis infecti cœli foret consecuta, me in Volscos, & Pomptinam plagam relegarent: non secus ac cum eo Medico actum fuit, quem, cùm omnes in nupera Romana pestilentia securos agere juberet, suo ipsius consilio damnatum, [kk] *Visum est è Republica comprehendi, & in Lœmocomium inferri*. Sua hinc stetit veritas veteri illi Græco adagio, quod interprete [ll] Varrone sic habet: *Malum consilium Consultori pessimum*.

[kk] *Card. Castal. loc. cit. cap.* 8. §. 9. *pag.* 69.

[ll] *Lib.* 3. *de Re Rustic. cap.* 1.

Confu-

Confutatio rationum, quæ ab Excellentissimi Ducis CAJETANI Defensoribus adversùs superiorem dissertationem allatæ sunt; novumque

CONSILIUM

JO: MARIÆ LANCISII

DE CISTERNÆ AC SERMINETÆ SYLVARUM EXCISIONE

In Sacro Conventu apud Eminentissimum Cardinalem Camerarium V. Kal. Decembris anno 1714. *ab Auctore pronunciatum.*

EMINENTISSIMI PATRES.

EX iis, quæ hactenus in commentario, quem Vos, EMINENTISSIMI PATRES, quique adestis in consilio, Illustrissimi Præsules, mandante SUMMO PONTIFICE, ad examen revocastis, evidentissimè, ni fallor, intelligi potest, Cisternæ, ac Serminetæ sylvam nullo pacto penitùs excidendam esse; neque a SANCTITATE SUA Cajetano Duci ejusmodi facultatem permittendam; quippe quæ subdita sibi oppida majori studio, ac benevolentia complectatur, quàm ut eas imminutâ aëris salubritate in capitis discrimen velit adducere.

Respondetur objectioni petitæ ex lib. Auctoris *De nat. & adv. Rom. cœli qualitat.*

I. Haud quaquam verò meorum argumentorum robur infirmatum iri existimo iis auctoritatibus, queis disertissimi Patroni sinè ullo tamen rationum firma-

firmamento nobilissimi Ducis causam student enixè tueri. Quod enim, primo loco ipse ego in eo libro, quem de Nativis, & Adventitiis Romani cœli qualitatibus [a] conscripsi, Albanos Montes asserui haud mediocre nobis juvamen afferre, propterea quòd Romam inter, & Pomptinas paludes interjecti Euronotos ventos intercludant: nemo non videt, me non ad nudos duntaxat montes, sed ad impositas quoque sylvas respexisse; neque latum quidem unguem ab ea sententia discedere; immo in eo potissimùm laborare disputationis nostræ diligentiam, ut non alios sanè quàm hujuscemodi obices ex montibus nimirum, saltibusque conflatos insalubribus ventis opponeremus. Illud tantùm me dixisse fateor, quòd scilicet Euronotus *magnam partem* (non verò nihil aut omnino) *insalubrium exhalationum, quas ex longo Pomptinarum paludum tractu legit, ac rapit, interpositione Albanorum Montium medio quasi in itinere dimittere cogatur*.

[a] *Part.* 1. *cap.* 3. §. 15. *pag.* 20.

II. E meis igitur verbis aliud nihil colligi potest, quàm objectis opportunè sylvis noxiorum ventorum impetus inhiberi.

Auctoritate Donii abutuntur adversarii: ille enim sylvas, quæ paludibus obsitę sunt, ac cœlũ inficiũt, excidendas arbitratur.

III. Multò autem minoris momenti sunt, quæ secundò loco ex Jo. Baptista Donio, nobili quidem atque erudito Viro, sed in Medicinæ studiis neutiquam exercitato, ab Adversariis in hanc rem afferuntur. Quòd enim optimum factu censeat everti lucos, nostro mari proximos, satìs ipse suam mentem aperuit, cum [b] eas sylvas excidio devovet, quæ cœlum polluere, atque inquinare possunt: quod tum planè fieri putat, *cùm humili madentique solo* (sunt ejus verba) *plurima earum pars sit, necesse est passim lamas, atque hujuscemodi loca hyberno tempore effici; quæ sive penitùs adulta æstate exarescant*,

[b] *De restituend. salub. Agr. Rom. pag.* 101.

ſcant, ſive paululùm ſiccentur, ſive in hyemem uſque perdurent (ut credibile eſt accidere in umbroſis, depreſſiſque locis) non minùs quàm paludes, ac ſtagna, niſi quod ſparſim, non confertim, halitus tetros, ac fœtentes expirant &c. Nonne igitur Donius eos ſaltus cædi jubet, in quibus paludes interfuſæ reſtagnant; ita ut computreſcens ibidem aqua in profluentem elici, ac ventorum flabra è montibus incidentia paluſtrem humum exiccare poſſint? Quin etiam ejuſdem ſcriptoris verba ex pag. 142. de ſternendis ſylvis ad lamas, & putida ſtagna tollenda, quæ in rem ſuam transferunt Adverſarii, adeò in contrarium vertunt, ut cauſæ noſtræ adminiculo ſint. Unde me præclariſſimum documentum accepiſſe fateor, cujus in poſterum probè meminero; ſi quando enim auctoritatibus res erit agenda, nunquam eas perlegere integras, aut exſcribere prætermittam. Quandoquidem ea ipſa Donii ſententia, quâ rationes noſtras oppugnant, ad ſylvarum, lucorumque utilitatem pertinentes, propterea quòd iis tanquam præſtructis à natura molibus, atque aggeribus, paluſtrium vaporum impetus excipiatur, id ipſum, quod intendunt animo Adverſarii, funditus evertit; noſtræque Diſputationis cornua non generatim modò, verùm in peculiari quoque paludum Pomptinarum negotio egregiè firmat; nedum ulla ex parte commoveat, aut labefactet. Quapropter, bonâ Eminentiſſimorum Patrum veniâ, ex Auctoris libro, quem mecum attuli, ipſius teſtimonium recitabo ad controverſiam ejuſmodi breviter dirimendam. Ille autem paulò ſuperiùs pagina ſcilicet 141. de amovendis ab Oſtienſi litore ſalinis, & longiùs ab Urbe, videlicet ad Pomptinas paludes extruendis, verba facit: at metuens Romano cœlo exitialiũ exhalatio-

Auctorum ſentẽtiæ prorſus integræ perlegendæ, atque laudandæ.

num

num perniciem cum earundem paludum vaporibus conjunctarum, alteram sylvam ibidem conserendam esse contendit : *Quoniam verò*, inquit, *ab usque eo tractu flantibus Euronotis pestilentes halitus Romam pervenire possunt, haud futili remedio, ni fallor, huic malo occurremus, si juxta easdem salinas Urbem versùs procerarum arborum sylvam, maximè pinorum, obseremus : exaggerata etiam, si opus fuerit, quàm altissimè terra ad eam altitudinem, quæ aliquot arborum ordinibus sufficiat; ut multò efficaciùs ab exitialium ventorum flatibus illinc surgentibus non Latinus ager tantùm, sed Roma quoque ipsa protegatur &c.* Immo verò, ut densiorem latioremque saltum ad prohibendam Româ paludum illarum noxam apprimè necessarium demonstraret, hæc verba subjecit: *Atque hanc quidem pineti consitionem secundùm citeriorem paludum Pomptinarum limitem, tametsi nullæ ibi salinæ extruerentur (modò tamen reliqua opera non omittantur) utique faciendam existimarem: eaque ratione omnem ferè illarum noxam cessaturam:* Videtis igitur quæ sit Donii sententia; quandoquidem Paludum Pomptinarum tractui novas prætendi sylvas oportere censet; tantum abest, ut eas, quæ tot ab hinc seculis succreverunt, impunè cædi posse crediderit.

Donius novam sylvā juxta pomptinas paludes obserendam arbitratur.

IV. Sancti denique Pii V. verba in [c] Bulla, ubi ait : *Aër nostræ Almæ Urbis ex assidua agrorum cultura, sylvarum, ac nemorum extirpatione, palustriumque locorum exiccatione factus est tutior, clementior, & salubrior &c.* Ea nempe verba non seorsum singula, sed conjunctim omnia accipienda sunt, quibus intelligi datur, Romanum cœlum longè salubrius, ac clementius factum esse, ex quo terra excoli, cædi nemora, exsiccarique paludes cœpere. Haud

Occurritur objectioni ex S. Pii V Bulla.

[c] *Bullar. nov. tom.2. constit.16. §.2.*

Haud ullus enim terræ cultus intelligi poteſt, niſi arefactum ſit paluſtre ſolum, everſæque priùs fuerint ſylvæ, quæ deſides aquas antea cohibebant. Atque ego ipſe cùm primis excidi pervelim lucos Romæ vicinos, qui aut inertium aquarum ſtagna continerent, aut ſalubres ventos eò versùs intercluderent. Neque enim in hac cauſa ſylvæ ipſæ ſpectandæ ſunt; ſed potiſſimùm regionum ſitus, locorum ingenia, ventorum curſus, ac natura conjunctim veniunt conſideranda, atque inſtitutâ harum omnium rerum comparatione de ſylvarum poſtremò utilitate vel noxâ judicandum eſt. In hanc igitur ſententiam Sanctiſſimi illius Pontificii Decreti verba accipienda cenſeo: nimirum cùm excoli humus non poſſit, lamis ac paludibus interciſa, niſi ad ſiccitatem redacta fuerit; neque id conſequi ullo pacto valeamus, ſi arbores ac virgulta, vel aquas remorentur, vel ſerenis, ſalubribuſque ventis obſiſtant, ſoliſque radios intercipiant; excidenda utique hæc omnia ſunt arborum, ac fruticum ſepta, ad ſiccandam ſoli uliginem, terramque aratro ſubactam frugibus conſerendam; quemadmodum in opere de Adventitiis Romani cœli qualitatibus demonſtravi. Immo verò affirmarem (quod nonnullis procul dubio inſolens inuſitatumque videbitur) univerſam Serminetæ ſylvæ, quæ Pomptinis paludibus objicitur, exciſionem nequaquam noxiam futuram; modò hujuſmodi everſio ad paludes penitùs exiccandas conferre poſſet. Verùm quia latiùs olim manaſſe aquas incenſo illic nemore, correptiſque igne radicibus, ſubrutâque humo proximam paludem effuſam in illius locum, omnia limo obduxiſſe comperio, cujus rei conſilium, infelicemque exitum

Nemoris cujuſdã incendio paludes latius effuſæ ſunt

[d] *In suo Lat. vet. & novo lib. 4. c. 3. pag. m. 255.*

accuratè persequitur Pater [*d*] Kircherus, nunquam ego adduci potero, ut sylvam illam undique patiar excindi cùm depressiorem ejus regionis partem verear, inductâ eluvione, vastatum iri.

Dux ipse Cajetanus totius sylvæ excisioni non assentitur.

V. Neque sanè in ea disputatione tempus, atque operam frustrà consumendam existimo: quando nè ipse quidem sylvarum Dominus in eam sententiam discessurus est, qui Cisternæ incolarum commodi ac salutis rationem, servatâ lucorum parte, ducendam putat; neque suorum oppidorum perniciem in quæstum conferendam. Id tantùm in contentionem venit, quales & quâ parte interlucationes fieri debeant; quæ neque aëris salubritati, neque publicis Apostolici Ærarii rationibus adversentur.

Nihil obstat quò minùs certis in locis, & per partes saltus cædatur.

VI. Quod ad primum quidem attinet (alterum enim non est officii mei, cùm ejusmodi rei Curatoribus negotium illud incumbat) haud inficior, Cisternæ, ac Serminetæ sylvā collucari posse, atque debere; non tantùm quòd vastissima sit latissimèque porrecta, cùm haud exigua adjacentium olim camporum, ac vicorum pars, proserpentibus quoquoversus fruticibus ac virgultis, sylvestrem naturam induerit; tum quòd solum magnam partem siccum, ac duratum sit, aliique ad latera saltus adnati prioribus veluti munimento esse possint: Verùm etiam propterea quòd penè quotidie potestas fit ex iisdem lucis ligna cædendi ad naves, domosque ædificandas, ac nuper quidem parum abfuit, quin in Melitensium Equitum gratiam ingens arborum copia cæderetur. Quapropter nihil quidquam obstare video, quominus hoc tempore nobilissimo Duci major atque amplior facultas tribuatur; cùm & priores succisiones haudquaquam malè vertisse videamus. Duo

tamen

tamen ſolerter atque accuratè diſpicienda ſuperſunt: primum quidem quanta arborum vis, alterum verò, quâ ratione evertenda ſit.

VII. Interea cùm memoriam reſpicio præteriti temporis ſummâ cùm moderatione contractum nuper cum mercatoribus hoc negotium ex tabulis ipſis intelligo: ac longè majorem in Excellentiſſimo Duce animi modeſtiam, abſtinentiamque perſpicio, qui nunquam privata commoda publicæ incolumitati prævertenda exiſtimavit. Sed quoniam exteris mercatoribus ſecuris committenda eſt, imperare animo meo non poſſum, quin modò lepidiſſimam, celeberrimamque ſecuris fabulam commemorem: quæ, cum olim manubrio deſtituta, in ſylva mœrens jaceret, ſuamque inopiam conquereretur, vix dum ſibi commodato manubrio ab arbore quadam, eam primùm, à qua beneficium acceperat, ac deinde ſylvam omnem funditus ſolo æquavit. Maximopere igitur curandum erit, nè præter ſpem atque opinionem noſtram conceſſæ ſibi facultatis fines egrediantur mercatores, ſi eorum arbitrio res permittatur.

Ea res mercatorum arbitrio minimè permittenda.

Lepida fabula de ſecuri ſine manubrio.

VIII. Quod ad primum autem ſpectat, interiora Sylvæ ſegmenta (vulgò *quarti*) in ipſo nempe meditullio impune proſterni poſſe videntur; modò tamen quot annis à peritis hominibus deſignentur, quæ priùs, quæ poſteriùs tutò cædi valeant; neque humus abradatur, exciſoque à radicibus trunco convellatur; abſtinendum tamen ferrum à frugiferis arboribus, atque ab iis, quæ brevi caudice ad modicam à terra altitudinem in ramos divaricantur (vulgo crucis aut coronæ inſtar dicuntur.) Temperandum pariter à novellis, quæ in ſuccisarum locum ſuboleſcentes earum jacturam celeriter redintegraturæ ſunt.

Interiora Sylvæ ſegmenta cædātur.

Quæ arbores reliquendæ.

 XIX. Ni-

Arborum vallum certo quodam modo positum Pomptinis paludibus objectum esse debet.

XIX. Nihil autem æquè necessarium duco, ac septi, seu loricæ ex arboribus lunata specie ab oriente, per meridiem ad occidentem solem productæ mentionem rursum injicere, ejusque necessitatem utilitatemque etiam atque etiam demonstrare. Et verò in novi contractus tabulis excipiuntur quidem ejusmodi arbores valli more dispositæ; sed quæ Pomptinis duntaxat paludibus, Euronotisque ventis ex adverso Neptuni, ac Lanuvii oppidorum objiciantur. At nè ullum quidem verbum de Austri, atque Africi pernicialium pariter ventorum impetu prohibendo, qui trium lacuum, maritimæque oræ exhalationes non Velitras solùm, sed ad finitima quoque circum oppida compellunt. Quapropter ad hanc etiam regionem pernecessarium judicarim munitionem oppositam relinquere, cujus latitudo duo saltèm passuum millia expleat. Quæ quidem latitudo certis in locis angustior fieri poterit, ubi scilicet aliæ Sylvæ prætendantur, iisdem regionibus propugnaculo futuræ.

Dumi, fruteta, & arbusta pro vallo habenda non sunt.

XX. Id verò diligenter animadvertatis, haud quidquam ad septi, munimentique rationem pertinere partem illam Sylvestrium dumorum, non ingentibus, crassioribusque arboribus consitam, veluti quercubus, ilicibus, fagis, aliisque ejus generis; sed prunis, pyris, ac juniperis, cæterisque virgultis, ac fruticibus, qui, cùm humiles naturâ sint, neque ad eam, quam causa postulat, altitudinem assurgant, nihil quidquam emolumenti afferre poterunt; neque eo pacto propositum obtinebimus.

Quomodo arbores succidendæ.

XXI. Quod superest autem de collucandi ratione paucis expediam. Et quidem satius est, opinor, ac tutius designata quotannis luci segmenta succidere;

dere; neque novem post annis iterum ab interitu renatas arbores excindi velim. Porrò hìc admonere non est necesse, novellas præsertim, quæque brevi caudice à stirpibus eductæ in ramos effunduntur, in contractus tabulis exceptas à belluarum insidiis ac injuriis summâ ope servandas, atque tuendas. Ita enim certissima spes superest futuræ sobolis sylvæque propediem, revirescentibus undique arboribus, reparandæ.

XXII. Verùm cum Excellentissimus Princeps Cajetanus recipiat se suis sumptibus à Summo Pontifice sylvæ redemptori facultatem impetraturum cæsam materiem devehendi quacunque litoris Romani regione, haud quemquam vestrum fugit, Eminentissimi Patres, eidem Mercatori potestatem fieri quotcunque voluerit vias lato quidem, ac recto tramite muniendi, fossasque, utì libitum fuerit. per saltum excavandi, quo ligua faciliùs ad litoris oram deportentur. Quis autem non videt iisdem itineribus Austrinis ventis aditum patefieri, qua ad mediterranea oppida pervadant? Quapropter non abs re futurum puto, si & certus viarum numerus definiatur; neque illæ rectà, sed per varios anfractus ad litora producantur, haud secus atque aggeres, ac fossæ, quibus protecti urbium oppugnatores ad subruendas earum munitiones aggrediuntur; ita ut in reductos viarum sinus allisa ventorum vis penitùs refringatur. Quæ & quales viæ aperiendæ quibus ad mare materia devehatur.

XXIII. Cæterùm, ut paucis rem absolvam, eò redit orationis meæ summa. I. Ut in orbem ducta lorica ex procerioribus, crassioribusque arboribus relinquatur. II. Ut fines, ac termini, intrà quos arbores quot annis cædere liceat, accuratè describantur; neque eos unquam fas sit mercatoribus Summa Consilii.

bus loco movere. III. Ut, nisi præsentibus Apostolici Ærarii ministris, nè fiat excisio. IV. Ut à teneris,ac frugiferis arboribus,& ab iis,quas coronæ instar vulgus appellat, abstineatur. V. Id agendum, ut necubi aquę restagnent.VI.Ut corticum fragmenta, frondes, ac quisquiliæ omnes everrantur, nè putore suo ejus regionis cœlum inficiant. VII. Denique ut obliquæ, ac sinuosæ viæ ad mare sternantur.

XXIV. Hæc autem consilia si rectè, atque accuratè perficiantur, non sylvæ planè excidium, sed interlucationem quandam futuram, ac cæsæ materiæ detrimentum brevì reparatum iri confidimus. Potissimùm verò, quod rei caput est, sinè ullo publicæ salutis periculo nobilissimæ hujus Familiæ rationibus opportunè consultum erit.

ILLU-

ILLUSTRISSIMI PRÆSULIS

PROSPERI LAMBERTINI

De eodem Argumento

Dissertationis Summa.

NEque verò Illustrissimi Viri Prosperi Lambertini Consistorialis Aulæ Advocati, ac Fidei Promotoris Consilium à nostro haud abhorrens, luculentissimamque scriptionem silentio duximus prætermittendam. Ille enim à Summo Pontifice jussus sententiam suam mandare literis, haud quaquam ejusmodi Sylvam esse cædendam, quatuor potissimùm, nec planè contemnendis rationibus demonstravit, quas hìc summatim attingere operæ pretium me facturum censeo. Prima igitur ex Romani, ac Volsci cœli salubritate repetitur, quæ in haud dubium discrimen adduceretur. Altera ex Apostolicæ Cameræ juribus, quibus damnum inferretur. Tertia ex privato itidem jure oppidanorum Cisternæ, ac Serminetæ. Quarta denique ex materiæ, ac lignorum caritate indidem consecutura.

Sanctissimus Pater Præsulem de Lambertinis inquirendæ veritatis gratiâ scribere jussit.

Quatuor pugnat argumentis.

II. Ac primo quidem Vir doctissimus copiosè, graviterque in eam sententiam disseruit, quæ nè minimis quidem rebus, aut suspicionibus cœli temperationem violandam esse contendit, ita ut nihil prorsus admittendum sit, quod eandem labefactare possit, etiamsi nondum exploratum habeamus anne ea res calamitosum sit exitum habitura. Hoc igitur pronunciatum conquisitis undique experimentis, aucto-

Ex periculo, in quod cœli temperatura, ac salubritas incurreret.

auctoritatibusque clarissimorum hominum non Medicinæ solùm, sed & Philosophiæ studiis confirmavit.

Ex summo jure, ac publico in ea oppida, penès Apostolicam Sedem.

III. Deinde excidendi saltus facultatem penitùs abnegandam censet, nè quod summo Apostolicæ Cameræ, & peculiari oppidanorum juri detrimentum afferatur. Et verò quis ibit inficias, quin Apostolica Sedes, in Serminetam, ac Cisternam circumjectamque Sylvam jus suum retinere debeat? Quando hæc Cajetanorum Familiæ non gratiæ, beneficiique causa à Summis Pontificibus data sunt; sed pignoris loco cesserunt; eâdem scilicet conditione, quâ Sedes Apostolica à Richardo è Frangipanis pristino possessore acceperat. Videlicet utì si quando ipse Richardus, aut alius quispiam ex ejus hæredibus præsenti pecunia sexcentos aureos scutatos persolveret, aliquotque expensas in integrum restitueret Jacobello è Cajetanis, ejusve hæredibus, continuò hæc, quæ diximus Oppida antiquo domino redderentur, ut liquidò constat ex Bonifacii IX. diplomate, quo primùm ille Cajetanorum genti anno Christianæ salutis 1401. eadem addixit. Itaque cùm Richardus ille sinè ullo hærede decesserit, ejusque locum nunc Apostolica Sedes obtineat, ipsa herclè summum jus, potestatemque habet in dicta jam oppida. Quapropter nullo pacto eorundem bona, copiæ, commoditatesque imminui, aut deteriora fieri debent; inter quæ primas ferre videtur ea Sylva, quæ in contentionem venit.

IV. Verùm quòd illa oppida cum finitimis prædiis, agrisque ab Alexandro VI. proscripta, & Cajetanorum genti erepta, Apostolicæ Cameræ, media, ut ajunt, publicatione, fuerint addicta: postmodum

modum autem à Julio II. eâ re diligentiùs expensâ eidem familiæ reddita fuerint: haud quidem inficiandum est, quin in iis rerum conversionibus eædem leges, conditionesque servatæ sint, quibus primùm Apostolicæ Sedi tradita, ac deinde Jacobello è Cajetanis parta fuerunt.

V. Obstat etiam, ut superiùs indicatum est, eversioni Sylvæ privatum jus, atque commodum oppidanorum, suillos scilicet greges illic pascendi: quâ planè concisâ glandium opportunitas, atque utilitas funditus tolleretur. Ex peculiari Oppidanorum jure.

VI. Quid? Quòd & publicis quoque totius Ecclesiasticæ Ditionis commodis, rationibusque damnosa saltus illius excisio futura est, ac lignorum inopiam allatura. Eam enim ob causam sæpe numero ab Eminentissimis Camerariis edictum est, ne quis in Latio sylvas everteret; quod si cui ejusmodi fiat potestas à Principe, qui planè alteri denegari poterit, quibusve finibus istud exemplum coërceri? At hercules eò paulatim res adducenda foret, ut passim saltus omnes, ac luci, ut cuique commodum foret, tam in mediterraneis, quàm in litore sternerentur: unde summâ materiæ penuriâ laboraremus. Ex lignorũ inopia; quod eodem exemplo cæteri uterentur.

VII. His itaque rationibus Vir Clarissimus non Iurisprudentię tantùm, verùm & Theologicâ doctrinâ præcellens, suam tuetur sententiam, meque tacitè, nec immeritò forsitan reprehendit, inquiens communi omnium Medicorum consensu comprobatum esse, atque decretum, ut ex duobus remediis, quorum alterum certò juvare potest, alterum anceps, ac periculosum est, prius extra omnem controversiam sit deligendum, posteriore omnino neglecto; quamobrem cùm tutius sit eam sylvam, Ex duobus remediis omnino tutius eligendũ.

ut ſexcentis ab hinc annis fuit, intactam relinquere, æquam dubitationem relinqui, cùm ab hujusmodi propoſito nè latum quidem unguem diſcedendum ſit? Interlucandi verò tantùm certis in locis facultatem dari poſſe arbitratur, quemadmodum hucuſque impunè factum eſt. Eò igitur redit doctiſſimi Viri diſſertatio, qua nos Opellam hanc noſtram exornare, nedum confirmare voluimus.

VIII. Exhibetur hoc loco eadem ichnopraghia harum Sylvarum, per ſectiones ſuas diviſa, quæ à Defenſoribus Excellentiſſimi Ducis allata fuit.

EXI-

pag. 154
Tramontana
Greco
Levante
Maestro
Sirocco
Ponente
Lebeccio
Roma
Faiola
Marino
C. Candolfo
Albano
Gensano
Velletri
Citta Lavinia
Core
Cisterna
Sermoneta
Sezze
Piperno
Rocca Secca
Norma
Sonnino
S. Ciriaco
Villa nuova
C. Romano
S. Carlo
Strada di Roma per Napoli
Paludi Pontine
Fiume Sisto
Terracina
Capo di Rame
Ostia
Torre di Fiumicino
Spiagia Romana
Mare Tirreno
Capo d'Anzio
Nettuno
Golfo Di Astura
Lago di S. Maria
S. Felicita
M. Circello
Golfo di Terracina
QUARTI DELLE SELVE
I. Cese di Gio: Grasso Terreno Negro
II. Piano Rosso; che e la Macchia tagliata, e ricresciuta Terreno Negro
III. Pantano Terreno Negro
IIII. Ottaccione Terreno Negro
V. Selua Pisciotta Terreno Negro
VI. Castagnola Terreno Rosso
VII. Casanna, o la Speranza Terreno Rosso
VIII. Cerreto alto Terreno Negro
IX. Cicerchia Terreno Negro
X. Parito, o uero Uiperato Terreno Rosso
XI. Cerrito della Croce Terreno Negro
XII. Canutio Terreno Bianchitio
XIII. Serracino Terreno Negro
XIV. Sessano, e Macchione Terreno Negro
XV. L'Olmeto Terreno Negro
XVI. Ciritello della Casetta Terreno Negro
XVII. Straccia Panni, e Caccia Nuoua Terreno Negro, e Rosso
XVIII. Cirritello di Cento Piscine Terreno Negro
XIX. Vozza, e Malconsiglio, Terreno Negro
XX. S. Donato Terreno Negro
XXI. L'Eschito Terreno Negro
XXII. S. Biagio Terreno Negro
XXIII. Ponte del Cardinale Terreno Negro
XXIV. Femina Morta Terreno Rosso
XXV. Selua di Nottuno XXVI. Conca
Scala di Miglia cinque
1 2 3 4 5
Terre Dirrute
A. Le Mura di S. Donato
B. Le Mura di S. Nicola
C. Le Mura di Parito
D. Tomoleto collinette con Arborscielli
Frezza Scul. Rom. Sup.

EXITUS SUPPLICIS OBSECRATIONIS

Excellentissimi Ducis

CAJETANI

Cum Chirographo

SUMMI PONTIFICIS.

HÆc autem omnia cum gravi, ac maturo Eminentissimorum Patrum, & Illustrissimorum Præsulum, Doctorumque Virorum judicio in tertio conventu VII. Idus Julii Anno MDCCXV. habito fuissent expensa, tandem plerique omnes in eam, quam subjicimus sententiam discesserunt, quæ mox ad Sanctissimum Patrem Clementem XI. delata, sapientissimis ejus animadversionibus rursus excussa, additisque publicæ salutis studio majoribus cautionibus, approbata fuit, atque in amplissimæ simul familiæ de Cajetanis commodum, & subjectorum sedis Apostolicæ securitatem subsequentibus Pontificii Chirographi, ut ajunt, verbis, & conditionibus concepta.

REVERMO CARDINAL CAMERLENGO.

CI fece rappresentare Don Michelangelo Gaetani, Principe di Caserta, che sin dal primo giorno, ch'egli assunse il governo, e l'amministrazione della sua Casa, attesa la preventiva restituzione di tutti li beni giurisdizionali allodiali: e di ogn'altra sorte a quella spettanti nel nostro Stato Ecclesiastico, che ne gli fece Don Gaetano Francesco Gaetani Duca di Sermoneta suo Padre, avendo avuto singolarmente a cuore la soddisfazione de' grossi debiti, di cui aveva riconosciuta gravata detta sua Casa, promovesse a quest'oggetto il taglio delle Selve di Cisterna, e Sermoneta, e dopo essersi praticate molte esatte diligenze, gli fosse riuscito d'accordarlo con Diego Vercassoni di Pisa negoziante in Livorno per il prezzo di scudi quattrocento cinquanta mila moneta, con più, e diversi patti, e principalmente quello di dover sopra l'estrazione dal nostro Stato Ecclesiastico del legname da tagliarsi, in conformità di tale contratto, impetrare il nostro beneplacito, ed opportuna licenza: perilche avendoci supplicato, stimammo conveniente di commettere a Voi, che in una Congregazione d'altri Reverendissimi Cardinali, Prelati, e Soggetti da Noi deputati esaminaste seriamente questo rilevantissimo affare, principalmente per il dubio, che con tale taglio si potesse in qualche modo pregiudicare alla salubrità dell'aria, ed alla salute de' nostri Sudditi: In esecuzione dunque di questi nostri Clementissimi sentimenti, essendosi incaricato a Monsignor Crispolti vostro Uditore di accedere personal-

nalmente con Medici, Ingegniere, ed Agrimensori alle sudette Selve, a fine di riconoscere ocularmente; ed osservare diligentemente la qualità, e fondo di esse Selve, gli andamenti de' venti, e la situazione correspettiva de' luoghi convicini, e di quest' Alma Città di Roma, e di tutto datasi poi da esso Monsignor Crispolti esatta, e distinta relazione nella Congregazione delli 23. *Agosto* 1714., *con aver' anche esibita una pianta dell' istesse Selve, Venti, e Luoghi, delineata da Luigi Casoli Ingegniere deputato, paresse ad essa Congregazione di non concorrere alla concessione del beneplacito, in conformità del contratto già stipolato, ma bensì d' insinuare, che dal detto Principe Caetani si proponessero mezzi, e moderazioni di esso, siccome dallo stesso Prencipe fu prontamente eseguito, con recedere dall' accennato contratto, ed accordarne altro col medesimo Vercassoni sotto tali cautele, e moderazioni, che facessero cessare ogni difficoltà, posposto il grave discapito da ciò occorsogli, e nella minorazione del prezzo, per la somma di scudi ottantamila, e nella dilazione di due anni di più per compirne il pagamento, dopo di che, essendosi dalla medesima Congregazione tenuta avanti di Voi li* 27. *dello scorso Novembre presa risoluzione per la concessione del sudetto Beneplacito, con alcune dichiarazioni, e cautele; Noi per non omettere ogni possibile diligenza in affare di tanta nostra premura, giudicammo opportuno, che Monsignor Lambertini rilevasse tutto quello, che in fatto, ed in Jure si potesse opporre all' istanza, e ciò essendosi dal detto Prelato pienamente adempito, ed' avanzato sotto la matura ponderazione della stessa Congregazione, riunita li* 9. *Luglio passato, con due suoi discorsi, alli quali fu data accurata risposta per parte del detto Prencipe Don Michelangelo, quella finalmente risolvesse potersi da Noi*

per-

permettere al medesimo Principe il taglio nelle sue Selve delli legnami da lavoro, e da fuoco, con l'opportuna licenza di poterli estrarre per fuori del nostro Stato, sempre però sotto le seguenti condizioni, e patti anche penali onninamente da osservarsi, cioè

Die 9. Julii 1715.

IN Congregatione à Sanctissimo Domino Nostro deputata super licentia à D. Principe Michaele Angelo Cajetano petita, incidendi ligna in Sylvis Cisternæ, & Serminetæ, ac incisa extrahendi, cui interfuerunt Eminentissimi, & Reverendissimi Domini Cardinales Spinula S. R. E. Camerarius, Cassonus, Corradinus, Grimaldus, & Origus; ac Illustrissimi, & Reverendissimi Domini Patritius, Archiepiscopus Seleuciæ Thesaurarius Generalis, Nuptius Archiepiscopus Nicænus, de Cavaleriis Archiepiscopus Athenarum, Marefuscus Episcopus Cyrenensis Auditor Sanctissimi, Bancherius Secretarius S. Consultæ, de Palagio Secretarius Congregationis Boni Regiminis, Crispoltus Auditor Domini Cardinalis Camerarii, Lancisius Archiater Sanctitatis Suæ, Riviera Archivista Castri S. Angeli, Turchus Commissarius Cameræ Apostolicæ; Gagliardus, & Gattuccius Physici, ac Piancastellus Substitutus Commissarius ejusdem Cameræ, resolutum fuit, referendum esse eidem Sanctissimo Domino Nostro, posse concedi supradicto D. Principi facultatem incidendi ligna in Sylvis, de quibus agitur, & incisa extrahendi, appositis tamen, ac omnino servatis nonnullis conditionibus, & pactis, etiam pœnalibus inferiùs exprimendis, & non aliàs.

Ex Eminentiss. Patribus quinam Congregationi interfuerint.

Quinam ex Præsulibus.

Quinam ex Medicis.

I. Nempe, quòd incisiones, atque extractiones

nes partium in dictis Sylvis permittendarum, ac per idoneum Peritum designandarum in decem, & octo portiones dividantur, quarum unaquæque in singulis annis incidatur, strictissimâ tamen adjecta prohibitione, nè ubi semel intrà spatium decem, & octo annorum, ut præfertur, arborum incisio facta fuerit, renovari unquam possit; Quinimò sumptibus ejusdem D. Principis Cajetani situs ille, ubi incisio facta fuit, ita custodiri debeat, ut semper sylvosus remaneat, nec ad aliam culturam reducatur, nè novarum arborum regenerationes ullo modo impediantur, aut retardentur.

II. Quòd in Sylvis incidendis debeant reservari, ac intactæ remanere arbores bis mille ad naves construendas aptæ, vulgò nuncupatæ *Fusolati*, per Peritum Cameræ Apostolicæ eligendæ, advertendo tamen, quòd inter eas non comprehendantur arbores, quæ constituere debent aggerem vulgari sermone appellatum *Barriera*, *o Cordone*, de quo inferiùs. Cæterùm in quovis casu illarum emptionis eadem Camera consuetum pretium scutorum quatuor pro singulis arboribus solvere debeat.

III. Similiter in iisdem Sylvis incidendis remaneant intactæ ab incisione omnes illæ arbores *Fusolati* nuncupatæ, quæ ob illarum exilitatem adhuc aptæ non sunt pro navibus, ac ædificiis construendis, illæ siquidem sunt, quæ Sylvam solent renovare.

IV. Arbores communi vocabulo nuncupatæ *Matricine*, proceræ, & rectæ, ac spissis, & latis ramis expansæ nequeant in totum recidi, sed solùm possint recidi earum rami usque ad locum nuncupatum *la prima Croce*, itaut illarum truncus intactus remaneat unà cum uno ramo vividiore, & ad regeneran-

nerandum aptiore. Arbores autem *Matricine* nuncupatæ, quæ non ſint proceræ, ſeu rectæ, ſed obliquæ, ac curvæ totaliter incidi poſſint.

V. Non ſit permiſſum incidere ilices in ulla præfatarum Sylvarum portione annis ſingulis intrà ſpatium dictorum decem & octo annorum, ſicut præmittitur, incidenda, niſi infra numerum centenarium portione pro qualibet; imò neque is, aut alius etiam minor numerus ilicum incidi permittatur, niſi ubi conſtiterit in prædicta portione, ſaltem duplo majorem numerum earumdem ilicum ab inciſione præſervandarum remanere.

VI. Item ab inciſione præſervatæ remaneant Sylvæ nuncupatæ di *S. Biagio*, & reliquæ aliæ adjacentes in planta deſcriptæ ſub num. 17. 21. 22. & 23.

VII. Ita etiam præſervandæ erunt ab inciſione per ſpatium latitudinis duorum milliariorum omnes Sylvæ prædictæ, ſecundùm eam quantitatem, & partem, quæ ab oris maritimis uſque ad num. 15. in Planta deſignatum protenditur per totam longitudinem Paludum Pomptinarum, illiſque adjacet: ducta menſuratione dictorum milliariorum non ab humilibus arboribus prope dictas Paludes exiſtentibus, at à magìs proceris, & altis.

VIII. Præſervanda itidem erit ab inciſione per ſpatium latitudinis unius milliarii ab arboribus proceris ut ſupra menſurandi, reliqua portio Sylvarum, quæ ad mare proſpicit, & lacubus nuncupatis *di Fogliano*, *delli Monaci*, *e Crapolace* cohæret; ſpatia autem duorum milliariorum, & unius milliarii reſpectivè, ut ſupra præfinita, deſignanda erunt à duobus Peritis a R. P. D. Theſaurario eligendis, qui ea ſpatia conſtitutis terminis circumſcribere debeant.

IX. Pro-

IX. Prope aggeres Fluminum, & per distantiam quinque pedum incisiones arborum nequaquam fiant. Præterea ligna incisa non projiciantur in flumina, in eisdem Sylvis, vel prope illas defluentia, sed imponantur cymbis, ne aggeres damnificentur & aquarum defluxus ullibi impediatur.

X. Vetitum quoque sit arbores ita incidere in confiniis illarum partium, quæ juxta, & contra Paludes præservari debent, ut novus usquam aperiatur Canalis rectus, & latè patens, aut jam apertus dilatetur; unde facilis in posterum futurus sit pravorum ventorum ad mediterranea oppida excursus, qui omnino coërcendus, atque impediendus est.

XI. Per septennium remaneant obligata scuta quinquaginta millia ex pecuniis ab Emptore lignorum incidendorum annualiter solvendis, seu penès idoneum mercatorem Urbis ad formam novæ conventionis ab eodem Emptore deponendis pro pœna incurrenda ad favorem Cameræ Apostolicæ in casu contraventionis alicujus ex conditionibus, seu pactis prædictis; & post septennium succedat obligatio, & hypotheca bonorum dicti Principis ad eumdem effectum.

XII. Pro omnium præmissorum implemento, unus, vel duo idonei, ac periti Commissarii à R. P. D. Thesaurario deputandi erunt, qui congruo militum, seu aliarum personarum ad id aptarum, ac necessariarum numero stipati curare debebunt, ut eadem præmissa, tam in mensuratione, & appositione terminorum, priusquam singulis annis inchoetur incisio, quàm etiam in incisione ipsa, cui illi omnino assistent, & extractione lignorum, eadem præmissa diligenter, atque exactè adimpleantur, & perficiantur, ac ulteriùs loca, ubi incisiones arbo-

rum factæ fuerint à corticibus, & lignorum fragmentis, ac herbis inutilibus, cunctisque aliis corruptioni obnoxiis ante mensem Julii cujuslibet anni, nè aerem inficiant, quàm diligentissimè purgentur. Cæterùm Commissariis, ac militibus, seu personis prædictis solvendum erit menstruatim congruum stipendium per dictum R. P. D. Thesaurarium taxandum, & quolibet anno anticipatè deponendum expensis supradicti D. Principis.

XIII. Demum pro publicæ salutis tutela, quæ primariò, ac principaliter hac in re spectanda est, omnino resolutus, ac rescissus intelligatur Contractus, ac similiter revocata quæcumque ulterioris incisionis permissio, quoties morbus aliquis in vicinis Regionibus grassari inciperet, qui Judicio Peritorum à prædicto R. P. D. Thesaurario incunctanter eligendorum ex unius, vel alterius portionis dictarum Sylvarum incisione provenire rationabiliter credatur. Porrò ad eumdem effectum dictus R. P. D. Thesaurarius singulis annis, antequam transmittat Commissarios, & Peritos ad novam designandam partem Sylvæ incidendam, diligenter curare debebit, ut sibi transmittantur à Parochis, & Magistratibus finitimorum locorum, eorumque præsertim, quæ ad excursum ventorum Euronoti, Austri, & Africi sita sunt, publica documenta, tam vivorum, quàm mortuorum eo anno, ut ita dignosci possit, an innocuæ, vel noxiæ præteritis annis extiterint peractæ incisiones, ideoque an aliæ successivè permittendæ sint, vel potius prohibendæ.

XIV. Super præmissis omnibus citra præjudicium quorumcumque Jurium Cameræ confici debeat publicum Instrumentum coram Eminentissimo D. Cardinali Camerario celebrandum cum obliga-

tione

tione ejusdem Domini Principis de eisdem præmissis inviolabiliter observandis.

Noi per tanto, dopo aver ben considerato questa risoluzione, e decreto, con le condizioni in esso riferite, ed il tutto riconosciuto giusto, e doveroso, volentieri ci siamo determinati ad interporci la nostra approvazione, con ferma fiducia, che l'effettuazione del mentovato taglio, a tenore di esse non abbia ad apportare alcun nocumento alla pubblica salute, e con la riflessione, che abbia notabilmente a contribuire a' vantaggi del Prencipe supplicante, quale desideriamo sempre distinguere con grazie, e favori singolari, anco a riguardo delle lodevoli premure, che rimostra, di soddisfare a' Creditori della sua Casa; E però di nostra certa scienza, avendo nel presente nostro Chirografo, oltre li sovrainserti Decreti della sudetta Congregazione, per sufficientemente espressa ogni, e qualunque altra cosa, quanto si voglia necessaria da esprimersi, approviamo primieramente, ed in tutto, e per tutto confermiamo li medesimi Decreti, patti, e condizioni, anche penali dell'istessa Congregazione, con tutte, e singole cose prescritte, e contenute in essi, ed ordiniamo a Voi, che positivamente obbligandosi esso Principe Don Michelangelo alla loro inviolabile osservanza, e totale adempimento, senza pregiudizio di qual si siano ragioni, diritti, ed azioni per qualunque capo, titolo, e causa competenti alla Nostra Camera, permettiate a nome Nostro, siccome Noi permettiamo al medesimo Principe Don Michelangelo il poter liberamente effettuare il contratto del taglio de' Legnami nelle predette sue Selve di Cisterna, e Sermoneta accordato con il sovranominato Diego Varcassoni, benchè forastiere, e gli diate, e concediate, conforme Noi gli diamo, e concediamo l'opportuna licenza, e facoltà di poter estrarre, e fare

 estrar-

estrarre essi legnami, tanto da lavoro, che da fuoco; anche per mare, fuori del nostro Stato, non però a Parti, o in beneficio d'Infedeli, Eretici, o altri nemici di Santa Chiesa, sempre però con ispeciali lettere patenti vostre, o di Monsignor Tesoriere da concedersi, e spedirsi col precedente pagamento alla Nostra Camera della solita Tratta, o che sarà da voi, o da esso Monsignor Tesoriere concordata per tutta quella quantità di legna, e legnami, che di volta in volta si vorrà estrarre, e nel rimanente sotto le condizioni, e patti, anche penali, emanati nella detta Congregazione, e di sopra referiti, la cui esecuzione, ed indispensabile osservanza incarichiamo strettamente a Voi, e respettivamente a Monsignor Tesorire prò tempore, in tutto ciò, che ne' sudetti Decreti, o resoluzione viene appoggiato alla sua vigilanza; e sopra le cose permesse stipolarete publico istromento, e farete tutt'altro, che ora, ed in qualunque futuro tempo stimarete opportuno, poichè così è mente, e volontà Nostra espressa. Volendo, e decretando, che al presente nostro Chirografo, ammettendosi, e registrandosi in Camera, dentro il tempo prescritto da Pio IV. nostro Predecessore, nella sua Bolla De Registrandis, *non possa in conto veruno opporsi di subrezione, obrezione, nè di alcun'altro vizio, o difetto della nostra volontà, ed intenzione, ma vaglia, ed abbia sempre il suo pieno effetto, esecuzione, e vigore, con la nostra semplice sottoscrizione, benchè non ci siano state, chiamate, citate, nè sentite tutte, e qualsisiano persone, che ci avessero, o in qualunque modo pretendessero d'averci interesse, non ostanti tutte, e singole costituzioni, ed ordinazioni Apostoliche nostre, e de' nostri Predecessori, leggi, statuti, riforme, usi, stili, consuetudini, ed ogn' altra cosa, che potesse fare in contrario, alle quali tutte,*

tutte, avendone l'intiero tenore quì per inserto; questa volta sola, e per l'effetto premesso amplamente deroghiamo. Dato dal nostro Palazzo Apostolico di Monte Cavallo. Questo dì 14. *Settembre* 1715.

CLEMENS PAPA XI.

CAP. VII.

Quæ usui esse debeant paludum accolis, quo minùs à noxiis effluviis lædantur.

CUM aliàs [*a*] demonstraverimus salubrem aërem, vicissim respiratione acceptum, remissumque, nostra fluida blandè premere, miscere, dividere, subtiliora, levioraque reddere; unde vigor, & sanitas solidis etiam partibus accedit: insalubrem contra ex palustribus præsertim halitibus eadem liquida, atque indè totum hominem multifariàm labefactare; locus nunc se aperit, ut prophylacticum ostendamus vitæ regimen, quo quis prope lacunas, & stagna habitare coactus se se a pravis eorum exhalationibus utcumque tueri possit. Rectè enim M. Varro [*b*] *graviora* inquit, *quæ ex cœli, terræque insalubritate oriuntur mala, per nostram diligentiam leviora fieri possunt*.

[a] *Scilicet parte prior. hujus lib. cap.* 20.

Ut aër salubris, & insalubris agant in corpus nostrum.

Quæ prophylaxis iis, qui degunt prope paludes.

[b] *De re Rustic. lib. pr. cap.* 5.

II. Mitto hìc tutissimum illud præsidium, quod ab Hippocrate [*c*] primùm, subinde à Cornelio [*d*] Celso, atque à Galeno [*e*] commendatum, jocosè postmodum à Capivaccio, aliisque traditum est iis, qui se à pestiferis malis ob cœli inclementiam tutari conservarique cupiunt. Scilicet fugiendi statim locum, ubi pestilentia grassatur. Vocant autem recentiores ejusmodi remedium *pilulas de tribus*

Tutissimum remedium est fuga.

[c] *De Nat. Hom. num.* 19.

[d] *Lib. pr. cap. ult.*

[e] *De lib. propr. cap.* 2.

bus, quippe ternis conflatas adverbiis *citò*, *longè*, *tardè*, quæ sanè lenivit, atque perstrinxit carmine Vincentius Alzarius à Cruce, [f] inquiens.

[f] *Provvidenza Metodica per preservarsi dalla peste pag. 99.*

Cede cito, longinquus abi, serusque reverte.

Factum M. Hostilii, qui Salapiéses annua peste liberavit.

III. Et quidem in censu locorum palustrium celebre est factum M. Hostilii, qui, *cum Salapiam ad lacum sitam quatuor millia passum ab eo loco Salapinos transtulisset, cives illos annuâ peste liberavit.* Mitto, inquam, hæc; nam in præsentia non alienigenas adhortamur, quibus unicum est pharmacum æstate, atque autumno vel non venire in loca palustria, vel saltèm in iis moras minimè nectere, multoque minùs somnum capere; sed eos amicè admonemus, qui aut indigenæ, aut pro munere, officioque, quod gerunt, paludum sunt incolæ, neque ab illis sinè certo periculo vel miserioris ducendæ vitæ, vel incurrendi dedecoris, vel subtrahendæ populo charitatis, possunt discedere; Eousque sub gravi etiam cœlo per continentiam præsertim, abstinentiamque durare necessum est.

Vitruvius lib. 1. cap. 4. in fine.

Quid circa ædes, & cubicula observandum sit.

IV. Laudamus itaque in primis, ut indigena, vel hospes, cùm procul ac longè à paludibus ire prohibentur, saltèm in eo aut Oppido, aut Villa, in qua degit, ædes mutet, vel in ædibus cubiculum; unde de noxiis effluviis quàm minimum teneatur haurire; potissimùm verò caveat, nè janua illius domus, quam incolit, neve ejusdem conclavis fenestræ rectà palustrem sinum spectent. Amplissimum necessitatis, ac bonitatis hujusce præsidii argumentum olim nobis præbuit post Hippocratem M. Varro [g] qui, cùm *Corcyræ esset exercitus, ac classis, & omnes domus repletæ essent ægrotis, ac funeribus, immisso fenestris novis aquilone, & obstructis pestilentibus, januaque permutata, cæterâque*

[g] *Loco cit.*

ejus

ejus generis diligentiâ suos comites ac familiam, incolumes reduxit. Simile quid molitus fuit Empedocles cùm *patrios agros sterilitate, ac pestilentia liberavit, obstructis montis faucibus, per quas auster in campos incidebat*, ut narrat [*h*] Plutarchus.

[h] *In libell. adversùs Colotem cap.49.*

Quæ cœli regio deligenda.

V. Sapientissimi autem hujus consilii præstantiam nos ipsi pluries experti sumus, amicisque nostris inculcavimus, cùm Portuense, aut Ostiense litus valetudinis, vel relaxandi animi causâ incolendum peterent; videlicet ut abstinerent à somno in cubiculis ad Euronotum, vel ad Austrum conversis, sed diligenter aquilonarem plagam seligerent: cùm contra multos cœli tepore allectos, ex quo conclavia ad meridiem delegerint, capitis gravitate, atque etiam febribus laborasse deprehenderimus. Neque sanè opus est longiùs rationes persequi, cur per directionem perpendicularem à paludibus in apertas domorum fores effluvia liberiùs ferantur; sunt enim eædem per se notissimæ, atque omnibus exploratæ, ut singillatim, & prolixè expendi non debeant. Etenim quis non intelligit ex lacunarum centro effluvia celeriùs per lineam rectam, ac propterea majori copia fluere; quàm per obliquam, in qua distrahuntur, ac debilitantur, quemadmodum fumus ex camino egrediens, qui quousque rectâ fertur, densus est, & oculos ferit, postquam verò obliquo itinere decurrerit, dispartitur per aëra, dissipatur, ac resolvitur, ut non ampliùs sentiatur, aut noceat.

Quo pacto ferantur effluvia ex paludibus.

VI. Ad hoc præsidium accedit secundum de incendendis intrà domos (nam de publicis ignibus egimus superiùs) resinosis lignis, atque odoriferis baccis, quę aërem non solùm densum, sed inquinatum quoque insectorum ovulis, paulatim dispellunt, atte-

Secundo suffienda est domus resinosis atque odoriferis lignis, & sulphure.

tenuant, & purgant. Inter suffitus verò antiquissimus est, qui ex sulphure paratur: legimus enim [*i*] Homerum Medicinæ non ignarum, inducentem Ulyssem, à quo jubetur anus ferre ignem ac sulphur ad purgandam domum, cadaverum putore inquinatam. Vivum verò sulphur cum pice ac sale decrepitato summis laudibus extollit [*k*] Helmont.

[i] *Odyss.22. in calce*:

[k] *In Tumul. Pestis Hippoc. redivivus.*

Quæ sit sulphuris vis.

VII. Et quidem quæ sit ipsius sulphuris vis ad extinguenda insecta, quibus conclusus parietibus aër inficitur, legantur experimenta apud [*l*] Leëuvvenhoëckium. Propterea non immeritò ad solvendum corrigendumque aërem [*m*] P. Salius Diversus, & Paul. [*n*] Zach. ex Lemnio, aliisque commendant pulverem pyrium, quo fit, ut tormenta bellica diluculò explosa aëria miasmata dissipare, ac discutere passim credantur.

[l] *Tom.1. epistol.71.*

[m] *De Feb. pestil.cap.20.*

[n] *Quæst. Med. legal.lib.3. tit.3. quæst.4. n.ult.*

3. Utendum est optimo, & parco victu.

VIII. Tertium deindè in prophylaxi salutare consilium erit, ut optimo quis, parcoque victu utatur. Nam vitium aëris rarò agit nisi in corpora ad excipiendam labem jam parata: præparant verò, ac disponunt peccata potissimùm in cibo. Vitant è contrario communem cœli labem, qui euchymis, modicisque alimentis utuntur, ac propterea [*o*] Celsus de pestilentiæ observatione agens nos admonet, *cibum tunc modicum assumendum nè cruditatem moveat*. Apertissima res est [*p*] *Socratem propter summam temperantiam non solùm omnia ferè vitæ suæ tempora valetudine inoffensa vixisse, verùm*, quod nostram ad rem maximè facit, *se à pestilentiæ illius vastitate, quæ in bello Peloponesiaco, in primis ipsam Atheniensium Civitatem internecino genere morbi depopulata fuit, immunem penitùs perstitisse*, quod etiam memoratur ab [*q*] Æliano. Nobis etiam aliquot ante annos mirum quid accidit observare

[o] *Lib.1.cap.10.*

[p] *Apud Gellium lib.2. cap.1.*

[q] *Lib.6. de Socrat. temperan.*

re

re XXX. circiter à Romana nobilitate quà Viros, quà Mulieres, qui ad Tiberina oſtia circa Kalendas Januarias ruſticaturi ſeceſſerant, flante ſemel improviſo, ſævoque ex Libya vento tertianis febribus fuiſſe correptos, uno tantùm excepto Equite Marcello Sacchetto Hieroſolymitani Ordinis ad Aulam Pontificiam Oratore, qui cautus, & prudens cùm ſit, tantum cibi, & potionis ſolet adhibere, ut vires ſuas reficiat, non opprimat.

IX. Porrò qui affatim, & multò faciliùs cibos mali ſucci comedunt, duplici ratione ex circumfuſo morbido aëre certam pernicem; dubiam verò qui parcè, ac ſalubriter vivunt, ſibi comparant: primùm ſanè quòd illi cruditates in primis viis perpetuò gerentes, paratam ſemper eſcam habent ad alendos vermes, quorum majorem copiam ingerunt, fovent, ac nutriunt qui magìs edunt: Deinde verò quòd helluones, cùm habeant vaſa, fluidis tumentia, minorem libertatem permittunt itui, ac reditui ſanguinis, & lymphæ per univerſum corpus, atque idcirco, facile fit, ut ex leviſſima quavis cauſa in ipſis augeatur renixus ſenſilibus, atque inſenſilibus ſecretionibus: quinimo ut inhibeatur excurſus puri etiam ætheris ex atmoſphęra per pulmones in ſanguinem, & per cranii foramina ad cerebrum ſubterfugientis;

Quo pacto largior, aut pravus cibus corpora laudat.

X. Ad alimentorum quoque uſum referuntur condimenta quædam acidula, & ſubauſtera, cuiusmodi ſunt ſucci, & conſervæ malorum granatorum, cydoniorum, aurantiorum, citri, atque oxalidis; quæ interdum cibis admixta plurimùm valent tum ad compeſcendum, temperandumque morbidum fervorem, quem edulia intrà ſtomachum æſtivo tem-

Condimenta quædam acidula ſummæ utilitatis.

tempore concipiunt, atque indè ad figenda citissimè alioquin à primis viis per galaxiam fugitiva, maligna corpuscula, quæ cùm sint urinosa, & cadaverica ab acido-volatilibus blandè cicurata præcipitantur cum fæcibus; tum etiam ad leviter constringenda lacteorum præsertim vasorum orificia, nè infestas particulas ocyus admittant, atque excipiant, quàm per ipsam fermentorum vim cum alimentis probè mixtæ infringantur, ut par est, ac levigentur. Qua de re non desunt Auctores, qui [q]Avicennæ opinioni adhærentes acetum quoque laudant in præservatione à peste; quod tamen nos in Villicis, ac Messoribus aquæ admixtum; viris autem Urbanis aromatibus castigatum commendamus, cujus formulam tradit præ cæteris opportunissimam Alzarius à [r] Cruce.

[q] *Lib.4. fen.1. Tract.4. cap.5.*

[r] *Loco cit. pag.* 162.

Non est prodeūdum in publicum jejuno stomacho, & qua de causa.

XI. Referimus quoque ad præcepta alimentorum studium sumendi semper priusquam quis domo egrediatur, sumendi, inquam, aliquid, quo stomachus roborari, & aëris inquinamento obniti possit. Gracilibus potiùs frustulum panis assati cum vino optimo; subpinguibus verò tantillum aceti theriacalis cum buccea similiter panis, sunt qui cum Galeno rusticis magìs probant allium: illud certissimum est unumquemque sibi Medicum esse oportere; itaut modò parum theriacæ, modò allium, modò vinum, modò poscam rosaceam pro temporum ratione accipiat. Uno verbo vitandum omnino est, nè quis vacuo stomacho in publicum prodeat. Nam cum jejunium, sive ut [s] Hippocrates ait, *omnis extenuatio cutim laxet*, & vasa post somnum propter sequutam majorem perspirationem necessario tam foris quàm intus plus solito hient,

[s] *6. Epid. sect.* 3. *n.*25.

hient, atque dehiſcant, aptiora ſunt hæc per id temporis ad prava imbibenda, quæ in aëre fluitant, corpora. Quare conſultiſſimum erit jentaculum ſumere vel antequam feneſtræ aperiantur. Hic tamen pro coronide tertii hujus conſilii animadvertere debemus nos etiam experimentis confirmatum habere in locis damnati aëris *æquè cavendum eſſe à crapula, atque ab inedia*.

XII. Quartò ad antevertendas caſtrenſes febres ex nocentibus paludum halitibus maximum quoque eſt auxilium qualitas, quantitas, & modus potionum, quibus accolæ uti debent. Nam, quod ſpectat ad qualitatem, certè vinum opportunius eſt aquâ, præſertim annuum, defæcatum, auſterum, & ſubtile: ſtomacho enim gratiſſimum eſt, cardiacum, & vermibus hoſtile. Quòd ſi pro hominis temperamento diluendum ſit, aqua advehatur ex locis minimè cœnoſis; hæc nanque latices ferunt non tantum impuros, ſed inſectis quoque contemeratos. Menſura autem hauriendi potus longè minor convenit habitantibus propè paludes quàm procul. Nam aër ſtagnis, lacuniſque circumfuſus aqueis particulis magìs redundat, quàm apricus ſubtilis, ac ventilatus. Quare mihi quidem perſuaſum eſt homines minùs commodè ferre largum potum, ubi aër multum aquæ permixtum habet, atque unde non levem fluidi, haud compreſſilis copiam haurire poſſunt: Quod tandem attinet ad modum, certiſſimum eſt potiones non calidas, non tepidas, ſed actu frigidas, ac nive per æſtatem rigentes ad præcavendum iis conducere, qui paludum, atque humentium litorum ſunt habitatores. Nam, præterquam quod [t] Raſis, Jannitius, Ficinus, Nicol.

Quartò de potu; qualis, & quantus eſſe debeat.

Frigidæ potiones præferuntur.

[t] *De Peſtil. c.4.*

[u] Manard. N. [x] Maffini, P. [y] Castellus, P. à [z] Castro, aliique multi frigidas ex glacie, aut nive potiones ad hunc finem commendant; refert [aa] Plempius, *post usum nivis vino refrigerando inventum tariùs quàm solebat pestilentiam Siciliæ regnum invadere* : quod confirmari ait à Balthassare Pisanello [bb] qui tradit, *diligenti observatione exploratum esse in Urbe Messanâ quot annis mille numero pauciores quàm ante usum nivis interire*. Idemque probat ex Ludovico Nonnio [cc] Hispanorum exemplo, quos febribus malignis minùs tentari scribit, ob frigus nivati potus, quo factum esse ait, ut *Hispani Medici doctissimi Vallesius, & Mercatus, usum nivati potus Civibus suis pro utili & jucundo persuadeant*. Sed non opus est aliunde rationes repetere, cùm diuturno experimento nobis constet in regionibus impuri, ac penè lethiferi aëris, præcipuè secundùm Tyrrheni maris litus, nullum securius ad tutandos incolas ab epidemicis febribus inventum esse remedium ipso nivis usu; cujus profectò eventus causam, cùm olim studiosè persequuti fuissemus, non aliam verosimiliorem comperimus, quàm quòd glacies, & nix contactu, & permixtione rigido-nitrosarum suarum partium, principia hauriendorum liquidorum, atque etiam aëris, qui eadem liquida inter deglutiendum comitatur, in eum nexum, positionem, ac temperiem redigit, cuiusmodi sunt aëris, potionumque particulæ decursu totius hyemis etiam apud ipsas regiones infamis, & damnati aëris, in quibus propterea per id temporis ab hominibus impunè solent hauriri.

[u] *De Nive apud Carolum Clusium exotic. in fine.*
[x] *De gelid. pot. abus. lib.* 2.
[y] *Lib.* 3. *de Pest. & in epist. hetrusco idiomat. cujus titulus* La Neve non può riceve-re contagio.
[z] *De Feb. puncticul. sect.* 5. *n.* 9.
Cur nivatus potus salubrior sit paludum accolis.
[aa] *De valetudine tuenda Togator.*
[bb] *De esculent. facult.*
[cc] *Lib.* 4. *de re cibaria cap.* 5.

Aliæ rationes ejusdem effecti proponuntur.

XIII. Quid? Quòd nitrosi sales in nive redundantes, non tantùm possunt invertere, ac figere illas

illas aëris moleculas, ex quibus castrenses febres nascuntur, sed, quod pluris est, coarctare quoque solent, & constringere poros, & immissaria œsophagi, asperæ arteriæ, & ventriculi; undè malignis corpusculis, quæ cum potu, cibo, & aëre ingurgitata, subitò in sanguinem, præcordia, & cerebrum subterfugerent, vel nullus vel saltèm minor, quàm illarum perimeter exigit, aditus pateat. Neque aliâ certè ratione quosdam ventriculi imbecillitate affectos refrigeratis nive aquis feliciter à Galeno curatos fuisse legimus, quàm quia stomachus urinosis salibus, igneisque particulis quandoque obsidetur, eique nihil melius, quàm frigidus potus, fluidorum igniculos concentrando, & solidorum fibras constringendo medetur. Valet etiam nivis usus quia ovulorum cicatriculas æstu vigente ita comprimere, ac coarctare potest, ut vitales motus in iisdem inchoari prohibeat; nam hyems vermium ortui obnititur.

5. Vitandus est antelucanus, & nocturnus aër.

XIV. Quintum erit consilium de vitando nocturno, atque antelucano aëre: Etenim cùm aliàs docuerimus noxia effluvia in ea atmosphæræ parte, quæ nos circumdat, copiosiora natare abeuntibus solis radiis, quibus cùm verberantur, quaquaversum solent dispertiri; proinde eadem magìs compacta, majorique etiam agmine intrà nostrum corpus, cùm sol nondum exortus, vel præcipitatus est, descendunt, ac penetrant. Qui verò publicas ob causas noctu iter facere coguntur, nares, frontem, & aures foveant spiritu vini camphorato, admixto aceto rosaceo, quinimo tabaci foliis, dentibus contritis, vel per fumum exceptis sputum moveant; nam impedimento sunt aëris contagio, quominus ab

Annibalis infortunium ex nocturno, & palusuri aëre.

ab ore ad caput, infernaque viscera prolabatur. Celebre est exemplum, quod ab Annibale manavit ad posteros. Nam cum strenuus hic dux, licèt non æstivo, sed verno duntaxat tempore paludes incoluisset, *nocturno tamen humore, palustrique cœlo gravante caput, & quia medendi locus, nec tempus erat altero oculo captus fuit*, ut narrat [dd] Livius. Hoc loco juvat animadvertere fugiendum quoque esse magnum corporis motum, quippè quo aër uberius undequaque per poros tubulosque à nobis excipitur. Etenim cùm propter gymnasticam, venationem, agrorumque operas violentiùs cum fluida, tum solida in nobis agitentur, multa extruduntur corpora, quæ, ubi sanguis, spiritusque resederint, subvacuos poros, carnes, & vasa relinquunt: quo fit, ut ambiens aër tam per auctam respirationem, quàm per cutim facilius, & copiosius ingeratur, cũque illo major quoque effluviorum malignorum vis cerebrum, ac præcordia petat. Audiendus hac in re Magnus [ee] Hippocrates: ubi rectam daturus prophylaxeos methodum iis, qui à malè affecto aëre populares morbos timent, *Providendum*, inquit: *ut quàm paucissimus aëris influxùs in corpus ingrediatur, & ut ille ipse quàm peregrinissimus* (nimirum ab non inquinato loco) *existat*. Factum proindè legimus apud eundem [ff] Coum, ut in quadam aëris constitutione *Mulieres non similiter ut viri à tussi afflictæ fuerint, quòd non ut viri è domibus prodierint*.

[dd] *Decad.* 3. *lib.* 2.

[ee] *De nat. hom. num.* 19.

[ff] 6. *Epid. sect.* 7.

6. Abstinendum à deglutienda saliva.

XV. Septimum præsidium ad declinandum putorem aëris maximum est, quanquam sit purè negativum, sedula videlicet abstinentia à deglutiendâ salivâ, præsertim cùm prope palustria loca versamur. Etenim cùm aërium miasma majorem partem

tem

tem salivæ misceatur, & implicetur, viamque intrò sibi paret in viscera, non tantùm per asperam arteriam, verùm etiam per œsophagum, idcirco optimum erit præservativum, salivam ipsam (prætterquam dum comedimus) semper expuere; quod certè vel ipsa natura nos docet. Nam cùm res insuaves, noxias, fœtidas non solum naribus sentimus, sed vel nudis oculis intuemur, statim ad spuendum impellimur. Idem profectò studium experimento utilissimum se compertum habuisse narrat primus quem legerim [g] Dobizensky cùm scribat *impulsum naturæ sibi cessisse in beneficium*; siquidem nullo alio præservativo remedio, *nisi sola cautela, nè salivam deglutiret, sed semper expueret, quandiu intrà sphæram* (sunt ejus verba) *activitatis contagiosorum morborum moraretur, ab omni contagio*, a quo cæteroquin nunquam cavit, *se feliciter tutatum fuisse*.

[g] *In exiguo libello, cui titul.* Præservativum universale naturale contra omnẽ in aura serpentẽ contagionem.

XVI. Quod septimò loco probamus, affine est, licèt contrariâ ratione, superiùs exposito præsidio. Scilicet nobiscum in palustri aëre perpetuò gestandam esse spongiam liquido acido-volatili imbutam, cujusmodi est acetum theriacale spiritui vini permixtum: hoc enim poros narium, atque asperæ arteriæ benigno halitu implet, & firmat; unde aëris venenum, quod etiam non deglutitâ salivâ intrò subterfugere consuevit, partim intercipitur, partim corrigitur. Verumtamen opportunè hìc animadvertimus, malè sibi consulere, qui solis odoriferis, acutisque balsamis absque ulla acidorum admixtione hisce in casibus utuntur: volatilia enim spirituosa, ac purè balsamica meatus, texturamque internæ superficiei narium, & pul-

7. Gestanda spongia imbuta aceto theriacali, ac spiritu vini.

pulmonum ita laxant, & aperiunt, ut admittendo potius, incuneandoque aërio toxico, quàm intercipiendo, repellendoque viam ſternant, ac muniant.

8. Quibus medicamentis utendũ, & quo tempore. XVII. Octavò quod ſpectat ad pharmaca equidem ſuadeo iis, qui vitam juxta paludes ducunt, ut blandis, non validis, ac violentis catharticis interdum per autumnum, hyemem, atquæ veris decurſum, totumque menſem Majum utantur: his autem egent, quia cœnoſus aër, cum ſuaptè natura craſſus ſit, in cauſa eſt, ut viſcera imi ventris, præſertimque lien, atque hepar, ſubſidentibus humoribus infarciantur; quare utilia comperiuntur, quæ ſimul alvum laxant,& ſubtiliant,tonumque viſceribus largiuntur; hujuſmodi ſunt pilulæ, quæ à Practicis Ruffo tribuuntur, eaſque à Paulo, & præcipuè ab [*hh*]Avicenna, ubi de præſervatione à peſtilentia agit, video commendatas. Aſſumunt verò Aloëm, Myrrham, & Crocum; ſunt qui Ammoniacum etiam addunt, atque ex iiſdem exhibent ſæpe ſæpius in menſe plus minus ſemidrachmam. Secundò ſunt pariter magna illa antidota Theriaca, & Mitridatum, Diaſcordium Fracaſtorii, & ſimilia. Tertiò Acetum pariter antipeſtiferum, paratum ex Rad. Gentianæ, Scorzoneræ, Ireos, Centaurii min. Tormentillæ, Contrayervæ, Angel., Pimpinellæ, cort., & fol. Cit. baccar. Laur. Juniperi, Cinnam. flor. Caryophyl. fol. Rutæ, flor. hyperici ana. ad libitum, quæ omnia poſt octiduam infuſionem in aceto q. s. bull. quod ſubinde colatum ſervatur ad uſum. Uſus autem eſt in acetariis, in odoramentis, & in jure, vel aqua dilutum menſura unius, vel alterius cochlearis diluculò haurire. Cæterum caven-

[hh] *Loco citato.*

vendum est, ut ait Celsus, nè in secunda valetudine adversæ præsidia consummentur: ac propterea usum Chinæ Chinæ in ipsa prophylaxi non laudamus, sed ad castrensium febrium medelam rejicimus.

XVIII. Nono Prophylacticum remedium est animi tranquillitas. Etenim timoris, mœrorisque species, spiritus animales, villosque cerebri ita enervat, ac percellit, ut subinde præcordia, atque hypochondria in consensum languoris trahantur; quamobrem mœrentibus individua sunt suspiria, appetitus dejectus, pulsusque languidi; quæ quidem omnia clarè demonstrant, partes tum solidas, tum fluidas in hoc pathemate non parùm labefactari; idcirco tristibus, ac timentibus consueto minor evadit vis cordis ad trudendum quaquaversùm sanguinem; similiterque propter concidentes musculorum fibras, cutemque ipsam faciliùs è converso refluunt fluida, cum subterfugiente aërio miasmate à corporis peripheria ad idem cor. Contra verò animus magnus, & constans, seu spes bona in adversis id præstat, ut villi ejusdem cerebri, ac proximè cordis in vividum tremorem, naturæ amicum, agantur; unde succus nervorum blandè commoveri solet, feliciùsque ac velociùs suas semitas excurrere in præcordia. Quare sanguis nisu suo, ac volatilitate arcet magnam partem noxiorum effluviorum, quæ cum aëre in viscera serpere adnituntur. Neque rationibus duntaxat persuasi hilaritatem, tanquam pestilentium morborum antidotum, laudamus; sed experimentis quoque admoniti idem ultro recipimus, ac Lectoribus persuademus. Etenim præter ea, quæ ab aliis sunt animadversa, atque à doctissimo Aug. Quirin. [f] Rivino potissimùm tradita, scilicet in peste

9. Trãquillo animo esse oportet.

Quantùm noceat ægrotis animi dejectio, atque tristitia.

Quid efficiat lætitia.

[f] *Dissert. de Lipsiens. pest. ann. 1680. pag. 22. & 30.*

peste timorem plùs ad lædendum valere, quàm ullum verum contagium; itaut sanctè attestetur, *se nullum vidisse ægrum ex peste* (vidit autem innumeros in Lipsiensi) *qui non à terrore illam contraxerit*; nos quidem Collegas olim habuimus DD. Jo. Mariam Costantium, & Lucam Tomasinum, qui cùm in postrema pestilentia, quæ sub annis 1655. & 1656. Urbem Romam penè depopulata est, propriam operam ægris in Lœmocomio impendissent, nobis candidè fassi sunt, se idcirco à sæva illa contagione evasisse, quòd strenuo hilarique animo donati, mortem adeò non timuerint, ut benevoli timentium fuerint objurgatores; cæteros autem timidulos è vivis omnes excessisse.

Quid de amuletis Helmótii sentiendum.
[g] *Loc. supracit. pag.* 181.

XIX. Interea hìc nulla mihi erit cum [*g*] Helmontio controversia, ubi probaturus ille animosè confidere summum esse in peste præservativum, acri, quo pollet, ingenio divulgavit etiam Amuleta, tum ab Ethnicis sub forma Idolorum, tum a nebulonibus, inscriptis sæpè ridiculis characteribus, inventa, eò solummodo spectare, ut animum illius, de cujus collo pendent, quanquam falsa opinione, certa tamen spe validissimè erigant; unde ejusdem periapti ope (quod Zenexton Paracelsus appellavit) omne malum à se plerunque depellunt. Itaque ejusmodi Agyrtarum fraus, licèt multitudini imponat, non omnino tamen damnanda videtur, cùm creduli homines eâdem ex fallaciâ illud animi robur fœnerentur, quod à propriis infirmis viribus nunquam essent mutuaturi.

Prophylaxeos compendium ex Celso.
[h] *Loco citato*.

XX. Sed ut breviter omnem prophylaxim complectamur, verba huc transferemus [*h*] Cornelii

nelii Celsi, qui, cùm quæ in pestilentia observanda sint, enumeret, inquit: *Vitare oportet fatigationem, cruditatem, frigus, calorem, libidinem: tam neque manè surgendum, neque pedibus nudis ambulandum, minimèque post cibum. Cum verò hæc in omni pestilentia facienda sint, tum in ea maximè, quàm austri excitarint*: ad quod genus noxiæ paludum adspirationes referuntur.

Divinum præ cæteris subsidium implorandum.

XXI. At enimvero dum humana præsidia probamus, sacra præ cunctis maximo in pretio habenda esse censemus, mandamusque ut palustrium locorum habitatoribus cordi semper inhæreant. Nam cùm mala omnia præsertim verò [*ii*] pestilentiæ ad purganda populorum crimina à Deo immitti soleant, ut passim in Divinis paginis legitur, certè nisi nosmetipsi culpas nostras bonis operibus expiemus, atque assiduis precibus à Deo Optimo Maximo impetremus, ut pestilentias à nobis avertat; frustrà tentabimus cætera præsidia, quæ in irritum planè recidunt, ubi summus Opifex benignè nostrûm clementerque non miseretur.

[ii] *Num.* 14. 2. *Reg.* 24.

Ad curativa tandem remedia quod attinet, hæc sequenti libro fusè persequemur.

DE

NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS

Liber Secundus.

COMPLECTENS

QUINQUE EPIDEMIAS

Perniciosarum, & Castrensium Febrium,

QUÆ

Diversas Pontificiæ Ditionis Urbes penè vastarunt.

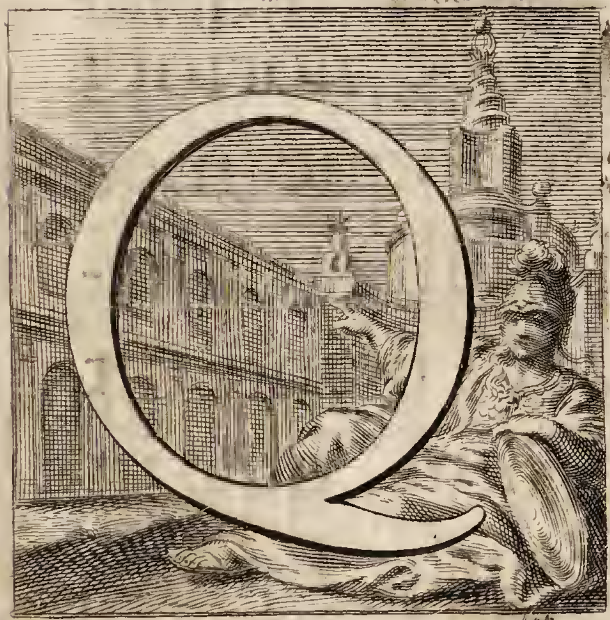
Eminentiſs. ac Reverendiſs. Principi

CURTIO

S. R. E. CARDINALI

ORIGO.

Jo. Maria Lancisius felicitatem.

Uæ duæ res ad librorum dedicationem ſolent inducere, ſtudium ſcilicet declarandi obſequii, ac ſpes repor-

tandæ tutelæ, ambæ profectò me ad hujus Operis nuncupationem, Cardinalis Amplissime, vehementer impulerunt. Monuit siquidem primùm, ac planè coëgit vetustus, atque observantissimus erga Te amor, qui, cùm beneficiis maximè capiatur, summus, ac debitus propter singularia, perpetuaque, quibus me devinxisti, benignitatis argumenta, procul dubio habendus erit; præsertim cùm per quindecim jam annos, grande mortalis ævi spatium, inter Pontificis familiares, purâ tecum, atque incorruptâ semper consuetudine retenta, sit confirmatus. Hoc sanè, quanquam omnes, quotquot Pontificiâ in Aula vivunt, probè norint; cupio tamen, ut affirmatione quoque meâ sempiterna etiam posteritas intelligat. Patrocinium deinde quod spectat, nemo aut verius, aut validius earum rerum, quæ in descriptis præsenti Commentario Epidemiis contigerunt, potest suscipere, quàm Tu, Eminentissime Cardinalis, qui per ea

tempora, cùm in diverſis Eccleſiaſticæ Ditionis Urbibus funera, luctuſque ex paluſtri Cœlo ingraveſcerent, Sacræ, ut ajunt, Conſultæ aderas à Secretis, geſtarumque rerum teſtis ſimul, conſiliarius, & adminiſter mirificè commendabaris; ut proinde lucubrationibus meis fidem valeas confirmare, præſidium impendere, & auctoritatem in longam poſterorum memoriam conciliare. Itaque ſingulari humanitate, quam Tibi, EMINENTISSIME CARDINALIS, natura indidit, & aſſidua exercitatio bene merendi auxit, & corroboravit, Commentariolum hoc excipere nè dedigneris. Non ſolùm enim ab eo cliente, & cultore proficiſcitur, qui tuâ ſemper benevolentiâ floruit, ſed publicæ etiam ſalutis rationes tuetur, quas erudita ſapientia tua per varios munerum, ac dignitatum gradus jam indè ab adoleſcentia vigiliis, conſiliiſque curavit, & vindicavit. Immo verò non tam opuſculum meum ad Te properare, quàm

tua

tua ipſa conſilia, laborumque tuorum fructus ad Te redire videntur. Et tua igitur, & mea benignè complectere, meque auſpiciis tuis fovere perge. Vale

Ex Muſeolo noſtro in Quirinali Prid. Kal. Octobris MDCCXVI.

LECTORI SUO.

QUANQUAM *ad enarrandas epidemias, alicui videri possit, nullâ arte, nulloque ingenii labore, sed solo sensuum testimonio, ac simplici memoriæ monitore opus esse; cum illa successio rerum, quæ in populari morbo contingunt, nuda videatur historia: attamen, si quis animo reputet, se, dum ejusmodi eventa describuntur, non solùm simplices, verùm etiam aliquando utiles Commentarios sibi adornandos suscipere; in iis certè non parum curæ, studiique impendendum esse cognoscet: præsertim ad explorationem primarum causarum, quæ, cùm sæpe multo jam tempore quamcumque epidemiam soleant præcedere, rarò eos non fallunt, qui tantummodò inquirunt in illas, quæ morbum ipsum vel proximè antecedunt, vel assiduè comitantur. Sed major adhuc vincenda occurrit difficultas, ubi agitur de febribus perniciosis, & castrensibus, quas nos hìc selegimus pertractandas; cùm earum & complicata semper, dolosaque sit natura, & medela non constet multitudine remediorum; at judicii magnitudine, ac proprietate consilii, de specificis potissimùm pharmacis decernentis: quæ quidèm omnia non cunctis* Cli-

Accurata epidemiarum historia apprimè utilis est, ad earũ causas dignoscendas

Medicina ab observatione orta sinè ratiocinatione perfici non potuit.

Clinicis, sed solertioribus tantùm ingeniis se pandunt. Nam, quanquam Artem Medicam primùm genuerit usus; ea tamen etiamnum vagiret in cunis, nisi vires ab analogismo, & perfectionem à ratione accepisset. Solæ enim observationes utcunque frequentissimæ sint, confusam duntaxat exemplorum copiam animis nostris ingerunt; nisi eadem acta partim componentes, partim sejungentes illud nobismet ipsis lumen accendamus, cujus beneficio quidquid experientiâ compertum est, distinctè, atque ordine distributum videmus tam in principiis, & causis morborum, quàm in progressibus, atque antecessionibus. Immo evidenter conspicimus modum (cæteroqui per se obscurissimum) conferendi, ac secernendi signa, & symptomata unius epidemiæ, vel unius ægri in unaquaque epidemia, à signis, ac symptomatibus alterius, vel diversorum ægrotantium in eadem epidemia. Unde quædam ex quibusdam colligimus præsagia, quorum gratiâ tam exitus prædici, quam curationes maturè, atque utiliter institui possunt; quâ certe unica methodo ipsamet Empirica rationis imperio subjici potest. Nam egregiè [a] *Hippocrates agens de Medicinæ profectu, inquit:* Sic arbitror universam Artem commonstratam esse, eò quòd ex unoquoque observatio facta est, & consonantia in idem concurrerint.

[a] *Præcept. n. 2.*

Quot modis aquæ stagnantes noceant, ex quinque epidemiarũ narratione liquebit.

Daturus autem hoc secundo libro quinque Historias

storias insignium epidemiarum, quæ præ aliis nostrâ ætate propter palustres aquas varia Ecclesiasticæ ditionis loca pervagatæ sunt, in spem erigor, haud difficulter deducendum fore, quot causis, ac modis aquei latices tum stagnare, tum urgentibus æstivis caloribus, fœdâ corruptione, atque uligine in nos armari possint. Nam.

Primò in Romana epidemia clarè apparebit, pluvias, fluviasque lymphas Curatorum, Ædiliumque negligentiâ in fossa Hadrianæ Molis, quam Arcem S. Angeli appellant, pratorumque scrobibus putrescentes magnam cladem Vaticanæ regioni intulisse. Romana Epidemia.

Secundò in Urbevetana liquebit, fluviales aquas in fossulis, scrobibusque cum cannabe, ac lino emortuas, situque corruptas Civitatem illam depopulatas penè fuisse. Urbevetana.

Tertiò in Balneoregiensi, non dulces modò, sed minerales etiam aquas deprehendemus, propter lapsum cretacei collis jugi cursu per æstatem interclusas, putoremque nactas in populum illum crudeliter desæviisse. Balnioregiensis.

Quarto in Pisaurensi constabit, fluidas viarum, cloacarumque sordes in communem canalem confluentes, solitâ per æstivos calores fluenti aquâ destitutas, non fuisse detersas; quamobrem putidis halitibus ibi loci calamitosum contagium induxisse. Pisaurensis.

Tandem in Ferentinate epidemia luculenter Ferentinensis.

videbimus, aquas non modò dulces, verùm etiam Thermales incertis annorum recursibus solito majori copiâ suis è venis erumpentes, cùm pares exitui scrobes, fossasque nequaquam invenissent, facilè vicinos campos alluisse, fœtoremque, luem, ac perniciem in proxima, humilia præsertim loca transmisisse. Quamobrem nemo non videbit quantâ vigilantiâ, quantoque studio, quò minùs aquæ putrescant, animadvertendum sit; nè idem elementum, quod maximum vitæ nostræ præsidium est, perniciem, mortemque hominibus afferat.

PRIMA
EPIDEMIA

Febrium perniciosarum, & castrensium, quæ Romæ in Leonina nuncupata Civitate, finitimisque versùs Neroniana prata regionibus, ex cœnosis fossarum præsertim, & cloacarum aquis, ab æstatis initio usque ad autumnum anni MDCXCV. vagata est.

CAPUT PRIMUM.

De pluviis, deque austrinis tempestatibus, quæ & Tiberis alluviones, & palustres aquas Romanæ Epidemiæ causas induxerunt.

UM à nobis exhibenda sit historia castrensium febrium, quæ magnam partem incolarum Vaticanæ regionis, quam à Leone IV. Civitatem Leoninam appellant, anno MDCXCV. epidemicè corripuerunt, illosque penè deleverunt; ordiemur ab observatione antecedentium tempestatum, aliarumque rerum, quæ moram, & putorem aquis, labemque aëri afferre potuerunt. Ita porrò facilè intelligemus causas, rationesque symptomatum, quibus habitatores illius suburbii graviter afflicti sunt.

Exordium ab observatione præcedentium tempestatum.

II. Nemo sanè luctuosa funera per id temporis Romæ conspiciens, fœtoremque in vicis illis persentiens, dubius hæsit, quin causa malignarum, perniciosarumque febrium, quæ publicè vagabantur,

Ingens vis corruptarum aquarum ex pluviis, ac inundatione Tiberis.

tur, fuerit multitudo ſtagnantium, & corruptarum aquarum, tum in ſcrobibus pratorum, tum in magna cloaca, atque in foſſa potiſſimùm Hadrianæ arcis: ſed quoniam ad colligendos eos latices, tam ubertas pluviarum, quàm Tiberis inundatio maximè contulerunt; meritò à præcedenti autumno, utpote admodum pluvio, atque auſtrino, originis filum deducendum eſſe cenſemus. Raròenim ſola, quæ recens, ac præſens urget, etiamſi immoderata ſit, anni tempeſtas, populares morbos progignit; ſed plerunque per varios noxiarum tempeſtatum, aliarumque cauſarum gradus, & converſiones, accedente hominum indiligentiâ, ad communes morbos paratur via: ut rectè admonuit magnus [a] Hippocrates inquiens: *ſi quis rimatus fuerit, ac præcognoverit temporum occaſiones; maximè de ſingulis ſciet &c. & rectâ viâ procedet non minimâ Artis ſuæ gloriâ*.

[a] *Lib. de Aër. Loc. & Aq. n.* 1.

Præcedentis autumni deſcriptio.

III. Itaque autumnus anni MDCXCIV. ſæpe magnis imbribus, meridionaliumque ventorum flatibus udus extitit: quamobrem tellus jam erat humida, cùm Tiberis propter magnam vim aquæ bis auctus eſt; atque idcirco non ſolùm ſcrobes, ac foſſæ pratorum, & Arcis exhauriri non potuerunt; verùm, quod maximè aëris inſalubritatem inducit, ſordes, quæ pluviis prolutæ everruntur, ac dilabuntur, iis in canalibus, atque in cloacis ſubſiſtere coactæ ſunt. Simul etiam per humiliora Leoninæ Civitatis loca exundavit, ſubterraneaſque cellas, multoſque pauperum puteos hìc illic contemeravit. Poſthæc negligentiâ eorum, qui rebus publicis, atque eidem præſertim Arci præerant, initio veris proximi anni MDCXCV. nullum ſtudium purgandis hiſce regionibus adhibitum fuit. Hinc mira

mira hæc proluvies in limoſam paludem ſenſim intrà foſſas, ſcrobeſque converſa vireſcere jam urgente æſtu, fermentari, computreſcere, variaque inſecta admittere cœpit.

Acceſſerūt aquæ à Vaticanis fontibus.

IV. Interea temporis vim hujus cauſæ plurimùm adauxerunt aquæ ex Vaticanis fontibus caducæ; quæ cùm verſandæ cuidam frumentariæ molæ juxta Arcis foſſam paulò ante à Romano quodam cive impetratæ fuiſſent, atque eæ quidem, non niſi adauctâ per moram copiâ, rotam in motum agere nequirent; identidem in cloaca illa ſubſiſtere, putoremque cum influentibus proximarum domorum ſordibus inter æſtivos præſertim calores concipere coactæ ſunt.

Obſervatio ventorum.

V. His verò malis acceſſit etiam frequens afflatus vulturni, auſtrinorumque ventorum, qui à medio Majo, uſque ad Septembrem ejuſdem anni MDCVC. identidem recurrentes, non tantùm deteriori putredini immotarum aquarum, verùm faciliori quoque ſublimationi, ac delationi malignorum effluviorum non in vicinas duntaxat ædes, ſed etiam uſque ad finitimas, adverſaſque regiones anſam præbuerunt. Unde per ea loca immanis orta fuit epidemia febrium, quas Medici communiter vocant malignas, perniciofas, ac peſtilentes; nam contagione quoque ſerpere viſæ ſunt.

Hiſtoria Epidemiæ Cœlimontanæ ex Dominico Panarolo.

VI. Non abſimilem epidemiam in Cœlio Urbis Colle ex eâdem ſtagnantium, & fœtidarum aquarum causâ ortam deſcribit Domin. [*b*] Panarolus, qui inveſtigaturus undenam regio Cœlimontana, quam ipſe meritò ſalubrem eſſe contendit, ſub initium ſeculi XVII. notam infamis aëris contraxerit, quamobrem nullis amplius habitatoribus frequentabatur, refert hiſtoriam ſedulâ animadverſione

[b] In diſſert. Italica *dell' aria Celimontana* pag. 9. & 10.

ne dignissimam, quam ex Etrusco sermone Latinam huc traducimus. *Anno*, inquit, 1601. *Aqua Mariana, vulgò* Marana, *suo ab alveo extra portam Cœlimontanam egressa, in proximis vallibus stagnabat; ubi cùm diù corrupta hæsisset, per vim solis putidos vapores emisit, qui circumquaque vicina loca afficiens miseros incolas, aut interitu, aut fugâ perdidit; donec per suffossam cloacā jussu Clementis VIII. stagnans aqua aliò derivata fuit, & collis antiquæ clementiæ restitutus*: hactenus Panarolus. Hanc verò clementiam nunc etiam servat, servabitque collis Cœlimontanus; modò tamen Ædiles perpetuam curam adhibeant, nè unquam fluviolus Mariana extra suas ripas devolvatur, aut perruptis vicinis aquæductibus, alicubi restagnent lymphæ, & computrescant; neve cloaca illa Clementina obstruatur, quemadmodum ante aliquot annos contigit: quo tempore nisi statim unà cum Illustrissimo Præsule de Augustinis diligentissimo Ædilium Præfecto, jubente Clemente XI. (cui ipse ego impendens periculum significavi) diligenter occurrissemus, rursum gravis illinc serpere, ac dilatari cœpisset epidemia.

C A P. II.

Describuntur nonnulla phænomena, quæ per id temporis noxias palustrium effluviorum vires in Leonina Regione palàm ostenderunt.

Subitus vespillonum interitus ex sepulchri putore.

NOtatione autem dignum est quod per id temporis accidit in eadem Leonina Urbe, intrà sacram Ædem, nuncupatam S. Mariæ ad Portam Angelicam; cujus sepulchra, humillimo quippe

pe loco cavata, Tiberinis aquis redundarant. Itaque initio æstatis, quanquam ii latices maximam partem per terræ poros ad flumen remeassent, attamen usque adeò humidam, putidamque tellurem reliquerunt; ut cùm fortè fortunâ quidam ex fraterculis cœnobium illud incolentibus decessisset, ac vespillo in tumulum, nullo quamvis recenti cadavere fœdum, descendisset, admirationem simul, & curiositatem sociis excivit, quæ causa fuisset, cur elapsa jam dimidiâ horâ nec ad supera regrederetur, nec saltèm inclamaret. Idcirco secundus illuc descendit, quo mox nullum vitæ signum præbente, tertius charitate inflammatus, subinde à sodalibus ligari, atque intrà tumulum per funem librari voluit; sed vix accensæ beneficio candelæ, quam secum tulerat, gregales suos procumbere, humente extinctos solo, conspexit; cùm illicò vociferare cœpit, retractusque mortem vix potuit effugere. Adeò pestifera sunt conclusa effluvia cœnosæ terræ, si cum spiritu ab hominibus excipiantur.

II. Neque sanè illud negligendum videtur capitis incommodum, quod multi eo tempore salubrium etiam regionum incolæ, quod transissent solùm, aut perambulassent loca corruptis iis aquis inquinata, pertulerunt; quos inter præ aliis recensemus Illustrissimum Archiepiscopum Battellum meritissimum, nunc Sanctissimi Pontificis à secretis scribendarum ad Principes epistolarum. Is enim sæpe mihi narravit (est enim pro sua in me benignitate amicissimus) decursu illius epidemiæ, se interdum abstinuisse ab itinere ad Basilicam Vaticanam, cui vespertinæ causâ psalmodiæ pro munere suo addictus erat; quia statim se capitis dolore correptum sentiebat, cùm veheretur curru à faucibus externorum Arcis munimento-

Capitis dolor ex transitu per Leoninam regionem.

rum (quæ vulgò dicuntur *la cortina*, *ed il rivellino*) in ſuburbium novum: nam ibidem magna ad dexteram foſſa putidas, malèque olentes aquas, obſtructo emiſſario, continebat; quo ſanè cruciatu non priùs levabatur, quàm cùm ad ædes ſuas in Quirinali rediiſſet: ut minimè dubitandum videatur, quin à corruptis aquis noxii vapores excitentur, qui ad noſtram perniciem per cranii etiam foramina ſibi aditum aperiunt.

Coloris mutatio ex eadem cauſa.

III. Confirmabatur quoque exitialis putidarum aquarum vis mutatione coloris à florido in flavum, luridumque, quo non quidem meridionalis, ſed tantummodo ſeptentrionalis illius plagæ habitatores, utpote paludibus propiores, ſub veris finem fœdati conſpiciebantur; immo verò multitudine culicum, erucarum, muſcarum, aliorumque inſectorum vicos illos, ſcrobes, & foſſam, putidamque aquam per æſtatem frequentantium.

CAP. III.

De certis hujus epidemiæ limitibus, quos lethifera cœnoſarum aquarum effluvia minimè prætermierunt.

Quibus in locis Leoninæ Urbis lues graſſata ſit.

SED inter hæc mirandum planè fuit, popularem morbum haud per univerſam Leoninam Regionem; ſed per eam duntaxat partem deſæviiſſe, quæ à via, quam vulgò appellant *Borgo novo*, ad ſeptentrionem, hoc eſt ad mœnia, prata, Arcemque protenditur, latèque patet. Contra verò ædes magis ad meridiem converſæ, ſcilicet in ſemitis ſuburbiorum, vulgò *di S. Spirito*, *è Borgo vecchio*; quemadmodum

modum etiam quæ ad dexteram Basilicæ Divi Petri positæ sunt; carceres nimirum S. Inquisitionis, aliæque domus ad Vaticani collis clivum excitatæ, à communi lue penitùs liberæ, solutæque permanserunt ita ut ducta quasi videretur linea diagonalis à postica Pontificii Palatii parte, quam *Belvedere* appellant, usque ad emissarium magnæ illius cloacæ, quæ in Tiberim juxta Arcis fossam eo loco aperitur, ubi ab onerariis navibus Puteolana terra, lignaque exponuntur. Per hanc verò diagonalem affabrè distinguebantur incolæ aëris contagione, quà boream spectat, affecti, ab iis, qui, quà respicit austrum, omnino erant intacti. Illud tamen minimè hic dissimulandum, ædes nimirum Nobilium de Altovitis, nihil obstante Tiberis interjectu, ab infamibus cùm fossæ tum cloacæ halitibus (nam ferè contra illas respectant) se tueri non potuisse, quin Præsul, ad purpuram natus, ex confluenti perniciosâ febri ibidem interierit.

Cur ii, qui ad meridiem habitabant, incolumes fuerint.

II. Salvus autem, atque secundus status in tanta miseriarum vicinia, ideo retentus est in habitatoribus Leoninæ Civitatis ad meridiem; quia illorum domos neque Tiberis alluvio (quippe solo altiores) neque palustria effluvia, utpote à fossis, pratisque longiùs prodeuntia inquinare valuerunt. Immo verò, quod maximi refert, ac raro accidit, australes venti, qui per ea tempora frequentissimi spirabant, ita eas juverunt, ut lethiferas exhalationes, & procul, & in contraria detulerint; secus atque contigisset, si septentrionales ventos tunc habuissemus. Noxia enim spiramina à pratis, fossisque etiam usque in suburbium S. Spiritus, atque in proximum præcipuè Janiculi colliculum, ubi positi sunt Barberinorum horti, transducta fuissent: quemadmodum

de hujuſmodi ventis Leoninæ Regioni inſalubribus latè demonſtrat Paulus Sanquiricus in (*a*) diſſertatione quadam Hetruſco idiomate edita 1630.

[a] *De aëre Leonin. Civitat.*

A corruptis foſſarum aquis ſinè dubio nata eſt lues illa.

III. Hæc autem clarè docent, epidemiam illam à corruptis duntaxat foſſarum aquis originem habuiſſe; cùm qui noxios halitus reſpirarunt, & coinquinatas lymphas biberunt, communibus malis plerique omnes correpti ſint. E contrario autem ab ea contagione illi ſervati fuerunt, qui domos incolebant extra hanc effluviorum quaſi dixerim ſphæram ædificatas.

Exempla epidemiarum certas urbium regiones vaſtantium.

IV. Nec ſanè novum eſt in Urbe Roma epidemias certis, ac determinatis terminis coërcitas quandoque fuiſſe; cùm apud Alex: [*b*] Petronium, Marſilium [*c*] Cagnatum, & Jo: Baptiſtam [*d*] Donium occurrant hiſtoriæ confluentium malorum, modò in patulis, & humilibus, modò in editioribus Urbis locis. Immo verò (hoc autem ad noſtrum alluvionis caſum bellè facit) elegans eſt deſcriptio epidemicæ tertianæ, colonos Mutinenſes ſub anno MDCXC. affligentis, in qua, ut doctiſſimus æquè, & cùm viveret amiciſſimus [*e*] Ramazinus diligenter animadvertit: *popularem illum morbum in humilioribus tantùm locis, ac ubi ſtagnarint aquæ, ſedem fixiſſe, & non ampliora ſpatia occupaſſe: cum incolæ cæterarum regionum, quæ ab hujuſmodi atmoſphæra remotiores erant (ut totus tractus ſupra viam Æmiliam versùs colles) nunquam aliàs à febribus magnis ſecuros ſe vixiſſe meminerint.*

[b] *De Vict. Rom. lib. 1. cap. 3. pag.* 14.

[c] *De Tiberis inundat. pag.* 19.

[d] *De Reſtit. Salub. Agr. Rom. pag.* 16.

[e] *De Conſtit. anni* 1690. *pag.* 25. *num.* 29.

Cur ad incolas Mõtis Marii longe diſſitos pervaſerit peſtilentia.

V. Illud inſuper obſervandum noſtra obtigit in Epidemia; nimirum vires ejus ad Montem, quem Marium dicunt, pervaſiſſe; ita ut Cœnobitæ, villici, aliique illius collis incolæ, quanquam ſeſquimilliario clivi à pratis, multoque majori à foſſis iti-

itinere dissiti, tamen pestilentibus febribus magnam partem occiderint. Hoc sanè infortunium ortum habuit ab iisdem cœnosis corruptisque aquis, quibus prædictæ fossæ, & subjecta Monti Mario Neroniana prata scatebant. Etenim facili negotio à spirantibus diluculò Euronotis malignæ aquarum exhalationes, veluti à scopis absterſæ, atque elatæ, usque ad prædicti montis verticem [*f*] attollebantur. Quibus luculenter admonebamur, effluvia per aërem dispersa, majorem tunc ad lædendum potestatem habuisse, quàm puteales aquas, quæ certè illo in monte penitùs innoxiæ hauriebantur; ut D. Jo: Baptista Macauda ordinarius tum Leoninæ regionis Medicus, & priscæ indolis amicus evidenter se comperisse narravit.

[f] *Vide mechanicè descriptam meridionalium ventorum vim ab imo in summum ferendi semper effluvia lib. 1. in Consilio de Sylvis Sermonetæ non cædendis §. 17.*

CAP. IV.

De mechanica ratione, qua ejusmodi epidemia sub initium averti, depellique potuisset.

Hominum incuria sæpe oriuntur, aut diutius perveniunt epidemiæ.

SÆpe ignaviæ, ac negligentiæ suæ pœnas luunt homines, cùm sani, atque incolumes tentari morbis incipiunt, quorum causæ ex illorum potiùs desidiâ, quàm ex naturæ necessitate proficiscuntur. Hujusmodi certè fuit in Leonina Regione lues aëris, quæ tempestivis à mechanica depromptis præsidiis, vel anteverti, vel saltèm quàm citissimè profligari valuisset. Inter mechanica verò auxilia præcipuum, expeditumque fuisset deducere in Adrianæ Arcis fossam aquas omnes, quæ ex Vaticanis fontibus tam intrà hortos, quàm extra, scilicet in Plateam Basilicæ D. Petri jugiter effluunt, ex quibus

bus procul dubio, si in unum alveum confluerent, non exiguus amnis assurgeret.

Auctoris consiliũ Cardinali Camerario exhibitum.

II. Hanc porrò sententiam deferre tunc temporis non dubitavi ad Eminentissimum Cardinalem Palutium de Alteriis, Virum sanè non acri solùm judicio, sed diuturno etiam difficillimarum rerum usu mirabiliter subactum, cùm scilicet, nè suo deesset muneri (erat enim S. R. E. Camerarius) sciscitatus esset à me, qui Medicinam apud eundem faciebam, an, & quale inveniri posset opportunum præsidium ad compescendam stragem suburbani illius populi, ex palustribus aquis frequentissimè decedentis. Etenim illicò non voce tantùm, sed scripto etiam respondi, me probè cognoscere principio, quo tunc urgebamur, æstatis mortuas eas aquas, corruptumque cœnum citra formidinem augendæ perniciei, nec penitùs removeri, nec vel minimùm, interno illato motu, agitari posse: reliquum idcircò esse, ut ad depellendam epidemiæ causam duo alia in usum revocarentur auxilia, videlicet: Primò fluxus jam memoratus uberrimæ, dulcisque Vaticani Collis lymphæ per omnes Arcis fossas, quâ quidem temperatæ prolutæque sordes sensim in cloacam, ac Tiberim dilaberentur. Secundò: Simul etiam resinosis ex lignis accensus ignis per octo saltèm dies intrà majores fossas, potissimùm verò in marginibus, quâ spectant ædes, & vicos Leoninæ Civitatis: arbitrabar enim ab igne, & flamma non insecta solùm comburi, sed aëris quoque miasmata ita comminui, & conteri debere, ut partim antiquam indolem exuerent, partim sublimiùs exilirent, atque extruderentur. De quo sanè ignis præsidio, cùm plura dicta à nobis sint Parte 2. lib. 1. cap. 5. non est ut hìc cum Lectorum nausea crambem recoquamus.

Dulci aquâ palustres sordes diluendæ.

Accensis ignibus insecta, & aëris miasmata dissipanda.

Sed

III. Sed quanquam, ut mihi quidem videbatur, ejusmodi consilia validis rationibus instruerentur, ac præcipuè defluxus jugis aquæ paratu admodum facilis videretur; neutrum tamen cùm Eminentissimus Princeps ad œconomicum quendam cœtum rem detulisset (consiliis in diversa abeuntibus) probatum fuit. Et quidem, quantum spectat ad facilitatem, utilitatemque fluxus perennium aquarum in fossas Adrianæ Arcis opportuno tempore deducendarum; nos ipsi anno MDCCIX. usu frugiferum comperimus. Cum enim Sanctissimo Patri CLEMENTI XI. necessitatem hujus remedii ad prævertendam ex fossarum cœno aëris labem sub illius veris initium imminentem, demissè exposuerimus, è vestigio Summus Pontifex rem effici mandavit, ut de [a] Rheumatica epidemia scribentes fusè commonstravimus.

Neutrum effectũ fuit, ob opinionum dissensum.

[a] *Cap.* 5. §. 4. *pag.* 235.

IV. Unum dumtaxat subitò, quippe nullâ impensâ perficiendum, prohibitum fuit, nè scilicet aquæ à Vaticano cadentes ad versandam molam prope Arcis fossam adhiberentur. Subsistebant enim identidem in cloaca, ut superiùs cap. 1. animadvertimus. Quod quidem ab eo tempore dejectis etiam molaribus machinis, accuratissimè observatum est.

CAP. V.

C A P. V.

Duplex Febrium epidemicarum natura, & quæ maximè ægros symptomata afflixerunt.

Initium Epidemiæ.

HIS pro rerum fide, ac perspicuitate narratis, ad ipsam veniamus epidemiam. Paulatim medio Majo, atque sub initium Junii per solam plebeculam in suburbiis S. Angeli, Pio, aliisque prope mœnia, fossasque degentem, serpere cœperunt tertianæ febres, eæque primùm simplices, benignæque indolis; modò tamen Medici à phlebotomiâ abstinerent. Nam quibus ægris vena secta fuisset, illorum febres in continuas, & malignas statim convertebantur. Mox verò caput extulerunt febres reipsa perniciosæ, ac pestilentes, quæ ad Idus usque octobris ferociùs, latiùsque contagione quoque vagatæ sunt.

Phlebotomia in eo casu noxia.

Pro vario situ domorum, & habitu corporum diversa morbi symptomata.

II. At enimvero illud maximè notandum fuit, non eandem per æstum in omnibus promiscuè naturam morbi sæviisse, sed secundùm varios eo tempore corporum habitus, diversosque sæpe domorum situs, plùs minùsve à fossis dissitos, varias etiam malignarum febrium differentias pravis quidem, sed inter se diversis distinctas signis emersisse. Porrò duobus potissimùm dissimilibus symptomatum agminibus in aciem tunc temporis prodierunt; aliæ siquidem primis illicò diebus intermittentes, sed omnino perniciosæ tertianæ, eæque frequentissimæ extiterunt. Aliæ verò, sed infrequentiores, statim videbantur continuæ, pestilentem pariter naturam præseferentes.

Ter-

III. Tertianæ quidem exitiabiles eos potissimùm corripiebant, qui improbâ victus ratione utentes, jam ante exortam epidemiam, viscerum obstructionibus obnoxii fuerant. Hæ quidem principio ut plurimùm tertianæ simplicis, raró duplicis, semper tamen intermittentis typum servantes, quintâ plerumque die perniciosissimum morem in continuas versæ detegebant, ægrosque non raró septimam inter, & undecimam jugulabant, paucis hercle ad decimam quartam pertingentibus; nisi si cui morbus in dysenteriam, aut in chronicam febrem, per totum subinde autumnum, hyememque afflicturam, concessisset.

Quosnam tertianæ invaserint.

In continuas febres vertebant.

IV. Hoc autem modo pestilentes ejusmodi tertianæ corripere, atque increscere solebant. Primùm facies incolentium vicos illos promiscuè cum feminarum, tum virorum, tam adolescentium, quàm adultorum à noxiis effluviis subflava reddebatur. Subinde ab inappetentia cum gravativo capitis dolore, rigor ingens repentè corripiebat cum vomitu non solùm phlegmatis, ac variegatæ bilis; sed plerumque minutissimorum etiam vermium; denique calor, & sitis è vestigio urgebat. Sæpe febris duobus primis paroxysmis effuso sudore ita remittebat, ut Infirmi ab omni se penitùs malo immunes, ac vindicatos putantes secundâ, immo quartâ etiam die non modò surgere, sed interdum in publicum prodire visi fuerint. Verùm interea temporis urinis croceis, crassis, immo sæpe confusis, & ut ajunt, subjugalibus redditis, febris quinta die novo rigore cum ingenti præcordiorum anxietate, ac jactatione in tantum crescebat, ut lippis etiam, ac tonsoribus naturam continuæ, & morem perniciosissimum ostenderet. Cæterùm lingua erat arida, & sub-

Ejusmodi tertianarum adjuncta, variaque symptomata.

ſubobſcura; verùm accedente mentis motione, nulla ut plurimùm querela ſitis audiebatur; pulſus varii, ſæpius parvi, atque inæquales; artus frigidi puſillis convulſivis motibus, quos jectigationes dicunt, omnino inconſtantes; papulæ in cute lividæ, facies cadaveroſa, frequentes lipothymiæ, venter elatus, tenſus, ante delirium dolens, ac frequenter poſt ſextam pallido-bilioſis, & fœtidiſſimis, non raró etiam cruentis liquaminibus ſolutus. Lumbrici ab ipſo morbi principio magnâ copiâ, plerunque mortui, per ſedem etiam deturbabantur. Denique gravi cum ſopore, algido ſudore, urinis tenuibus factis, parotides erumpebant, ac ſeptimâ, vel nonâ die, raró undecima pleroſque ægros, priuſquam opportuna inventa eſſet medendi ratio, ſuffocatos de medio tollebant.

Continuarum febrium ſymptomata.

V. Febres veró, quæ initio ideam continuæ peſtilentis oſtendebant, raræ admodum fuerunt, atque in iis duntaxat Civibus ſpectabantur, qui pauló longiùs à foſſis poſiti meliori tum victus ratione uſi, tum vultus colore præditi, innoxiorum humorum ſpeciem, ante quàm ægrotarent, exhibuerunt. Invaſionis autem modus erat cum levi ut plurimùm horripilatione, magno, gravique capitis dolore, inappetentiâ, oris amaro ſenſu, atque minori, quàm in tertianis, ad vomitum propenſione; deinde excitato ingenti æſtu dolor capitis augebatur; mox continuâ perſiſtente, ſolumque pomeridianis horis crudeſcente febri, cum pulſu, magno potiùs, quàm parvo, peticulæ ad cutim rubræ, ſubinde liveſcentes erumpebant. Augebatur malum quarta die cum vaniloquio, & ſopore, accedentibus primùm levibus jectigationibus, ſubinde apertis convulſivis motibus, cum lingua arida, & facie

facie aliquantulum rubrâ, lotioque nunc ſubjugali, nunc tenui; ſanguis è naribus poſt ſextam largâ copiâ non inutiliter multis effluxit. Per alvum interea circa ſeptimum biliosa cum paucioribus quàm in tertiana vermibus erumpebant. Tandem ſupervenientibus ut plurimùm parotidibus, auctoque ſopore, multi apoplectico modo decedebant nonâ, vel undecima die, frigidis ſudoribus magnâ copiâ ab univerſo corpore exundantibus. Pauciſſimi interim naturæ ope ſervabantur, vel craſſarum urinarum copia, vel converſione in alium morbum, ſcilicet in dyſenteriam, aut quartanam: licèt poſtea inventâ curandi ratione, ut mox dicemus, multi priſtinæ valetudini fuerint reſtituti.

CAP. VI.

Quæ in cadaveribus decedentium propter epidemicas febres obſervata fuerint, eorumque rationes afferuntur.

UT duplex epidemicarum febrium genus per id temporis graſſatum eſt, ita duplex quoque conſtanti exitu fuit animadverſionum genus, quod in cadaveribus eorum egimus, qui vitam cum morte commutarunt.

II. Primùm in iis, qui ob tertianas pernicioſas occiderunt, ingens malorum ſedes ſub aſpectum venit in abdomine, ubi exta penè omnia livida, & potiſſimùm hepar ſubfuſci, ac bilis cyſtica atri coloris paſſim occurrerunt. Inteſtina autem ferè undique ſphacelo tentata continebant fędiſſima recrementa, vermiumque copiam; imo verò circulares hic illic ſubnigras maculas exhibebant, quarum in centris

In iis, qui tertiana febre interemti fuerant, abdominis viſcera vitiata deprehendimus.

ſciſſuras quaſdam inſculptas vidimus, quas nemo noſtrum propter lumbricorum vicinitatem ambigere potuit, eorundem eſſe veſtigia morſuum, atque eroſionum. Cæterùm præcordia, alioqui mollia, & laxa, nigro cruore, quo etiam cerebri vaſa diffluebant.

Cur intrà abdomen viſcera eo morbo corrupta fuerint.

III. Studiosè verò inquirentibus nobis in cauſam, cur abdominis viſcera, atque inter ea grande quidem morboſæ vaſtationis theatrum hepar, atque inteſtina præ aliis viderentur, repetenda eſt unius rei ſuperiùs explicatæ recordatio, ſcilicet ægros illos jam antequam tertianis febribus tentarentur; tum naturalium viſcerum diſcraſiâ, tum improbâ victus ratione uſos fuiſſe. Quamobrem facili negotio imi ventris organa, & præſertim jecur propter morbidam bilem; atque inteſtina (quoniam in illorum cavitatem, tanquam in cloacam multigena liquida à glandulis ſuis quà externis, quà internis ſecreta confluere ſolēt, ac detineri) peculiarem labem contraxerunt. Potiſſimùm verò quia enormis illa complexio corpuſculorum, quæ à paluſtri ſolo cùm organica, tum inorganica elevantur, & per œſophagum cùm ſaliva, cibis, & potibus in accolarum ſtomachum feruntur, fovendis principio, multiplicandiſque lumbricis noſtris aptiſſima eſſe conſuevit. Quod ſanè vermium genus (ut in externis paſſim obſervamus) quemadmodum alimentis naturæ ſuæ analogis majori ſemper & mole, & numero augetur, ita deinceps inducto, ac fervente febrili æſtu, evectiſque paulatim ad ſummam acrimoniam pravis inteſtinorum ſuccis, uſque adeò commovetur, ut quaquaverſus inuſitatâ rabie eorundem inteſtinorum parietes morſibus adoriatur, ac venefico quaſi afflatu contemeret, & afficiat.

Quæ ſit vermium vis in humano corpore.

Nec

IV. Nec ſanè irrequietos indè factos lumbricos huc illuc diſcurrere dubitandum eſt, ubi experimento abunde conſtat, eoſdem fugam exitumque ab ejuſmodi ægris per os, & podicem, admirandâ certè induſtriâ, pro viribus exquirere; quinimmo illos graviſſimè ægrotare, atque interire; cùm ut plurimùm hiſce in caſibus, vel phlogoſi affecti, vel mortui dejiciantur. Dum igitur noxia paludum effluvia quaqua verſum ſanguini, & liquido nerveo permixta in viſcera, & artus debbacchantur, ipſi etiam lumbrici ſuis ictibus, ac veneficâ veluti ſalivâ inteſtina ita labefactant, ut vulneris labia aliis etiam confluentibus, interceptiſque pravis, toxicoque ſimilibus ſuccis, poſtremò necroſim concipiant.

Quo pacto, & quales deinde lumbrici ejiciantur.

V. In corporibus autem, quæ ex continuis peſtiferis febribus apoplectico modo decedebant, inter viſcera naturalia certè ipſa inteſtina à vermibus neque multùm obſeſſa, neque adeò depravata comperimus; ſecus verò cerebrum frequentibus varicibus, & plerumque ſanguineo ſero intrà corticis ſulcos effuſo deprehenſum fuit: indicio profectò ſatìs manifeſto tum fibras, tum fermenta viſcerum imi ventris apud robuſtos, & continentes homines aëris inquinamentis quoquo modo obſtitiſſe; ut inter morbi initium feraciſſimum lumbricorum ovarium augeri admodum, ac multiplicari paſſa non fuerint. Quamobrem vulnera, & necroſes, quemadmodum in vulgaribus, malèque nutritis ægrotantibus intrà ipſa inteſtina non admodum ſunt conſpecta. Verùm ſulphureo-venefica atmoſphæræ effluvia partim per pulmones, & cranii meatus, partim per galaxiam in venas ſulphureo jam liquido plenas admiſſa, omnem in cerebro (ſuffragante etiam in

In iis, qui ex continua febre deceſſerant, cerebrum præſertim labefactum reperimus.

inventâ apud ægros plethorâ) vim ſuam coagulando fluida, & irritando ſolida exercuerunt.

C A P. VII.

Per ſummam Innocentii XII. charitatem novum in Civitate Leonina Noſocomium pro ægris mulieribus excitatur.

Vulgares feminæ frequentiùs morbo conficiebantur.

VUlgares feminæ, quippe pauperibus aſſiduè famulantes, cùm ſæviente Romana epidemia præ viris frequentiùs decumberent; ſimul etiam propter rerum ferè omnium egeſtatem majori numero decederent; cùmque in Leonina Civitate nullum ad excipiendas mulieres Noſocomium, maximum verò S. Spiritus in Saxia ægrotantibus tantùm viris pateret: Summus Pontifex Innocentius XII. tunc feliciſſimè regnans, pro ingenti, quo erga egenos flagrabat, amore, ſtatim atque accepit, aliquot pauperculas ita neceſſariis præſidiis jacuiſſe deſtitutas, ut ſinè aſſidentibus, atque adeò abſque Chriſtianæ pietatis officiis naturæ conceſſiſſent; juſſit publicum inſtrui pro ſequiori ſexu Valetudinarium, loco quidem minùs inſalubri, nimirum in ſuburbio, quod vulgo Novum appellant (nunc autem ceſſit in Hoſpitium Sacerdotum) illudque non ſolùm quavis domeſticâ ſupellectili, verùm etiam accitis, quod magìs intereſt, Sacerdotibus, conſtitutiſque Medicis, Chirurgis, universâque, & Aſſidentium, & Miniſtrorum Familia, quàm celerrimè comparatum, ornatumque voluit. Atque hinc factum eſt, ut ſua nec animæ, nec corpori medicina deeſſet; mirumque proinde fuerit cernere, miſeras illas

Noſocomium ægris mulierculis inſtructum.

illas ægrotantes optimis cibis , remediiſque fotas, magnam partem à mortis periculo fuiſſe vindicatas. Adeò verum eſt, Romam præ cunctis totius orbis Civitatibus ſingulari pietate, & charitate (ut innumeris exemplis demonſtrat [a]Amydenus) refulgere; Romanoſque Pontifices nullis uſquam ſumptibus, laboribuſque parcentes de utraque hominum ſalute in perpetuum eſſe ſolicitos.

[a] *Theodorus Amydenus libellum edidit de pietate Romana.*

CAP. VIII.

Quænam remedia in noſtra epidemia maximè profuerint, & primò de methodo curandi tertianas pernicioſas.

DIctum ſanè videtur in Medicos, quod à magnis, ac ſapientibus viris traditum legimus, hiſtoriam eſſe lucem veritatis, ac vitæ magiſtram. Nam, cùm ingens ſit in rebus Medicis obſcuritas, noſtris verò in judiciis infirmitas, niſi ſemper hiſtoriarum, atque obſervationum faces memoriæ obverſentur, ac præluceant; ſæpius certè, ac faciliùs in errorum, atque inſcitiæ tenebris maximo cum Reipublicæ detrimento verſaremur.

Hiſtoria Medicinæ facem præfert.

II. Obſervationes itaque iatrophyſicæ ad veritatis lancem, non ad nudam lectorum delectationem ſunt expendendæ: Propterea in deſcribendis graſſantium febrium curationibus, candidè commemorabo cùm ea, quæ nocuiſſe, tum quæ opitulata eſſe à nobis compertum fuit.

III. Quoniam verò vix ulli fuerunt, quos à tam diro malo ſola natura vindicavit, ſcilicet pauci duntaxat ex iis, qui longiùs à paludibus habitantes per abſceſſum dyſentericum, aut urinarum mul-

Pauci naturę beneficio ſervati ſunt.

multitudinem liberati fuerint, idcirco de internis viribus minùs confisi ad remedia, eaque valentissima, ac præsentanea confugere debuimus.

Initio morbi incerta erant remedia: tandem præsentanea reperta sunt.

IV. Diu sanè à nonnullis cum incipiente epidemia, non frustrà tantùm, sed magnâ cum ægrorum noxa pugnatum est, validissimis nunc purgantibus, pulvere scilicet Cornachinæ, nunc sanguinis missione, quæ non nisi rarò, ut dicemus, juvit. Nam in confluentibus morbis tardè plerunque accidit, ut securior detegatur ratio medendi: Proinde per summam solertiam adjuvante analogismo tandem detecta fuerunt specifica pharmaca, quibus postea, qui tempestivè sub prudentium Medicorum imperium venerunt, magnam partem liberati sunt.

V. At cùm capite quarto monuerimus, duplicem tunc obtigisse febris speciem, alteram frequentiorem tertianæ perniciosæ, alteram verò minùs sæpe animadversam ab ipso initio continuæ malignæque naturæ; dicemus seorsim, quæ in utraque febri potissimùm profuerunt.

Quænā medicamina perniciosas tertianas depulerint.

VI. In primis verò, qui perniciosis tertianis corripiebantur, & illico Medicum arcessebant, agrestes quidem homines drachmis quatuor, aut quinque elect. lenit. malaxati cum ol. amygdalino, vel Tryphere Persice; Urbani autem, ac delicatuli totidem florum cassiæ cùm drachmis duabus pulpæ Tamarindorum, & scrupulo ocul.canc.pp. blande ac utiliter levabantur. Aliquibus, quos à lauta cœna febris corripuit, placidus statim vomitus emolumento fuit, excitatus tamen solo amygdalino oleo admixtis aqua thericali, & jure insulso: interdum robustioribus ferunt vinum etiã Emeticum ab initio profuisse. Cogitavi quoque de usu pul. radicis Ipecachuanæ; sed ea

tum

fuit inventa; tametſi magnum jurè commodum aliàs expertus fuerim; præſertim in illo pravorum humorum apparatu, à quo malignæ dyſenteriæ progignuntur. Qui contra non niſi poſt tertiam diem curationi ſe ſubmittebant clyſteribus potiùs, quàm ullâ etiamſi leni purgatione tractandi erant. Etenim multiplicatâ per id temporis in primis viis malignorum ſuccorum copia, ob vim eorum, quæ alvum movent, agitari magìs, fundi latiùs, ac potiùs intrà vaſa urgeri ſolebat, quàm evacuari; quinimmo hinc, cùm irritati vermes glandulas, ac fibras inteſtinorum pungerent, atque exederent, cruciatus, dyſenterias, ac poſtremò etiam inteſtinorum necroſes faciliùs arceſſebant. Sed in caſtrenſibus iis febribus invenire ad amuſſim minuendi occaſionem tam eſt rarum, ac difficile, quàm optimum eſſe Medicum, quem ſemper hortabor, ut memor ſit experimentorum magni [*a*] Hippocratis, qui in Conſtitutione peſtilenti ex nimiis pluviis, atque adeò paluſtri ſolo exorta, claris verbis periculum à purgantibus perſtringit, *Purgationes plurimos amplius lædebant*; & paulò infra, *qui ex acutis, maximè ex iis, qui per alvum ſecedebant, mortui ſunt: omnes enim alvus ſuſtulit*. Legatur Valleſius in Commentario.

[a] 3. Epid. conſt. 3

Veſicantia, & china chinæ mirum quantum profuerunt.

VII. At enim verò duo præſidia huic malo comperta ſunt utiliſſima, veſicantia nimirum, & cortex chinæ chinæ, quæ opportunè adhibita jure ac meritò apud nos ſpecifica medicamenta perniciosarum ejuſmodi febrium dici poterant, cùm ſalus multorum iiſdem conſtiterit.

SECTIO PRIMA.

De locis, ac tempore, quibus vesicantia adhibebantur; & cur miram utilitatem hisce in febribus afferant.

Quibus membris adhibita sint vesicantia.

VEsicantia primò cruribus, quinimmo etiam femoribus, præsertim in carnoso, & subpingui habitu præditis; deinde brachiis etiam, atque occipiti, cùm affectio comatosa urgere cœpisset, adhibebantur. Porrò singularem, ac penè incredibilem opem, si properè admota fuissent, ægrotis nostris attulerunt: quò magìs laudandum venit monitum Herculis [a] Saxoniæ, qui, cùm disputationem scriberet de Pisaurensi epidemia, quæ nostræ huic Romanæ quàm simillima fuit: *Tempus*, inquit, *administrandi vesicantia in febribus pestilentialibus sit eodem die, si fieri possit, & primâ horâ, qua morbus incipit; imò verò si eos, qui febri pestifera tentandi sunt, ante quàm in morbum inciderent, dignoscere possemus, vesicantia ante ægrotationem apponere conducibilius esset.* Nam tunc maximè proficiunt, cùm nondum ullus decubitus in visceribus sit inchoatus. Quemadmodum è contrario tunc nocent vesicantia, cùm vel erosiones in interaneis, vel cachectici in cruribus tumores adfuerint: *facilè* quippe, ut expertus admonet Petrus à [b] Castro, *ipsi ægri in necroses immedicabiles delabuntur*.

[a] *Disputatione de phœnig. seu vesican. usu in feb. pestil. cap. 2. pag. m. 565.*

[b] *De Feb. malig. sect. 6. n. 32.*

Duplici de causa prosunt vesicantia. 1. Quòd corporis fluida segniora in motum conjiciant.

II. Modus autem, quo hisce in febribus phœnigmata, & vesicantia vim suam exerere, atque utilitatem solent afferre, duplex est; Primo quidem quòd particulæ acro-volatiles sinapis, euphorbii, cantharidumque nimiùm cohærentia nostrorum flui-

fluidorum corpuſcula cuneorum ac menſtruorum inſtar ſummovent, ac ſolvunt, [unde fluxiliora redduntur liquida, atque ad ſeparationes faciliùs comparantur. Secundò, quia ab acribus hiſce ſtimulis neceſſariò augetur in artubus vis tenſiva, & circumpulſiva canalium, qui propterea validiùs premunt contentos humores; quorum ſeroſa, ac lymphatica pars, quæ per veſicantium emiſſaria elicitur, malignas particulas ſcilicet ſalinas potiſſimùm ſolutas continet, cùm pulſionibus promptiùs obſequatur, per ipſa veſicantium emiſſaria utiliter ſecerni ſolet: quo fit, ut viſcera à maligna congeſtione, lethalique decubitu præſerventur.

2. Augendo artuum intentionē, qui validiùs expellunt exitialia morbi ſemina.

III. Prodeſt etiam hoc remedii genus, quia per illa ulcera artificio reſerata faciliùs citiùſque promovetur excretio eorum corporum, quibus ambiente ab aëre ipſæmet carnes (quas tum ex ventre, tum extrinſecùs aliquid ſemper allicere docuit [c] Hippocrates) in paluſtrium locorum incolis imbutæ ſunt.

Faciliùs etiam excernuntur per ulcera paluſtriū vaporum particulæ.

[c] *6. Epid. ſect. 6.*

IV. Sed ut rem hanc ſummoperè neceſſariam altiùs repetamus, pernicioſa fermenta, quæ intrà ſanguinem, & viſcera turbas agunt, extra corpus difficulter derivari poſſunt per eas glandulas, quæ naturalibus duntaxat ſecernendis liquidis ob aſſuetudinem comparatæ ſunt; atque idcirco criſes ſalutares in peſtilentibus affectionibus raro ſpectantur. Nam recrementa verè maligna, quoniam ob peculiarem particularum cohæſionem, motumque toto, ut ajunt, genere à naturalibus ſuccis differunt, ægerrimè cùm ordinariis ſecretionum organis, benignorum tantum ſuccorum moli, & craſi congruentibus, accommodari, atque commenſurari ſolent. Huc accedit, quòd peſtiferi ſucci ita ſolidarum quo-

Quare pernicioſa fermenta per glādulas & vias, quibus naturales excretiones fiāt, derivari nequeant: ut neceſſe ſit alios exitus patefacere.

que partium fibras enervant, ut nativo in iis deficiente tono, propulsiones etiam à centro ad circumferentiam, & ab extremis canalibus in glandulas mirum in modum elanguescant. Quamobrem in ejusmodi morbis, qui cæteroqui non ferunt inducias, necesse est, ut ad ægrorum valetudinem redimendam emissaria præter naturæ ordinem statim ab ipsa arte parentur. Etenim cùm Medicus naturam probè agentem debeat imitari, certè à vesicantium usu hisce in casibus minimè potest abhorrere, cùm ægros viderit aliquando ab his morbis validâ adnitente naturâ, per solos abscessus liberari, quod peritioribus Clinicis superfluum est pluribus inculcare.

Quo major saniei copia è plagis effluebat, eò tutius ægri convalescebant.

IV. Illud utique nunquam satìs accuratè à nobis repetitum erit, scilicet in hac epidemia ægros eò citiùs, tutiùsque convaluisse, quò major saniei copia à plagis vesicantium effluxisset; immò quò deterior etiam ejusdem qualitas sphaceli metum injecisset.

SECTIO II.

De usu Chinæ Chinæ, tanquam altero specifico hujus epidemiæ, & quibus ea modis utiliter fuerit propinata.

Quo tempore adhibenda fuerit china chinæ.

ALterum deinde præsidium peculiare, ac specificum experti fuimus chinam chinæ minimè adulterinam, quæ tamen ante tertiam, vel saltèm quartam diem in perniciosis tertianis exhibenda erat. Nam, si cui propter incuriam, vel serum Medici adventum, tardiùs propinabatur, ejus salus plerunque desperanda. Etenim fermenta maligna virus

virus suum in præcordiis, & nervorum principiis figebant; tum vermes in rabiem acti suis morsibus gangrænam intestinis inurebant.

Chinæ chinæ formulæ.

II. At enim verò non eadem chinæ chinæ formula singulis perniciosâ tertianâ ægrotantibus pariter profuit, sed secundùm varios corporum habitus, diversaque symptomata, sua cuique aptanda fuit. Porrò quos vires languidæ, artus frigidi, temperamentum phlegmaticum, neque dum coma, aut delirium urgebant; iis quidem cum æquali meracioris vini, & aquæ scorzoneræ copia, nempe ad uncias tres bis singulis paroxysmorum diebus, diluculò scilicet, & vesperi; diebus autem vacuis semel tantùm jejuno stomacho exhibebatur. Quibus verò corpus gracile, & cerebrum aliquot læsionis signa jam ostendisset, tunc china solis aquis cardui Sancti, & scorzoneræ infusa proderat, additis semper guttulis olei Matthioli. Dosis chinæ singulis vicibus non excedebat scrup.2., vel drach. 1.; sed bolaris formula nostro, aliorumque experimento præ aliis probata est. Ita sanè perniciem febris, quæ præcordiorum anxietate, extremorum algore, comate, & convulsivis motibus ad augmentum properabat, hoc potissimùm remedio antevertere solebamus. Parabantur itaque boli, cum scrup. 2. cort. chinæ chinæ, & guttulis VI. ol. Matthioli, addito ab aliquibus etiam scrupulo diascordii Fracastorii: hi verò donec morbus vigeret, nimirum usque ad nonum, bis imparibus, semel paribus diebus; deinde verò usque ad 14. semel quolibet die nostris febricitantibus opportunè exhibebantur. Incredibile dictu est, quâ felicitate chinatis hisce bolis, quasi totidem herculeis sagittis ferox hæc Leoninæ paludis hydra fuerit interfecta. Nam Peruvianus cortex suo al-

chali amaro, atque austero, mutuatis quoque particulis balsamico-oleoso-volatilibus ab ol. Matthioli, se præbuit pharmacum simul febrifugum, anthelminthicum, stomachicum, ac vulnerarium. Enimvero dum Romanam hanc epidemiam secundis curis pertractamus, nempe Mense Augusto anni MDCCXV. nobis mirandam planè vim ejusmodi alexipharmaci videre contigit in Excellentissimo Principe Michaele Angelo de Cajetanis, qui cùm à tertiana perniciosa vitio palustris aëris animam penè ageret, post adhibita infernis artubus vesicantia, solo usu chinæ chinæ guttis olei Matthioli inspersis brevì convaluit.

Mira chinæ chinæ virtus.

SECTIO III.

Recensentur alia præsidia, & quænam victus ratio adhibita.

Theriaca quoque mirum in modum profuit.

NEque interim tacendum est aliquibus theriacam etiam profuisse; cujus profectò vires in edomandâ castrensium febrium pernicie plurimùm quoque laudavit Hercules [a] Saxonia omni laude dignissimus Auctor. Theriaca enim, cùm sit pharmacum aromaticis, amarisque potissimùm herbis constans, vicem chinæ ex Peruvianis regnis nondum advectæ, olim gerere solebat. Immò verò nostrâ etiam ætate plures ex algida febri ad necem properantes, solâ theriacâ cùm vino exhibitâ feliciter liberatos conspeximus.

[a] *Loc. sup. cit. pag.566.cap.1.*

Formulæ remediorum.

II. Interea temporis usu moderato diu, noctuque ad diluendum sanguinem, & blandè volatilizandos, cicurandosque sales acres, tum jura alterata ex rad. scorzoneræ; contrayervæ, limat. CC., eboris, & foliis, succove sonchi, tum aquæ stillatitiæ

tiæ ex iiſdem ſimplicibus cum ſtib. diaph., nitro ſtibiato, CC.philoſ. marg. propriis, & ſmarag.orientalibus. Gelatina etiam CC. apud divites, atque emulſiones ex amygd., & ſem. card.ſan.cum marg., & ſmarag.,nec non confect. de Hyacint. de Alcher. & diaſcord. Fracaſtorii utiliter propinabantur.

III. Victus erat tenuis;immò nihil magìs aliquibus obfuit, quàm largè nutriri, die potiſſimùm paroxyſmi, in cujus idcirco progreſſu ſatìs erant jura optima pullorum, nunc ſimplicia, nunc cum ebullito pane, & CC., nunc verò cum unico recentis ovi vitello.

Victu tenui erat utendum in hiſce morbis.

IV. In ejuſmodi autem medendi, curandique ratione ut plurimùm uſque ad decimum quartum diem manere oportebat,ſcilicet donec ægri omnem acutiei vim effugiſſent. Sed quoniam pleriſque eorum, qui evaſuri erant, in diuturna mala, ac præſertim in quartanam morbus concedebat, ſuperfluum reputamus methodum ſubnectere, qua iidem liberabantur. Nam ſatìs eſt indicaſſe, alios ſimplici cœli mutatione, alios uſu rhabarbari cum china; nonnullos tartar. emetico; aliquos etiam decoct. ſalviæ, & pul. myrrhæ ſub hyemem, vel ad veris exitum percommodè convaluiſſe.

Uſque ad XIV. ea curandi ratio ſervanda erat.

CAP. IX

Quæ profuerint in febri continua peſtilenti.

HActenus, quæ maximè juverint in tertianis pernicioſis expoſuimus, nunc quibus potiſſimùm continuæ peſtilentes oppugnatæ ſint,deſcribamus; illud tamen minimè diſſimulantes valida purgantia in iis etiam ſub initium plurimùm obfuiſſe.

Valida purgantia oberant earum febrium initio, & quam ob cauſam.

Nam,

Nam præterquamquod boni, vel saltèm minùs inquinati succi à visceribus, ac sanguine magna cum virium jactura à catharticis eliciuntur; semper stimulorum copia, in qua præsertim eorundem actuositas viget, mortiferas turbas in fluidis, & solidis acutè febricitantium excitatura relinquitur. Quo magìs admiramur summam Hippocratis sapientiam, qui filios Artis admonuit, nè inter acutorum morborum initia alvum inconsultò moveant; sed Clinicorum prudentiæ, nè dicam timiditati hujus rei deliberationem commisit, inquiens, [a] *In acutis morbis rarò, & in principiis medicinis purgantibus uti, & hoc cum præmeditatione faciendum* scilicet diligenti observatione inquirendum, num febrile fermentum primis viis ita hæreat, ut citra turbationem purganti medicinæ possit obtemperare; num contra universæ humorum massæ interiùs permixtum, (quod in continuis, & præmalignis, passim contingit) vehementibus purgantibus obsistat, quò minùs revelli atque amoveri patiatur; imò verò deterius agitetur, acuaturque. Nam sæpe, ut probè sua in epidemia advertit [b] Cagnatus *ægri quo die medicamentum biberint, eadem in media purgatione occiderunt.* Satìs igitur fuit aut nullum, aut primo loco placidissimum tantum lenitivum, scilicet drachmis aliquot pulpæ tamarindorum cum floribus cassiæ, nimirum addita drach. sem. pul. oculorum cancr. & scrup. sem. rad. contrayervæ ante tertium diem exhibere. Interdum verò solis clysteribus omnem purgationis indicationem securiùs explevimus.

[a] 1. *Aph.* 24.

[b] *In epid. anni* 1591. *cap.* 7.

Leviora cathartica probari usu.

II. Sed quoniam communis istius quoque febris causa fuit atmosphæræ miasma, naribus, ore, cuteque haustum, & Incolarum fluidis adglutinatum; igitur secundò, vesicantia maturè adhibita magnam opem

2. Vesicantia.

opem contulerunt ob rationes superiori capite adductas, de quibus, nè crambem hìc recoquamus, dicere supersedemus. Tertiò, china chinæ matutinis juribus, & aquis diaphoreticis infusa, non leve attulit emolumentum; quod tamen non adeò præsentaneum extitit, quemadmodum in tertianis perniciosis, in quibus, donec intermissio viget, lues aëris parte sui minima universo sanguini, maximâ verò (propter viarum impedimenta, quæ in corporibus malè affectis obtingunt) subsistit in osculis, & folliculis glandularum tum cutis, tum imi præsertim ventris: idcirco major perniciosi fermenti moles primarum viarum succis irretita specificum excipere, illiusque vim sentire facilè potest. Secus atque in continuis, quæ homines alioqui magìs robustos, & specie incolumes corripere solent, noxa aërea propter pervios galaxiæ, pulmonumque ductus liberè intrà vasa devolvitur, ac preparato quoquomodo sanguini associatur; quamobrem hujus febrifugi usu nec subitò, nec tam validè emendari potest; quia antequam ipsius chinæ vis ad subclaviam ascendat, succorum stomachi, atque intestinorum torturam subire debet, quibus non modicè perturbatur, atque invertitur. Utinam interdum vitium non concipiat: proficiebat nihilominus amarum hoc pharmacum, mediocri dosi exhibitum, quòd blandam quandam acrium, acidarumque particularum cum volatilibus mixtionem promoveret, vitiosique humores inductâ veluti coctione eam crasim, ac mobilitatem adipiscerentur, quâ opus est, ut ad loca salutarium abscessuum procliviùs devolvantur.

III. Deinde cùm in ejusmodi continuarum febrium specie pulsus essent validi, dolor, & calor Hæmorrhagia è naribus levamento fuit.

capitis urgerent, sæpe larga etiam sanguinis copia è naribus effluens non levem multis utilitatem attulit.

Cucurbitulæ, scarificatæ.

IV. Cucurbitulæ scarificatæ tam infernis artubus, quàm sub scapulis, & juxta occiput, atque, ubi cerebrum comate, delirioque obsidebatur, aliquibus profuerunt.

Sectio venarum jugularium cur adjumento fuerit.

V. Quintò, sectio venarum jugularium opem tulit; hæ siquidem venæ cùm sanguinem à sinubus duræ matris, ac propterea è penitioribus cerebri partibus referant, si aperiantur, ac sanguinem fundant, necessariò augent momentum motus recirculationis, quod opponitur è diametro momento adhæsionis, & moræ, quam idem sanguis intrà cerebrum sustinere, & comatosum morbum inferre cogitur. Multi pariter levati fuerunt persectâ in fronte venâ. Ex quibusvis enim locis, modò fuissent à scapulis, & collo sursum, venarum vulnera iis in casibus stipatum, nec liberè refluentem sanguinem, partim evacuando minuebant, partim ad motum promovendo, prohibebant, quò minùs intrà cranium pertinaciter subsistens certam, citamque mortem induceret.

Aliorum remediorum formulæ.

VI. Cæterùm emulsiones sem. card. sancti, melonum & cucurbitæ cùm stibio diaphoretico, nitro stibiato, ac præsertim margaritis, & smaragdis maximoperè utiles visæ fuerunt; Hyacinthina quoque, cardiaca, suaveolentia, & pretiosa, quæ dicuntur pharmaca, præter vim dulcificandi blandèque vivificandi, profuerunt etiam, quia sub gemmarum imagine, & odoris suavitate spem aliquam in credula plebe sustentant.

VII. At enim verò cùm tria potissimùm singularia mala, quæ apud Medicos nomine symptomatum

tum venire ſolent, tunc temporis tam ægris, quàm Curantibus crucem maximè figerent, ſcilicet ingens verminatio; ſuffocans parotis; & dyſenteria perniciosa; idcirco de iſtorum morborum medela ſingillatim tractare conſtituimus.

CAP. X.

De Remediis vermes necantibus.

NEmo ſanè, qui naturalem hiſtoriam vel modicè callet, neſcius eſt, vermes infiniti propemodum generis reperiri, rebuſque ferè omnibus, vegetabilibus potiſſimùm, & animalibus peculiares innaſci, atque innutriri: itaut non eadem pharmaca cunctis inſectis promiſcuè habeantur hoſtilia, quæ Græcè dicuntur anthelmintica: cùm vermes, qui in amaris nidificant, amaris etiam; qui verò in dulcibus, dulcibus quoque; qui in acidis, aut acribus, acidis pariter, acribuſque nutriri, non autem profligari, aut occîdi conſueverint: experientiâque compertum ſit peculiaria plerunque remedia certam vermium ſpeciem in fugam conjicere, atque interimere. Oleum duntaxat, & Mercurius omnia penitùs inſecta (modò ad illorum contactum venerint) indiſcriminatim fundunt, ac perimunt: oleum quidem: Nam cùm hæc animalcula non per unicam pulmonum tracheam, ſed per innumera bronchiorum foramina, in univerſum corporis ambitum aperta, reſpirent, ſtatim atque oleo merguntur, perire ſolent; ſcilicet quòd iis obſtructis, viâque aëri omnino interclusâ, vitales motus amittunt, qui ab aëre, tanquam à fluido apud viventes majoris uſus, magnam

Vermium infinitæ ſunt ſpecies, nec iiſdem remediis interimũtur.

Oleum, & Mercurius omnis generis vermes occidunt.

 partem

partem proficiſcuntur. Mercurius verò, cùm ſcateat corpuſculis perniciſſimi motus, ſimulque ſub parva mole ingentem metallicæ materiæ quantitatem contineat (unde mirè gravitare ſolet) non ſolùm facilè in tenella inſectorum viſcera, minimamque villorum texturam penetrat; ſed ſuffocat etiam, enervat, atque interimit.

Lumbrici inteſtinorum incolæ ſunt, ibique nutriuntur.

II. Verùm, ut propiùs ad humanos vermes accedamus, ſatìs jam conſtat lumbricos, de quibus ſermonem nunc inſtituimus, ita eſſe inteſtinorum incolas, ut eorundem intrà cellulas concipiant, deponantque ova, dulcibuſque chyloſo-lymphaticis ſuccis alantur, atque augeantur: quamobrem meritò Clinici ab ejuſmodi curationibus penitùs arcent dulcia, lactantia, iiſque ſimilia. E contrario autem, amara, acria, oleoſa, & mercurialia plurimùm laudant.

Sublimatum dulcificatum nonmodò non profuit, ſed & lethales attulit dyſenterias.

III. Sed quemadmodum ſæpiſſimè accidit, ut in peſtiferis conſtitutionibus Medicorum artes deludantur; ſimiliter in noſtra contigit epidemia, ut quam operam, ſtudiumque in profligandam vermium ſobolem, eorumque malignitatem cicurandam contulimus, plerunque perdiderimus: quia ſcilicet lumbrici non fuerunt ſolitarii, ſed cum febribus peſtiferis ipſi quoque maligni, atque peſtiferi. Idcirco ſublimatum dulcificatum, quod alioquin in communi verminatione ſpecificorum maximum eſſe ſolet, non tantùm nullum in noſtro caſu emolumentum, ſed lugendam planè perniciem attulit; dyſenterias enim omnino lethales acceleravit, iis nimirum ſalibus motum præbens, qui ſuapte natura proni erant ad erodendum: ſola infuſio mercurii vivi parata in aquis card. ſancti, & rutæ caprariæ ſi non profuiſſe, ſaltèm nihil nocuiſſe comperta eſt.

Quæ remedia non nocuerint, vel opem tulerint.

eſt. Tutiùs tamen anthelminticum fuit oleum de ſcorpionibus Matthioli tum ſimplex, tum chinæ chinæ, immo oleo amygdalorum dulcium admixtum. Clyſteres quoque ex jure, & lacte, additis guttulis ejuſdem olei Matthioli mortuos vermes per ſedem feliciter educebant; quo ſanè oleo, & guttulis ſpiritus citri ſi nares, atque umbilicus inungerentur, non levis utilitas ægrotantibus accedebat; contulerunt pariter terra ſigillata M. D. C. C. philoſoph. & pul. corallinæ cum ſucco rutæ caprariæ, vel decocto ſcordii addito c. cervi uſto.

Ubi viſcera vitiata fuerant, anthelmintica parum profuerunt.

IV. Illud vero candidè fateri cogimur, omnia planè verminecia (ſit denuo verbo venia) fuiſſe inutilia, ubi viſcera, atque inteſtina præſertim ex veneficis morſibus ſummam labem, & eroſionem contraxiſſent. Sed nè moremur ampliùs in parte hac, in qua plùs fortaſſe à peritis lectoribus intelligi, quàm à nobis ſcribi poterit.

C A P. XI.

De Parotidibus, earumque curatione.

Parotidum tumor infidū morbi genus.

INfidum planè morbi genus meritò cunctis iis, qui longo Iatricæ Artis experimento ſubacti ſunt, tumor ille habitus eſt, quem in glandulis parotidibus vix natum ſæpe ſæpius adultum repente in febricitantibus videmus. Nam, tametſi vitioſus in viſceribus, & canalibus humor per vim naturalium motionum fluxilis reddatur, tandemque totus fortè (in quo univerſa ferè critici decubitus ratio poſita eſt) ad enunciatas glandulas urgeatur; plerunque tamen in epidemicis febribus evenit, ut tanta ſit influentis ac ſubſiſtentis ad externum anguſtum-

que

que glandulæ locum maligni ſucci copia, ut non ſolum infarciat, impleatque ſanguinea, ac lymphatica illius vaſa cùm omnibus folliculis, atque excretoriis ductibus; verùm etiam ad vicinas quaquaverſum membranas, muſculos, adenaſque cogatur divertere; ac propterea abſceſſus, quâ viâ liberare primùm viſus fuerat, obruat deinde ſuffocet, & quàm citiſſimè perimat. Porrò facit hoc non quatenus nuda eſt, ſimplexque parotis, ſed quia deleterius humor, cùm ſalivale fluidum jam affecerit, & cohibuerit (ejuſmodi enim ægrotantes, cùm maximam jam aëriæ luis partem ore primùm exceperint, ac futurarum parotidum quaſi ſemina eas in glandulas recondiderint; multò priùs, quàm paroris erumpat, implacabili ſiti, aut certè linguâ aſperâ, & nigra laborare ſolent) facilè in refertas, oppletaſque parotidum glandulas totus ingredi prohibetur; atque idcirco per finitimos arteriarum carotidum ramos in circumpoſita, ſubjectaque membra minimo negotio urgeri, ac derivari conſuevit; videlicet in muſculos inferioris mandibulæ, præſertim verò maſſeteres, atque in ſuperincumbentes adenas. Ad glandulas pariter, & muſculos oſſis hyoidis, linguæ ac faucium; quas quidem partes lædi, apertis cadaveribus, evidenter deprehendimus. Unde congeries hæc tumorum partim vaſa ex cerebro reflua, partim laryngem, pharyngemque premendo, atque in ſuis motibus intercludendo, miſeros infirmos cùm inexplebili ſiti ocyſſimè jugulat, & interimit.

In Epidemicis febribus ægrotos plerumque ſuffocat.

Modus quo maligna parotis inducitur ab aëre.

Quomodo ingulat.

II. Accidiſſe etiam non nunquam obſervavimus, ut qui ab acutis, malignisque febribus, rupto foris, vel ſponte vel per artem ejuſmodi abſceſſu, crediti fuerant evaſiſſe, ob inductas poſtea internas ſup-

Sæpè rupto foris abſceſſu, interna quoque inducitur ſuppuratio, quę necat ægrotos.

suppurationes paulatim extabuerint. Etenim à Chirurgis in parotidibus id perpetuò animadvertitur, quod M. A. [a] Severinus gravissimus Auctor expertus admonuit. P*arotidas*, scilicet, *rarò qua parte extuberant, aperiri per sese, sed per viam obliqui ductus effundi*; addimus nos penetrare internè ad aures, in os, in fauces, atque in thoracem: nimirum ad eas partes, ad quas erodens humor novos cuniculos, quò minori vi solida resistunt, per inclinationem, aut pulsionem sibi effodere: ac propterea frequenter tum Medicos tum Chirurgos suâ de spe depulsos cernimus. Nam victo priori, eoque pestifero malo, ægros suos in alvi fluxum, purè symptomaticum, atque in tabem concessisse, tandemque mortem oppetiisse dolent.

[a] *De Nov. Abscess. cap. 15. pag. m. 80.*

Duorum ægrorum historia, qui ex parotidum suppuratione interierunt.

III. Placet idcirco meminisse duorum, qui cùm à curatis per externa suppurantia utcunque feliciter parotidibus in vado jam esse putarentur; uterque tamen alter empycus, alter ex mandibulæ carie, scorbuto, & alvi fluxu sublati fuerunt. In priori enim quoniam vicini, sed profundiores tumores ipsas parotides comitabantur; ideo in musculis ossis hyoidis, & in glandula thyroidea, varii quoque sinus juxta asperam arteriam intrò repentes (fortè etiam in pulmonibus) producti sunt; idcirco pus in thoracis cavitatem illapsum, collectumque fuit. In posteriori autem ægro, cùm per id temporis, quo parotis orta fuit, in tumorem etiam abierit adenosum illud corpus, quod replet cavitatem supra musculum masseterem, & à Iul. Cæsare [b] Arantio tanquam *sedes abscessuum, qui postremò in aures aperiuntur* consideratur; facilè in fluorem utrobique acta est sanies, atque illa quidem salivalem suum ductum; hæc verò vascula, quibus maxillæ

[b] *Lib. 1. obs. anat. cap. 29. & lib. de tumor. cap. 29.*

xillæ articulatio obliniri solet, corrodere cœperunt: qua de re tum ulcera in ore, tum caries iis in ossibus paulatim extiterunt; corruptâque indè salivâ, scorbutus, diarrhœa, ac tabes, quæ mortem denique arcessivit, suppullularunt. Hoc ipsum verosimile est olim accidisse duobus Ægrotantibus ab[*c*]Hippocrate memoratis *Cratistonactæ* nimirum, & *Pictoris Ancillæ*, qui propter ipsam parotidum suppurationem mortui narrantur; & ut rectè admonet in Commentario Vallesius, *facto majori abscessu, quàm ut ferri posset, & lethaliter quibusdam particulis computrescentibus*.

[c] *Pr. epid. sect. 3. apud Vallef. text. 35.*

Cur ii, quibus in Romana Epidemia parotides eruperunt, decesserint.

IV. Sed nè ad Romanæ epidemiæ fidem veritas historiæ usquam desideretur, candidè fatemur tunc temporis plerosque, quibus parotides eruperunt, interiisse: nimirum quia illæ non erant, ut appellantur, criticæ, sed symptomaticæ; quippe quæ per augmentum morbi cum urinis aqueis, & frigidis sudoribus apparentes brevì jugulabant: id quod magnus etiam Hippocrates animadvertit in [*d*] Coacis; inquiens *In parotidibus urinæ citò, & paulisper modificatæ pestiferæ, & quæ hujusmodi est refrigeratio pessima*. Significatur enim factam fuisse permutationem motus pravorum humorum in deterius, hoc est malignum crassamentum, quod priùs subjugales urinas reddebat; inductâ deinceps in renali cribro, vel irritatione, vel obstructione, non ampliùs excipi, trajicique per tubulos in ureteres, sed inter circulandum per arterias, partim ad caput, partim ad corporis peripheriam subsistere, atque utrobique capillaribus vasis, tanquam impedimentum recirculanti sanguini adhærere; ac propterea malignus fluor, quemadmodum per externas carotides projectus in parotidibus finitimisque locis restagnat;

[d] *Juxta Dureti division. lib. 2. text. 7.*

ita

ita quoque in ſubcutaneis venis (ubi cæteroquin lentiſſimè circuit) congelatur, lethiferumque frigus, ac ſudorem inducit; nimirum quia latex ſanguinis à reliquarum particularum conſortio ſejunctus per naturalem membranarum, ac muſculorum concidentiam, & contractionem ab univerſæ cutis ſpiraculis frigidi ſudoris ſpecie extrudi ſolet.

V. Sed cùm nihil in morborum eventibus adeò rarum, ac perdifficile excogitari poſſit, quod aliquando non contingat; fuerunt nonnulli in tanta noſtrorum ægrorum frequentia, qui apparentibus quanquam parotidibus convaluerunt, ſcilicet morbificis humoribus vel converſis rurſum ad vias urinæ, eamque craſſo ſedimento ſaturantibus, vel tranſductis ad glandulas inteſtinorum; unde dyſentericus, ſed criticus fluor exoriebatur. Id ipſum ſanè accidiſſe in quadã à ſe viſa conſtitutione narrat [e] Hippocrates. *Quæ circa aures*, inquit, *in febribus erumpebant tubercula cum dolore, quibuſdam, deficiente judicatoriè febre, neque ſedantur, neque ſuppurant. Hæc diarrhœa bilioſa, aut dyſenteria, aut craſſarum urinarum ſubſidentia ſolvit; ut Hermippo Clazomenio*, cujus hiſtoriam tradit Ægrot. X. ejuſdem conſtitutionis. Quamobrem Medicos cautos eſſe oportet in ſiſtendis alvi fluoribus, qui parotidibus ſuperveniunt. Narrat Ballonius Epid. 1. pag. 7. de quodam Empirico, *qui repreſsâ ventris profuſione hominem parotide laborantem necavit*.

Cur nonnulli contra convaluerint.

[e] 1. *Epid. Conſt. temp.* 3.

VI. Fuerunt quoque, ſed omnium rariſſimi, quibus uſtio mirè profuit. Hi autem fuere, quorum morbidus humor fortè fortuna tum copiâ minor, tum malignitate lenior, externas ſolùm aures, non verò internas etiam faucium glandulas obſederat. Neque porrò *Hippotomus Palamida*, quem

Pauciſſimi, quibus uſtæ parotides ſunt, evaſerunt.

Hiſtoria Hippotomi Palamidæ.

[f] 5. *Epid.n.16.* quem Magnus[*f*]Hippocrates commemorat *vixisse ustum*, *&* *purgatum*, atque unde posteritas exemplum urendi parotides derivavit; malignâ, vel pestilenti febri vexatus fuit: sed ei, cætera sano, *supervenit parotis, postquam vulnus accepisset in fronte.* Quare illius tumor, vel morbus, vel symptoma nuncupandus erat, & ad externi decubitus naturam referendus, atque ita tractandus, ut quàm citissimè per ignem suppuraret. Sed hæc adeò sunt incerta in variis epidemiis, atque etiam in diversis tum locorum, tum corporum temperamentis, ut nihil certò futurum de parotidibus pronunciare possit Clinicus; nisi cùm præsens fuerit, omniaque signa agitaverit, atque perpenderit.

Ignis quando parotidibus admonendus.

VII. Itaque multò magìs nullâ expectatâ suppuratione, ignitum ferrum admovendum videtur parotidibus apud malignè febrientes, quotiescunque aut critico, aut saltèm semicritico modo erumpunt: hoc est cùm humor glandulas duntaxat externas occupat, ac tumefacit; nec verendum sit, nè major humoris copia jam interna faucium obsederit. Hoc sanè remedii genus commendant in malignis parotidibus gravissimi viri, Franciscus Vallesius in Com. lib.6. epid. num.16., & lib.7. num.92., Th. Grossius in Com. de febr. ac potissimùm M. Aurelius Severinus Chirurgorum doctissimus de offic. Chirurg., & de abscessu critico cap. 31. ubi agit ex professo de Parotide malignâ, quam *non solùm urendam*, *sed cunctantem in exitu*, *affixâ cucurbitulâ alliciendam suadet*.

Qui contra admoto igne interierint.

VIII. Contra verò sæpe vidimus in nostra epidemia iis, quos parotides cum magna internarum ad fauces partium tumefactione corripiebant, interitum ab ustione fuisse acceleratum: quia scilicet in-

ducta fuit repentina corrugatio in succutaneo parotidibus superextenso musculo, venisque ac nervis illis; unde citiùs liquidorum intrò refluxus, & suffocatio inferebatur, quàm inducta per ignem eschara decidere, atque indè maligni humoris effluxum posset promovere.

IX. Dolet autem, tunc temporis à nobis illud non fuisse tentatum malignarum parotidum remedium, quod Clarissimus [g] Riverius laudat tanquam à se in Monspeliensi Epidemia feliciter expertum, scilicet *sanguinis missionem non semel, sed sæpe etiam, parcè tamen repetitam*: ad quod fortè inveniendum præsidium hic Auctor excitatus fuit ab Hippocrate, qui in Prorrh. animadvertit *eos non mori, quibus tumore circa aures maximè ex acutis febribus oborto, sanguis è naribus fluit*. At enim verò terruit me, aliosque, quòd in ejusmodi tertianis perniciosis certam apud nos perniciem afferebat Phlebotomi lanceola. Huc accedit, quòd in Monspeliensi constitutione nulla fit mentio de Paludum effluviis, neque de veneno per vermium morsus fluidis communicato, quæ nostrâ in epidemia compertissima habuimus. Candidè tamen fatemur, si res adhuc esset integra, in continuis potissimùm febribus à nobis incertam à phlebotomiâ spem certæ desperationi fore anteponendam: præsertim cùm à Pisaurensibus Medicis in constitutione febrium eâ in Civitate per annos MDCCIX. usque ad MDCCXI. ex palustri labe grassantium salvatellæ, aut saphenæ sectiones ad parotidum curationem feliciter fuisse tentatas, postea resciverimus. Vide epid. 4. & cap. 5. §. In progressu.

Cur sanguinis missio tentata nō fuerit.

[g] *De feb. tit. de febr. pestilen.*

X. Superest nunc coronidis loco subjicere quosdam Chirurgos curandarum parotidum methodum

An spiritu vini parotides tractari debeant.

dum solere ad compendium conferre: admoto scilicet statim tumoribus vini spiritu, nè ad suppurationem vergant, neve affecta pars cataplasmatibus gravetur, fasciisque prematur: E re namque futurum magis putant, ut subtiliores influentis humoris particulæ addito volatilis spiritus calcari ad perspirationem, crassiores verò ad refluxum promoveantur, quàm ut per suppurationem crescat influxus, & cætera, quæ subsequi solent, mala excitentur.

Quando is tutò adhibetur.

At enim verò quemadmodum non diffitemur parotides, quæ in benignis febribus pallidæ, ac veluti flatulento liquido tumentes erumpunt, quæque Græcis ad Physemata referuntur,& vel per alvi,aut urinæ vias derivari solent, ejusmodi methodo tractari tutissimè posse; ita inficiari minimè debemus sæpe sæpiùs observatum, ubi parotides malignarum febrium critici sunt decubitus, illas longè deteriùs hoc remedii genere habuisse. Eousque Hippocratis oraculum nostris mentibus semper obversetur oportet: nimirum à Medicis *non multa, sed opportuna præstanda esse*.

Ubi periculosus.

C A P. XII.

De duplici dysenteria, quæ in Castrensi Romana febri fuit animadversa.

Duplex dysenteriæ species.

DYsenteria quandoque per se peculiarem intestinorum morbum constituit, nonunquam succedit alteri morbo ob ejusdem causæ ab uno in alium locum translationem, quam Latini decubitum, Græci verò dicunt metastasim. Jam verò dysenteria nostros apud ægros utroque modo spectanda occurrit. Nam cùm hujusmodi ægritudo sit exesio

Utraq; in Romana Epidemia est observata.

ſio internæ tunicæ,& glandularum inteſtinalium,per quas ichores,mucus, ſanguis, atque ut Hippocrates in Coacis admonuit,non rarò etiam purulenta,& puriformia cum dolore egeruntur ; primùm exeſio iſta crebrò in Romana Epidemia per morbi augmentum à vermium morſibus excitabatur.Quamobrem pravi ſucci ad ſolutum locum confluentes ægritudinem geminare ſolebant ; quo certè in caſu (qui frequentiſſimus erat) ſemper dyſenteria mortale malum, & ſignum habitum eſt : idque clariùs poſtea cadaverum diſſectiones oſtenderunt,quibus perſpicuum fuit, inteſtinorum gangrænam, quæ à malignis humoribus fovebatur, ab inſectorum ictibus fuiſſe acceleratam. Altera ſimiliter dyſenteriæ ſpecies, quæ per translationem febrilis cauſæ à ſanguine, ac viſceribus ad inteſtina producitur, per id temporis obſervata eſt, de qua in præſenti tanquam de criſi principalis morbi paulò fuſiùs agere conſtituimus.

Quid in cadaveribus animadverſum.

II. Itaque, cùm Medicorum præſertim ſit veritatis inveſtigatio, quippe quæ ad hominum vitam regendam, conſervandamque mentes dirigit, atque illuſtrat ; illud hìc repetendum eſt, quod cap. 5. à nobis indicatum fuit, ſcilicet aliquos in tanta noſtrorum funerum frequentia ab imminenti fato per dyſenteriam, evaneſcentibus ſenſim comate, ac parotidibus, fuiſſe ſervatos. Conſentaneum igitur rationi eſt credere, lymphicum humorem, qui exoticis ſalibus imbutus ſubſiſtendo priùs tam in cerebro, quàm in parotidibus, memorata mala moliebatur, per venas in gyrum rediiſſe ; tandemque ſecretum partim per externas inteſtinorum glandulas, hepatis nempe, ac pancreatis, partìm per internas, coli videlicet, rectique adenas, tenuiſſimam earundem membranarum texturam corrodere,

Cur dyſenterico fluxu aliqui ſervati ſint.

rodere, ac dyſentericum fluxum inducere potuiſſe.

Methodus curandi hujuſce ſymptomatis ſeu decubitus.

III. Sed quoniam in malignis conſtitutionibus ipſi morbi complicari ſæpe ſolent; idcirco factum non raro deprehendimus, ut, cùm ſalutaris ad inteſtina decubitus inchoaretur, nunc fractis nimiùm viribus; modò accedente deleterio vermium morſu, aut etiam intempeſtivâ medelâ, ægri decederent. Opportunum itaque erit methodum curandi tradere hujus vel ſymptomatis, vel decubitus, vel abſceſſus, ut ut appellare velimus: poſſumus enim quomodolibet.

Quænam remedia minùs profuerint, aut vitāda ſint.

IV. At verò dicamus primùm quæ minùs contulerunt, immo quæ in ſubitis iis caſibus vitanda erant; quanquam ſtatim parum in Arte peritis eadem certò profutura viderentur. Hæc autem fuerunt diaphoretica, & opiata. Nam, cùm hæc dyſenteria excitaretur à natura quatenus craſſos, erodenteſque humores à circumferentia ad centrum deducebat; cùmque iidem humores copiâ etiam redundarent, nullo modo erant retinendi, rurſumque ad præcordia, cerebrum, & peripheriam per ſudorifica propellendi; ſed omnis linquenda critico motui libertas, donec diminuta, depulſaque eſſet major morbidi ſucci moles. Adeò verum eſt, quod peculiari ſchediaſmate nos demonſtrandum ſuſcipimus, *haud quaquam omnes morbos eſſe curandos.*

Quæ contra utiliter adhibita fuerint.

V. Medela deinde verè opportuna hiſce in caſibus mitis tantùm, & blanda fuit; ſcilicet quæ indicationibus ſatisfaciebat demulcendi ſales acres, laxandi irritatas, tenſaſque vias, tandemque partim detergendi, partim tuendi exeſa loca. Propterea ſub dyſenteriæ initium identidem per os exhibebantur cum emolumento cochlearia ol. amygd. dul. recent. extracti; oleum enim cum aqua agitatum etiam

etiam apud C.[*a*]Celſum laudatur in peſtilentialibus febribus; atque in ipſis dyſenteriis proponitur à Sennerto. Cryſtallus etiam montana, nec non Smaragdus orient. cum granis aliquot terræ ſigillatæ M.D. opitulabantur. Clyſteres quoque commodè injecti fuerunt ex jure, incoctis hordeo, atque hædino, aut vervecino omento, additiſque ol. amygd. dulc. unciis, & guttul. ol. Matthiol. Utilitatem aliquibus etiam attulerunt clyſmata ex jure, & aqua Tectucciana. Poſtremò, nimirum cùm non tantùm febris, ſed & ipſa cerebri ſymptomata remiſiſſe comperiebantur, contulerunt leviter adſtringentia, & paregorica; videlicet parum Theriacæ recent., vel quod melius, Diaſcordii Fracaſtorii. Sic data tempore proſunt, etiam in morbis, *quum alter*, ut ajebat [*b*] Hippocrates, *alteri ſuccedit*, *& plerunque occidit*.

[a] *Lib. 3. cap. 7.*

[b] *Lib. de affect.*

E X I T U S

Romanæ Epidemiæ ſub initium hyemis.

CUm ex Vaticanis hortis aquæ per æſtatem, quod conſilium dederamus, in Arcis foſſam ad emendanda paluſtria inquinamenta, non fuiſſent derivatæ; peropportunè quidem naturæ beneficio contigit, ut poſt idus Octobris cœleſtes aquæ effuſiſſimè deciderent, eæque, ut ſunt puræ atque incorruptæ, vitioſas, corruptas, ac terreſtres paulatim diluendo, ac temperando malignam aëris labem corrigerent.

Aquæ pluviæ cœnoſas emendarunt.

Flantibus verò paulò poſt borealibus ventis, tum quæ per aëra diſperſæ, tum quæ ſupra ſtagnantes latices emerſerant miaſmata, difflata ſunt. Atque

Boreas ipſam atmoſphæram penitùs abſterſit.

que indè malorum fomes, ac semina partim compressa, partim eversa fuerunt. Hyeme deinceps adulta, penitùs deleta sunt, apertis nimirum quæ ad Tiberim hiant cloacarum ostiis, nec non scrobibus fossisque pratorum penitùs expurgatis.

Quæ mala sub hyemem successerint.

Quod autem ad morborum indolem spectat succedentibus temporum vicibus, malignæ febres in chronicas concesserunt, quartanas nimirum, & lentas cum viscerum obstructionibus, quas sola cœli mutatio celeriùs omni arte profligavit: quod sanè in cæteris diuturnis morbis usu venire solet; unde edocti sumus *cœlum fugere, quod fecit malum*.

SE-

SECUNDA
EPIDEMIA

Castrensium Febrium, quæ per aliquot annos usquead MDCCV. in Urbe Veteri grassatæ sunt propter vicinitatem stagnorum, in quibus linum, & cannabis macerabantur.

CAPUT PRIMUM.

Urbis Veteris descriptio, & situs.

Mons est in Etruria Peliæ nomine, cui subjecta ferax pariter, atque amœna planities quinque passuum milliaribus in longitudinem, ac duobus ferè in latitudinem explicatur; eaque compluribus undique collibus, disparis tamen altitudinis, circumscripta est. Hos inter tofaceus quidam tumulus ejusdem planè fastigii orientem inter, atque austrum assurgit; productoque dorso ad orientem solem per tria milliaria procurrit.

II. In istius collis vertice subsidentibus paulùm lateribus primi ejus Urbis conditores tum Domos tum elatiora quædam Fana sinè ullis quidem muris (quoniam prærupti collis altitudo, & civium fides, ac virtus pro mœnibus futura erat) excitarunt, appellaruntque locum Herbanum, donec posteri, nova gestientes imponere nomina rebus, idem Oppidum, nunc temporis attributum Provinciæ Patrimonii Sancti Petri, Urbem Veterem vocitarunt, hujusmodi certè nomenclaturâ illius vetustatem collaudantes. Egregias autem hujus Urbis dotes, quippe historiis jam celebratas reticemus; illud tamen à Procopio minimè prætermissum hìc silentio obvolvere non possumus, scilicet Urbem Veterem aliquot Pontifices, magnosque Etruriæ Viros, dum Barbarorum excursionibus vexaretur Italia, diu tutos, incolumesque servasse, ut propterea amplissima semper ab aliis, multò verò maxima à Regnante Summo Pontifice acceperit beneficia, ad quæ procul du-

Situs Urbis Veteris, quæ olim dicta fuit Oropytum, sive Herbanum.

Clemens XI. Pont. Max. ejus Urbis Moderator fuit.

dubio deferenda non parum contulit, quòd Sanctissimus Pater, quum primùm Ecclesiasticam iniit Præfecturam, ab Innocentio XI. ejus Urbis Moderator, & Gubernator designatus, indè summam nominis claritatem sibi paraverit, ac susceptam in eos Cives benevolentiam retinuerit.

Urbis divisio bipartita.

III. Urbs igitur Vetus, quum in longitudinem protendatur, ac paulò elatior in medio sit, ovatam speciem bellè repræsentat, cujus quæ pars ad occidentem vergit, vulgò *Cavea*; quæ verò spectat ad orientem, duplo quidem major, *Postierla* nuncupatur: hanc verò Caveâ magis apricam salubremque, non tantùm oculus ejusmodi rerum speculator, ac judex, quantùm dissimiles Incolarum mores, variæque corporum affectiones indicio sunt.

Quibus Ventis Urbs perflari soleat.

IV. Ventis quoque omnibus objectus est collis, & primùm aquilonibus, qui nullo propinquorum montium jugo refracti, ex Peliæ latere in subjectas valles, ac tumulos vehementissimi incidere solent: deinde etiam ex occidente, atque ex oriente nascentibus, qui licet non parum à circumjectis collibus retundantur, cum impetu tamen illati undique vias Urbis, & vicos liberè pervagantur; ita scilicet, ut pars ad orientem solem posita venientibus indidem ventis, quæ contra, ex occidente perflari consueverit. Austri denique adeò frequenter ibidem sæviunt, ut in eam Urbem veluti ad destinatum locum ferri videantur. Cæterùm, quamvis eadem vel in arduo monte constituta, nullos omnino fontes habeat, salubribus tamen cisternarum aquis, quà publicis quà privatis abundat; potissimùm verò ex altissimo [a] puteo omnes aquari possunt, ad quem in tofo cavandum, construendumque priscos Cives frequentium obsidionum necessitas

De Urbis puteis ac cisternis.

tas

tas coëgit. Hic quidem instructus est cochlea, quæ latissima quum sit, atque ad planum illud depressa pertingat) quod subjecto amni respondet ad libellam, facilem jumentis etiam aditum præbet, ut ad jugem aquam illinc hauriendam possint descendere. Quapropter hic puteus elegantioribus Italiæ opificiis jurè ac meritò vel apud celeberrimos [a] Architecturæ scriptores accensetur.

[a] *Vide in practica Vignolæ cōmentariis illustrata ab Ignatio Danti pag. m. 143. elegantissimam hujus putei iconem.*

De fluvio Pallia Vrbem præterfluente.

V. Urbs insuper Vetus fluvii amœnitate gaudet; nam ab Amianis Montibus Pallia delabitur, qui suas, aliorumque torrentium aquas in subjectam vallem devolvit, eumque pressiori alveo, placidiorique cursu meantem, non procul indè Clanis irrumpit (aquarum olim, quam nunc temporis copiâ major; navigia enim sustinebat) brevì tamen spumâ demissâ nomen amittit: ita ut Pallia crebris rivulis planitiem Urbi circumpositam distinguentibus, collesque rigantibus acceptis, majori vi, ac mole influat in Tiberim. Ex proximis verò fonticulis, quos Pallia flumen absorbet, prætereundi minimè sunt, qui ex Urbevetani tofi radicibus hinc illinc scaturientes, pingui, quo saturantur, limo circumjacentibus agris fœcunditatem largiuntur.

Fons aquæ salsæ magni usus ad morbos complures.

VI. Hos inter præcipuâ animadversione dignus est ille, qui orientem spectans salsedinem quandā præsefert, ac thermalium instar liberaliter haustus, alvum, tametsi nullo præmisso dejectorio, benignè solvit, & laxat; adeò ut Medici tum ad abstergenda apud dysentericos intestinorum ulcuscula, tum ad depellendas plerunque hystericas, nephriticasque affectiones, hanc aquam; quippe Tectuccianæ non absimilem, feliciter soleant propinare.

De aëris salubritate.

VII. De aëris verò salubritate tantam fidem facit Jo: Villan. [b] ut quondam apud Romanos honestum in

[b] *Cronic. lib. 1. Et Leand. Alb. descriz. d'Ital.*

in præmium militibus de Republica benemeritis cessisse referat; cujus veritatis gravissimum argumentum nostris quoque temporibus præbet senum, ac decrepitorum Civium numerus haud exiguus, quem ipse meis oculis vidi; cùm puerilem illic ætatem salubriter exegerim.

CAP. II.

Causæ grassantis per æstatem multis ab hinc annis Epidemiæ.

Cannabis maceratio aëra vitiat.

Quanquam verò Urbevetanus aër suâpte naturâ salubribus adnumerandus sit, nihilominus propter cannabis præcipuè macerationem, quæ multis ab hinc annis propiùs illam Urbem, quàm olim, fieri cœpta fuit, ab Augusti principio ad exactum usque Septembrem adeò infestus evasit, ut per ea tempora multos Cives & læserit, & perdiderit. Cannabis enim, quũ apud omnes gentes magno in usu, pretioque habeatur, incitamento semper fuit Urbevetanis tum Civibus, tum colonis; ut horrea sua hujusmodi mercaturâ avidiùs instruerent, quam deinde, ut à cognatis quisquiliis faciliùs citiùsque vindicare possent, suo quisque in suburbano fundo cis fluviũ, & prope Urbem foveas (quas vulgus *Vorgas* dicit) ad id accommodatas majori sensim numero excavare, inque eas, derivatâ ex flumine aquâ, cannabem in fasciculos collectam simul ad putrescendum relinquere cœperunt. Etenim quum superioribus annis trans fluvium Palliam duntaxat, longiùs ab Urbe, nimirum certis quibusdam locis, atque interjectis plerunque arboribus, ejusmodi scrobes pararentur, vel nulla, vel celeriùs dissipanda maligna effluvia ad Urbem poterant pervenire·postea verò primùm villicorum, mox etiam

Stagna, seu vorghæ propiùs Urbem extrui cœptæ sunt.

etiam Dominorum avaritiâ eò ventum fuit, ut juxta ipsas Urbis radices multitudo fossarum ad hunc usũ effoderentur; quibus factũ est, ut dum homines brevitati itineris, & suo quisque compendio studerent, minimè animadverterint se ipsos in vitæ periculum conjecisse; quum hinc minimo negotio noxii vapores nullâ ex parte refracti intrà eam præcipuè Urbis Veteris regionem deferrentur, quæ excipiendis halitibus pronior, & vicinior erat.

II. Huc accedunt Urbanarũ viarum quisquiliæ, gravesque mactatarum pecudum sordes, quæ tunc tẽporis obstructâ veteri cloaca, elui prohibebantur; ac teterrimus proinde odor quoquoversus effundebatur, aëremque contemerabat; quinimò aquæ etiã, quibus Cives utuntur, graveolebant, cùm nonnullæ cisternæ vermibus scaterent. His profectò de causis plerunque ab Augusti Kalendis per totum Septembrem, & ampliùs perniciosæ, quæ propter comites perpetuò vermes, verminosæ vulgò appellantur, multis ab hinc annis febres cooriebantur, quæque sexcentos circiter illorum Civium singulis æstatibus de medio tollere solebant. Superstites præterea mœstique Cives optimorum etiam Medicorum suâ in Patriâ defectũ accusabant: diminuto enim stipendio minùs sanè peritos obscuriorisque nominis, quàm antea conduci assueverant; quamobrem ægrorum curationes minùs diligenter, ac imperitè, quod forsan à veritate alienum erat, fieri censebant. Has porrò causas omnes è Civibus nonnulli per supplicem libellum SS. Patri CLEMENTI XI. exposuerunt.

Quænam aliæ fuerint hujusce corruptionis causæ.

CAP.

C A P. III.

Natura, Symptomata, & Medela epidemicarum febrium exponuntur.

AB iis autem, qui per ea tempora apud Urbevetanos Medicinam faciebant, doctissimis quidem viris, qualitates, atque indoles vulgatarum illic febrium accepimus. Nàm, licèt pro peculiari corporum apparatu, atque idiosyncrasia (ut ferè contingit) diversæ plerunque indolis nascerentur, sub duplici tamen specie majoris perspicuitatis gratiâ contineri posse videbantur. Etenim aliæ intermittentium, aliæ verò continuarum malignarum indolem ab initio referebant.

Epidemicæ febres aut intermittentes, aut continuæ.

II. Febres intermittentes tertianarum more, vel quotidie, vel alternis solùm diebus cum frigoris horrore invadebant, simulque copiosissimo sudore minimè dubiam primis diebus intermissionem mentiebantur; postea tamen doloso incremento circa septimum in continuas versæ, mortis periculum plerisque intentabant. Hasce autem ab initio biliosi vomitus, vel alvi resolutio; capitis, & lumborum dolores; cardialgiæ; hypochondriorum contentio, & quandoque tormina comitabantur: certa demum latentium vermium indicia. Deinde tametsi eundem ab exortu tenorem penè servarent; leniori tamen calore augebantur, & pauco, aut nullo sudore declinabant, tantamque spiritibus perniciem afferre sueverant, ut quinto, aut septimo die, hoc est tertio, vel quarto paroxysmo, præcedenti nondum expleto, ægri omnino algidi evaderent;

Quales sint febres intermittentes.

derent; febribus videlicet in Lypiriæ naturam transeuntibus.

III. In iis autem curandis præsens periculum ex Phlebotomi lanceola vel apud ipsos plethoricos impendebat; venæ autem sectioni tutissimè subrogabantur cucurbitulæ, frictiones, ac potissimùm vesicantia. Contra verò si quando sub morbi, principium lenem vomitum, aut purgationem, excitare Clinicus potuisset, plerunque res erat in vado. At enim verò in ipso incremento tutiùs erat clysteres injicere, & juscula incoctis herbis sale partim volatili, partim subacido aspersis exhibere; in statu subinde utiliora diaphoretica, & alexipharmaca, ac tandē in declinatione à quovis purgante abstinere opus erat, quoniam ægri in eundem certè morbum recidebant, ac non raro vitam cum morte commutabant.

Quâ ratione curandę.

IV. Febres verò continuas, vulgò malignas pestilentiales, graviora quidem, ac deteriora sequebantur incommoda; nam, cùm raræ singulis diebus remitterent, reliquæ (quæ omnium periculosissimæ) alternis recrudescebant: iisdem porrò præludebat rigor, quem magni æstus, inquietudo, membrorum jactationes, horrendæ lipothymiæ, sitis immodica, linguæ ariditas, deliria, tandemque agrypniæ, hoc est immanes vigiliæ excipiebant; vigiliæ tamen minoris erant periculi, quàm vertigines, & soporosi affectus, qui ad apoplexias, vel convulsiones iter brevissimè aperiebant.

Cujusmodi sint continuæ.

V. In eo rerum statu sanguinis missio, quemadmodum in gravidis mulieribus perraro optatum non habuit eventum, ita longè aliter sæpe contigit in viris, & mulierculis non prægantibus. In utroque sexu ubi recrementorum saburra in primis viis fuisset observata, ab initio lenis vomitus, aut blandè

Earundem curatio.

De Nox. Palud. effl. Lib.2. Ii sol-

ſolvens medicamen, veluti in incremento ſub-acida-nitrata proficere non rarò deprehendebantur; iiſdem tamen acidis, nonniſi magnâ cautione utendum erat: nam ſanguis ſubſidente fervore, facillimè per metaſtaſim, ut ajunt, in capite remorabatur. Contra verò diaphoretica hanc ob cauſam apertiſſimè habebantur ſuſpecta, quòd nimio certè illato fluidis motu, recrementa per carotides in cerebrum, mox ibidem cohibenda, urgere ſolebant; ac propterea cucurbitulæ tantùm, & veſicantia tutiſſimè adhiberi poterant.

Quænam ex iis periculoſiores fuerint.

VI. Ex iiſdem autem febribus, quæ inſolitam inquietem, cordis oppreſſionem, ſitim inexplebilem, deliria, atque artuum dolores modò certos, modò incertos, tandemque horrificam nervorum convulſionem, vel ſoporem afferebant, ad exitium præ cæteris properabant; tametſi illas comitarentur (quoniam omnino ſymptomaticæ) bilioſæ dejectiones; urinæ verò nunc claræ, nunc turbidæ; pulſus nunquam non debilis, & inæqualis; ſudores ſæpeſæpius frigidi, & graveolentes; immò verò livida exanthemata, & vibices, nec ſecus parotides, quibus ægri jugulabantur, erumpebant. Hæc interim ſymptomatum ſyndrome unâ eâdemque methodo tractari non poterat. Illud ſolùm cunctis ægrotantibus utiliſſimum novimus, exhibuiſſe ſcilicet blandum ſub initia dejectorium, ac victum pro tempore moderatum, additis juribus ex ſoncho, & C. Cervi; Confectionibus Hyacinthi, & Alchermes; Diaſcordio Fracaſtorii, & ſimilibus, quæ ad maligni fermenti mitigationem, expulſionemque plurimùm conducere exiſtimantur.

CAP.

C A P. IV.

Ætiologia hujuſmodi febrium breviter expenditur.

SI quis in hac attingenda Ætiologia omnis ambiguitatis caliginem vitare cupiat, animadvertat primùm oportet, humana corpora modò in hypochondriis, aliiſque per viſcera artuſque diſpoſitis glandulis, modò in univerſa ſanguinis maſſa talem, tantamque morbidorum humorum copiam ex longo collectam retinere poſſe, ut procul etiam quavis epidemia identidem vel continuâ, vel intermittente, immò etiam malignâ, & peſtiferâ febri corripiantur: deinde autem animo perpendat, apud [*a*] Hippocratem morbos in iis corporis partibus ſtatui, atque firmari, quæ anteâ plus minùs laboraverint. Cùm igitur in epidemia ægrotantes licèt ab una eâdemque externa cauſa, ſcilicet ab effluviis potiſſimùm cannabinis, non unâ tamen, eâdemque febri divexarentur, id ſanè diverſæ corporum temperationi, aut humorum copiæ, aut præcedentibus viſcerum affectionibus tribuendum. Nam nonnulli in imo ſolùm ventre, reliqui verò etiam in ſanguine, atque in cerebro morbida recrementa collecta retinebant. Idcirco iis, quibus hypochondria pridem erant affecta, paluſtria miaſmata tertianas primùm pernicioſas excitabant: ſecus verò illos, qui certo aliquo ſanguinis vitio, ac præſertim plethora, & ob quancunque cauſam à capite priùs laborabant, acuta ſtatim, continuaque febris occupabat, cui ſubinde graviora nervorum ſymptomata,

Quænam ſit febrium cauſa.

[b] 4. *Aphor.* 33. Morbos affectis partibus hærere.

Unde febrium diſſimilitudo.

mata, ſcilicet vigiliæ, convulſiones, vel graviſſimus ſopor adjungebantur: perpetuò tamen comitibus lumbricis, quia inter effluvia ex paluſtri ſolo surſum elata, organicæ etiam inſectorum partes, ovula nimirum vagabantur, cibiſque, & potibus admixta vel nativum lumbricorum ſeminarium in ægrotis ſaginabant, vel de integro producebant.

II. Neque autem hìc locus eſſe videtur in omnia utriuſque febrium generis ſymptomata ſedulò inquirendi, tum quia de re jam præterita, & procul à noſtris oculis poſita judicaremus; tum vel maximè quia ſuperfluum putamus ejuſmodi laborem, ac ſtudium iterare, quod alibi forſitan operoſiùs, ac præſertim ubi de Romana Epidemia præſtitimus. Quare humaniſſimos Lectores à ſupervacanea nunc moleſtia liberamus, in ſpem erecti pergratum iis fore, ſi, quæ ab Optimo Principe, ut labis hujus cauſæ ab Urbevetanis Civibus amoverentur, fuerint peracta, narravero.

CON-

CONSILIUM
EXHIBITUM
SANCTISSIMO PATRI
Ad avertendam Epidemicam luem Urbe Veteri sævientem.

CAP. V.

BEATISSIME PATER.

SI quid nobis, Sanctissime Pater, in hac vita cæteris præoptandum, atque ardentissimè fuerit expetendum, primo sanè loco diuturnam incolumitatem, ac prosperam valetudinem censeo numerandas. Enimvero cùm à Deo hominum generi vita tanquam præstantissimum munus tributa sit, eam ipsam jam indè ab initio insita quædam in animis nostris vivendi cupiditas consecuta est: itaut omnes naturâ ipsâ, sinè Doctore, Magistrâ, summo studio appetamus ea, quæ nobis salutis consecutionem allatura confidimus; & è contrario à nobis illa, quàm maximè possumus, repellamus, quæ doloris, aut interitus successionem efficere consueverunt.

Nihil bonâ valetudine præstabilius.

II. Quamobrem, quemadmodum homines fortunas suas, atque adeò vitam ipsam in Principum fidem, potestatemque permiserunt, ita suæ incolumi-

Incolumitatis subjectorum curâ Principibus gerenda.

lumitatis curam, providentiamque eorum sapientiæ, atque consilio non commisisse modò, verùm etiam commendasse videntur. Nullum ergo, Sanctissime Pater, singularis tuæ in subjectos Tibi populos benignitatis, humanitatisque præclarius argumentum præbueris, quàm cùm creditæ Tibi eorum saluti studiosissimè prospiciendo, ab omni non solùm periculo præstas immunes; verùm metu quoque, ac suspicione liberos, & solutos. Et sanè, cùm eam in rem ita curas omnes, cogitationesque intentas habeas; ut, inter maximas molestiarum moles, atque operosissima negotia, quibus perpetuò distineris, id unum profectò agere videaris, hanc mihi provinciam demandasti, ut quantâ maximâ possem diligentiâ grassantium Urbe Veteri morborum naturam, & causas investigarem, eosque præsentibus actutum remediis coërcerem. Nihil enim Tibi erat antiquius, quàm ut primo quoque tempore Civitatem illam, ad quam Ecclesiasticæ Præfecturæ curriculum ingressus sapientissimè veneras, è summo Apostolicæ dignitatis fastigio benignè respiceres: meaque qualicunque operâ uti non es dedignatus, ut & afflictam erigeres, ac prope perditam recreares. Id igitur ego, ut Sanctitatis Tuæ jussis, quâ par est, celeritate, ac reverentiâ obtemperarem, sedulò, ac fideliter sum executus. Itaque epidemiæ causis, ac signis sedulò perspectis, me diu quidem, multumque cogitantem ratio ipsa in eam adduxit sententiam, ut febrium illarum, quibus Urbis Veteris incolæ aliquot abhinc annis per æstatem, ac magnam autumni partem conflictari cœperunt, quæque vulgò verminosæ dicuntur, causam, atque originem communem omnibus esse judicarem: quippe quòd illæ in omnes pla-

Ea cura Clementi XI. Pont. Max. antiquissima est.

Febrium Vrbevetanarum causa communis fuit civibus.

planè Cives humiliorem Urbis regionem incolentes sæviant. Quæ sanè causa, nisi funditus, & quàm citissimè fieri potest, amoveatur, periculum impendere video, nè incolæ cæteri, atque adeò vicina oppida, & pagi (quò versùs certi cujuspiam venti cursu bona pars aëris illius ob crudescentem luem magìs, magìsque in dies contaminandi, possit impelli) ejusmodi contagio polluantur. Neque id mehercules insolens, atque inusitatum videri debet; quandoquidem sæpe Romæ finitimos Marii montis incolas sub saluberrimo alioquin cœlo in perniciales morbos incidisse comperimus, quòd ventorum impetu ex oriente nascentium, morbidorum effluviorum pars aliqua ad Neroniana prata, ac fossas Arcis S. Angeli collecta, & quiescens illuc delata fuerit, & monticolarum corpora vitiaverit.

Morbidi vapores sæpe vento in alium locum impulsi morbos similes creant, ut in Marii montis incolis experti sumus.

III. Harum igitur febrium Urbe Veteri latissimè pervagantium communis omnibus causa in aëris illius, qui humiliori Urbis regioni circumfunditur, vitio, & contagione posita esse videtur. Hujuscemodi autem luem ex humentibus, æstuosis, corruptisque corpusculis conflari existimamus; quæ quidem corpuscula ex lino præsertim, cannabeque putrescentibus (quippe quòd hæc in stagnis, ac lamis, quas indigenæ *Vorgas* appellant, in inferiori regionis parte macerentur) tum etiam ex graveolentibus vicorum sordibus afferantur. Huc accedit teterrima fœdissimorum corporum colluvies circum lanienas collecta, ubi tergora pecudibus detrahuntur; propterea quòd haud quaquam nunc cloaca illa pateat, in quam antea confluebant. Itaque lanienarũ situs in Urbis meditullio si prioribus causis addatur, haud parum conferre videbitur ad hanc pestem importandam, cùm eorum quoque cala-

Verminosarum febrium causa Vrbevetani cœli vitio tribuitur, quòd cœlum primò stagnorum cannabis vicinitate, secundò vicorum sordibus, tertiò lanienarum fœditate inquinari solet.

calamitate, atque pernicie, qui ſuperiorem, frequentioremque Urbis regionem tenent. Dum autem hæc conjunctim mecum reputo, facilè adducor, ut credam illic per æſtatem ejus generis putorem enaſci, quem Scriptores noſtri *Verminoſum* dixere: unde æſtivi ſolis ardore peſtiferum quoddam fermentum tenuiſſimis vermiculorum ovis refertum attollatur; quæ deinde ut primùm ſe ſe in Civium corpora inſinuarint, febres illas verminoſas, populareſque progignant, aliquando, niſi maturè obviàm eatur, peſtilentiam allaturas. Enimverò ex literis quibuſdam accepimus, nè ſuburbanos quidem pagos hoc anno, tametſi ſaluberrimo cœlo fruantur, à communi clade incolumes evaſiſſe.

Quartò Culpâtur ciſternarum ſordes.

IV. Neque herclè ſilentio prætermittendum cenſeo, è puteis, ac ciſternis, propter ſordes in imo fundo deſidentes, inſalubres aquas hauriri.

Quintò Carnes ac cibaria parum ſalubria.

V. In carnes quoque parùm bonæ notæ, quæ illic apud lanios proſtant, cæteraque cibaria, quorum ſumma illic vilitas, culpa confertur.

Sextò Peritioris Medici defectus.

VI. Poſtremò, quod præſentiſſimum hiſce malis remedium foret, præſtantiſſimo ſcilicet Medico Cives deſtituti ſunt, ex quo conſtituta jam olim honoraria merces imminuta eſt.

Æquè glorioſum Civitatem aliquam conſtituere, ac periclitantem ſervare.

VII. Quoniam verò, Sanctissime Pater, æquè magnum atque præclarum ad immortalitatis memoriam, æquè opportunum, ac ſalutare eſt hominibus Urbem aliquam à fundamentis excitare, ac poſitam demum, & frequentatam à fati faucibus eripere, atque ſervare; tuum ſanè videtur (quæ tua eſt prolixa, beneficaque natura) proſpicere ſummo ſtudio, ac præcavere, ut nè vetuſtiſſima iſta, ac fideliſſima Eccleſiaſticæ Ditionis Civitas ad internecionem uſque deleatur. Quod ſi propria adductus beni-

benignitate præstiteris, & divino illam affeceris beneficio, & æternam ipse gloriam consequere. Quapropter cùm gravissimo, certissimoque morbo, & quotannis pertinacissimè recurrenti obviàm eundum sit, nequaquam incerta, ac levia, sed certiora, ac præsentiora remedia quærenda esse judico; nè postmodum non sinè magno cùm miserandæ illius Civitatis, tum Ecclesiastici ærarii detrimento, si usus postulet, utraque adhibere cogamur; utì fermè assolet fieri, ubi neque morbi gravitas, neque causæ ab initio satìs recta ratione, atque consilio fuerint exploratæ.

Morbis pertinacibus præsentissima remedia adhibenda sunt.

VIII. Primò itaque longiùs ab Urbe, aut saltèm ultra flumen Palliam stagnorum, cannabisque sordes arbitror removendas; quando enim Civium incolumitas longè majoris momenti, quàm cætera, habenda est, de eorum lucri deminutione, aut sumptus accessione, parum sanè laborandum. At verò etiamsi edicto stagna sæpissime purgari jubeatur, utì non nemo faciendum censet, id sanè vix, ac nè vix quidem ea qua par est accuratione, ac diligentia perfici potest: quod, ut commodè fieri posse concedam, haud tamen omnis sublata est dubitatio, satìs nè ex animi sententiâ civium saluti ea ratione consultum sit; præsertim cùm quidam admoneant ejusmodi stagna identidem purgari, ac pura haberi non posse, nisi uni, aut alteri Lictori ea cura delegetur: quod quidem genus hominum, utì nunc tenuioribus cannabis manipulos aliquot extorquere solet, ita paulatim quoddam quasi stipendium, ac vectigal imponeret. Atque id planè, ut mea fert sententia, novos sumptus tenuioris fortunæ hominibus impendendos ad stagna longiùs ab Urbe ædificanda, quod certò publicis foret rationibus utilissimum, exæquaret.

Suadetur primò stagna cannabis longiùs ab Urbe effodienda.

Cannabis, ac linum probè exsiccanda priusquam in Urbem invehantur.

IX. Illud verò Præsidis fuerit publicæ salutis studiosissimi, nimirum interdicto cavere, nè ante in Urbem importetur cannabis, quàm probè fuerit exsiccata: quandoquidem narratum nobis est, Constantinopoli perniciosas febres frequentiùs in populum grassari, quòd linum, & cannabis penè madida Cairo advecta publicis horreis inferantur. In quibus cùm illa per æstatem effervescant, ac deinde distrahendi gratia exponantur, pestem illam afferre consueverunt.

Linum, & cannabis Constantinopoli quotannis luem creant.

X. Nec porrò satìs est putorem istum, ac sordes in posterum amovisse, nisi illæ utique quibus nunc vicinia omnis obducta est, funditus ejiciantur. Quocirca per hanc hyemem cœnum omne, atque odoris fœditatem ex inferioris ripæ fossis auferenda censeo.

Urbis vicos purgare utilissimum. Idque Romæ experimento deprehensum est.

XI. Præterea vicos Urbis verrere, ac purgare opus est, putidasque illinc quisquilias, ac fæcem Januario, ac Februario mensibus removere, ut altera ista morbidorum vaporum causa tollatur: neque enim prorsus immemor sum quantâ cum Romanorum Civium utilitate Urbis Leoninæ, Ursi, ac Longariæ regiones incolentium cloacæ, vinariæque cellæ tuo jussu, Pater Sanctissime, fuerint perpurgatæ.

E'cisternis ac puteis fæces exantlandæ.

XII. Nec dubium quidquam mihi est, quin eodem tempore putei omnes, ac cisternæ, è quibus publicè aquantur, extergendi sint, cùm iis quoque communis morbi causa possit attribui.

Resinosa ligna in stagnis veteribus concremanda ad soli labem abstergendam.

XIII. Cæterùm hisce remediis haud planè contentus Hippocratis consilium capessendum existimarim, utpote non mediocri adjumento Civibus futurum; videlicet in veteribus stagnis, & quâ insalubrius est cœlum, resinosa ligna, nempe Junipe-

rum

rum, Pinum, Malum Medicam, atque id genus arbores esse concremandas, ut non modò exitialia morbi primordia, quæ, ut superiùs dictum est, nil aliud esse putaverim, quàm tenuissima vermium semina, in cineres redacta ad terram affligantur, verùm etiam cùm alkalicis cineribus caput mortuum supersit, quod ad profundi illius soli perniciem, ac labem eluendam plurimùm valet.

XIV. Consilium autem transferendæ extra Urbem lanienæ, ut toto saltèm anni venientis spatio coria pecudibus novo in loco detrahantur, mihi summopere probatur; ut quàm celerrimè fieri possit ejusmodi remedia felicem habeant exitum, atque insanabilis pestilentiæ finis tandem, ac modus inveniatur. Tunc enim temporis vetus illa cloaca recludi, & ad sordes excipiendas accommodari posset. Cùm autem sua cœlo salubritas fuerit restituta, si è re visum fuerit, necessariam tamen cautionem, ac diligentiam adhibendo in pristinum locum laioniæ tabernæ transferentur.

Lanienæ extra mœnia transferendæ, & in Urbe cloaca vetus refodienda.

XV. Præterea id summâ ope curandum erit; ut carnes, ac cibaria minimè sint insalubria: cùm eam ob causam in hominum corporibus morbidi humores colligantur; unde illa faciliùs cœli vitio contaminentur. Idcirco *Veteres*, inquit Vitruvius, *Oppida, & stativa Castra condituri inspiciebant jecinora pecorum, quæ pascebantur in his locis, quæ si livida, & vitiosa deprehendebant, solum vertebant, aliò commigrantes*. Quòd si tantâ cura, atque industria Veteres cœli temperationem, noxia nè, an salubris esset animantibus, explorabant; quantò accuratiùs & carnes, & cætera alimenta sunt deligenda, quibus nempe potissimùm ali corpora, aut pollui consueverunt?

Cibaria optimæ notæ deligenda.

Veterum in condendis Oppidis institutum.

Hebræi Romæ quamvis in angustiis, ac sordibus versentur, carnium saluberrimarum delectu valetudinem suam tuentur.

XVI. Verùm enimvero cùm mecum sæpius reputarem Hebræos non in humiliori tantùm Romanæ Urbis regione commorantes, verùm etiam perpetuis sordibus, ac putore obsitos, valetudine tamen haud quaquam Christianis concedere, hanc demum causam comperi, cur in tanta odoris fœditate valeant, vigeantque; eorum scilicet, quod religiosissimè servant, institutum pecudes, quibus vescantur, studiosissimè deligendi. Si enim earum explorator, partem aliquam viscerum morbosam, aut tabe pollutam deprehenderit, è vestigio illas tamquam suæ genti minimè usui futuras rejicit, atque aspernatur. Quæ sanè natio cùm Sanctissima humanæ redemptionis Mysteria, veluti depositum quoddam esset servatura, quod reaptè præstitit, perlatis à Mose legibus divinitus edocta fuit, quo pacto suam quoque valetudinem sustentaret, saluberrimis nimirum pecudum carnibus eligendis: itaut Medicorum quisque peritissimus ex Deuteronomii præceptis, quæ & Theologorum, & Philosophorum eruditioni conducunt, conservandi, sustentandique corporis rationem, utiliumque ciborum delectum possit addiscere. Magistratus igitur partes erunt integerrimum quempiam ex civibus, atque iis in rebus intelligentem deligere, cui curatio, ac negotium istud incumbat.

Hujusmodi mos è Deuteronomii præceptis manavit.

Optimus Medicus plurimùm ægrotantibus confert.

XVII. Præterea si nobilis quisquam Medicus pristina mercede in integrum restituta in Urbem alliciatur, non modò Civium saluti quàm optimè consultum foret meâ planè sententiâ, cùm tantæ peritiæ hominem habituri sint, qui & morbos propulsare, & eorum causas in posterum præcavere possit; verùm etiam non mediocre illis adjumentum, ac levamen allatum iri confido: quod certæ salutis fiducia, quam in scientissimo quoque collocamus, præsent is-

ſentiſſimum ſit ſubſidium ad ægritudines, moleſtiaſque animi depellendas, quæ ad morbos augendos plurimùm conferre ſolent. Quanquam autem eos, qui nunc temporis in illa Urbe verſantur, Medicos ingenio, ac doctrina ornatiſſimos eſſe mihi perſpectum ſit; ipſis tamen id conſilium ſubjicere operæ pretium duco, quod parum ſalubri cœlo utentibus in ejuſmodi malis mirum in modum profuiſſe comperimus: danda ſcilicet eſt opera, ut Cives univerſi, nè egentioribus quidem exceptis per æſtatem, atque autumni magnam partem ad potum nivem adhibeant: neque enim gulæ irritamentum, aut voluptatis illecebra potus nive refrigeratus in eo rerum ſtatu videri debet, quamvis in eum Seneca Quæſtion. Natural. lib. 4. cap. ult. invehatur, ſed potiùs valetudinis firmamentum, atque præſidium. Cujus hercle rei cauſam cùm diligentiſſima inquiſitione perveſtigarim, tandem feliciter, ni mea me fallit opinio, mihi videor indagaſſe, quemadmodum fusè cap. ult. part. poſt. lib. 1. diſſerui. Enimvero nivis quidem frigus potulenta, hæc verò eſculenta, atque ipſum aëra, quem inter edendum ducimus, ad arctiſſimam illam conjunctionem, connexionemque cum eorum principiis, è quibus ſunt orta, ſive ad temperiem illam revocare videntur, quam per hyemem obtinebant: ita ut eam nix ſalubritatem afferre poſſit, qua frigidiſſimis tempeſtatibus ſub inſalubri cœlo fruuntur.

Potus nive refrigeratus ſub inſalubri cœlo ſaluberrimus eſt.

Qua ratione id fiat exponitur.

XVIII. Denique ut ſententiam meam in pauca conferam, eo in loco, Pater Sanctissime, rem ſitam eſſe cenſeo, ut quod Hippocrates ſapienter effatus eſt, extremis morbis extrema remedia ſuadenda ſint, atque adhibenda, illa videlicet, quæ mox ſubjiciemus.

Dictorum huc uſque Anacephalæoſis.

Ac primò quidem ſtagna in quibus cannabis maceranda eſt, quàm longiſſimè fieri poteſt ab Urbe removenda ſunt.

Secundò: Januario, ac Februario menſibus, ea quæ jampridem illic extructa ſunt abſtergenda.

Tertiò: Vicos omnes, ac ſemitas Urbis, & cloacas eſſe purgandas cenſeo.

Quartò: E'publicis ciſternis, ac puteis ſordes funditus exhauriendas.

Quintò: Per Februarium, ac Martium menſes in iis regionibus, quà graſſatus eſt morbus, tum etiam in veteribus ſtagnorum foſſis reſinoſa ligna comburenda.

Sextò: Lanionias tabernas extra mœnia transferendas, ea tamen lege, ut ad ſordium eluviem ſuppetat aquæ copia.

Septimò: Cloacam intrà lanienas in Urbe ipſa recludendam.

Octavò: Curandum, ut optimæ notæ carnes, ſalſamenta, panis, cæteraque cibaria importentur; at fungi, & fructus aut acerbi, aut putidi, aliaque ad victum pertinentia, ſi minùs ſalubria ſint, eliminentur.

Nonò: Per hanc ſaltèm æſtatem, atque autumni initium nivati potus uſum, vel apud tenuioris fortunæ homines adhibendum, retinendumque.

Decimò: Id Civibus ſolatii, gratiæque loco, tribuendum, ut clarioris nominis Medico utantur.

Hæc quidem, Beatissime Pater, mihi dicenda ſuccurrebant, quæ omnia tuo peracri judicio, ac ſingulari mentis perſpicaciæ dijudicanda relinquo, ut quamprimùm afflicti, perditique Cives graviſſimâ iſtâ,

istâ, atque acerbissima calamitate leventur, modò tua secundùm divinam eximia benignitas, atque Clementia, nostra consilia fortunarit.

E' Vaticanis tuis Ædibus pridie Idus Decembris, Anno M DCC V.

Hujus Consilii successus.

C A P. VI.

CUm autem Sanctissimus Pater commentariolum hoc evolvere non esset dedignatus, Eminentissimis Cardinalibus Sacræ Consultæ perlegendum, examinandumque mandavit: quod postea quam illi, omni adhibita diligentia, perpendissent, Urbisveteris Præsidi per litteras imperarunt, ut omnia hæc, quo docuimus ordine, ac ratione perficeret.

II. Tandem igitur felices Nuntii allati sunt restitutam Urbevetano cœlo salubritatem, ac pristinam incolis valetudinem; itaut anno statim consequenti, ac deinceps nulla omnino perniciosarum ejusmodi febrium recurreret, postquam scilicet ea omnia, quæ tradidimus, remedia, in usum vocata, ac præcipuè stagna longiùs ab Urbe remota fuissent. Imperare tamen mihi non possum, quin iterum, atque iterum Cives illos admoneam, nè lucri rursus obtemperantes cupiditati, in eandem perniciem incurrant: quod certo certius futurum suspicor, si prope Urbem suam, ut ante hac, stagna excavarint.

III. Id verò minimè hoc loco videtur prætereundum, communi scilicet Civitatis, ac Illustrissimi Præsidis Urbevetani Consilio tantum, tamque præclarum beneficium, posito in Romana ejusdem Urbis porta Monumento, consignatum esse, ut posterorum memoriæ commendaretur.

EPI

TERTIA
EPIDEMIA

Caſtrenſium Febrium Balneoregii graſſantium propter nuper inductas lacunas aquarum dulcium, ac mineralium per æſtatem anni M DCC VII.

CAPUT PRIMUM.

De Urbis Balneoregii etymo, ac situ.

Urbis situs, ac nomenclatura.

BAlneoregium Urbs est in Etruria Pontificiæ Ditionis inter Urbem Veterem, Montemque Physconem, Episcopali Sede nobilis, vulgari nomine *Bagnarea*, quasi Balneum Regis appellata, propterea quòd sulphureis aquis ibidem loci adhuc superstitibus ad recuperandam valetudinem usus fuerit, nec mediocre levamen ceperit Desiderius postremus Langobardorum Rex, cujus jussu Balneoregium primùm vocari cœpit, si qua fides habenda est Edicto, quod ejus nomine marmori incisum extat, servaturque [*a*] Viterbii, cujus exemplar ad me misit Vir Illustrissimus ejusdem Civitatis Prætor.

[a] *In ambulacro publici Palatii*,

Edictũ Desiderii Regis commentitium esse demonstratur.

II. Illud autem multis de causis confictum ementitumque mihi videtur: primò quidem, quòd Lacum magnum Tirensibus (quæ Civitas Vulsiniensem lacum olim accolebat, ut colligitur ex Adone in Martyrolog. IX. Kal. Augusti de S. Christina) Desiderius adjudicat, addicitque Vetulonibus, quorum Urbs multis passuum millibus indè aberat, hodieque in ruderibus servat nomen *Vetuliæ* haud procul Populonii reliquiis, atque Plumbino. Deinde quis quis Dionysii Halicarnass. Antiquitat. Romanar. librum I. (ubi Antiochum Syracusanum vetustissimum Scriptorem laudat) ut prætercam Aristotelem *Politicor. l. 7. c.* 10. & Strabonem *lib.6.* accuratè perlegerit, non ignorat profectò primam Itali Sedem non ad Vulsiniensem lacum fuisse, sed in inferiori Italiæ parte, quæ Scylletico, Lametico-

que sinu continetur, quæque prima Italiæ nomine nuncupata est. Præter hæc quam ineptè nugatur ille de tribus oppidis Longula, quam Tirreni ampliatoris cognomine, quod pariter effinxit, *Terbum* dici jubet, Vetulonia, ac Tirrena Volturna, quam *Etruriam* olim dictam fuisse fabulatur; quum id regionis semper nomen fuerit: quibus addendum nullam unquam in Etruria fuisse Urbem Volturnæ nomenclatura: fuit autem Voltumnæ fanum, de quo Liv. l. 4.

Vrbis divisio, ac situs.

III. Verùm, ut ad institutum redeat oratio, animadvertendum est Balneoregium Urbem in duas divisam partes, sive oppida in duobus tumulis, è regione posita, quæ ardua quadam via utrinque acclivi junguntur, quâ ex uno in alterum commeatur. Oppidum autem, quod occidentem solem spectat, *Rhoda*, quod ad Orientem vergit, Civitas nominatur; quæ multo minor est Rhodâ, & in abrupti saxi vertice sita: ubi prope miraculum videre est Templum illud, Cœnobiumque, in quod paternæ D. Bonaventuræ ædes conversæ sunt, è præcipiti rupis margine, etiam si maximis concussum terremotibus, nunquam hactenus cecidisse.

IV. Rhoda verò in ampliore, sed molliori jugo sita ædificiorum numero, atque elegantia multis partibus superior est, & in planitiem longiùs excurrit, vix tamen patet Subsolanis ventis ob circumstantes tumulos; & gravibus humidæ telluris adspirationibus objecta est; quoniam ejusdem mœnibus subest ad meridiem latissima vallis, quæ ad perennem usque rivum pertinet, à cujus ripis alii colles assurgunt, fœcundis arboribus, vineisque consiti. At istæc loci facies nunc admodum immutata est repentino, atque admirando planè casu, quem capite tertio narrabimus.

V. Nunc

V. Nunc autem præcipuè videamus, quomodo rumor subortæ Balneoregiensis Epidemiæ Romam pervenerit; ut postea detegamus rationes, quibus aquæ ex jugibus omnino palustres ibidem factæ fuerint.

CAP. II.

Balneoregiensis Epidemia literis Illustrissimi illius Civitatis Episcopi ad Auctorem datis primùm Romæ innotuit: Consilia utcunque frugifera ad illius, populique præservationem accommodantur.

Romæ innotescit Epidemia per literas Balneoregiensis Episcopi.

NOndum Romæ innotuerat, causam Balneoregiensis Epidemiæ fuisse aquam ex jugi, ac perenni palustrem redditam, innumerisque insectis inquinatam, ac putrescentem; cùm primùm ad nos scripsit epistolam plenam doloris Illustrissimus illius Urbis Episcopus, quem aliquot ante annos acutâ febri in Urbe graviter laborantem, feliciter curaveramus. Itaque postulavit à nobis, ut viam, quâ se, & populum à communi morbo tueri posset, indicaremus. Et quoniam in responso, eidem à nobis reddito, non tantùm ignoratam tunc penitùs causam, medicis duntaxat conjecturis, quasi divinavimus, sed, quod plurimi interfuit, ea monita præbuimus, quibus, & ipse Antistes, & plerique Cives, ac præcipuè Doctor Flascus, illuc postea unà cum tribus Chirurgis per Summam Pontificis benignitatem missus, à grassante pestilenti febri se incolumes servarunt: idcirco pretium operæ existimavimus utramque Epistolam huc transferre, quò clarius appareat, homines bonæ mentis, ac temperatos communia mala vitare posse, cùm velint.

IL-

ILLUSTRISSIMO CLARISSIMOQUE VIRO

DOMINO JOANNI MARIÆ

LANCISIO

Intimo Cubiculario, & Archiatro Pontificio,

ONUPHRIUS ELISEUS EPISCOPUS BALNEOREGIENSIS.

S. P.

Episcopi Balneoregiensis Epistola ad Auctorem.

QUæ tua eſt humanitas, & virtus mihi olim Romæ graviter ægrotanti fauſto ad ſalutem reditu, optimè perſpecta, Vir Illustrissime, allicit, ac pænè me cogit, ut propriæ nunc etiam ac publicæ tuendæ gratia valetudinis, tuis iterum conſiliis indigens, ad te fidentiùs confugiam. Etenim febres indolis omnino pravæ Balneoregii in præſentia graſſantur, quæ nec ipſis Medicinam facientibus pepercerunt, quippe tam Doctor Berardus hujus Urbis Medicus ordinarius, quàm Doctor Ciocerus, deinde arceſſitus communi hoc morbo graviter detinentur: quinimmo Doctor Poggius, qui poſtremò intervenit, pavidus jam veretur, nè brevì eundem in morbum incurrat.

Febrium natura & acerbitas.

II. Hæ autem febres, quas vermes, & comitari,& producere vulgus opinatur, adeò debacchantur, ut ſi fortè unum aliqua in domo invaſerint, paulatim ſimul ac periculosè omnes corripiant; quo factum eſt, ut per hæc tempora octo vel decem ſingulis diebus in Urbe, cæteroqui minimè populoſa decedant.

A cce-

III. Accedit verò ad hujus mali gravitatem, quòd Pharmacopolæ iis destituuntur pharmacis, quæ ad hanc rem existimantur necessaria. Desideratur quoque Chirurgus: nullus ferè est qui ægris pauperibus opportunam opem ferre noscat. Verbo dicam, in summa omnium miseria versamur.

IV. Quid interim publica in calamitate mihi Divinâ Providentiâ adhuc sospiti, aliisque istius Urbis Civibus, quibus in Domino præsumus, agendum sit, Tu quàm primùm, & velim suggeras, & facturum confido. Vale. Balneoregii vi.Id. Augusti MDCCVII.

IL-

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO PRÆSULI

ONUPHRIO ELISEO

BALNEOREGII EPISCOPO,

Joannes Maria Lancisius.

S. P. D.

Auctoris responsio.

MAgno, justoque dolore acceptis literis tuis confectus sum, Illustrissime Præsul, ex illis enim cognovi, malignas febres non sinè ingenti animi tui ægritudine istic vagari: verumtamen, ut simul intellexi, bonâ te huc usque valetudine perfrui, eò quidem majori gaudio sum perfusus, quò magìs sperare possum consilia mea tibi opportunè subventura. Non enim vigilantissimus Pastor, ubi summa servandi sui Gregis necessitas urget, absque ingenti discrimine, ac mœrore officiis suis deesse potest.

Pleniorem morborum historiam desiderat Auctor.

II. Et quanquam, ut tibi pro tua in me fide, atque humanitate parem gratiam referre possim, totius facti seriem mihi innotuisse oporteret (nam jejunam nimis ad nos historiam scribis) nihilominus tamen cavebo nunc quantùm potero ab incompertis incertisque præsidiis, nè pro salutari periculosum consilium ipse transmittam.

Communis morbus è causa communi scilicet aëre vel aqua, cibis aut potibus.

III. Hæc, meo judicio, vacant omni dubitatione, scilicet communem morbum communen habere causam. Communem verò causam vel in aëre, vel in potu, vel in cibis, vel in aliis quibusvis corporibus, quæ ad nos extrinsecùs undequaque perveniunt, & à quibus nos tueri vix possumus, reperiri.

Tamet-

IV. Tametſi verò quænã ejuſmodi cauſarum vigeat Balneoregii probè non noverim; ſuſpicor tamen Hippocratis[*a*]oraculo(vel cujus cujus ſint,quæ habentur in calce libri de natura hominis) cùm unus idemque ſit morbus, qui iſtic communiter urget, illius ſemina in aëre potiſſimùm contineri, ac deinde in præparata veſtrorũ Civium corpora tum proximo contactu, tum per ipſos cibos, & potus ab aëre inquinatos, facillimè propagari. Præterea longus rerum uſus docuit me, aëris labem, quæ haud tota quidem in provincia ſit, ſed peculiari in oppido, vel Urbe, atque ineunte æſtate ſe prodat, plerunque initium capere ab aquis, ex Magiſtratuum,oppidanorumque indiligentia ad ſtagnandum, & putreſcendum alicubi in vicinia damnatis; unde miaſma heterogeneum,craſſum, ac malè olens circumfuſo aëri minimo negotio permiſcetur, quod eâdem facilitate puteales aquas, fructus, olera, carnes, & quid quid aliud eſt alimentorum, ita afficit, ut vitæ auxilia in malorum, mortiſque cauſas brevì convertat.

Aëris labem ſuſpicatur Auctor, eumque ſtagnantium aquarum vitio infectum.

[a] *num.* 19.

Aqua aërem,aër cibos, & potus contaminat.

V. Sed jam cognoſco æquitatem tacitæ expoſtulationis tuæ. Etenim non tam cauſas, quàm remedia, quibus contagionem iſtam præcaveas, vehementer quærere videris. Morem itaque gero; ſed in primis magnopere gratulor, illud à me tibi probari non poſſe alexipharmacum, quod, quanquam tribus duntaxat adverbiis conſtitutum,valentius tamen, ac ſalubrius eſt quocunque alio,ſexcentis conſtante principiis. Hoc ſanè ex [*b*] Tyaneo deſumptum ita habet Citò, Longe, Tarde. Nimirum fuge citò, ac longè, redi tardè. Tu enim, cùm pro egregiis tuis meritis iſti Eccleſiæ laudabiliter præſis, in illorum cœtum feliciſſimè cooptaris, qui à Deo

[b] *Ex Philoſt.*4. *in vita Tyanei.*

Epidemiæ Alexipharmacum tribus adverbiis conſtans, Citò, Longè, Tardè. Hoc eſt Citò, ac Longè fuge,Tardè redi.

à Deo constituti sunt, ut proprias animas ponant pro ovibus suis: ita enim cùm Divino Numini reverentiam præstare debeas, non dubito, quin pœnam illam reformides, quam idem Dominús [c] Prophetæ verbis comminatus est fugienti cultum Dei: *Qui longè est peste morietur*.

[c] *Ezechiel. cap. 6. v. 12.*

Sex rerum non naturalium usus moderatus valde conducit.

VI. Enim verò, quoniam homines continentes rarò, incontinentes, & intemperantes è contrario facilè, & frequenter aëris vitia contrahunt: idcirco nullum tibi securius erit ad prophylaxim remedium, quam prudens, ac religiosus, immò penè superstitiosus sex rerum non naturalium usus

VII. Verùm nè obscuris Artis Medicæ vocibus Te suspensum detineam, clarâ, simplicique sequentium canonum serie, veluti per laconismum Tibi satisfactum iri confido. Cùm enim latrante nunc sirio, cogitari non possit de lacunarum, ac paludum, si quæ istic sunt, exhaustu (medela nanque, propter majorem corruptorum corporum agitationem, & cum aëre permixtionem ipsomet malo deterior esset) universam præservationem ex duobus potissimùm principiis abundè deduces, quorum alterum est, ut vel nihil, vel quam minimum inquinati aëris, cibi, & potus in viscera admittas; alterum verò ut tuum, quoad fieri potest, corpus defendas à collectione morbidi, ut ajunt, apparatus, in quem aëria inquinamenta, utì scintillæ ignem flammamque tantummodo accendunt, ubi idoneam materiam ad conflagrandum inveniunt; sævire maximè solent, ac debacchari.

Media æstate de siccandis lacunis non est cogitandum: nam remedium malo deterius esset.

Primus canon de domicilio deligendo, fugiendoque aëre vitiato.

VIII. Primùm itaque cùm Tu Illustrissime Vir cœlum fugere prohibearis, *locum* saltèm in Urbe ista, quemadmodum consulit [c] Hippocrates *mutare*, si opus fuerit, *oportebit*; scilicet ut Ædes tuæ à corruptis

[d] *Loc. sup. cit.*

ruptis aquis, vel à quovis principio labis aëreæ quã longissimè absint; ac fenestras, si quæ sunt, claudas, per quas ventus à cœnoso sinu influere posset.

IX. Secundò: Ad vitandas cruditates, & vasorum plenitudinem, quæ morbidam nostrorum corporum affectionem constituunt, protinus cibi aliquid circumcidendum, victuque puro, & simplici utendum erit. Unde facilis alimentorum concoctio. Danda insuper opera, ut carnes eligantur animalium, quæ non in solo Balneoregiensi pastu, sed aliunde advecta, & recèns mactata fuerint; cavendumque à fructibus tum multis, tum immaturis, ac præsertim à lauta cœna, quam sola panatella cum ovo sorbili debet absolvere.

Secundò Victus copia minuenda est: curandumque ut salubris sit.

X. Tertiò: In potum adhibebis vinum optimum nive refrigeratum, ac pro ratione temperamentorum vel nullâ, vel modicâ dilutum aquâ, quæ salubris sit oportet, & aliunde, ac, si fieri potest, ex Nuceriæ fonte delata.

Tertiò Vinum nive refrigeratũ cum minima aquæ copia, & aliunde advectæ bibendum.

XI. Quartò: Cura, ut domi Te contineas tum ante solis ortum, tum prope occasum: utroque enim tempore aër crassior, ac gravior evadit, putidasque particulas in se firmiter nectit, easque in nostrum corpus pertinaciter intrudit, ac figit. Cave etiam, nè te nimiùm exerceas; nam, cùm per motum rapidiùs in gyrum agatur sanguis, major proinde ambientis aëris copia intrà vasa urgetur, & admittitur: quò plùs igitur moveberis, eò plus etiam malignorum in aëre natantium effluviorum copiam assumes.

Quartò Domo non exeundum ante solis torum neque prope occasum: cavendũ ab incitato motu.

XII. Quintò: Diluculò semper, & priùs quàm recludantur fenestræ, sæpius utere frusto panis ex vino optimo, aut potu coffe, non raró sume pauxillum Diascordii Fracastorii, & Confectionis de Alkermes

Quintò cujusmodi jentaculũ sumendum.

kermes; aliquando etiam jus vitulinum, incoctis radicibus scorzoneræ, ac soncho: jejunum nanque corpus est veluti spongia ad ea faciliùs imbibenda, quæ in aëre deleteria sunt semina.

Sexto: Monitum de suffitu.

XIII. Sextò: Resinosa pariter ligna, pini videlicet, abietis, citri, aurantiorum, cupressi, fraxini, ac juniperi, quò magìs fieri potest, ardeant in camino, & universa domus nunc solo accenso sulphure, nunc herbis odoriferis, & præsertim baccis lauri, & juniperi, modico admixto aceto, suffumigetur.

Septimò Spongia naribus admovenda, quibus odoribus imbuta.

XIV. Septimò: Spongiam perpetuò tecum feres, imbutam theriaca, quæ aceto rosaceo, & aqua, ut vocant, Reginæ Hungariæ, ac florum aurantiorum soluta sit, eamque spongiam sæpe naribus admove, cùm per Urbem, ac per illam præcipuè ejusdem oram diverteris, quæ suspectam mihi paludem respicit: quibus quidem locis cave, nè salivam deglutias, sed cura illam semper expuere; namque maximum id est contagionis prophylacticum remedium.

Cum primis æquum animum habere oportet.

XV. Tandem moneo Te, ut plenissimus sis tranquillitatis, atque ut constanti in Deum fiduciâ, omnique penitùs amotâ perturbatione animi, non solum sospes vivas, sed, boni Pastoris officium gerens, alios spe dejectos, ac pusillanimes erigas.

Quomodo noceant metus, & tristitia in epidemiis.

Metus enim, ac tristitia, ubi de febri agitur epidemica, omni veneno pejor est; cùm indè præcordiorum nervi subtendantur, & liquida intercurrentia suis à motibus naturalibus interclusa facilè labem contrahant, & servent.

Ciceronis sive Antipatri sententia de tuenda valetudine.

XVI. Hęc tibi Vir Illustrissime indico, proboque præservationis consilia, quæ summatim ferè in universum commodissimè Cicero persecutus est in eo lib., qui de [e] Officiis inscribitur, atque in hanc senten-

[e] *num.* 86.

tentiam, non Antipatro ſolum, cui aſſeritur, ſed Hippocrate dignam effatus eſt: *Valetudo ſuſtentatur notitia ſui corporis, & obſervatione earum rerum, quæ aut prodeſſe ſolent, aut obeſſe, & continentia in victu, omnique cultu corporis tuendi cauſa, & prætermittendis voluptatibus, poſtremò arte eorum, quorum ad ſcientiam hæc pertinent.*

XVII. Verùm de iis plura fortaſsè, quàm oportuit, ſed pauciora, quàm volui. Eſt enim quædam etiam in ſcribendo jucunditas, ubi ſimul impellunt obſervantia in Te, Illuſtriſſime Præſul, & amor erga publicam ſalutem. Vale. Romæ Id. Aug. Anni M DCC VII.

XVIII. Rationes autem ſi quis cupit horum conſiliorum adeat poſtremum capitulum par. poſterioris lib. primi, in quo prophylacticam methodum fuſiùs tractavimus.

C A P. III.

Lapſus integri Colles prope Rhodam in Vrbe Balneoregii; unde rivus interceptus, & complures lacunæ apertæ ſunt.

Illustrissimus itaque Balneoregienſis Epiſcopus de ſtagnantibus aquis admonitus, quas ipſe ego ſævientis epidemiæ cauſam, atque originem ſuſpicatus fueram, totius eventus ſeriem Etruſcis literis, quas Latinas damus, ad me perſcripſit: Id autem fuit, inquit, tantæ calamitatis initium. Scilicet non exigua collis pars, quæ ultra rivum è regione Rhodam ſpectat, miſerando hercle ſpectaculo Kalendis Maji anno 1707. horâ noctis ſeptimâ cœpit loco cede- Integri collis caſus, & ruina.

cedere, & fluentum versùs prolabi. Quum enim argillosa, irrigua, ac fluxiore terrâ constaret, præcipuè fontibus scatens (unde vulgò dicitur *Fontaniche*) facili negotio corruit, quòd propter assiduas ingentesque pluvias, toto vere delapsas plus solito subactus, ac mollitus, & pondere, moleque auctus esset, tum vel maximè quòd ejus basis ad fluvii ripam, exuperanti sæpius aquarum copiâ, vehementer fuisset abrasa, atque suffossa. Neque fortassis è conspirantium causarum numero eximendum cuipiam videbitur quantulumcunque momentum impetus, quod per id temporis addi potuit à proximo novilunio, solisque defectu; quæ licet in sequentem diem inciderint, neminem tamen futurum arbitror ingenuum rerum æstimatorem, qui sublunaribus humidisque corporibus aliquantulum intestini motus ab iis neget accedere.

Quæ causæ collem subruerint.

Labentis terræ modus, atque descriptio.

II. Telluris autem prorutæ latitudo non minor quàm bis mille passuum fuit. Ea igitur per biduum sensim in inferiora defluxit multiplici lapsu, atque erratico. Etenim, quemadmodum rivi alveum penitùs obstruxit, ita ob inæqualem hìc atque illic occurrentium corporum vìm atque renisum, inæqualia pariter plana, ac ridendos fermè casus invexit, si ab incolarum damnis abfuissent. Siquidem vineæ aliquot sartis tectisque ordinibus suis, salvis etiam ædiculis, & tuguriis, integræ atque illæsæ inferioribus insederunt; itaut Casa quædam, in qua mulier parturiebat (quæ feliciter interea fœtum edidit) 24. pedes incolumis progrederetur. At pleræque vineæ validissimo impetu provectæ, partim sibi invicem illatæ, partim à mutuis contactibus divulsæ sunt: atque idcirco alibi in tumulos excreverunt, alibi in valles, magnosque hiatus depressæ, di-

Eventus quidam mirabiles.

discissæque fuerunt. In quæ subinde infera loca eædem aquæ intercepto per rivum cursu, quinimo aliæ etiam sulphureæ ex ipsomet solo ab apertis hìc illic recèns venis erumpentes exundarunt; variisque in locis collectæ complura stagna, & lacunas quàm citissimè effecerunt, quas quidem numero decem diligenter delineatas vidimus in Topographia, quæ ad nos allata fuit. Harum autem maxima ad meridiem restagnabat, variisque admixtis vegetabilibus computrescebat è regione Patrum Capuccinorum; qui ex eo tempore ingentem culicum vim, aliorumque insectorum examina, quæ nunquam antea spectaverant, plagam illam invasisse mihi etiam, qui post tres annos illuc commigravi, affirmaverunt. Præterea putidis vaporibus infecto aëre totus ille tractus pessimè olere cœpit, atque incolarum color ex vivido, ac nitido in flavum & pallidum verti, quod semper fieri assolet, ubi putrescentibus aquis cœli temperies, & crasis immutatur.

Stagna & lacunę quo pacto extiterint.

Aëris fœtor, & incolarum color deterior factus.

III. Et quanquam Illustrissimus Antistes futura mala è stagnantibus laticibus prævidens paulò post majorem lacunam, quoad fieri potuit, apertis scrobibus exhaurire, necnon deductis illuc perennibus aquis ejus solum abstergere, tandemque accenso igne purgare studuisset: nihilominus epidemiam antevertere ipsi non licuit: cùm multa alia stagna, quanquam minora, vitium tamen illi aëri jam illatum assiduè foverent.

Episcopi cura, ac studium exiccandæ majoris lacunæ.

C A P. IV.

Juſſu Sanctissimi Patris *mittuntur Balneoregium Medicus, Chirurgi, Pharmaca, & multa pecunia, ut excitato Noſocomio, quàm citiſſimè periclitanti populo ſuccurratur.*

Accedit Auctoris in id Conſilium.

SS. Patris diligentia, qua ingruenti malo obviam ivit.

INterea temporis Beatissimus Pater non ſolùm Balneoregienſis Antiſtitis literis, ſed nuncio etiam permotus, quem de maligna ibidem graſſante epidemia Ampliſſimi Patres Conſultationibus rerum totius ſtatus Eccleſiaſtici præpoſiti ab Illuſtriſſimo Præſule Foſcari Viterbienſi Prætore acceperant, hanc mihi curam injunxit, ut ſinè ulla cunctatione eidem Epiſcopo reſcriberem, Cives illos, ac præſertim egentiores non tantùm opportunis remediis, verùm Pontificiis quoque largitionibus, quàm primùm ſublevatum iri; Quod mehercule ut ſedulò perficeretur, quantâ maximè potui diligentia peritiſſimum Medicum Joſephum Mariam Flaſchium, ac tres Juvenes robuſtos, atque in re Chirurgica diu verſatos è Noſocomio S. Spiritus in Saxia delegi, illuc quàm citiſſimè allegandos, meumque pariter conſilium tum prophylacticum, tum therapeuticum exaravi.

Medici, & Chirurgorum Roma diſceſſus.

II. Itaque conſtitutâ iiſdem magnâ, æquâ ſcilicet labori, ac vitæ diſcrimini, quod ab æſtu, aëriſque labe ſubire poterant, mercede, diſceſſerunt Româ prid. Id. Auguſti MDCCVII. ut cum variis etiam præſidiis Balneoregienſibus irent ſubventuri. Præterea idem clementiſſimus Pontifex mandavit, ut

ut quantâ opus esset, auri summâ à Quæstore illius Provinciæ eidem Antistiti ad publicum ibidem Valetudinarium instruendum, adornandumque illico subministraretur.

III. Ut autem consilia mea ad restinguendas epidemicas, quæ illo in populo gliscebant, febres, diligentiùs exararem; è re putavi totius facti seriem ex literis partim Episcopi, partim etiam ipsius Prætoris perstringere, cujus summa sequens est.

HISTORIA FEBRIUM BALNEOREGII GRASSANTIUM.

IV. Tractus ille Balneoregiensis Urbis, hoc est pars Rhodiæ, quæ lacunas nuper collectas respicit, prima sensit morborum vim; unde Cœnobium Capuccinorum (quorum Præses, quem Guardianum appellant, tandem castrensi febri correptus diem suum obiit) cum propiùs stagna prospectet, luem aëris statim ab initio excepit. Deinceps verò eadem cœli labes sensim per reliquam illam regionem vicatim serpsit, servato tamen more, ut passim fieri solet, scilicet, ut eò graviùs incolæ plecterentur, quò magìs iidem stagnantibus aquis essent vicini.

Rhodia primùm altera Balneoregii pars epidemiam sensit.

V. Atque idcirco altera illius Urbis pars, quæ orientem respicit, diciturque Civitas; quoniam longè ab ipsis lacunis distat, elatoque in colle sita est, epidemicâ affectione non laboravit.

Civitas pars altera Balneoregii è lacunis dissita, incolumis fuit.

VI. Febres verò, quæ populum illum vexarunt in singulis ægris fuerunt penè similes, scilicet invadebant quotidiè plerunque cum levi frigore, ac rigore, mitesque perdurabant usque ad quintum vel septimum diem, ac brevibus matutinis intervallis desinere videbantur. Statim ab initio appetitus dejectus, pulsus parvi, & debiles, calor mitis, non sæpe urens; vires utique semper languidæ,

Natura & symptomata ejusmodi febrium.

 faciei

faciei color subflavus; & cadavericus; sitis cum lingua aspera, & subnigra; urinæ ut plurimùm crassæ, & confusæ; cùm verò clarescere incipiebant, prodromi erant increscentium cerebri morborum. Augebatur subinde malum circa septimum, itaut excretis frequenter per superiora, atque inferiora vermibus quà vivis, quà mortuis, Ægri primùm anxietatibus, ac lipothymiis, mox apparentibus per cutim papulis modò subrubris, modò livescentibus, & accedente capitis dolore, subdelirio, & comate, inductisque levibus tendinum convulsionibus, quas jectigationes appellant, nono plerunque, undecimo, vel decimo quarto die mortem obibant.

Quæ crisis earũ febrium fuerit.

VII. Qui verò inter paucos evadebant, ii quidem levabantur sudoribus, & papulis copiosè erumpentibus, largâ etiam narium hæmorrhagia; Atque iis, qui diu cum morbo conflictati fuerant (videlicet prope vigesimum diem) opem tulerunt abscessus ad aures, non tamen suppurantes: quod si fieret, omnes interibant; dummodo tamen dysentericus fluxus supervenisset.

Miseri ægrotantes omnibus auxiliis destituti.

VIII. Cæterùm illud miseriores reddidit Balneoregienses Ægros, quòd cùm multi decumberent, & contagione alios afficerent, vix ullus ampliùs supererat, qui miseris Ægrotantibus succurreret. Quare tantò, & Deo gratiora, & Civibus acceptiora futura tunc sperabantur præsidia, quæ à Sanctissimo Patre erant illuc transmittenda.

CONSILIUM AUCTORIS.

IX. EX literis ad hanc diem ab Illustrissimis Viris Balneoregiensi Episcopo, & Viterbiensi Prætore acceptis, ac potissimùm ex signis, ac symptomatibus popularis affectionis peculiari in scheda narratis, non obscurè intelligimus febres illas, cùm in omnes penè Cives eodem modo, ac sinè ullo ferè discrimine, magnaque cum strage, atque etiam per contagium grassentur, malignas omnino esse, epidemicas, ac pestilentes ab una eademque communi omnibus causa profectas, nimirum ex cœli vitio à corruptis laticibus orto; cùm, qui prope inductas lacunas degunt, publico malo corripiantur; qui è contrario procul habitant, immunes omnino hucusque persistant.

Febrium ortus à corruptis aquis.

X. Hæc autem aëris labes frequentiùs, quàm vulgus opinatur, à stagnantibus in vicinia aquis proficisci solet. Nam cùm eædem innumeris vegetabilium, insectorumque corporibus contemeratæ æstuent, & putrescant; fieri non potest, quin & nidulantium ibidem vermium in musculas, culices, aliosque papiliones abeuntium fœturam augeant, & perennem vim sulphureo-acrium particularum, vitiando aëri parem, præbeant, faciantque proinde, ut vermiculorum examina, simulque cæteræ pestiferæ moleculæ in ipsa accolarum corpora incumbant, in quæ illa sensim tum spiritu ducta, tum cisternarum, putealibusque lymphis, ac fructibus etiam admixta minimo negotio illabantur. Civium autem corpora, prout ante magìs vel minùs fuerint affecta, celeriùs aut tardiùs, magìs aut minùs in communes morbos incurrunt.

Quo pacto ex putrescentibus aquis vitietur aër.

 XI. Utra-

Quo modo corpus incolarum aëris miasmate interiùs, & exteriùs afficiatur.

XII. Utraque verò palustria hæc corpuscula, scilicet organica, & inorganica, quibus aër istic contaminatur, omnium primò habitantium cutim fœdant, quemadmodum vapor accensi sulphuris maculare solet vultum fossilia tractantium: simul etiam in stomacho, atque intestinis, in præcordiis, & cerebro sedem figunt, atque iis omnibus locis pro diversis partium usibus diversam labem inurunt. Unde mox infirmatis, inquinatisque cum saliva cæteris chyli fermentis, bile præsertìm, reliquisque particularibus corporis liquidis, unà cum succo nerveo cuncta proficiscuntur mala, & symptomata, quæ istic in Ægris animadvertuntur, nimirum sitis, ac linguæ siccitas, appetitus, viresque dejectæ, vermium copia, febres lentæ primùm cum frigore, ac rigore; mox verò, labefactato quoque sanguine, convulsisque præcordiis, anxiæ, & syncopticæ; subinde ut transductis ad cerebrum multis pravæ indolis recrementis, dolores capitis, deliria, sopores, & convulsiones, ita ad corporis ambitum subsistentibus acro-malignis ichoribus exanthemata, atque apud aures parotides nascuntur. Tandemque mors approperat, cùm coacta liquida mobilitatem, & fibræ cordis, cerebrique enervatæ premendi, pellendique vim prorsus amittunt.

In quibusnam fiat crisis salutaris.

XIII. Sanantur contra, qui majori solidarum partium robore donati, ac minori pravorum humorum copiâ, & malitiâ referti noxios humores per crisim, vel per abscessus discludunt, atque dispellunt. Quod sanè accidit, quoties consociatis viribus tum liquidarum partium ad depurativam fermentationem tendentium, tum solidarum ad validè propellendum à centro ad peripheriam, atque ad cæteros excretorios ductus quidquid extranei, quidquid etiam pestiferi ingestum fuerat.

XIV. In

XIV. In hoc igitur miſerrimo rerum ſtatu, quum per æſtum, quo nunc urimur, derivandarum putreſcentium aquarum ſinè magno incolarum incommodo ſpes nulla affulgeat (quod tamen hiberno tempore nullo negotio, magnoque emolumento perfici poterit) hæc tria potiſſimùm ſpectanda ſuperſunt. Primum quidem, ut aquarum, & cœli vitium quoad ejus fieri poteſt, emendetur; Secundum, ut Civium corpora tueamur; Tertium verò, ut hujuſcemodi malo correptos pro virili parte congruis pharmacis eripiamus.

Quænam præſtari poſſent in præſenti epidemia æſtate vigẽte.

XV. Quod ad primum, & ſecundum attinet repetantur ea, quæ in epiſtola ad Illuſtriſſimum Epiſcopum datâ in cenſu prophylacticorum poſuimus. Nimirum noctu, atque oriente ſole reſinoſa ligna, juniperi videlicet, pini, cupreſſi, ac mali Medicæ; qua parte præſertim Urbs lacunas ſpectat, affatim comburenda ſunt. Hoc enim conſilio magnus Hippocrates quamdam Græciæ Civitatem à peſtilentia liberavit. Aquæ verò pro potu, & coquendis cibariis aliunde, atque ex ſalubri cœlo ſupportandæ ſunt. Quòd ſi lacunarum circuitus modum non excedat, ruderibus, & vivâ calce poſſent oppleri, ac ſuper aggeſtâ humo eadem ligna ſuccendi.

Vitium aëris emendandum, & quo pacto.

Hippocratis cõſilium, quo Civitatem Græciæ à peſte liberavit.

XVI. Deinde quod ad tuenda incolarum corpora à vitiati aëris pernicie, cùm certum exploratumque ſit hiſce febribus tentari non ſolere homines parcos, & continentes, plerumque autem in eos incidere, qui parum moderato utuntur victu, ac minùs laudabili: propterea ad concionem vocandi ſunt Cives, atque admonendi, ut ad Chriſtianæ pietatis normam ſobriè, ac frugaliter vivant, atque hæc ſtudioſiſſimè ſervent.

Tuenda ſanorum incolarum corpora, & qua ratione.

XVII. Pri-

Jure & carnibus etiam diebus vetitis vescendum, cum SS. Pontificis venia.

XVII. Primò autem impetratâ à Summo Pontifice venia, quæ ferè nunquam in ejusmodi rerum casibus abnegatur; per æstatem, ac proximum autumnum carnium jure vescantur vetitis etiam diebus, quibus pro Ecclesiasticæ disciplinæ Instituto est abstinendum. Id enim in causa esset, quò minùs probo victu uterentur.

XVIII. Secundò cædendas in lanienis pecudes è longinquis pascuis curent adduci; & reliqua, quæ jam superiùs capite secundo deduximus.

Quibus regulis ægrotorum curatio inniti debeat.

XIX. Denique quod ad curandos Ægrotos pertinet, hæc mihi præ cæteris monita saluberrima videntur, quæ non ambiguis indicationibus innituntur: scilicet, primò vires Ægrotis nullo modo adimendi, sed conservandi, ac reficiendi. Secundò expurgandi abstergendique primas chyli vias à palustribus inquinamentis. Tertiò ad morbidorum humorum, qui sanguinem jam polluerunt, exitum emissaria aperiendi. Quartò febrile fermentum specificis conterendi, ac debellandi. Quintò reliquias lethiferi succi, qui universum corpus pervasit, cicurandi, expellendique.

Primum omniũ instruendum est Valetudinarium, & quibus de causis.

XX. Hæc autem omnia in usum venire, commodumque pauperibus præstare vix poterunt; nisi Valetudinarium istic quàm citissimè instruatur, atque adornetur: Nam non aliâ ratione omnes ac singuli Ægrotantes summâ, ut opus est, diligentia ab uno Medico possunt invisi, iisque à duobus duntaxat, vel tribus pietate viris assidua servitus, & congrua medicamina, salubresque cibi adhiberi valent. Huc accedit, quòd si Nosocomium in aliquo Monachorum Cœnobio sub clementiori, ac longè à stagnantibus aquis loco instituatur, multo meliùs Ægrotis consuleretur: tutò enim, ac faciliùs illuc trans-

transferri possent Ægri, prout Romæ tametsi ab longè positis regionibus in Valetudinaria convehi solent.

XXI. Itaque primùm nè vires detrahantur Infirmis, cautè admodum ad sanguinis missionem procedendum; eamque nonnisi corporibus probè nutritis, vermiumque labe minùs affectis adhiberi velim. Neque ob id, quòd natura interdum hæmorrhagias utiliter istic tentaverit, sinè perspicuis indicationibus, ac procul à contraindicationibus eam cæco casu imitari oportere arbitramur.

Sanguinis missio cautè admodum adhibenda.

XXII. Secundò: Cacochyma corpora, & parum continentia, atque ad vomitum proclivia, vomitu ipso statim ab initio purganda esse censerem, ut exitiale virus, & vermium seminarium tollatur è stomacho, antequam sanguini misceantur. Tartarum itaque Emeticum, aut, si hoc deerit, vinum Emeticum robustioribus propinandum est.

Corpora ad vomitum proclivia vomitione purganda.

XXIII. Tertiò: Iis verò, qui nullam ad vomitum propensionem habent, ante tertiam diem mite catharticum præberi velim, veluti cassiam cum Tamarind. Elect. Alexandrini, unciam aut Trypheræ Persicæ, aliorumque hujus generis semiunciam, additâ Chinæ chinæ pulveris drachma, & salis tartari fixi, & oculor. cancror. ana gra. x.

Cæteris mite catharticum prębendum est.

XXIV. Quartò: Post lenem ejusmodi purgationem nihil præstantius, aut opportunius erit, quàm admovere vesicantia cruribus, & brachiis, necnon quoties caput impetitur, pedibus quoque sinapismos.

Vesicantia deinde, & sinapismi.

XXV. Quintò Chinam chinam cum ol. Matthiol. quam vel bis singulis diebus, si res tulerit, dare oportet: Imo post diem decimam quartam observandum Medico est, an locus sit alteri leni quoque cathartico cum China china pariter propinando.

China chinæ, & oleum Matthioli; & altera purgatio.

Nul-

Nulla enim alia tutior eſt via hujus edomandi, ejiciendique è corpore veneni: quandoquidem eâ ratione non pauci Romæ exitium in Leonina Civitate ex febribus à corruptis aquis imminens effugerunt.

Frictiones, & inunctiones.

XXVI. Sextò: Præterea ſæpiſſime perfricanda ſunt crura, & perungenda Hungaricæ Reginæ aquâ & oleo Matthioli cum nitro, & clyſteres etiam injiciendi ex jure cum aliquot guttulis ol. Matthiol. & Sacch. rub.

Boli ex Diaſcordio Fracaſtorii, &c.

XXVII. Septimò: Bolos quoque ex Diaſcordio Fracaſtorii, & conf. de Alcher. ſemidrachmam pondo dare operæ pretium fuerit; amara enim, & cardiaca plurimùm valere in ejuſmodi febribus comperimus.

Quale decoctũ ægrotis propinandum.

XXVIII. Octavò: Bibant largiter Ægroti modò decoctum ex C. C. uſto, radicibus Graminis, Scorzoneræ, atque Soncho paratum; modò aquam Sonchi, & Cardui ſancti ſolutis ſem. melon. & admixtis pulveribus C. C. Margar. Smaragdor. & rad. contrayervæ. Quod ſi magnus vermium numerus animadvertatur, aliquantulum hydrargyri aquis ſaltem ſtillatitiis admiſceatur, agiteturque. Sed vas fictile ſit, vel vitreum, non cupreum.

Preces ad Deũ ad mali remiſſionem impetrandam.

XXIX. Nonò: Poſtremò, quod primo loco ponendum erat, tam acerbæ calamitatis remiſſio à Deo precibus eſt expoſcenda; cùm humana conſilia, quæ vel artis uſus, vel rerum peritia ſubjicere poteſt, quæque ipſe ego Paternis Summi Pontificis juſſis obtemperaturus expoſui, niſi Omnipotentis Dei benignitas fortunarit, bonum exitum non ſint habitura.

CAP.

C A P. V.

Erectum Balneoregii Nosocomium; Res Medica diligenter procurata; ac supplicationes, aliæque ad Deum preces per Episcopum institutæ.

MEdicus igitur Flascus tribus sibi Chirurgis adjunctis statim profectus Balneoregium cum ejus Urbis Episcopo primùm omnium deliberavit de situ domus eligendæ, ad quam, velut in Valetudinarium, Ægroti præsertim pauperes contrahendi erant. Quum autem omnia studiosè perpendissent, vetus tandem seminarium, quod longè à lacunis, & insalubri cœlo aberat, in quod mares convenirent, delegerunt, ac vicinam domum fœminis assignarunt. Confestim hæc domicilia XIII. Kal. Septemb. omni supellectilium genere excipiendis, curandisque Ægris necessariò instructa sunt, quibus comparandis coëmendisque Benignissimus Pontifex largâ manu pecuniam suppeditaverat. Neque Balneoregiensis Episcopi pietas silentio est prætereunda; quippe qui partem aliquam eorum pro virili præbuerit, locumque illum à Clementissimo Pontificis nomine CLEMENTIÆ DOMUM in posterum voluerit appellatum.

Quo pacto Nosocomium fuerit adornatum.

Nosocomium *Clementiæ Domus* appellatum, quamobrem.

II. Itaque collecti seorsum mares, ac fœminæ populari morbo laborantes magnâ curâ habiti sunt. Illis enim Chirurgus unus, & duo Capuccini Patres adstabant, his verò suus pariter Chirurgus, & piæ aliquot mulieres inserviebant. D. Flascus autem totius negotii moderator ubique aderat, opportuna cuique medicamenta præcipiens. At verò cùm par-

Quo pacto ægrotante curatis fuerint.

partitis prudenter minifteriis, & corporis & animæ ftudium fufceptum effet, nil cuiquam omnino defuit, quod ad utramque falutem obtinendam pertineret: itaut poftea, & pauciffimos morbus abfumpferit, & qui fortè interierunt, omnes Ecclefiafticis fubfidiis, ac Sacramentis, quæ fuis ipfe manibus Balneoregienfis Epifcopus miniftrabat, adjuti, præfentem hanc vitam cum meliore commutarint.

Medicamina, & neceffaria ufibus unde allata.

III. Româ interim affiduè, quæ ufui erant, medicamina, etiam pretiofiora afferebantur nunquam fatìs laudandâ Pontificis noftri liberalitate, ac munificentia. Quin etiam optima cibaria affatim fuppetebant, cùm diligentiffimè provifum effet, ut præftantiffimæ carnes, & falubres aquæ aliunde adveherentur. Impetratâ præterea à Sanctiffimo Patre venia, per quam etiam qui adhuc incolumes Balneoregii plagam infalubrem habitabant, uti poffent jure carnium per eos quoque dies, in quibus propter Ecclefiafticas fanctiones vetitum eft.

Quid interim effecerit pro fuo munere Balneoregienfis Epifcopus.

IV. Cùm primùm autem Nofocomium apertum fuit, Balneoregii Antiftes facrorum ftudiofiffimus in tanta divini auxilii neceffitate boni Paftoris partes nullas reliquas fecit. Illico enim indixit Supplicationes; habuit ad Populum Homiliam; affiduafque preces fudit, ut & Deum votis fuis ad profperos fucceffus flecteret, & Gregem à noxiis criminum pafcuis avocaret, illumque ad continentem, caftumque vivendi morem redigendo, morbos, atque incommoda ex immoderato, atque intemperanti voluptatum ufu oriri confueta præverteret. Superfedeo autem hìc figillatim ifta omnia recenfere, cùm Medicam ex inftituto, Sacram verò hiftoriam obiter tantùm mihi fcribendam propofuerim.

V. Et quoniam momentum non leve tum historicæ veritati, tum grato animo Illustrissimi Balneoregiensis Episcopi detraxisse videri possem; si aliquot Epistolas tam ab eo, acceptas, quàm ad illum datas præterirem: idcirco easdem sedulò hìc exscribendas curavi.

ARGUMENTUM

Episcopus gratias agit Auctori pro officiis in Balneoregiensem populum collatis.

ILLUSTRISSIMO CLARISSIMOQUE VIRO
DOMINO JOANNI MARIÆ
LANCISIO
SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI
CLEMENTIS XI.
Intimo Cubiculario, & Archiatro Pontificio.

ONUPHRIUS ELISEUS EPISCOPUS
BALNEOREGIENSIS.

S. D.

OBstricta officiis tuis Balneoregiensis Populi voluntas jure postulat, ut Tibi, Vir Illustrissime, singulares à me agantur gratiæ ob id præcipuè, quòd mandatis Sanctissimi Domini Nostri diligenter obtemperans, optima huc pharmaca ad ægritudines, quæ in pauperes hosce dirè

adhuc sæviunt, fugandas, tantâ pietate, animique alacritate mittenda selegeris. Nec minores sunt mihi repetendæ grates, cùm pari sedulitate, atque in hunc Gregem meum epidemico morbo fatiscentem amore, D. Josephum Mariam Flaschi Medicum Physicum, ac tres Chirurgos non minùs Arte Medica, quàm sedulo studio erga Ægrotos commendabiles accurrere jusseris. Dum autem erga Te, Vir Illustrissime, meo fungor munere, hâc mihi occasione oblata, quam inserimus Epistolam, ut Sanctissimo Domino Nostro humillimè tuis manibus tradas, enixis precibus rogo. Hoc mihi sicut erit gratissimum, ita arctissimo obligationis vinculo me in perpetuum habebis obstrictum. Vale.

Balneoregii Idibus Septembris 1707.

ARGUMENTUM.

Rescribit Auctor non sibi, sed Sanctissimo Patri gratias deberi pro summis acceptis à Balneoregiensi Populo Beneficiis.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO PRÆSULI

ONUPHRIO ELISEO

Balneoregii Episcopo Meritissimo:

Joannes Maria Lancisius Felicitatem.

Non obscurè intellexi ex literis tuis, Vir Amplissime, officiis meis apud Sanctissimum Patrem te mirificè captum, atque devinctum. At tuæ quidem summæ in me benevolentiæ, atque amori tribuendum censeo, quòd gratus eorum meminisse volueris, quæ vel mea planè non sunt, vel certè

tè à me prætermitti finè culpa non potuissent. Nam Beatissimus Pontifex CLEMENS XI. tantâ animi magnitudine, mentis perspicaciâ, atque solertia, memoriæ firmitate, providendi, cogitandi, perficiendique celeritate valet, ac viget, ut omnia omnium consilia, ac vota præveniat; verèque dici possit miseris hisce, ac luctuosis temporibus eum tot tantaque simul aggredi ac maturissimè absolvere, quorum singula vix multi tardissimè conarentur, ut nulli unquam, nisi nobis, qui semper adsumus, credibile videatur. Mihi idcirco observantiæ tantummodo, & obedientiæ gloria relicta est. Tuam Latinis verbis exaratam Epistolam Sanctissimo Patri demississimè obtuli. Si reliquum erit, quod per mearum virium tenuitatem præstari unquam possit, apertè jusseris; quidquid enim expetiveris non attento solùm animo faciam, sed libentissimo. Interim in maximarum turba occupationum Te benè valere rursus gratulor: sospes nanque, & vigens non Episcopali tantùm munere accuratè fungeris, sed Nosocomio quoque, jussu Summi Pontificis istic recèns instructo, diligenter praees Physico insuper, & Chirurgis ad vestram epidemiam depellendam Româ missis, hospitalitatis officia cumulatissimè præbes. Tuam igitur etiam in posterum valetudinem cura, nè tui Gregis, quà animi, quà corporis valetudini desis.

Romæ xv. Kal. Octobris MDCCVII.

EPI-

E P I S T O L A

Balneoregiensis Episcopi ad Sanctissimum Patrem

CLEMENTEM XI.

Pro acceptis per universam illam Civitatem Beneficiis.

SANCTISSIME, AC BEATISSIME PATER.

PRædicator Omnipotentis Domini Paulus Apostolus me, & hunc Populum tuum, Beatissime Pater, suis monet exhortationibus, ut pro eleemosynis transmissis, totque beneficiis, quæ populo meo es impertitus, fiant sinè intermissione gratiarum actiones Deo, & Sanctitati Tuæ, quam in sublimitate Ecclesiæ suæ elegit Deus in salutem nostram, in satisfactione spiritus, & in fide veritatis. Multa igitur medicamenta à Charitate Sanctitatis Tuæ ad ægrotantium languores, morbosque pellendos; ut etiam quadringentos, ad pauperum, ac infirmorum miserias sublevandas centusses accepi: Insuper tuis mandatis huc accesserunt Ioseph Maria Flaschi Medicus Physicus, necnon Constantinus Grimaldi, Vincentius Ramagini, & Bartholomæus Puccetti Chirurgicæ Artis periti; quos omnes singulari diligentia, & charitate integram curationem Ægrotis omnibus adhibentes, in hospitium

tium unà mecum excepi in hoc Civitatis Epiſcopio. Ex mandato quoque Sanctitatis Tuæ hìc erectum eſt Valetudinarium pro pauperibus infirmis excipiendis, quod ab Auctoris nomenclatura jure optimo exiſtimavi *Hoſpitium Clementiæ* eſſe nuncupandum. Licèt autem magna ſit in hac Civitate peritorum hominum penuria; operam tamen dare non intermitto, ut undequaque omnibus neceſſariis affluat. Ad hoc Hoſpitium Clementiæ pluries in diem ad infirmorum calamitates ſublevandas, necnon aliquid laxamenti præſtandum me confero: in quo Divinâ adjuvante gratia, Medicorumque ſedulitate uſque ad præſens tres tantummodo ſupremum diem expleverunt. Ad quod, ut in altera Epiſtola narravi, non parum contulit computreſcentium aquarum expurgatio ex Medicorum conſilio: multiplicibus inſuper adhibitis ignibus ad aëris infeſti corruptelam abolendam: quibus admotis remediis pauciſſimi mortem oppetiere. Pro hujus etiam Populi ſalute ac incolumitate, ſecundùm pia deſideria S. T. Conventum Populi in hanc Eccleſiam ad Chriſti Corpus Sanctiſſimum participandum vocavi; ut culparum omnium iram Dei excitantium cumulatiſſimam indulgentiam, quam Sanctitas Tua eſt impertita, compararent: ſicut alterius Indulgentiæ ad campanarum ſonitum, ut animabus ſuis lucrum facerent, ſum exhortatus. Omnibus infirmis præſens opem obtuli: Morbo graves Sanctiſſimi Viatici pabulo refeci; & è vita exceſſuris Apoſtolicam Benedictionem à Sanctitate Tua conceſſam ſum elargitus. Quotidie veſpere Venerabile Sacramentum expoſui: preces ſupplicationeſque per totam Diœceſim ad Dei iram ſedandam indixi. Verbi Dei Præconibus commendavi, ut Populo pœnitentiam pro-

mulgent. Monui hunc Populum tuum, ut tot beneficiis cumulati ad meliorem frugem revertantur. Hanc rerum omnium seriem Sanctitati Tuæ hac altera Epistola exponere consentaneum arbitratus sum; ut quæ operatus est Deus in populo, & quæ ipse minùs inter Pastores tuis obtemperans mandatis ad gloriam Dei patravi, Sanctitas Tua compertum haberet, ut in omnibus glorificetur Deus. Gratias igitur agimus Omnipotenti Deo quotquot hìc sumus (dicam cum D. Gregorio ad Brunichildem) qui inter cætera pietatis suæ dona, quæ Sanctitati Tuæ largitus est, ita Te amore Christianæ Religionis implevit, ut quidquid ad propagationem Fidei, quidquid ad pietatem, & miserorum solamen pertinere cognoscis, devota mente, seduloque agere studio non cesses. Ad tuos igitur Sanctissimos Pedes provolutus, eosque humillimè exosculatus, Benedictionem Apostolicam, licèt indignus vehementer expostulans Deum Opt. Max. cujus vices geris in terris, deprecor, ut Sanctitatem Tuam sospitem, & incolumem ad majorem sui Nominis gloriam, Religionis Christianæ firmitatem, & propagationem, & fidelium levamen servet semper, & muniat. Balneoregii Idibus Septembris, supra millesimum septingentesimo septimo.

SANCTITATIS TUÆ.

Humillim. addictiss. & devinctiss. Servus
Onuphrius Episcopus Balneoregii.

EMI-

EMINENTISSIMI CARDINALIS

FABRITII PAULUTII

A Secretis Status Ecclesiastici ad Balneoregiensem Episcopum Responsio nomine Sanctissimi Patris.

ILLUSTRISSIME, AC REVERENDISSIME DOMINE.

MAgno cum animi solatio Sanctissimus D. N. ex binis tuis literis intellexit subsidia à Sanctitate Sua isti Civitati benignè suppeditata ad repellendam morbi vim, quo ipsa nuper affictabatur, admodum opportuna, ac salutaria fuisse, morbumque ipsum jam penè omnino depulsum esse. Auxerunt Pontificium gaudium ea, quæ de Christianæ charitatis officiis, & Pastoralis vigilantiæ documentis, quæ hac ipsa occasione ægrotanti populo exhibuisti, multorum literis, constantique fama ad Sanctitatem Suam allata sunt. Quamobrem cùm boni Pastoris partes, cujus est animam suam ponere pro ovibus suis, tam difficili tempore Te diligenter implevisse compertum habeat, meritis in Domino Te laudibus ornat, sibique ipsi magnopere gratulatur, quod susceptæ de tuâ virtute opinioni, cùm istam Ecclesiam regendam Tibi commisit, cumulatè satisfeceris.

II. Porrò ſecum reputans Sanctissimus pater publica ejuſmodi mala propter Populi, & Cleri peccata, quibus divinæ iracundiæ flagella provocantur, plerumque nobis evenire; Te, quamvis in Paſtorali ſtadio egregiè currentem, paternis cohortationibus ſuis urgendum duxit, ut Gregis fidei tuæ crediti mores ad rectam Chriſtianæ diſciplinæ normam componere impenſiùs etiam, quàm antea, cures; errantes arguas, obſecres, increpes in omni patientia, & doctrinâ: præteritarum quoque ærumnarum recordatione, præſentium ſenſu, ac metu futurarum propoſitis; peccata publica, ſi qua fuerint, penitùs extirpari, ſcandala tolli, veramque pietatem induci, & coli ſtudeas. Eos autem, qui Eccleſiaſtico ordini adſcripti ſunt, enixè adhorteris, & moneas, ut ſuæ reſpondentes vocationi, ſanctè, piè, ac juſtè vivere ſatagant, & meminerint ſibi potiſſimùm onus hoc impoſitum eſſe, ut divinam indignationem populorum delictis meritò laceſſitam ſacrificiis, jejuniis, orationibus, aliiſque Chriſtianæ pietatis operibus placare contendant. Nullum denique prætermittas officium, quo ii præcipuè, qui Beneficia Eccleſiaſtica obtinent, ad veterem vivendi regulam, priſcamque morum ſanctitatem revocari poſſe videantur, illoſque identidem excites ad recogitandum ſibi ideò Eccleſiaſticos redditus fuiſſe attributos, ut pro peccatis populorum humiles, aſſiduaſque ad Deum, & Redemptorem noſtrum preces fundant, ac pro temporalibus ſpiritualia bona rependant. Quid enim aliud, qui Eccleſiaſticis proventibus fruuntur, quàm Populorum peccata manducant? Hæc Sanctiſſimi Patris Verbis Tibi reſcribere juſſus ſum, qui cæteroquin ea omnia Te ſedulò præſtiturum minimè

nimè dubitat pro egregio, quo præditus es, divini honoris zelo, & pro singulari, quam geris istius Ecclesiæ solicitudine, quod ut alacriùs exequaris, sua Sanctitas paternæ benevolentiæ testem, Apostolicam Benedictionem Tibi amanter elargitur; & ego læta faustaque omnia ex animo à Deo precor. Datum Romæ die 29. Octobris 1707.

Ad officia paratissimus
F. Card. Paulutius.

C A P. VI.

Latiùs de Natura, deque fine ipsius epidemiæ ex Epistola Medici Flasci, in qua tum quæ juverint præsidia, tum quæ in cadaveribus inventa sunt, narrantur.

Cum historiæ veritas sedulæ innitatur observationi: neque quis possit diligenter observare, nisi rebus ipsis præsens fuerit: idcirco pretium operæ me facturum sum arbitratus, si Latinas literas ad me tunc temporis à D. Flasco datas huc afferrem. In iis enim omnia describuntur, quæ sciendi cupidis lectoribus satisfacere possunt.

ILLUSTRISS. AC REVERENDISS. DOMINO

JOANNI MARIÆ LANCISIO

Sanctissimi Domini Nostri à Secretiori Cubiculo, & Archiatro Meritissimo.

JOSEPH MARIA FLASCHI

S. P. D.

Divisio hujusce narrationis.

UT fidem tandem liberem, simulque officia mea ex animo Tibi debita, Vir Illustrissime, ac Reverendissime confirmem, pauca de hujus epidemiæ statu, exituque, ad quam depellendam à Sanctissimo Patre, tuo rogatu missus fui, breviter perstringam. Dividam autem narrationem hanc in quatuor capita. Primum erit de causa, natura, & symptomatibus popularis febris. Alterum de remediis, quibus plerique Ægri in Nosodochio, quod Clementiæ Domus audit, convaluerunt. Tertium exponet quæ in demortuis per cadaverum sectiones inventa fuerunt. Postremum versabitur circa tempus, modumque felicis exitus ipsius Epidemiæ.

De Febrium indole, causa, & symptomatibus.

II. Non ero autem longus in exponenda causa & indole harum febrium; cùm utraque res Tibi jam satìs innotuerit; immo verò priùs quàm quidquam de iis aliunde novisses, omnium cum admiratione hæc divinaveras. Ex aquarum scilicet stagnatio-

gnatione, & corruptione ortam fuisse noxiam cœli labem, quæ febres malignas, & contagiosas, mites quidem primùm, mox ferocientes produxerit. Ægri enim vermes per os, & alvum deturbabant; accessionibus syncopticis, extremorum frigore, ac linguæ ariditate, papulis livescentibus, delirio, comate, jectigationibus, urinis turbidis, aliisque ejus generis symptomatibus divexabantur. Multis non diu post initium dysenteriæ, ac diarrhœæ malignæ difficillimi exitus superveniebant. Pulsus plerumque valde crebri, parvi, & inæquales sentiebantur.

III. Crises per sudorem vel narium hæmorrhagiam solæ morbum interdum solvebant; nonnullis maculæ rubræ per totum corpus erumpentes morbum mutabant, interdum in pejus, sed sæpius in melius. Quibusdam, qui diu ægrotaverant, abscessus critici in externa, infernaque aliqua parte fiebant; glandulas quoque post aures multis intumuisse, sed nihil naturam per hæc emunctoria criticè deposuisse vidi.

Quænam Crises fierent.

IV. Ab hac febre curati, multi bis, terve in recidivas satìs periculosas, ac sæpe lethales incurrebant, in primis si se ipsos, vel nimis citò aëri exponerent, vel in diæta leve peccatum committerent.

Relapsus in morbum periculosus.

V. Quod verò attinet ad remedia, Ægri maximum subsidium experiebantur à vesicantium applicatione.

Vesicantia proderant.

VI. Emulsiones quoque seminum melonum, ferè semper cum Diascordio Fracastorii, vel Theriaca, ut & Julapia, ac condita refrigerantia, & cardiaca non parùm proderant. Stibium diaph. ad sudores movendos plus contulit, quàm ullum aliud dia-

Emulsiones seminum melonũ, Diascord. Fracastor. &c.

diaphoreticum; ab eo tamen abſtinendum erat, ſi alvus lubrica exiſteret. China chinæ ſive ſola, ſive commiſta magnum adferebat levamen.

Lenia purgantia initio morbi utilia.

VII. Lenia in principio morbi purgantia profuerunt, idcirco uſus ſum Electuario Alexandrino, Lenitivo, floribus Caſſiæ cum Tamarindis, atque ejuſcemodi aliis: In aliquibus addebatur Camphora, ſed ſæpe ſæpius China china, atque his variis mixturis varia fiebant alvum ſolventia, quæ fuerunt magni levaminis.

Nec minus Emetica robuſtis corporibus.

VIII. Vinum ex cyatho Antimonii Emeticum in principio morbi validis temperamentis propinatum ad detergendas primas vias multùm valuit; & quamvis Ægri gravi moleſtia inter vomendum flavam, viridemque bilem muco permixtam afficerentur, ſymptomatibus tamen non adeò lethalibus progreſſu morbi divexabantur.

IX. At enim verò dici vix poteſt quanto Ægris ſubſidio fuerit erectum hìc Noſodochium, ac propterea Balneoregienſis populus Deum Opt. Max. enixè precatur ut Pontifici noſtro diuturnitate, & felicitate regnandi pares gratias referat.

Quid in cerebro obſervatum ſectis cadaveribus.

X. Cæterùm in diſſectione nonnullorum cadaverum primùm in dura matre reperti ſunt ſinus minores turgentes ſanguine craſſo, & nigricante. In proceſſu hujus Anatomicæ exquiſitionis ſe mihi videndam obtulit copia magna ſeroſi humoris, non tantùm deliteſcentis inter duram, piamque meningem, ſed etiam intrà ventriculos, & præſertim quartum cerebello proximum. Obſervatæ quoque fuerunt tumentes glandulæ plexus choroidis, aliæque, quæ in dura, & pia matre interſperſæ naturaliter locantur.

XI. In

XI. In aliis verò cadaveribus ſinus duræ matris occupabantur à polypis ſe ſe extendentibus uſque ad ventriculos cordis.

XII. In uno ex diſſectis corporibus in medio reticularis plexus pinealem glandulam obtegentis conſpecta fuit hydatis æquans magnitudinem grani piperis, quæ tumens lymphâ comprimebat eandem glandulam, unde neceſſario fuerat impedimento ad functiones ejus ritè peragendas.

De pineali glandula.

XIII. In alio cadavere offendimus duram, piamque matrem ferè nigreſcentem ex cruoris ſubſiſtentia in propriis vaſis, & ſinubus ad duas fortè libras. Cerebrum verò æquè in hoc atque in reliquis diſſectis cadaveribus erat flaccidum, ejuſdemque ventriculi ſcatebant multa lymphâ. In hoc ipſo cadavere animadverſione dignum fuit, quòd in ſuperiori, & ſiniſtra Cerebelli parte videndum occurrit, nimirum depreſſa macula coloris albi, lata penè duos digitos tranſverſos, & longa tres; ad tactum dura, ac reſiſtens; unde habita primum à nobis fuit pro cicatrice; ſed luſtratis poſtea tegumentis, cranio ſcilicet, & dura matre nullum ſe prodidit ſignum læſæ continuitatis. Facta igitur ſeparatione finitimi ſegmenti ejuſdem cerebelli, quod, ut ſolet, molle apparuit, nudata eſt durities illa à nonnullis conveſtientibus membranis; ut quid ipſa eſſet, innoteſceret; tandem deprehenſa fuit corpus ex pluribus globulis compactum, ad eam ferme molem, & figuram, quibus à Stephano Blancardi delineantur cerebri glandulæ. Propterea exiſtimavimus ab hujuſmodi locali vitio, ſuccoque contento convulſivos motus, quibus, vir ille cùm viveret, erat obnoxius, ortum habuiſſe.

Quid in cerebello mirum obſervatum ſit.

XIV. Cæ-

XIV. Cæterùm viſcera naturalia, & vitalia ferè omnia magnopere labefactata, & inteſtina cum vermibus detecta ſemper fuerunt.

XV. Hæc ſunt, Vir Illuſtriſſime, quæ pro mea tenuitate, ut juſſis,conſiliiſque tuis obtemperarem, ſcribenda habui; doleo tamen ſi qua parte defecerim: ſed ea benignitate, qua præcepiſti, precor ignoſcas, & humiliter Sanctiſſimi Patris Pedes tum meo,tum ſodalium Chirurgorum nomine oſculeris. Nam quòd noſtrum omnium ſalus nullis penitùs morbis hìc fuerit obnoxia, quodque operam noſtram non planè inutilem periclitanti huic Civitati locaverimus, certè id totum acceptum refero piis ejuſdem Sanctiſſimi Patris votis, ac Benedictionibus, quibus in diſceſſu benignè nos cumulavit; atque epidemica lues, quæ immaniter in Balneoregienſem populum ſæviit, tandem extincta eſt. Arctiſſimo denique vinculo me Tibi obſtrictum eſſe fateor; Nam ſi maxima priùs beneficia à ſingulari tua humanitate mihi fuerunt collata; nunc hoc majus elucet, quod ad hoc munus à Te apud Sanctiſſimum Pontificem fuerim delectus. Vale.

Balneoregii 25. Octobris 1707.

Viro

Viro in re Medica expertiſsimo ſtudioſiſsimoque

D. JOSEPHO MARIÆ FLASCO

Joannes Maria Lancisius.

S. P. D.

TAmetſi mihi ſemper literæ tuæ jucundiſſimæ fuerint, nullæ tamen jucundiores, acceptioreſque redditæ ſunt, quàm illæ, quas ad me ſuperioribus diebus dediſti, quippe quæ in ſumma occupatione tua gratiſſimam hiſtoriam, felicemque exitum deſcribunt epidemicarum febrium, quæ iſtic graſſatæ ſunt. Cùm Romam reviſes, quod feliciter tibi futurum auguror, & præſtolor, eximes ab animo meo ſcrupulum, qui à peractis per te cadaverum ſectionibus injectus eſt. Non enim ita diligenter, ut cerebri mala, inteſtinorum etiam offenſiones, ac potiſſimùm vulnuſcula à vermibus fortaſſis inflicta (quæ tandem in gangrænas abire ſolent) deſignare, ac demonſtrare videris. Cæterum ſcripta tua Sanctiſſimo Patri legenda demiſsè ſubjiciam, cùm primùm, Deo volente, ex orthopnœa, quâ nunc vehementer laborat, convaluerit: nec ſanè dubito, quin Sapientiſſimus Princeps laudaturus ſit ſtudia tua, quæ vel felici rerum eventu commendantur. Tu interim vale, qui multorum valetudini vacas. Romæ. iv. Kal. Novemb. MDCCVII.

Auctoris ad Medicum Flaſcum reſponſio.

C A P. VII.

Quo tum tempore, tum modo desævierit Epidemia, & in quos morbos verterit. Remittuntur Romam Medicus, & Chirurgi cum literis Balneoregiensis Episcopi.

Post largiores, pluvias, & septentriones ventos inductos desiit epidemica lues.

QUum propria cuique Ægrotanti, ac recta tum victus, tum medicaminum ratio adhibita fuerit in Nosocomio nuper Balneoregii extructo, ex animi sententia res cecidit. Nam brevi in pristinã valetudinem plerique omnes restituti sunt; itaut 8. kal. Novembris 1707. post longiores pluvias, & septentrionales ventos (quibus diluta, absterfa, ac temperata fuit cum ipsa atmosphæra etiam tellus, & palustris aqua) restincta, ac penitùs profligata fuerit epidemica lues. Eo igitur tempore clausum est Valetudinarium superstite duntaxat, ut par erat, Epigraphe. HI'C FUIT CLEMENTIÆ DOMUS, Unde Pontificiæ humanitatis, beneficentiæ, & Charitatis perenne posteris extabit monumentum. Hunc igitur finem habuit Balneoregiensis epidemia opinione quidem celeriorem, quòd inita Romæ consilia ab Illustrissimo illius Civitatis Antistite, atque à Medico Physico accuratè, ac strenuè fuerint expleta.

In quos morbos inciderint, qui ab acutis febribus convaluerunt.

II. Quoniam verò ea esse solet vis pestilentis morbi, ut vel occîdat, vel Ægros languidulos, atque ad longas Ægrotationes paratissimos faciat: hac quidem ratione multi ex iis, qui ab acutis convaluerunt, ut fieri assolet (quod & Juvenalis innuit sat. IV. *jam lethifero cedente pruinis Autumno, jam quartanam sperantibus ægris*) in quartanas febres,

in

in malum corporis habitum, in ſcabiem, ſimileſque diuturnas affectiones inciderunt; à quibus faciliùs levati ſunt, qui cœlum, ut fit, mutaverunt: eos autem, quos res anguſta domi retinuit; emeticis præſertim, atque uſu Rhab. cum China china adjuti ſunt.

III. Poſtea quàm hæc omnia apud Balneoregienſes feliciter geſta ſunt, Illuſtriſſimus Antiſtes facultatem benignè à Summo Pontifice obtinuit; Fulgineum Patriam ſuam animi, & valetudinis cauſa per menſem repetendi. Interim verò cum idem Epiſcopus pro ſua humanitate animadvertiſſet D. Flaſchum, ſodaleſque Chirurgos magnis exantlatis laboribus jam feſſos, malæque contrahendæ valetudini proximos, è re putavit, eos omnes ſacro inſtituto ad Lauretanam Domum itinere ſublevare. Itaque illuc gratias Deiparæ Virgini acturi pergunt. Mox verò per aliquot dies idem Epiſcopus in amœniſſima ſua Villa prope Fulgineum ruſticationis gratiâ retinuit, videlicet ut refecti viribus tùm corporis tum animi hilariùs Romam poſſent repetere

Epiſcopus Balneoregienſis Fulgineum in patriã ſuam ſecedit, & ad Lauretanam Domum cum Flaſco & ſodalibus pergit.

IV. Subjicimus autem Epiſtolam Illuſtriſſimi Antiſtitis ad Auctorem, in qua hujus itineris, & receſſus ratio deſcribitur.

ILLUSTRISSIMO AC SAPIENTISSIMO VIRO

DOMINO JOANNI MARIÆ LANCISIO

A Secretiori Cubiculo, & Archiatro Pontificio.

ONUPHRIUS ELISEUS EPISCOPUS BALNEOREGIENSIS.

S. D.

EX longo tandem intervallo iſtuc remigrant qui à Sanctiſſimo CLEMENTE XI. tuo rogatu, Vir Illuſtriſſime, ad Balneoregienſem epidemiam depellendam miſſi fuerant: Itaque poſt multos labores exantlatos Sacram Lauretanam Domum, aliaque religioſa loca mecum inviſerunt, in quibus pro Sanctiſſimi Pontificis ſalute fudimus preces; exinde dierum aliquot ſpatio in meæ Villæ Fulginatis amœnitate aliquantulum animos refocillarunt. Ad horum igitur reditum ſilentio involvere nequeo, quos ipſi ſudores, curas, moleſtiaſque pertulerint; quam Artis peritiam oſtenderint; quantaque morum integritate ſe geſſerint. Hiſce autem de rebus certum Tibi, Vir Illuſtriſſime, teſtimonium reddere volui, ut de fructu, te opitulante, percepto nobiſcum gaudeas, & manifeſtam habeas meam in Te propenſiſſimam voluntatem nullo loco defuturam. Vale.

Fulginei 13. kal. Decembris 1707.

IL-

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO PRÆSULI

ONUPHRIO ELISEO

BALNEOREGII EPISCOPO MERITISSIMO,

JOANNES MARIA LANCISIUS

S. P. D.

MUlta, & quidem graviſſima pietatis, ac benevolentiæ tuæ argumenta, Illuſtriſſime Præſul, retulerunt Doctor Phyſicus Flaſcus, & tres Chirurgiæ Profeſſores, qui poſt abſolutam feliciter Balneoregii Medicam operam, amœnitate Villæ tuæ corporis viribus recreati, animique etiam virtutibus propter iter ad Lauretanã Domum, aliaque pietatis officia in Sacris iſtic finitimis locis præſtita, non exhilarati duntaxat, ſed fortè meliores facti Romam ſoſpites pervenerunt. Referre ipſi ſe poſſe negant quot, quantaque beneficia abs te acceperint, cùm ſint innumera; dicunt tantummodo quàm prolixo ac libenti animo eadem exhibueris. Idcirco, Illuſtriſſime Vir, nunquam eorum excides memoriâ, cùm ex voluntate potiùs, quàm ex rerum magnitudine hominum munera ſint æſtimanda. Quamobrem ego ipſe, qui ſummi Pontificis juſſu eoſdem humanitati tuæ commendavi, Tibi plurimas ago gratias, viciſſimque, ſi quid erit, in quo meâ tibi opera utendum ſit, non roges, ſed ut præcipias velim. Vale.

Romæ 7. Kal. Decembris 1707.

CAP.

CAP. VIII.

Proponuntur animadversiones Eminentissimis Patribus Sacræ Consultæ ab Auctore exhibitæ ad lacunas, quæ in Balneoregiensi agro extiterunt, tutò exsiccandas.

Nisi lacunæ exhaustæ fuissent, insequenti hyeme, rursus periculum imminebat Epidemiæ.

ETsi multa, eaque grandia, atque opportuna Beneficentiæ argumenta Balneoregiensi populo dedisset Sanctissimus Pater, ea tamen nisi novis ad lacunarum exhaustum decursu illius hyemis benignè perfecisset, certè subsequentibus annis, recurrente ejusdem cœli pernicie, inutilia, atque irrita prorsus fuissent: Enimvero ita cum humanis rebus comparatum est, ut priora beneficia interitura penè sint, nisi illa posterioribus cumules. Et quidem hoc præcipuum habent ipsæ paludes, ut quò diutius perseverant, & augescunt, eò deteriores evadant. Quare Clementissimus Pontifex animum simul, & Ærarium suum ad absolvendum opus convertit. Nam Kal. Januarii 1707. jussu Sacræ Consultæ in mandatis accepi ab Illustrissimo Præsule Origo tunc temporis supremi illius Tribunalis à secretis, nunc autem S. R. Ecclesiæ meritissimi Cardinalis, ut scripto nonnullis quæsitis, quæ Balneoregiensium lacunarum exiccationem spectabant, statim responderem. Fuerunt autem.

Consulitur Auctor de ratione Exiccandarum paludum.

Quæstiones Auctori propositæ de lacunarum exhaustu.

Prima de opere ipso, quo usque prolatari possit.

II. Primùm, non remittentibus hybernis pluviis, quæ nunc impedimento prorsus sunt, quo minus in Balneoregiensi agro argillosa humus moveri, vertique possit, quo usque differendum sit incilium, & emissariorum opus, in quæ palustres aquæ derivari debent.

III. Alterum verò, qua ratione fossæ ducendæ sint, utrum scilicet reclinatis tantùm earum labris, quæ satìs per se firma aliquibus eâ ratione futura videntur; anne ea ipsa, adactis utrinque per ordinem palis, vel consitis arboribus sint munienda.

Secunda: De fossarum ratione.

IV. Tertiò, An ratio habenda sit rimarum quarundam, quæ hìc illic in aperta humo, & prope stagnum adhuc supersunt; nimirum an terra implendæ sint, an potiùs relinquendæ, ut tempore, ac proprii ponderis vi subsideant, & coalescant.

Tertià: An rimæ quædam obstruendæ sint.

V. Denique, Utrum in aperiendis canalibus, quos declivi, ac rectissimâ, quàm fieri potest, via deducere oportet, parcendum sit privatorum aliquot, ac præsertim immunium Ecclesiasticorum agris, & prædiis, si qua in itinere obvia sint.

Quartà: An privatorum agris parcendum, per quos canales ducere oporteret.

VI. Hujusmodi autem quæstiones adornaverat in suis ad Sacram Consultam literis Illustrissimus Prætor Viterbiensis, cui exhauriendarum paludum cura concredita fuerat.

VII. Itaque, quod ad primam dubitationem attinet, respondimus, non ultra Martium mensem prolatandum esse opus; cui si pluviosa tempestas pertinaciter obstaret, quò minùs integrè ad exitum perduceretur, in Aprilem quoque mensem; idque sinè ullo incolarum detrimento, continuato labore extrahi, atque perfici posse credideram, tum ratione edoctus, tum experientiâ. Compertum enimvero exploratumque est, lacunis illis paucas minerales, majorem verò partem fontanas, atque pluviatiles aquas contineri, nec magnâ cæteroquin subsidentium sordium, ac cœni copiâ (nondum expleto anno) inquinari. Nam superiori duntaxat mense Majo latices illi stagnare cœperunt: Quamobrem, quùm veris initio solis radii hebetes, atque imbecilles

Respondet Auctor primò non ultra Martium mensem differendum esse laborem siccandarum palustrium aquarum, aut summùm ad Aprilem extrahi posse.

cilles sint, nunquam è desidibus aquis eam putidorum vaporum vim excitare, aërique permiscere poterunt, quæ illius regionis cœlum per se inficiat, atque contaminet. Quod quidem Romæ quotannis experimento potest comprobari, quum pratorum, atque Hadrianæ Molis fossæ denuò cavantur: is enim labor ob recurrentes fluminis alluviones ad Martii mensis initium suscipitur; neque ante medium Aprilem perfici solet. Quin immò impunè aliquando prorogatus est; modò nè in Majum, aut Junium mensem extractus fuerit; quod cùm duodecim ante annos accidisset, Leoninæ Urbis Cives exitialibus statim morbis conflictati fuere.

Secundò: fossarum labra palis, & consitis arboribus munienda.

VIII. Ad secundum autem diximus multò tutiùs incilium labra, fossarumque margines consitis arboribus, vel saltèm infixis palis ac sudibus muniri; non solùm propterea quòd eo pacto longè firmiora futura sint; verùm etiam quòd non mediocris illi cœlo salubritas, accederet, si Cives illi tiliâ, populo, acere, orno, aut similibus ripas illas arbustarent: solent enim corrupti putidique humores, quibus humus imbuta est, ab arboribus penitùs exhauriri, & quodammodo ad vitam revocari; quippe quæ fixos sales per radicum oscula volatiles factos in fibras, ac tubulos commeare compellunt. Id igitur Sacræ Consultationi studiosiùs est considerandum, ut quid facto opus sit, statuat, atque decernat.

Quâ ratione cõsitæ arbores noxia effluvia absorbeant.

Tertiò: Rimas omnes implendas, neque expectandum dum coalescant.

IX. Ad tertium verò, quod rimas scilicet, atque hiatus pertinet, omnino aggerandos esse arbitramur. Licet enim plerunque suâ sponte coalescant; fieri tamen potest, ut id non ante proximam æstatem eveniat. Interea humor ibidem delitescens, atque in vapores abiens, non exiguam morbidæ contagio-

tagionis causam aleret, ac foveret, quæ mediâ demum æstate iterum miserandos incolas aggrederetur. In ea igitur dubitatione præstat tutiora sequi consilia, quàm dubia.

X. Postremum autem caput silentio præterire constitui: non enim ad Medicinam attinet, neque proinde mei muneris esse videtur expendere, num ab Ecclesiasticorum agris incidendis abstinendum sit. Illud tamen in confesso est, cùm populorum agitur salus, pleno, atque æquo jure Principem uti debere: ac proinde si ipsi Ecclesiastici sensuri sunt commodum exhaustarum paludum, justum quoque est, ut aliquod incommodum patiantur.

Postremum Principis arbitrio relinquitur.

XI. Sed cùm homines ab eventu de nostris consiliis ut plurimùm existimare soleant; idcirco placet hìc Lectores meos commonefacere etiam de modo, quo lacunarum exiccatio peracta fuit. Nam quanquam ipse in meis animadversionibus S. Consultæ exhibitis putaverim margines Rivi ad paludes exhauriendas arboribus, aut saltèm palis esse firmandas; (qui modus omnium tutissimus est) nihilominus, quoniam de publico id fieri debuerat, minori sumptu peractum est, ripis nempe ex sola, eâque contusa terra aggeratis. Opus verò integrum adhuc VIII. post annos perseverare novimus. Cæterum Illustrissimus Episcopus pro sua humanitate ad me postea perscripsit in conficiendis silicibus, & canalibus Ecclesiasticos ab omni vectigali, ac tributo, ut ajunt, fuisse servatos.

EPISTOLA

Balneoregiensis Episcopi, quæ & acceptorum beneficiorum gratum rursus animum attestatur, & nova ad exhauriendas paludes à Sanctissimo Patre deprecatur.

BEATISSIME, AC SANCTISSIME PATER

POst quam lethiferi morbi tempestas exæviit, fluctibus in tranquillum redactis illius virtute, qui solo nutu procellosum mare sedavit; redeunt ad Te, Beatissime Pater, Joseph Maria Flaschi Medicus Physicus, ac tres Chirurgi, qui à Sanctitate Tua ad curam Populi Balneoregiensis missi suum munus absolverunt: atque eorum studio frustrati non sumus expectatione nostra. Quapropter consentaneum mihi visum est, nè virtutibus, & laboribus ipsorum desiderentur testimonia, Sanctitatem Tuam omnium Patrem, & Dominum certiorem facere non de illorum modò vigili cura, & charitate erga pauperes infirmos; verùm etiam de religiosa pariter, & spectata in aliorum exemplum pietate.

II. Venimus igitur, Beatissime Pater, in altitudinem maris, & tempestas non demersit nos, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed Divinæ Misericordiæ magnitudine. Inter hæc nè iterum pereamus, Sanctitatis Tuæ monitis, & præceptis humillimè pro viribus obtemperavi: nè assiduitas calamitatum, augmentum criminum fiat; neque uti mereamur prosperis, quia non corrigimur adversis. Sed quia vetustam Navem, ut loquar ver-

verbis D. Gregorii, indignus ego, infirmusque suscepi: per Omnipotentem Deum flexis genibus rogo Sanctitatem Tuam, ut in hoc mihi periculo Benedictionis Apostolicæ manum porrigas; ut imbecillum divinâ gratiâ munias, & fluctuantem cœlestibus auxiliis confirmes. Ut autem in posterum quibuscunque morbis via præcidatur, necessarium est, ut contradicentium posthabitâ quacunque Inhibitione, & Appellatione, Sanctitas Tua aquarum stagnantium præcipiat fluxum ad bonum publicum, nè iterum computrescentes aërem labefaciant; & quæ jam cesserunt, pristinis renascentibus causis, mala cum omnium pernicie pullulascant. Ignoscat autem mihi Sanctitas Tua, quòd tantæ Celsitudini scribere ausus sim, ac Deum Op. Max. precor, ut ad Sanctitatis Tuæ perenne gaudium ubique terrarum resonet vox unitatis, & pacis.

Balneoregii decimotertio kal. Decembris anno supra millesimum septingentesimo septimo

SANCTITATIS TUÆ.

Humillim. addictiss., & devotiss. Servus
Onuphrius Episcopus Balneoregii.

RESPONSIO

Eminentissimi Cardinalis Paulutii à Secretis Status Ecclesiastici ad eundem Balneoregiensem Episcopum.

ILLUSTRISS., AC REVERENDISS. DOMINE.

EAdem paterna benignitas, quæ Sanctissimum D. N. dudum impulit ad opportuna isti Civitati tribuenda subsidia, ut ex morbo, quo tantopere affligebatur, emergeret, Sanctitati Suæ incitamento fuit ad ea nunc maximè decernenda, quibus ipsa deinceps ab omni periculo sarta tecta servari possit. Mandavit idcirco paucos ante dies, ut necessariis adhibitis remediis morbi causa omnino tollatur quàm primùm, Civiumque incolumitati quàm diligentissimè caveatur. Pastoralis officii tui erit flagrantem zelum, quo Sua Sanctitas istius populi salutem corporalem tueri satagit, æmulari in ejus spirituali salute summo, ut facis studio, procuranda, dum ego læta Tibi, faustaque cuncta ex animo à Deo precor.

Datum Romæ die 3. Decembris 1707.

Ad officia paratissimus
F. Card. Paulutius.

CAP.

C A P. IX.

Exhauſtis per hyemem lacunis cautum fuit, nè unquam poſthac Balneoregii rediret Epidemia.

QUum autem hæc, quæ de exhauriendis paluſtribus aquis pro mei ingenii tenuitate Eminentiſſimis Sacræ Conſultationis Patribus propoſueram, ad amuſſim, ac veluti ex præſcripto Illuſtriſſimus Præſul Foſcari Viterbienſis Provinciæ Prætor fieri curaſſet, abunde in poſterum conſultum fuit Balneoregienſis cœli ſalubritati; Non enim ampliùs exiccatis lacunis in eam regionem pedem intulit epidemia; ſed proſperâ exinde valetudine, quantùm uniùs cujuſque vivendi ratio permittit, huc uſque uſi ſunt incolæ, quod nobis frequentibus literis à Balneoregienſi Epiſcopo ſignificatum eſt.

Exhauſtis lacunis penitùs extincta eſt epidemica lues.

II. Cùm verò nihil detrahendum ſit veritati, huc afferendam, & pro hujuſce epidemicæ tractationis coronide tranſcribendam eſſe putamus epiſtolam Illuſtriſſimi Epiſcopi Balneoregienſis, qui ex maligna febri, qua ejus Vicarius Generalis ipſo vere ſequentis anni graviter laboravit, verebatur, nè lues rurſum caput extuliſſet. Sed morbus ille, ex quo cæteroquin Æger brevì convaluit, ſporadicus fuit, non recrudeſcentis epidemiæ indicium, quæ penitùs exiccatis paludibus oppreſſa fuit, atque ſublata.

Vanus timor recurrentis epidemiæ.

II.

ILLUSTRISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO

JOANNI MARIÆ LANCISIO.

Onuphrius Episcopus Balneoregiensis.

S. P. D.

QUum RR. PP. Conventualium S. Francisci collectus ex tota Romana Provincia cœtus superioribus diebus in hujus Urbis Cœnobio haberetur, oblata est mihi opportunitas observantiæ meæ erga admodum R.P. Magistrum Lancisium tuum Germanum Fratrem pro viribus significandæ. Vehementer itaque gaudeo, id mihi contingere potuisse; etsi ista amoris, ac benevolentiæ demonstratio acceptis abs te beneficiis nulla ratione respondeat. Cæterum in publicis supplicationibus, quæ à me cum iisdem Patribus, & universa Civitate in Cathedrali Templo habitæ fuerunt, haudquaquam prætermisimus pro tua valetudine, ac dignitate, Vir Illustrissime, cui plurimum debet hic populus, preces ad Deum fundere. At quia superioris anni morborum semina videntur revirescere; quandoquidem meus Vicarius Generalis consimili morbo implicitus est; opportuna necessitatibus nostris subsidia à Deo Opt. Max. proxima die Dominicæ in publica omnium synaxi implorabimus. Harum rerum Te, Vir Illustrissime, certiorem facere volui, ut & pro tua humanitate consilia nobis in tempore suppedites, & meum erga Te amorem, ac studium, gratique animi memoriam habeas exploratam. Vale. Balneor. 7. Id.Maji. 1708.

IL-

ILLUSTRISS. AC REVERENDISS. PRÆSULI

ONUPHRIO ELISEO

Dignissimo Balneoregii Episcopo.

JOANNES MARIA LANCISIUS.

S. P. D.

QUòd Germanum Fratrem meum humaniter exceperis, splendidèque tractaveris; tum etiam quòd tua erga me benevolentia effecerit, ut pietas Balneoregiensis Populi, publicis à Te indictis supplicationibus, mihi quoque servandam valetudinem à Deo Opt. Max. fuerit deprecata: Equidem non sinè pudore ingentes nunc Tibi gratias ago: cuperem enim factis potiùs, quàm verbis acceptorum beneficiorum memorem me Tibi probare. Dolerem interim, si semina morborum post annum pullulascerent: sed magnum habeo solatium, quòd, egestis lacunis, quidquid erat noxium, majorem partem jam exaruerit; adeout accedente curâ, diligentiâque, præsertim verò tuarum efficacitate precum, aut nihil, aut saltèm minùs in posterum, sit certè vobis extimescendum. Vale, ac persuasum habeas, me tuis semper commodis inserviturum. Vale.

Romæ 14. Kal. Junii anni 1708.

Totius Negotii Exitus.

Ut præsensimus, ac prædiximus ita accidit, scilicet febrem, quâ Vicarius Generalis Illustrissimi Episcopi, exiccatis antea opportunè paludibus, correptus est, non quidem epidemiæ prodromum, sed morbifici illius duntaxat apparatus effectum fuisse. Nam postea neque per insequentem æstatem, neque alias usque ad annum 1716. in quo hæc scribimus, ulla aëris labes, ullusque epidemicus morbus eâ in Civitate vagatus est. Quod semper futurum, & auguror, & spero, si Cives diligenter curaverint, nè usquam prope Urbem aquæ potissimùm subsideant, & corrumpantur.

QUARTA
EPIDEMIA

Castrensium febrium Pisauri ob stagnantes aquas tum ex fluvii alluvionibus, tum ex lento, ac sæpe interrupto cursu per Urbem illam fluvioli, necnon ex viarum immunditiis per æstates annorum præsertim 1708. & subsequentibus desævientium.

CAPUT PRIMUM.

Pisauri Etymon, situs, ejusque temperamentum ex ventorum, & aquarum qualitatibus.

PIsaurum, Romanorum Colonia, ab Amne Pisauro, vel Isauro, vulgò *Foglia*, quo alluitur (flumina enim mundo plerunque æqualia sæpe sæpius nomenclaturas, quas ante Urbes conditas habuerunt, ipsis Urbibus impertiuntur) appellatum potiùs censemus, quàm vel ab Isidis Templo, quod in citeriori ejusdem fluvii ripa nonnisi divites Cives condere potuerunt; vel ab Auro, quod pensatum à Romanis obsessis in Capitolio, & per Dictatorem Camillum de Gallorum manibus ibidem ablatum fuerit; ut Servius aniliter arbitratur: Hoc enim factum, præterquam quod accidit multò ante quàm Pisaurum excitaretur: *in semirutæ solo Urbis*, non extra contigisse narrat [*a*] Livius. Colonia primùm deducta fuit [*b*] Coss. P. Claud. & L. Porcio à Triumviris Q. Fab. Labeone, & M. & Q. Ful. Flacco, ac Nobiliore; & quidem, ut idem tradit Historicus, in Gallicum Agrum. Nam tunc temporis Regio illa, quæ ab Ancona Ariminum usque intercluditur, Gallia Togata dicebatur; quemadmodum de ipsomet Pisauro [*c*] Plinius etiam literis mandavit. Posterioribus verò temporibus, aliter divisis Italiæ provinciis, Pisaurum in Piceno sub ditione Pontificia ad oram Adriatici Maris humili in situ spectatur, inter Fanum, & Ariminum. Mutuatur Subsolanum ab Illyrico, Boream à Veneto litore, Austrum à Senogallia, Zephyrum à montibus, qui ab eadem Urbe duo circiter miliaria distant. Planiciem

Pisauri etymon.

[a] *Lib.* 5. *ca.* 48. A. V. 365. *ante Chr.* 387.

[b] *Ex eodem Livio lib.* 3. *cap.* 44. *A. V.* 568. *ante Chr.* 184.

[c] *Lib.* 3. *cap.* 14.

Ejusdem Urbis situs.

niciem ejus, quæ per x. circiter passuum millia ad mare protenditur, lento cursu perluunt non solùm Isaurus, cujus ostium in concinnum portum ad excipiendas tantùm vectorias piscatoriasque naves aperitur; verùm multi etiam rivuli, quos inter duo insignes sunt, alter quidem derivatus sub montibus à Superiori ipsius Isauri sectione, vulgari nomine *Vallato* seu *Foglietta* qui quasi parvus Isaurus per inferiorem illius Urbis partem deducitur, duplicemque præstat utilitatem, cujus prior est, ut eluat, abstergat, atque ad mare abripiat sordes omnes, quæ nisi in ejus fluentum evomerentur, certè in viis, ac plateis (quippe quamminimum declivo solo donatis) per æstatem potissimùm non sinè maximo illius aëris detrimento subsisterent: posterior verò commoditas est, cùm aliquot frumentarias molas ad promptum, expeditumque Civium usum identidem verset. Alter autem rivulus appellatur *Genica* fluitque per agri illius planiciem propè Urbis mœnia, qua parte spectat Fanum, & Senogalliam. His porro aquis remissè fluentibus ut fertilitas finitimis agris, ita adventitia circumfuso aëri per æstatem, atque autumnum insalubritas facillimè accedit; nisi per summam diligentiam prohibeatur, quominus eædem alicubi restagnent. Inducit autem Pisaurensi Agro adventitiã sępius inclementiam, quod duo etiam aquarum stagna (vulgo *Guazzi*) alterum minoris propè novum portum, alterum majoris latitudinis in arenoso litore, ubi olim portus erat, inveniantur, quæ quidem æstivo fermentata calore malè olentes, noxios halitus eructant. Varias passũ est vices Pisaurũ. Nam olim à Totila, ut refert[*d*]Procopius, eversũ, subinde à Belisario celeriter instauratum fuit. Paruit deinde Malatestis, mox

Fluvii.

Rivuli.

Fortuna.

[d] *Lib.3.de reb. Gotic.*

Domini.

mox Sforziis, diuque etiam Urbini Ducibus, donec ad Apostolicam Sedem rediit, cujus summa semper beneficia, sed postremis potissimùm annis regnante CLEMENTE XI. maxima, eaque longum, ut speramus, duratura expertum est.

C A P. II.

Pisaurum adventitiæ olim insalubritati præcipuè autem propter aquas stagnantes obnoxium fuisse, gravissimorum etiam Auctorum testimoniis confirmatur.

AD probandam antiquissimam Pisaurensis cœli inclementiam, eamque sub illius etiam Urbis initium satìs esset naturam loci, in quo excitata fuit, quod superiori cap. fecimus, expendere; est enim situs humilis, atque multis lentisque aquis irriguus, ventis etiam euronoto, austroque objectus: quæ quidem sunt veræ causæ, propter quas Pisaurum æstate usque ad æquinoctium autumnale, quum præsertim ab Ædilibus tum cloacarum, fossarumque purgatio, tum aquarum excursus negligitur, per omnem ætatem cœnoso fuerit aëre atque insalubri.

Pisaurensis cœli insalubritas è situ ipso satìs apparet.

II. Sed quoniam lux veritatis uberior ad nonnullos ac vividior ab exemplis, quam à ratione solet pervenire; idcirco juvat huc testimonium afferre [a] Catulli prisci inter Latinos poëtæ, qui de Pisauro ad Iuventium sic loquitur.

Catulli testimonium, aliorumque scriptorum.

[a] *Epigram.* 82.

Præterquam iste tuus moribunda à Sede Pisauri
Hospes, inauratâ pallidior statuâ.

III. At

III. At enim verò ſuſpicantibus, nè à Poëta confictа potiùs, quàm depicta Piſauri inſalubritas fuerit, ſtatim ſuccurrunt Auctores inter hiſtoricos graviſſimi, qui id clarè teſtati ſunt. Etenim Leander [b] Alberti (ut jam obiter. Part. Prior. lib. 1. cap. 3. tetigimus) ſcribit ſuo ævo pauciſſimos Piſaurenſes annos 50. aut attigiſſe, aut ſuperaſſe. Adeò cœlum illud producendæ vitæ parum conducens, tunc etiam temporis exiſtimabatur. Sed majoris longè apud nos auctoritatis reputamus ſententiam Jo. Colle [c], quippe qui, cùm fuerit Archiater Ducis Urbini, ac propterea identidem Piſauri incola, potuit ſedulò inquirere in cauſas endemicorum malorum, quæ per illius etiam ætatem quot annis Piſaurenſes affligebant; quas inter ſtagnantem potiſſimùm aquam, enumerat. Et quoniam maximi duco, ut univerſa poſteritas, ipſique in primis Piſauri habitatores id à graviſſimo ſcriptore illorum quondam cive, liquidò doceantur; exſcriptam, atque huc traductam volui partem conſilii, in qua idem Auctor tum cauſas inſalubritatis, tum rationes præſervandi Piſaurenſis cœli diligentiſſimè tradidit.

[b] *In deſcript. Ital. tit. Piſaur. pag.* 293.

Piſaurenſium vitæ brevitas.

[c] *In ſuo coſmit. Medico triplici pag.* 200.

ARGUMENTUM

Nobilibus, et Civibus Pisaurensibus.

Quomodo Urbs Piſauri ſit præſervanda ab imminentibus malis, & quibus præſidiis.

Jo. Colle S. P.

Piſauri laudes.

VEhementer doleo, antiquiſſimam, & opulentiſſimam Urbem, quæ amœnitas Piceni jure, & hortus Italiæ poteſt appellari, in qua copiæ cornu uberrimè floret, adeò vinis genero-

nerosis nectareisque, lacte, oleo, melle; & omni fructuum genere abundat, & quod plus interest, nobilibus, & incolis officio, munificentia, & doctrina præclaris, his malis, ac febribus vexari: ipsam enim singulariter post patriam amo, ipsique plurimùm me debere profiteor.

II. *Cùm igitur mala nobilissimæ Civitatis Pisauri, ut plurimum sint febres tertianæ, & duplices, vel tertianæ intermittentes, vel continuæ, quæ tribus ab hinc annis mense Julii, Augusti, & Septembris maximam partem virorum, mulierum, puerorum, ætate consistentium, divitum, pauperumque, nobilium, atque ignobilium molestent; procul dubio vocabuntur morbi vulgares, & epidemici regionis, & Vrbis Pisauri, qui dicentur jurè regionales Pisauri, & Endemii, ut ab Hippocrate, & Gal. in lib. 1. epid. in 3. de morbis acutis, & demum in lib. de cibis boni, & pravi succi scriptum est. Quoniam verò Endemius est ille morbus, qui quotannis statuto tempore, vel singulo biennio, trienniove vagatur sinè discrimine, eodem modo populum eundem affligit, & hæ febres tertianæ Pisauri vel duplices tertianæ tribus solummodo ab hinc annis redeant; ideo morbus Endemius recens appellandus est, non huic Civitati proprius, & antiquus, neque talis absolutè dicendus est, sed secundùm quandam analogiam; quia non procedit statuto, ordinato, & antiquo tempore accessus, ut pestis contigit Cayro, neque arbitrandum est, has vagantes febres esse morbos dictos sparsos, vel sporades ab Hippocrate, & Galeno quoniam hi specie inter se differunt, oriunturque à diversis causis; sed harum maxima pars refert naturam tertianæ simplicis, vel duplicis, oriunturque ab una causa communi: attamen si viget diversitas ulla, potiùs accidit ob varietatem naturarum, & victus Ægrotantium; utì nos doctè docet Gal. in lib. de cibis boni, & pravi succi, ostenduntque constitutiones epidemicæ ab Hippocrate recensitæ: rebus igitur sic stantibus.*

Pisaurensium febrium natura, & recursus.

III. *Hi morbi communes, & endemii ex necessitate habebunt causas communes, quæ numero ternario complectuntur, vel aër, vel victus, vel contagium disseminatum. At, Deo favente, contagium non extat, nec malignitas, neque ullus superest dubitationi locus, neque etiam cibus è piscibus, è fructibus, & ex aqua hoc præstat, vel ex alio simili, ut exercitibus solet contingere, qui nutriuntur eodem cibo, & eadem aqua sitim*

Causæ horum morborum vel aër, vel victus, vel contagium.

Singulæ examinantur.

ſitim extinguunt: nam cibaria non ſunt communia, ſed varia, & optima; quoniam hac in Civitate plures ſinè fructibus vitam traduxere, & ſinè piſcibus, optima victus ratione uſi fuere, & probis carnibus, attamen ægrotarunt: ampliùs quot pravi cibi hac in Urbe, & copioſiores ſemper extitere, neque damnum attulere, quod hodie? Idem de vinis, & carnibus ſentire oportet. Non negare auſim exuberantiam piſcium, fructuum, pravarum carnium, crapulam, & otium non augere vim cauſæ communis; quinimo aſſero, maximè indulgentes hiſce cibis evadere magìs aptos, ut ægrotent, & magìs diſpoſitos, ut morte corripiantur, quod maximè poteſt teſtificari, & ratio, & experimentum; imò fieri poteſt, ut inter hæc mala ſint duo, treſve ægroti febre maligna correpti. Quapropter ex ſufficienti partium enumeratione Aër horum morborum erit cauſa communis extrinſeca, qui quidem non eſt ſecundùm ſubſtantiam corruptus, ſed alteratus, & permiſtus à duabus cauſis: altera eſt communis, & cœleſtis, nempe venti auſtrales, qui annis elapſis dominati ſunt præter ordinem magnopere incraſſantes ſubſtantiam aëris Piſauri, qui ex ſe eſt craſſitiei, & humiditatis particeps, & calefaciens, humectanſque illius qualitates: altera cauſa eſt particularis, majus afferens damnum, magiſque eſſentialis, nempe vapores craſſi, & pravi, qui aſſiduè elevantur à locis aquaticis totius litoris ob Genicam ægrè erumpentem in mare ab Iſauro fluvio, paludibus, ab aquis molendinariis, cæteriſque deſervientibus, à ſtercore, ab aquis mirifloris, quarum halitus dum ſe attollunt, jam reperiunt aerem craſſum, & humidum ex ſui natura, cum ſitu collium, & minticulorum circa, unde magìs, & diutius impreſſi remanent: expertus poſſem aſſerere, & probare, multas civitates evaſiſſe inſalubres propter lacus, fluvios, fontes, piſcariaque; *at exemplum Mondulphi ſatìs ſuperque ſit. Propter duas jam recenſitas cauſas aër Piſauri ab his redditus vitioſus, evadit cauſa communis morboſa regionalis, magìs ab una parte Civitatis quàm ab alia, prout venti expirant, quia modò vapores paludum, & fluminis vincunt, ideò nocent habitatoribus juxta portum, ut anno contigit elapſo; modò vapores Genicæ Arcis obſunt habitatoribus juxta plateam, ædes Epiſcopatus, & ulmì, ut accidit hoc anno; quamobrem cum aër prædictus communis evitari ab habitatoribus non poſſit, ſenſim, & ſenſim ingrediens per os, & per nares ad cor, & ca-*

In aërem ſolum mali cauſa confertur.

Accedunt venti Auſtrales.

Pro ventorum flatibus variæ urbis regiones, morbo vexantur.

caput, & per poros ad totum corpus inficit spiritus, generat illos crassos, turbulentos, & ita humores debilitat etiam, permutatque naturas, repletque corpus, & partes extimas, quibus superveniens calor æstivus, neque liber patet aditus pororum, & totius corporis; hinc incrassatis, & deturbatis spiritibus, & humoribus, hi ebullire incipiunt, & putrescere, producuntque tertianas, & duplices tertianas exortas ab humoribus pituitosis prædominantibus cum modica portione bilis, hæc putrescunt, & quantò magìs corpora sunt obsessa à pravis cibis, & humoribus, tantò faciliùs aër vim suam imprimit.

Pro præservatione igitur primò diligenter inspiciendæ erunt causæ particulares, auferendo, & exiccando loca paludosa, & aquosa; expurgare ductus aquarum Molendinariis deservientium; tollere nè mare prohibeat Genicæ, & Isauri fluxum palorum structura, una sub monte Arditio, altera è diametro Arcis; emundare aquæductus, viasque accendere, vesperi æstivo tempore in platea, & locis proximis.

Quibus remediis huic malo obviā eundum.

Serenissimus Franciscus Maria Primus anno 1515. 17. & 18. *ut redderet dictam Civitatem salubrem, jussit exiccari foveas aquæ plenas, & quosdam locos aquaticos, inservientes olim ad venandas Anates; vias prosterni; ædificari domos, palatia; & tandem ipsam reddidit optimè munitam propugnaculis, & mœniis, remediisque jam enarratis, ipsam salubrem, fortem, & deliciis ornatam fecit.*

Franciscus Maria Dux Urbini salubritatem Pisauro restituit.

VI. *Cæterùm si mense Majo corpora expurgata erunt ab humoribus crassis, & pituitosis, æstate non ægrotabunt; sic si bonos comedent cibos, exercitationibus indulserint, evitantes aërem matutinum diluculò, & vespertinum serò, crapulas, & pisces: frictionibus utentur manè, & exercitio; vesperi verò paucis cibis, & probatis vinis, maneque, & vesperi aliquantulum igni hærebunt parato è lignis juniperi, rorismarini.*

Proximo ante Collensem seculo idipsum memoriæ, prodiderat Amat: Lusitanus, [f] qui Pisaurum accitus à Duce Urbinate (cujus in salubritate illius cœli tuenda studium, diligentiamque meritis laudibus exornat) *Pisaurum*, inquit, *venimus Urbem antiquam, de qua Catullus dixerat.*

[f] *Cent* 5. *curat.* 69.

Amatus quoque Lusit. Pisauri insalubritatem à paludibus mutuatur.

Sedes moribunda Pisauri.

Nunc verò Civitas nobilis est, & magnifica; in qua

at salubri aëre, & clementi, amœnaque aura fruitur: ut nusquam (quod sciam) *salubriùs, aut vegetiùs vivatur: sed in causa esse, à senioribus Civibus accepimus, in totum exiccatas lacunas, à quibus olim inficiens, & pestilens aër expirabat: item quia silicibus munitæ viæ, nunc lateribus sunt ornatæ.* Nam lateritii lapides, cum ex argilla conficiantur, alchalicam naturam servant, aptam scilicet ad noxiam aëris humiditatem imbibendam, acidosque sales dulcificandos; silices verò, quoniam compactam, spissamque partium texturam sortiuntur, cùm subacidas aëris humiditates imbibere, ac dulcificare nequeant, illas radiorum solis ictibus percussas in aërem rursum propellunt. Utinam Romanæ Urbis semitæ, ut paucis ab hinc seculis, etiam lateritiis lapidibus sternerentur, atque illud, quod Pop. Rom. .... decrevit, curruum, ac plaustrorum frequentiâ per desuetudinem abolere non coëgisset.

Cur viam lateritiis, quàm siliceis lapidibus sternere salubrius.

Pisaurense cœlũ suapte natura humidum, & noxiis ventis objectum: unde stagnantes aquæ præcaveri debét.

V. Ex iis autem gravissimorum scriptorum testimoniis, ab experientia deductis, facilè constare arbitror Pisaurense cœlum suapte natura humidum, & noxiis ventis objectum, si quando stagnantibus aquis laboraverit, insalubre penitùs evadere: & quidem, cùm laticum mora, & putredo contingere possit modò propter Genicam obstructum, lentiusque ad mare fluentem; & tunc sanè superior Civitatis pars endemicis morbis affligitur: modò verò propter Vallati fluviolum ægrè nimis decurrentem, vel etiam propter Isauri alluvionem stagnaque malè olentia; & tunc inferior Civium pars vulgaribus morbis evadit obnoxia.

CAP.

C A P. III.

Castrenses febres ex cœnosis potissimùm aquis Pisaurum sub annis MDCCVIII. & subsequentibus divexarunt.

TAmetsi decursu æstatis MDCCVIII. non levis tertianarum, & malignarum febrium soboles Pisauri propagaretur; nihilo tamen minùs genuina, & quæ maxima dicenda erat, illarum causa, quanquam omnium oculis objecta, ab initio dissimulata est. Nam alii fructuum copiam, multi ventos australes, nonnulli fracescentium bombycum vim, atque, ut fieri solet, alii alia in crimen vocabant. Adeò varia sunt de una eademque re hominum judicia. Itum igitur per incerta toto illo anno, donec subsequente æstate majori cum pernicie idem mali genus vagari cœpit. Ego verò, cùm aliquot ante annos nimirũ MDCCIII. & MDCCV. benignè annuente Sanctissimo Patre, Pisaurum adiissem, ejusque situm, ac lentissimum aquarum fluxum attentè considerassem; statim atque audivi Pisaurenses endemicis febribus affligi, priùs quàm vera causa Romæ innotesceret, asserere non dubitavi lacustres in genere aquas culpandas esse; quæ sanè res divinationi proxima visa fuit Eminentissimo Origo per id temporis Sacræ, ut ajunt, Consultæ à Secretis, atque aliis in Pontificia Aula illustribus Viris.

Incomperta ab initio febrium causa; sed in aquas ab Auctore collata fuit.

II. Itaque quod seculo priùs ex ipsis stagnantibus aquis Pisauro metuendum admonuit [a] Jo: Colle, deteriùs forsitan nostro ævo contigit, cùm scilicet Rivus, quem Vallatum appellant, latici- bus

[a] *Loc. præc. cap. cit.*

Quo pacto aquæ Pisauri stagnarint, & variis sordibus inquinatæ fuerint.

bus suis depauperatus malè olentes lacunas non solùm extra, sed etiam intrà Urbem in locis inæqualibus, atque depressis reliquit; variis quoque domorum, viarum, stabulorumque sordibus, ac bombycibus præcipuè computrescentibus; Originem deinde ac principium, cur aquæ per Vallati canalem parcè decurrerent, primùm ad nos prudenter, scitèque perscripsit Nobilis, atque Egregia Matrona [*b*] Julia Albani de Oliveriis Sanctissimi Pontificis Amita, quæ cùm Octavo kal. Augusti MDCCIX. de Præclaro Viro D. Vincentio uno ex filiis suis, secum ea in Urbe degente, malignâque febri correpto apud Eminentissimum Cardinalem alterum filium suum tunc temporis Præsulem, & Pontificiorum Brevium apud Sanctissimum Patrem à Secretis conquesta esset, significavit aggeres illos (vocant à claudendo *le chiuse*) quibus recto præpedito Isauri cursu pars ad dexteram flectere in Vallati rivum cogitur, vetustate, atque undarum vi dejectos penè fuisse. Fama mox publica, Castrenses febres passim per inferiorem potissimùm Urbis regionem, non plebejos solùm, verum Patritii quoque ordinis viros divexare confirmavit. Quare Pontifex, non tam sobrini sui casu, quàm totius Pisaurensis Populi calamitate commotus, è vestigio mihi in mandatis dedit, ut literas, quibus tum febris natura, & symptomata Nobilis Viri de Oliveriis, tum publicum Pisauri periculum describebatur, expenderem, & quo modo iisdem occurri posset maturè statuerem. Igitur.

[b] *Ex literis M. SS. quæ asservantur unà cum tota Historia Pisauren. Epid. pag. 9. in secr. Biblioth. SS. Patris.*

CAP.

CAP. IV.

Consilium extemplo ab Auctore exaratum, in quo tam qualitas febris Illustrissimi Viri de Oliveriis, quàm remedia in commune Pisaurensis Populi commodum exponuntur.

QUamvis integrâ tum destituerer Pisaurentium malorum historiâ, jussus tamen à Principe, sententiam qualemcumque meam celeriter scripsi.

II. Vetus proverbium: *Gladiatorem in arena capere consilium*; unde ait Seneca: *Medicis vena tangenda est*. Itaque ipse ego absens, (ut Galenus [a] pro Cæciliani filio scripturus) cùm Nobilem Ægrum non videam, sed febre dumtaxat correptum esse, pariterque Pisauri nunc sordes in viis, & aquas in Vallati Rivo putrescere, per literas duntaxat cognoscam, facilè decipi possum: sed quia arbitrio caret suo qui Principi paret; ideo in tanta rerum obscuritate studiis meis utcunque obsequar.

Medicis consilia ex rerum observatione capienda.

[a] *In document. pro Puer. epilept. cap. 1.*

II. Quoniam verò ex familiari epistola Egregiæ Matronæ Juliæ Albani colligitur, febrem, qua sub noctem XI. kal. Augusti Illustrissimus filius ejus sexagenario minor primùm correptus fuit, esse de illarum continuarum genere, quæ tertio quoque die ingravescunt; tertia enim nocte vehementior reversa est; justus me angit metus, ne aliquid dolosi in ejusdem Ægri visceribus, & sanguine latitet; præsertim cùm erumpens magna vi sub finem quarti diei sudor nihil profecerit. Auget etiam formidinem

nem ſublatentis mali moris in febrili fermento, quòd endemica lues, quæ nunc Piſaurenſes à cœnoſis aquis divexat, in corpora pleniori cibo, otioque utentia (cujuſmodi eſt noſtri Equitis) certè non mitiùs, ſed multò ferociùs, quàm in gracilia, victuque parca graſſari ſolet. Et quanquam non dubitem, quin à doctis Viris ea in Civitate Medicinam facientibus præſidia omnia maturè fuerint adhibita; eſt nihilominus, ut animadvertam locum forſitan factum eſſe admotioni phœnigmatum quotieſcunque poſt ſudorem cerebrum lædi, pulſuſque deprimi incœperint. Sed quis poteſt per epiſtolas acutarum ægrotationum (quæ incerti ſemper ſunt judicii) curationes in magna locorum diſtantia, novis tum morbis, tum ſymptomatibus ſuccreſcentibus, enixè ſuſcipere, vel opportunè inſtituere? Illud tantummodo abſens monere poſſum, ſcilicet accelerandum Chinæ chinæ uſum, ubi febris, ſervatis cum extremorum frigore acceſſionibus, malignam, & corruptivam indolem prodat. Hoc enim præſidii genus Romæ in Caſtrenſium febrium epidemia ex paluſtribus aquis orta multam utilitatem attulit. At enim verò, nè, ut eſt in Platonico adagio [b] *Poſt bellum adſimus*, quamplurima ſilentio prætermittimus. Nam raró accidit (licèt apud Romanos plerumque contingere Scriptores aſſeveraverint) *ut quis procul aſpiciens ſit Prometheus*.

Corpora pleniori cibo utentia, & otioſa magìs endemicis febribus afflictantur.

Curationes in magna locorum diſtantia incertæ ſunt notæ, atque judicii.

[b] *Reſcivimus poſtea Ægrū* vii. *die morbi pravis ſymptomatibus, ac præcipuè delirio correptum in* viii. *deceſſiſſe*.

IV. Ad ea utique diligentiùs expendenda venio, quæ è longinquo tum faciliùs intelligi, tum meliùs, immò tutiſſimò diſtingui, ac provideri poſſunt. Videlicet ad tollendam originem, & occaſionem morborum endemicè iſtic graſſantium. Et quidem putridarum aquarum argumentum non levem ſemper mihi addidit ſcribendi alacritatem; cùm per mul-

multos hujus Pontificatus annos usu sæpe venerit, ut Princeps consilia mea in ejusmodi casibus non inutiliter adhibuerit. Testes sunt Roma, Urbs Vetus, Balneoregium, aliæque Civitates, quæ propter cœnosos, putridosque latices castrensibus febribus afflictæ, instaurato postmodum iisdem fluidis cursu, abstersisque viarum sordibus, ad pristinam salubritatem sunt restitutæ. Itaque si, quemadmodum narratur, vera, atque maxima causa inclementiæ Pisaurensis cœli ipse est præpeditus fluxus aquarum ab Isauro in Vallati canalem, certo certiùs in id potissimùm incumbere oportet, ut rursus quàm citissimè reducatur. Neque verò ejusmodi auxilium novum est, ut clara ejusdem testimonia in priscis scriptoribus non inveniantur: Etenim legimus apud Frontinum pub. Edicta, *Nè quis aquam oletaret, aut salientem duceret in propria*, vel cloacas non purgaret. *Nam & cœlum pestilens*, ut Ulpianus explicat, *& ruinas minantur immundiciæ cloacarum.* Itaque Imperatorium mandatum sequens erat.

Exempla epidemiarum ex aquis putrescentibus, quibus in profluentem reductis febres sublatæ sunt.

Veterum Edicta, quibus cavetur nè aquæ restagnent.

CADUCAM NEMINEM VOLO DUCERE, NISI QUI MEO BENEFICIO, AUT PRIORUM PRINCIPUM HABENT. NAM NECESSE EST EX CASTELLIS ALIQUAM PARTEM AQUÆ AFFLUERE. CUM HOC PERTINEAT NON SOLUM AD URBIS NOSTRÆ SALUBRITATEM, SED ETIAM AD UTILITATEM CLOACARUM ABLUENDARUM.

V. His igitur animadversis necessariò reducendas Pisaurum aquas illas colligo, quæ illuc antea confluentes per Vallatum sordes omnes eluebant. Immo verò apertè denuncio, nisi id primo quoque tem-

Non satis est Pisaurensibus aquis fluxum restitui; sed necesse est sordes etiam eluere.

tempore efficiatur, eò acerbiùs eadem mala ſævitura, quò propiùs ad æquinoctium accedemus. Id tamen haud ſatìs fore arbitror, quanquam fluxus Vallati aquis reſtituatur, ut indè Piſaurenſi cœlo ſalubritas redeat. Curandum etenim præterea cenſeo, ut viæ omnes, ſtabula, cloacæ, & ſiquæ ſunt alia fæcibus, & cœno inquinata loca, mundentur penitùs, atque abſtergantur; noctu tamen, clauſiſque domorum feneſtris, atque ut, ubi in compitis, viiſque immunditiæ diu immotæ jacuerunt, ignis ex fruticibus, ligniſque reſinoſis, ſaltèm per triduum ardeat; ſic enim, quicquid impuri, ac cœnoſi reliquum fuerit, combuſtum extinguetur: dubitandi ſiquidem præbet anſam, impuram nunc ubique eſſe Piſauri Urbem, quippe in qua Germani milites cum pedites, tum equites ſuperiori hyeme ſtativa habuerint.

Quæ in victus ratione ſervanda ſint Piſaurenſibus.

VI. Procurandum interea temporis, ut Populus optimo pane, tenui vino, bonis aquis, paucis ac maturis fructibus, ſalubribuſque carnibus utatur: quamobrem Civium corpora pravis ſuccis minùs obnoxia aëris inclementiæ magìs obniti poſſint. Nam paſſim videmus, continentes, abſtinenteſque, etiam in vera peſte, à communi labe immunes plerunque ſervari.

VII. Cæterùm, ſi quid certius, ac ſingulare reſcivero, nova conſilia novis rerum eventibus accommodabo.

Romæ IV. Kal. Julii MDCCIX.

CAP.

CAP. V.

Hiſtoria Piſaurenſis Epidemiæ ex literis Medici illius Civitatis ad Auctorem datis clariùs explicatur.

INterea temporis Doctiſſimus D. Bartholomæus Traverſarius, qui in factitanda Piſauri Medicina conſtanti fama celebrabatur, cùm accepiſſet Romæ vehementer deſiderari hiſtoriam indolis, cauſarum, necnon methodi curativæ febrium, quæ ea in Civitate graſſabantur, dedit ad me epiſtolam, quam hìc exſcribere operæ pretium duxi; ille enim ſolus poterat de vero totius epidemiæ ſtatu nos certiores facere, atque admonere.

ILLUSTRISSIMO, ET REVERENDISSIMO DOMINO
JOANNI MARIÆ LANCISIO
SANCTISSIMI PATRIS
CLEMENTIS XI.
PONT. OPT. MAX.
Intimo Cubiculario, & Archiatro Meritiſſimo.

HORATIUS BARTHOLOMÆUS TRAVERSARIUS
Medicus Piſaurenſis Obſequentiſſimus.

S. P. D.

DAmnanda planè nunc videretur, Vir Præclariſſime, nimia animi mei confidentia, cùm nobiliora tuæ Mentis ocia rumpens, epidemicam

hujus Urbis constitutionem Tibi exponere aggredior : nisi illam alliceret humanior, sanctiorque tua indoles, quâ nihil avidiùs, nihil lubentiùs præstare soles, quàm aliorum morbos propulsare, valetudinem tueri, vitamque mortalibus prorogare; ut idcirco non inconsultò me facturum putem, si, quæ utiliora Pisaurensi Populo esse possunt, à Te, tanquam ab oraculo præcepta retulero, eaque in commune beneficium fideliter traducam.

Pisauri situs, & soli natura.

II. Priusquam verò hujus epidemiæ historiam exponam, præscias, oportet, Vir Illustrissime, Pisaurum Urbem ad Adriatici Maris oram, non tam arte, quàm natura spectabilem, habere liberum solis ortum, partemque meridiei, arctè tamen quà spectat Occidentem, & septentrionem collium serie cingi, atque protegi. Unde ejusdem atmosphæra tam marinis, quàm iis, quæ ab Austro veniunt, effluviis abunde saturatur, atque hinc hujus Urbis, ejusque agri olera, & fructus mirum in modum sapiunt, ac iis domorum parietes inficiuntur; immo aquæ etiam tartareis, salsisque corpusculis, quemadmodum in aquæductibus quotannis observatur, redundant.

Canalis, qui mediam Urbem secat aqua destitutus sordes abluere non potuit.

III. Accedit ad hæc fabrefactus canalis, mediam Urbem perlabens, qui tribus ab hinc annis solito aquæ penu destitutus, ineptus quoque evasit commisso muneri detergendi vicos, domosque à cujusvis generis sordibus, & præcipuè iis, quæ in latrinis, & in coriariorum officinis abunde collectæ, in eundem sequestrantur, ut & ipsæ tetrum expirantes odorem Incolas non minùs fastidio, quàm labe afficiant. Nec verò solus aquæ defectus, sed illius pariter excessus in Civium molestiam recidit; non rarò enim contingit, ut Isauri, Amnis

Non minùs nocet Pisaurensibus amnis inundatio, quàm bombyces ac quisquiliæ.

aliàs

aliàs amœnissimi, undas Mare turbatum respuat, atque repellat, quæ supra fluvii alveum excrescentes, humiliorem Urbis partem, & subterraneas cryptas inundant, multoque cœno complent: Canalis quoque pluvialibus aquis exundans extra mœnia in stagna quædam ab alluvionibus olim facta, dilutum cœnum immittit, quod ibidem diu stagnans, gravem expirat odorem. Ad hæc fœdum viarum lutum à pluviarum lapsu, & domorum cloacis coacervatum. Tandem sericorum plusquam trecenti furni per Urbem dispersi, in quibus bombycum vellera nentur, ac eorundem Aureliæ in lebetibus putrefactæ per calles, vicosque incautè nimis projiciuntur, inquinando etiam aëris causam præbuerunt.

IV. Culpanda insuper videtur ipsa soli ubertas, præcipuè in fructibus, qui præmaturè, & acervatim huc deferuntur, & ad ementium placitum venduntur. De pane venali quoque notandum remanet, eum scilicet aquâ prænarratæ conditionis, & aëre inquinato, tanquam instrumentis minùs aptis, confici, adeôque malam conditionem, & ipsum præ se ferre: quibus prælibatis, quæ tragicè facta sunt, clariùs nunc referre licebit.

Fructuum copia nonnihil etiam obfuit, & panis minùs laudabili aqua subactus.

V. Jucundissimæ igitur hujusce Civitatis tranquillitatem ab Augusto superioris anni quædam Castrensis febris interturbavit, quæ exinde vario symptomatum apparatu, varioque recursu pro ætatum, & anni temporum discrimine hucusque Pisaurenses acriter divexavit. Et quanquam ab æstivo ejusdem anni solstitio ad Caniculares usque dies modò synocha, modò tertiana vel simplex, vel duplex benignioris moris, & felicioris exitus passim afflixisset; tamen ante æquinoctium autumnale sub

Initium castrentium febrium, earumque natura.

eadem larva perversam, malamque ostentavit naturam, ac latiùs est debacchata.

Earundem febriũ symptomata.

VI. Hæc itaque febris, vel intermittens, vel continua per subingressum erat, ut modò synocham, modò simplicem extensam, vel duplicem tertianam initio repræsentaret; Primò autem invasionis paroxysmo, cui secundus, & quandoque etiam tertius respondebat, leves rigores, & extremorum refrigerationes præludebant; hosque calor non admodum acris cum frequenti, validoque pulsu, necnon urinarum parvo quidem, sed crudiusculo mictu excipiebat; donec quartus gravioribus stipatus symptomatis, puta prolixiori frigore, summâ patientis anxietate, & anhelitu, sinceris vomitibus succorum felleorum, croceo, vel viridi, & quandoque deteriore colore tinctorum, & similibus per alvum dejectionibus, ad choleram humidam propè accedentibus, latentem anguem detegeret; quibus superatis incommodis, & membris leni calore excalefactis pulsus humiles fiebant cum siti clamosa, linguaque arida, & aspera, puniceo-nigricantem colorem æmulante, ac lipothymiæ, & cardialgiæ, non minoris momenti mala ita urgere solebant, ut stertentes, ac penè aphonos redderent miseros, mortique vix non committerent.

Narrantur symptomata in febris progressu.

VII. In progressu verò febris spasmodici manuum, pedumque motus, immò in aliquibus non modò clonicæ artuum, sed & cutis universæ vibrationes succrescebant; exanthemata livida, & parva collum, pectus, & dorsum obsidebant; & in vigore proportionalium insultuum deliria, & comatosi affectus affligebant. Quidam urinas sanis haud absimiles, alii turbidas, & rubicundas cum nulla, vel admodum crassa in fundo matulæ decumbente hypo-

hypoſtaſi, excernebant; Nec ſigna vermium primis in viis latentium deerant, qui modò per ſuperiora, modò per inferiora dejecti, perſæpe latentem mali moris conjecturam firmabant: Parotidum quoque intumeſcentiæ in nonâ, undecimâ, vel decimaquartâ morbi die apparentes, quoties emplaſticis, & maturantibus, vel crudo, ignitoque ferro tractarentur, ægrorum vitam in angusta redigebant. In portu verò res erat, ſi poſt ſaphenæ, vel ſalvatellæ inciſionem, ac quotidianas frictiones manibus aliquo ad id comparato liquore illitis, affectæ parti reſolventia, eaque ſpirituoſa admoverentur. Hæc verò ſymptomata non omnia in omnibus, nec omnia ſimul invaleſcebant; ſed pro temperamentorum, habituum, & ætatum diverſitate plura, vel pauciora hunc, vel illum plùs minùs angebant.

Parotidum cura.

VIII. Aſt Divina Providentia factum videtur, ut hæc centum ſatellitibus ſtipata furia, etſi manifeſtam contagionem redoleret, integras invadendo familias, attamen minis potiùs, quàm cladibus perterreret Piſaurenſes; cùm ex ter millibus ſævâ hac lue pollutis vix centum è vita deceſſerint. Verùm, ni tantus deferbuiſſet æſtus, tantæque reſidiſſent calamitates, recidivi, & valetudinarii Patientes parùm refecti, certo certiùs periiſſent ſub prægreſſæ hyemis rigoribus, ac inſolitis algoribus, quorum vi æternæ quoque olivæ emortuæ ſunt, & robuſtiora corpora febribus lymphaticis, rheumatiſmis, coryzis, & tuſſibus contumacioribus facta ſunt obnoxia.

Eædem febres parum pernicioſæ fuerunt.

IX. Hac rerum varietate jactati Cives noſtri melioris conditionis dies ſub plùs juſto, & intempeſtivè calidiuſculo Aprili numerabant, licèt nimis diſ-

Aprili menſe & exacta hyeme jam in Urbe deſævierat Epide-

mia: sed oppida finitima invasit constitutio Pleuro-pneumonica.

dispari sorte per finitima oppida Pleuro-pneumonica constitutio longè, latèque divagaretur, & ocyssimè plurimorum vitas demeteret, quæ, nè ulteriùs in perniciem mortalium progrederetur, interemptorum cadaverum viscera cultello Anatomico scrutantur, morbique radice perspectâ de tutiori opportuniorique methodo consulitur. Ast Junio appellente subitaneum frigus, ac pluvia, nubilaque tempestas exoritur, ex qua variolæ tenellulam ætatem divexare cœperunt, & hucusque mitiùs quidem, sed latè nimis grassantur.

Variolæ sub Junium mensem exortæ.

Insequenti anno recruduit Epidedemia.

X. Ita sanè cum puerili ætate agebatur, cùm de cætero satìs prosperè eâ tempestate majores natu respirassent; nisi interrupta epidemica febris cum solstitio æstivo nuper hoc anno recruduisset, ac in dies increbuisset, ut usque modo plusquam duo millia percusserit, licèt ex his (absit dicto invidia) vix septuaginta ultimum subierint diem: & quamvis hæc febris nullo modo à superiùs descripta differre videatur, tum quia eadem servat invasionis tempora, & ordinem, tum etiam quia iisdem fermè stipatur cardialgicis anxietatibus, vomitibus, alvi fluxibus; vermium exitu, dysenreriis, & quandoque tenesmis; nec desint pulsus exiles, & frequentissimi, sitis inexplebilis, urinæ crudiusculæ, vel sanis similes. Rursus adsunt peticulæ, parotides, aliaque superiorem comitari solita; tamen aliquid notatu dignum, & singularius exhibet, scilicet quod quamvis sub simplicis tertianæ larvâ, & ipsa ludat, tamen paroxysmum quemque ad triginta horas, & ultra extendit, & sua peculiaria incrementi, & declinationis tempora nimiùm protrahit.

XI. Aliud

XI. Aliud insuper, quod rem animadversione dignam continet, atque propterea minimè reticendum est, quòd inferior Civitatis pars, ea nimirum, quæ Carmelitarum Cœnobio, Foro pomario, & Flaminiâ viâ circumscribitur, maximè ab hac epidemiâ tentata fuerit, & tentetur, cùm cæteroqui superior, & eminentior Urbis pars transacto anno penitùs ab epidemiâ immunis fuerit, & hoc anno parum infestetur.

Inferior Urbis pars Epidemia tentata fuit: superior immunis.

XII. Hæc sunt, quæ ad historiam spectant; superest tandem, ut pauca de methodo, & rursus pauca de remediis adhibitis disseram. Porrò, quoniam putabamus peregrina in aëre corpuscula sanguinis moleculis respirationis, salivæque beneficio commixta, earundem organicum, atque inorganicum motum perturbare, ac in glandulas mesenterii fermentationis ope majorem partem relegari, indeque cum præterlabentibus succis novas turbas inire, rursumque affixa miasmata in liquida majoris usus quasi circulo vitioso affundi, sicque semel incœptam turbationem continuare, omnem proinde paginam nos impleturos existimabamus, si absorbentia, & antifebrilia alexipharmacis admixta propinaremus; ideoque non sinè fructu in usu erant præsidia ex cortice Peruviano elicita, & in mixturas alexipharmacas redacta, quibus Sylviano more sæpius in die exhibitis etiam sales antifebriles crustaceis commixtos, & aquas omnes diaphoreticas, & alexipharmacas propinabamus.

Describuntur remedia, quæ usui fuerunt.

XIII. Ad avertendas verò Convalescentium recidivas, amaras, & antifebriles decoctiones suadebamus, atque Rhabarbari frustulum cum China contritum præscribebamus; ut pro urgentibus symptomatis paregorica, antidysenterica, & vermes ne-

necantia exhibebantur, & adhuc iterantur; venæque etiam, ſi opus fuiſſet, ſectione deplebantur. Veſicantia pariter admota ſunt, aliaque multa celebrantur, quæ tibi fuſius referre ſupervacaneum cenſeo.

XIV. Hæc valetudinarius ſcribebam, quæ tamen acriori ingenii tui examini libenter ſubjicio. Tu interim ea caſtiga, oraculiſque tuis lucem meæ afferre menti, & patientibus salutem, ut aſſoles, nè dedigneris, dum ego Neſtoreos tibi annos deprecor. Vale.

Datum Piſauri hac die 28. Auguſti 1709.

C A P. VI.

ALTERUM AUCTORIS CONSILIUM

In quo diligentiùs expenduntur cauſæ, & proponitur curatio Piſaurenſis Epidemiæ.

Plurimum Reipublicæ conferunt, qui diuturno rerum uſu edocti commentaria perſcribunt

SÆpe ac magnopere dubitatum eſt à ſapientibus Viris, contemplando nè, ſcribendoque; an verò agendo, ac multa diligenter navando major Reipublicæ utilitas afferatur. Scio, pauciſſimos inveniri, quos maximè Deus amat, qui ſimul utroque modo, otio nimirum, & negotio hominibus prodeſſe aut valeant, aut velint; atque ideo cæteris longè præſtare, & apud genus humanum magìs promereri, qui poſt diuturnum rerum uſum Commentaria perſcribunt, & poſterorum memoriæ conſignant. Nam ſuis illi animadverſionibus non tantùm amicis, & qui ſecum vivunt mortalibus, ſed abſentibus quoque, & futuris opitulantur. Hoc ſanè

ſanè præſtitiſſe mihi viſus eſt Doctiſſimus Bartholomæus Traverſarius, qui vel inter ipſa experimenta, & aſſiduas Ægrorum curas, malamque propriam valetudinem ſtylo non pepercit, mihique argumentum præbuit ſequentis conſilii, quo ſicuti tunc temporis ejus curandi methodum meis rationibus, atque exemplis plurimùm confirmavi; ita minimè dubito, quin Cives Piſaurenſes, & illius, & mei memoriam in poſterum ſint retenturi, quippe qui tum veras redeuntium per ea tempora quotannis (quid? quod Ædilium indiligentia fortè recurſuras) apud eoſdem epidemiarum cauſas deteximus, tum medendi modum pro viribus indicavimus.

II. Quod autem ſubjicio conſilium, ipſe ego ad D. Traverſarium confeſtim perſcripſi.

Viro Clariſſimo Studioſiſsimoque

D. HORATIO BARTHOLOMÆO

TRAVERSARIO

Poliatro Piſaurenſi.

JO. MARIA LANCISIUS

S. P. D.

VEhementer laudo, proboque curam, ac ſolicitudinem tuam; cùm enim videris, caſtrenſes febres epidemicè rurſum hoc anno iſtic graſſari, quanquam conſiliis meis minimè egeas, ad me tamen ſcribis, tanquam ad Archiatrum Sanctiſſimi illius Principis, qui, pluribus quidem de cauſis, ſed

Clementis XI. Pont. Max. in Pisaurenses beneficentia.

eo potissimùm nomine, Pisaurensibus beneficentissimus est habendus, quòd à præsentibus morborum casibus majorem noxæ partem providentissimè averterit. Etenim Sapientissimus Pontifex, cùm duos circiter ante menses resciverit malignas istic febres communiter vagari, confestim jussit, præcipuas causas, curandique methodum à me quàm diligentissimè vestigari. Ego verò multarum jam Urbium periculo doctus, admonitusque etiam prudentibus observationibus excelsæ istius, ac Nobilissimæ Matronæ D. Juliæ Albanæ de Oliveriis dignissimæ nostri Pontificis Amitæ, statim suspicatus fui, stagnantes, corruptasque aquas unà cum viarum, cloacarumque immunditiis in Urbe ista, alioquin plano in litore excitata, & vorticibus meridionalium ventorum objecta, labem aëris attulisse. Idcirco Principis mandato non solùm ipse ego medicam consultationem vernaculo idiomate tunc temporis scripsi, in qua summatim quidquid remediorum vestris popularibus tum causis, tum ægritudinibus adhiberi posset indicabam, verùm etiam curavi, ut Ægidius M. Bordonus insignis aquarum librator Pontificio ære istuc è vestigio contenderet, ac reducendæ per suos canales aquæ diligenter studeret. Nunc verò nihil mihi gratius tuis literis venit; declarant enim maximum tuum in Pisaurenses studium conjunctum cum pari in me benevolentia, atque humanitate.

Aquarum librator Pisaurū missus, ut aquam in canales deduceret.

II. Quanquam verò ingeniosa, pariterque vera sint, doctissime Poliater, quæ de origine istius epidemiæ meditaris: tamen cùm videam abs Te judicium quoque meum desiderari, mihi quidem ita laborandum, nè quâ parte videar hanc de me fiduciam studiosissimi Viri fefellisse. Veniam igitur dabis, si paulò altiùs principia debacchantis istic febris

bris repetamus, atque experientiâ ſimul, ac ratione utentes, tutam viam ſternamus iis, qui non ab effectis ſolùm, eventibuſque; ſed à cauſis, ac principiis naturas morborum rimari conſueverunt.

III. Conſtat in primis hiſtoricâ fide, Piſaurum inter Urbes infamis aëris olim connumeratum fuiſſe, quod non tantùm Catulli, qui eam *moribundam hominum ſedem* appellat; ſed etiam [*a*] Leandri Alberti teſtimonio probatur: qui totius Italiæ Urbes enumerans, cùm ad Piſaurum pervenit, candidè fatetur non multos ibidem ad ætatem quinquaginta annorum pertingere. Hanc verò cœli inclementiam quibuſdam circa Urbem iſtam collectis paludibus inductam fuiſſe non ſolùm legimus apud Jo: Colle, ſed accepimus quoque à Viro graviſſimo Michaele Angelo de Paulis, patritio, & Medico olim Piſaurenſi, nunc verò Pontificiæ Aulæ in Urbe Phyſico, & Protomedico Generali; quàm poſtea Civitatem beneficio Sereniſſimorum Urbini Ducum exiccatis lacunis, perductâque per canalem ad abluendam Urbem perenni aquâ, ab omni ferè damnati aëris cenſurâ vindicatam fuiſſe, firma traditio eſt.

Piſaurum olim inter urbes infamis aëris numerabatur.

[a] *Deſcript. Ital. de Piſaur. pag.* 292.

IV. Deinde narras, Vir ornatiſſime, tribus potiſſimùm ab hinc annis, æſtivo præſertim tempore iſtic defeciſſe fluxum ejuſdem aquæ, quæ ab Iſauro deducta per deſcriptum canalem humiliores Piſauri regiones excurrit, omneſque ſordes, eò per multas cloacas confluentes, abſtergere, atque abripere ſolet. Unde ferventibus æſtubus fundum ejuſdem rivi, quo [*b*] coria etiam aliaque cadaveroſa corpora dejecta cernuntur, cœnoſum planè, ac graveolens redditum eſt. Huic rurſus infortunio duo alia acceſſiſſe perſcribis, orta nimirum ex facili al-

Piſaurenſis Epidemiæ cauſæ in compendium redactæ.

[b] *Nota hic, quod olim Romæ nè aër peſtilens redderetur, vetitum erat, projicere in viam coria, aliaſque*

 luvio-

luvione iſtius amnis, qui, non tantùm ex inferna civitatis parte, ſubterraneas multarum Ædium cellas implevit, ſed paludes quaſdam propè mœnia, ac versùs mare, nondum exiccatas, reliquit. Cognoſcimus inſuper tuis ex literis, vias ferè omnes non [c] cœno ſolùm turpes, & immundiſſimas adſpectu, ſed quaſi peſtilentes evaſiſſe teterrimo corruptarum aquarum odore, illarum præſertim, quæ ab extracto, netoque ſerico cum [d] bombycibus computreſcunt.

V. An non deducendum modò videtur, Piſaurum, florentiſſimam alioqui noſtro ævo Italiæ Urbem, paulatim ad antiquam, vitiatique aëris luem iiſdem ſtagnantium aquarum de cauſis tacitè recaſuram; niſi Divino propemodum conſilio Sanctiſſimus Clemens XI. inter tot tantoſque Sacri Regiminis labores, ac ſolicitudines, veſtræ curam civitatis amantiſſimè ſuſcepiſſet?

VI. Sed quid hæc conſector, & colligo, quaſi verò brevi, ac jejunâ oratione complecti poſſim quæ Piſaurenſis Magiſtratus, nè qua intercipiat oblivio, tum in publica Acta mittenda, tum incidenda in ære cogitabit? Ad ea nunc venio, quæ ad ſapientem Medicum pertinent; ſcilicet ad rimandam naturam, cauſamque febrium communiter iſtic ſævientium.

VII. Ad ideam porrò iſtarum febrium quod ſpectat, non admodum laboramus, caſtrenſes nè, pernicioſæ, an peſtilentes vocari debeant, quippe qui de nominibus minimè ſoliciti in res ipſas inquirimus. Illud utique, quod te non præterit, maximè advertendum arbitramur, nimirum febres iſtas verminoſas, ac ſæpe mortiferas eſſe, contagione in aſſidentes migrare, atque in omnibus plùs minùs ſimiles obſervari.

VIII. Quo-

ſordes. Dict. lib. 3. in fin. ff. de via publ. ibi: Non permittant ſtercora projicere, neq; morticina, neque coria jacere, quod Ripa poſtmodū inculcavit lib. de peſte, ubi agit de præſervat. contra peſt. 2. p.

[c] *Vide fusè agitatum hoc argumentum à Caſtillo de Bovadilla in ſuo opere hiſpani idiomatis De la Limpiezza de las calles pag. 154.*

Periculum imminens Piſauro, niſi Pont. Max. ſuppetias tuliſſet.

[d] *Vide Petrum à Caſtro in comm. de peſte tit. de præſerv. monit. 7. ubi ad præcavendam peſtilentiam monet, ut Urbes purgentur omnibus immunditiis, ac præſertim aquis ex bombyce computreſcentibus.*

De morbi nomine non admodum laborandum, res ipſa inquirenda eſt.

VIII. Quoniam verò communes, similesque febres communibus, similibusque causis inducuntur; profectò principalis causa in aërem, noxiis immunditiarum, palustriumque aquarum effluviis inquinatum, referenda esse mihi videtur. Non enim ulla res plebejos æquè, divites, ac nobiles afficit, præter aërem, quem divinus Cous [e] *Spiritum* appellat, atque reum patratæ ubivis epidemiæ per hæc verba convincit: *Communis febris propterea omnibus accidit, quòd eundem spiritum omnes attrahunt; fitque, ut simili corpori similes spiritus, similiter permixti, similes gignant febres*; quam sententiam repetit ad exclusionem Diætæ lib.de [f]nat.homin.

In aërem præcipua epidemiæ causa confertur.

[e] *Lib. de flatu n.* 8.

[f] *Num.* 18.

IX. Neque sanè inficias imus, venalem panem, graveolenti aqua conglutinatum, fructusque pravos, qui in foris istis prostant (ut sulphur ignem) communem febrem apud inopes potissimùm proritavisse. Solent enim hæc multorum quoque vermium ovula in corpus nostrum ingerere. Sed hæc inter principes vestrorum malorum causas minimè recensenda putamus. Etenim isthæc epidemia non in omnes æqualiter Pisauri habitatores, sed rariùs in Cives illos, qui superiorem partem, quàm qui inferiorem incolunt, vagata est: quanquam pauperes eodem pane, iisdemque fructibus ubique, & universè vescantur. Accedit, quod popularis morbus, non solùm sævit in eos, qui duriter victitant, sed etiam in Patritios, qui in omni rerum ubertate viventes, optimo probabiliter pane uti solent, quos inter duos, alterum ex Oliveria, alterum ex Ardizia familia, amicos utpote nostros, è vivis istic ereptos graviter in præsentia dolemus.

Quo pacto panis & fructus eandē augeant.

X. Similiter Austri, licèt noxia interdum morborum semina crebriori flamine aliunde soleant convehere

Quandonam Austri pestilentes sint.

vehere (quod vestra ab epidemia non alienum censeo) plerunque tamen, cùm solo impetu flant, *visum* tantummodo, *atque auditum hebetant*, cæteraque exigua mala hominibus afferunt, quæ in aph. recensuit [g] Hipocrates; non verò hujus generis febres inducunt, nisi cùm stagnantes aquas, morticina corpora, aliasque immunditias alicubi invenerint, quibus se se immiscent, iisque copiâ, quam comportant salium, ac sulphuris, ad putrorem materiam addunt, motumque impertiuntur. Palustres igitur aquæ cum tot, tantisque sordibus, quæ infernam potissimùm Pisauri partem (præsentis epidemiæ theatrum) occupant, veræ ac principales causæ aërii istius inquinamenti erunt asserendæ.

[g] 3. *aphor.* 5.

XI. At enim verò nec novum, nec rarum est calidis præsertim tempestatibus malignos halitus ex palustribus aquis in hominum perniciem jugiter effluere; cùm nihil apud Priscos Auctores [h] frequentiùs occurrat, quàm monitum, nè quis juxta paludes vel serat, vel ædificet.

[h] *M. Varro de Re Rustic. lib.* 1. *cap.* 12. *Columella de re rustic. lib.* 1. *cap.* 5. *Palladius de re rustic. lib.* 1. *cap.* 7. *Vitruvius lib.* 5. *Architect. cap.* 3.

XII. Sed hæc vulgatiora fortè tibi videbuntur, quàm, ut mereri possint longiori dissertatione tractari. Sedulò igitur nonnulla tecum agitabo, quæ cæcutiens vulgus non videt. Tria verò hujus generis maximè utilia arbitramur inquirentibus rationes malorum, quæ è noxiis paludum effluviis proficiscuntur.

Tria quæ potissimum inquirenda sunt in castrensibus febribus.

XIII. Primò cujus nam indolis ac mixtionis sint effluvia, quæ ex aquis stagnantibus, aliisque corporibus simul corruptis æstate potissimùm partim assurgunt, partim urgentur in aërem?

XIV. Secundò qua viâ ejusmodi particulæ in accolarum corpora influant, ac penetrent?

XV. Tan-

XV. Tandem quomodò caſtrenſes febres unà cum tot tantiſque ſymptomatibus inducant?

XVI. Non eſt dubium (ut à Priori ordiamur quæſito) accedente propiùs ad noſtrum hemisphærium ſole, ſuiſque radiis validiùs nos verberante, cœnoſas aquas inteſtino motu agitatum iri, multaque iis permixta corpora ad putreſcendum, aut ad vitam proferendam propenſa, ſubmoveri, effluviaque de ſe emittere mixtiformia, quorum pauci naturam, ac diſcrimina noverint. Enimvero experimento nobis conſtat, à paluſtribus, aliiſque ex aqueo-humido corruptis corporibus, duo præ cæteris exhalationum genera, per vim ſolaris ignis, ac ventorum in circumfuſum aërem efferri. Alterum quidem eſt congeries inorganicarum, atque inanimarum particularum impuri ſulphuris, ſaliumque lixivio-acrium, ac volatilium, aliarumque exoticarum, quæ aqueis halitibus craſsè obvolutæ ingratum etiam naribus empyreuma propinant. Alterum verò effluviorum genus conſtat multitudine vermiculorum, atque ovulorum, quæ animatum quaſi agmen inſtruunt in aëre, de quibus fusè egimus lib. 1. part. 1. cap. 16. & ſequen.

Duo genera effluviorum è corruptis aquis exiliunt, unum inorganicum, alterum organicū.

XVII. Hujuſmodi autem inſecta, eorumque ſemina, tametſi nonnullis ex recentioribus propè lateant, in acutos tamen Priſcorum oculos evidenter incurriſſe teſtes ſunt [*i*] M. Varro, & [*k*] Columella, qui vicinam paludem æſtivis caloribus, idcirco noxiam arbitrati fuerunt, quòd indè *vermium examina, infeſtis aculeis armata, in proximos habitatores inſiliant, cæcoſque morbos* (nempe difficilis tum cognitionis, tum curationis) producant.

Veteres animata effluvia è vermiculis agnoverũt.

[i k] *Locis ſupra citatis.*

XVIII. De viis equidem, per quas aër utroque effluviorum genere inquinatus in humana corpora pene-

Quibus viis hæc effluvia in humanum corpus ſubeant.

penetrat, pauca nunc apud Te Doctissimum Virum arbitror suffectura, utpote cui satis innotuerit ex Hippocratis libris, sed magis adhuc ex viventium Anatome, quatuor præcipuè meatus in nos aërem ingerere; primò cutis [l] spiracula; deinde quæ ex naribus auribusque intrà [m] cranium dehiscunt foramina; tertiò nares, atque os in pulmones [n] usque continua; postremò ex iisdem ostiis per pharyngem, sive [o] œsophagum, in ventriculum, & intestina apertum tubum.

[l] *Hippocrates 6. Epid. sect. 6. carnes dixit attractrices etiam extrinsecùs.*

[m] *De Morbo sacro n. 17. cerebrũ aëris primum interpretem vocat.*

[n] *De flatibus n. 6. agit de aëre per pulmones admisso emissoque, & sparsim alibi.*

[o] *Loco cit. n. 9. verba facit de aëre, qui cum cibis & potibus in stomachũ descendit.*

Inorganica effluvia per omnes corporis meatus, organica per os & œsophagum ingrediuntur.

XIX. Porrò ejusmodi meatus, si nihil obstiterit, sordido aëri obstructi esse non possunt, qui salubri semper patescunt. Illud tantummodo, me judice, in dubium venit, an omnes hujusmodi viæ reclusæ sint omnibus aëris inquinamentis. Ego enim in eam sententiam adducor, ut credam, inorganica, atque inanima paludum effluvia per singulos corporis hiatus, si nullum adsit impedimentum subrepere posse; secus atque organica per œsophagum duntaxat in ventriculum, atque intestina cum cibis, saliva, & potibus descendere, vel saltem nonnisi iis in locis aptum nidum fovendis nutriendisque lumbricis invenire. Nam hujusmodi vermes, quemadmodum ab Ægris, qui à castrensibus febribus correpti sunt, plerunque per vomitum, ac per secessum deturbantur; ita semper eorum in cadaveribus non magni solùm, sed adeò parvi, ut vix cerni possint, in ventriculo, etiã, atque intestinis confertissimi deprehenduntur.

Quo pacto ex his effluviis febres oriantur.

XX. Tandem quomodo hujusmodi effluvia castrenses febres tot tantisque symptomatibus stipatas inducant, facillimum erit summatim cognoscere, si spectemus fœdam istam sordium, ac vermium in aëre societatem eos graves, & periculosos morbos nostris in corporibus conjungere, quos discretos,

ac

ac ſeparatos modò à ſolis vermibus, modò à nudo, inanimique pravorum humorum apparatu paſſim produci animadvertimus.

XXI. Sed rogo nunc, Vir optime, animum intendas, ut diſtinctè ac particulatim cognoſcas, paluſtria inquinamenta adverſari partibus penè omnibus humanæ machinæ, non ſolùm fluidis, ſalivæ primùm, deinde fermentis primæ digeſtionis, mox chylo, lymphæ, ac ſanguini, tandemque ſucco nerveo: verùm etiam ſolidis membris, quæ majoris uſus dicuntur, ac potiſſimùm ventriculo, & inteſtinis; cordi, & appenſis ſanguiferis; necnon cerebro, ac nervis ipſis. Nam in febribus, quas ejuſmodi atmoſphæræ labes gignit, ab ore uſque ad peripheriam corporis tam liquida, quàm ſolida afficiuntur ac labefactantur; ut nulli dubium eſſe poſſit, quin æſtivo tempore, ubi palus ac cœnoſa tellus proxima eſt, incolarum corporibus paulatìm noxa inducatur in fluidis quidem per turbationem motus, & mixtionis, cui mox multarum particularum coagulatio, multarum fuſio, ac demum utrarumque corruptio, ut vocant, coniungitur; in ſolidis verò propter fibrarum, villorum, vaſorum, oſcillorumque irritationes, ſpaſmos, ac eroſiones, à quibus, ſi tandem aut valida obſtructio, aut pertinax compreſſio, aut immedicabilis necroſis inducatur, Ægrotantes decedunt. Nos enim, cùm ſingula hæc peculiari libro rimati ſimus, noſtrâ hoc tempore referre maximè putamus, ut, ſi quid Tu meliùs fueris philoſophatus, nobis, Vir doctiſſime, commentaria in lucem daturis uberiori fœnore ſuggeras.

Paluſtria inquinamenta non fluidis ſolùm ſed ſolidis etiã partibus nocent.

XXII. Verùm de iis hucuſque plus fortè, quàm ſimplicis epiſtolæ, vel conſultationis ratio poſtulat.

Quare Piſauri epidemica febris mitior fuerit.

Nunc quid de harum febrium prognosi, ac medelâ dicendum paucis accipe. Miramur profectò, castrensem febrem mitiùs vobiscum egisse, quàm apud nos, aliosque consueverit. Nam plerunque, ubi pedem figit, in magnam partem eorum, quos corripit, stragem exercet. Hunc autem felicem præ aliis vestræ epidemiæ exitum duabus potissimùm deberi causis sum arbitratus, quarum altera ab Adriatici litoris ingenio pendere mihi videtur, utpote quod exoticorum salium venis minùs fortè, quàm Tyrrhenum ferax, resides, ac putrescentes aquas non adeò veneficâ mixtione (unde extremam illam lædendi vim utraque effluviorum genera accipiunt) imbuit, inficitque. Alteram verò petendam censemus à prudenti, tutaque methodo, quâ vos ægris vestris mederi hactenus studuistis; dici enim vix potest, quantùm hujusmodi ægrotantes à turbata, tumultuosâque magnorum remediorum administratione vexentur, franganturque eorum vires, sinè quibus nulla unquam spes salutis affulget.

Cur primùm tertianæ benignæ, deinde pestilentes ac perniciosæ, & postmodum chronicæ febres exortæ sint.

XXIII. Nec sanè mirum alicui videri debet, per æstatis initia, erumpente primùm cœnosis palustribusque è locis crudo solùm, ac sinè vermibus phlegmate, tertianas vel simplices, vel duplices, utrasque tamen benignas, istic exortas fuisse; mox verò ingravescente æstu, magîsque fermentatis sordibus, deterioribusque idcirco sursum elatis effluviis, ac potissimùm insectorum phalangibus, perniciosas omnino, ac pestilentes ortum habuisse, quæ quidem, ut iisdem assiduè valentibus, ascendentibusque exhalationibus ad medium usque autumnum, nihil elapso apud vos anno remittentibus symptomatibus, protractæ sunt; ita certè ubique locorum, quò celeriùs post æquinoctium copiosi im-

imbres cadunt, ventique ab auſtralibus in ſeptentrionales commutati brumam inducunt, eò citiùs miteſcere, atque in chronicos ideo facilè converti ſolent; quia aëris labes (elutâ cœni pernicie, occiſiſque vermibus) ſimplicem lentorem induit, qui noſtris liquidis nudas compedes injicit, quibus pertinaces obſtructiones chronicorum malorum radices facilè cumulantur.

XXIV. At verò quid longiùs ea tecum commemoro, quæ diuturni doloris cauſæ fuerunt? Tibi potiùs atque Univerſo Piſaurenſi populo magnoperè lætor, quippe cui Pontifex, verè CLEMENS, ita, dum hæc ſcribo, opportunè providit, ut primùm juſſerit vindicari à putore panem; deinde, nullis aut conſiliis, aut ſumptibus parcens, per Civitatis canalem juges aquas reduci, quæ ſordes omnes, atque immunditias viarum, & cloacarum, illuc confluentium, brevì abſterſerint, & vel ante æquinoctium, quod mirandum erit, communem morbum demerſerint ac ſuffocaverint. Nec dubito, quin, dum ipſe Piſauro vehementer gratulor, Piſaurenſes etiam in ſpem certiſſimam poſſim adducere, fore, ut per ſummum CLEMENTIS XI. beneficium, mutato inferiùs extra mœnia alveo torrentis, qui ſæpe ſuperbit, atque in Urbem exundat; exiccatis juxta maris litus ſtagnis, elevatoque Iſauri ad portum aggere, per quem facilis in vicinos campos ejuſdem fluminis alluvio contingit, poſthac perpetuâ cœli ſalubritate ſint gaviſuri.

Pontificis diligẽtiâ jugis aqua reducta, ſordes ablutæ, panis melior factus; unde morbus ante æquinoctium deſiit.

XXV. De curatione verò iſtarum febrium poſtremo loco dicturus ſanè duplicem, præſervativam nempe, & curativam expendendam ſuſciperẽ, niſi de prioris methodo, te planè ſilente, nos aliàs fuſè diſſeruiſſemus. Poſterioris itaque rationes facilè

Diviſio methodi therapneuticae pro tertianis benignis, deinde peſtilẽtibus, poſtremo quartanis & chronicis.

affequemur, fi trifariam fecundùm triplicem malorum, quæ hifce in cafibus contingunt, indolem divi-ferimus. Etenim, cùm hujufmodi epidemici morbi, ut fupra tetigimus, fe prodere foleant, primo loco fpecie febrium tertianarum, ut ajunt, benignarum, circa æftatis initia (neque enim fynocharum meminiffe oportet, quippe quas natura tempore, ac diætâ appofitè curat) fecundò medio æftu, ac principio autumni, caftrenfium, ac peftilentium; Tandem fub autumni finem, ac per totam quandoque hyemem chronicarum, earumque in quartanas, ac dyfenterias maximè definentium; nemo certè eâdem methodo univerfos morbos tractabit, cùm non eadem omnium, fed diverfa fingulorum fit caufa.

Curatio tertianarum febrium.

XXVI. Et quidem benignis tertianis compendio non minùs, quàm feliciter medebimur, fi animo perpendamus, eorundem fermentum communi fluidorum maffæ nondum effe permixtum, nec malignis adhuc vermibus fociatum; fed ab hypochondriis in fanguinem, & nervos certis dierum horis traduci. Hoc itaque fermentum partim à primis viis extra corpus fuaviter derivandum erit, partim fpecificis ita corrigendum, nè turbas deinceps in fanguiferis concitet. Utramque verò paginam, ut puto, implebimus, fi, pofthabitâ omni miffione fanguinis, quæ plerunque iftiusmodi febres continuas, ac interdum mali etiam moris reddit, blandum leniens, fcilicet Aquam, vulgò Angelicam, aut Electuarium lenitivum cum fale tartari fixo, & oc.canc.præp. ante tertium diem, fi fieri poteft, Ægrotis noftris propinaverimus. Deinde, nè fermentum febrile multiplicetur, ipfomet purgationis diè, ubi advefperafcere incipit, utamur pulveris Chinæ

chinæ

chinæ ſcrup.2. cū ſcrup.1.conf.de Alchermes,eāque poſtea chinam ter ſingulis diebus uſque ad duodecimum, vel decimum quartum diem repetamus; eo tamen conſilio, ut bis in hebdomade rhabarbari electi drach.1.vel ſaltèm ſcrup.2.ſemper eidē chinæ admiſceantur. Hanc vero mixtionem rhabarbari cū china ipſe ego apud Italos xx. circiter ab hinc annis primus fauſtam, proſperamque hiſce in caſibus expertus fui, felicemque exitum cum aliis per epiſtolas communicavi. Cùm enim tunc temporis cogitarem, unde nam febris, quæ exhibito ex veteri conſuetudine Peruviano cortice extincta quidem viſa fuerat, interdum dulci, acidove propinato medicamine, tam facilè caput efferret, ægroſque, pejus interdum reverſa, quàm primo incurſu tractaret; ſubiit profectò animum, poſſe uſum ſolius chinæ chinæ, nullo interjecto purgante, vivum ignem doloſo cineri ſupponere; poſſe itidem acidum, aut dulce pharmacum amaræ vim chinæ admodum infringere, ac labefactare; quare fermentum utroque modo nervos ſuos rurſum intenderet. Itaque per id temporis nos optimè de noſtris ægrotis merituros putavimus, ſi conjungendo chinam cum rhabarbaro à præſtantiſſimo, quale ipſa china eſt, medicamento omnem cenſuram tolleremus; & quidem voti compotes facti fuimus. Rhabarbarum enim quatenus eſt amarum, amaram hujus febrifugi vim non ſolùm non infringit, ſed auget; quatenùs verò benignè abſtergit, & purgat, opponitur auſteræ ejuſdem chinæ virtuti, propter quam minimo negocio glandularum oſcilla coarctantur, intuſque febrile fermentum non rarò concludunt, ac retinent. Rhabarbarum contra ex glandulis, quæ ſuis excretoriis canalibus in ſtomachi,

China china rhabarbaro mixta utilior evadit.

Ejus inventi ratio redditur.

chi, inteſtinorumque cavitates hiant, ſcpulta, ac denuo pullulatura febrium ſemina faciliùs eruit, delet, & fugat. Itaque hujuſmodi Ægri, nè recidivas incurrant, oportet, ut diligenter caveant à dulcibus, & acidis tam in potu, quàm in cibo per quadraginta ſaltèm dies: fruſtrà ſiquidem amaris adversùs acida pugnatum eſſet, ſi, novis infuſis acidis, eorundem vis, atque potentia denuo excitaretur.

Qui ab ejuſmodi febribus uſu chinæ convaluerit à dulcibus & acidis per 40. dies cavere debent.

Curatio febrium caſtrenſium.

XXVII. Sed, in multo jam difficiliorem Caſtrenſium febrium curandi rationem deſcendentes, apertè fatemur, nihil Tibi, Vir optime, opus eſſe, ut conſilia à nobis exquiras, utpote qui rem hanc, vertente iterum anno, tam prudenter, ac feliciter iſtic geſſeris. Nos igitur argumentum per ſumma tantùm capita tecum agitabimus, tum nè noctuas (ut in adagio eſt) Athenas feramus, tum nè crambem, quam ſemel in libris noſtris coximus, modò cum nauſea recoquamus.

Conſilium tuta medicamina adhibendi, ac dubia fugiendi.

XXVIII. At enim verò illud nunquam ſatìs admonendum inculcandumque arbitramur, cum ægris ita agendum eſſe, ut nihil eorum, quæ tuta, ac neceſſaria ſunt, omittamus; nihil ſecus, quod dubium, periculoſumque ſit, admittamus, ſalutaris illius moniti perpetuò memores, quo divinus [*p*] Senex Medicos non multa, ſed opportuna facientes voluit laudandos. Atque hinc ſæpe mecum æſtimavi, quantò plures ex ea hominum multitudine, quæ cæteroqui gravibus à morbis vindicari potuiſſet, anceps remedium occiderit, quàm ipſa temeritas ſervaverit; verſâ verò vice quàm multos à medicis quaſi deſperatos ſola natura aut lenibus adhibitis pharmacis; aut ſecretis duntaxat ſuis conatibus ſtatim, aut ſenſim juverit; etiam cum agyrta per

[p] 1. *aphor.* 1.

per cuniculos[*q*] ad ægroti cubiculum penetraverit. Etenim quilibet circumforaneus, si solers fuerit, nil præter verba, aut non entia chymica (sortes suas ab ipso casu fraudulenter expectans) vendere consuevit. Natura enim, si blandis ac tempestivis medicamentis juvetur, propriis quà fluidorum, quà solidorum viribus deleterias particulas validè subigit, easque per cutis spiracula, per cæterarum glandularum filtra, &, quod in malignis morbis frequenter accidit, non tantùm per obvias, & consuetas, quantùm per novas quoque vias, scilicet per abscessus, ac decubitus, cujusmodi sunt parotides, tubercula, vesicantium ulcera, cum levamine pellit, atque extrudit. Idcirco ipse ego, si quando vehementer ægrotarem, præclaram mihi fortunam putarem obtigisse, si in Medici manus inciderem, docti quidem, sed cautioris; omnia nimirum, nè graviter erraret, maturè circumspicientis: contra verò magnum arbitrarer, maloque ipso fortè deterius infortunium ab eo Clinico curari, qui (proh dolor!) scientiam, atque industriam Artis credi vellet, nunquam à medicamentis feriari, seu, quod idem est, assiduum, & perenne bellum naturæ non indicere solùm sed facere.

[q] *Vide Ramazzinum Constit. epidem. an. 1690. n. 13. ubi narrat à se observatum citiùs, ac tutiùs restitutos ægros, qui soli naturæ universum salutis negotium commiserunt.*

Naturæ vires ad morbi semina expellenda.

XXIX. Ad curationem igitur castrensium febrium, quòd attinet; quanquam fateor, illam, quam Tu Vir Clarissime, apud Pisaurenses instituisti, hoc maximè probandam esse, quod pauci ex tuis ægrotantibus è vivis sublati fuerint, nihilominus tamen neque molestum, neque inutile Tibi futurum censemus, si, dum tuam laudibus prosequimur, nostram non absimilem methodum flagitanti tibi libenter deprompserimus. Licèt verò probè sciam, medendi rationem non eandem ubique locorum, eodem

Non eadem ubique locorum remedia usurpanda.

dem quantumvis in morbo, esse debere: *differre namque pro natura regionum genera Medicinæ*, scripsit [r] Celsus, *ut aliud opus sit Romæ, aliud in Ægypto, aliud in Gallia*: me tamen non latet, eum optimum esse Medicum, qui à certis, atque exploratis signis sua cuique præsidia petit, eaque ad singulos ægros sapienter accommodat. Multum enim interest, ut Hippocrates primus fassus est, *inter corpus & corpus, inter naturam & naturam*.

[r] *In prooem. l. 1.*

XXX. In primis autem Nauclerus Medicus, ut Hippocraticâ phrasi utamur, hujus tam procellosæ vim febris deflexurus ad Ægroti lectum, tanquam ad clavum sinè pyxide certè sederet, nisi animo præciperet quid sibi secundùm veras indicationes agendum esset. Indicationes verò generatim sumptæ non sunt eædem, neque in omni ægro, neque in omni ægrotationis tempore: etenim principio hujusce febris id propositum esse videtur, quàm citissimè, primo scilicet die, si fieri potest, vel saltèm secundo, suaviter abstergendi ab hypochondriis partem aërii inquinamenti, quod tam in vasa traduci, quàm morâ ipsâ (urget enim vermium seminarium) multiplicari, ac deterius fieri solet; cavendo semper ab acribus. Mox verò quidquid reliquum est morbidi fermenti, quod tum à chylo, & lympha in sanguinem, tum per recensitas cranii vias in cerebrum, ac per pulmonum, & galaxiæ semitas exceptum fuit, partim corrigendi, solvendi, ac volatilizandi, partim etiam aliò derivandi ad loca tamen minoris usus, nè in membra majoris lethaliter decumbat.

Principio febris abstergendū est aërium inquinamentum.

XXXI. Quòd si autem accidat, ut Medicus non nisi in statu morbi ægrum suum possit invisere; tunc certè prudenter se geret, si, cicuratis, quantùm in se

Si morbus in statu sit, revulsis pravis humoribus à partibus

ſe fuerit, ſymptomatibus, ac revulſis à partibus majoris uſus pravis humoribus, ipſi naturæ cardiacis, & ſpecificis ſubveniat.

majoris uſus, cardiaca, & ſpecifica adhibenda.

XXXII. Celebre eſt monitum Hippocratis, quod in utrumque, opportunum ſcilicet, vel ſerum viſitationis tempus adamuſſim quadrare videtur. *Ægros*, [*s*] inquit, *conſiderare oportet ſtatim in conſtitutionis morborum principio, qua re opus habeant, & quales ſint, ut pharmaco purgentur, aut ut aliud quid, quodcunque tandem volueris, exhibeas. Si verò omiſſo principio, ad finem jam vergente morbo exhibueris, in deſperato jam corpore forte quiddam præbere veritus, periculum eſt, nè magìs delinquas, quàm ſucceſſum conſequaris.*

Hippocratis ſententia in eam rē.
[s] *Hip. de affect.* c. 2.

XXXIII. Itaque ſi primo, vel ſecundo die ad ægros accerſamur, tunc quidem, quum turgens pravorum humorum colluvies occurrat in primis viis (rarò autem non occurrit) nec dum latè fermentata ſint ipſius aëris purgamenta, vermiumque ſemina ſubſideant, profectò juvabit blandum emeticum, aut laxativum; emeticum certè, ſi ægrotus à cœna gravis, & facilis ad vomitum ſurrexerit. Hoc in robuſtioribus ex Tartaro etiam, vel vino emetico parari poterit: ſecurius tamen in debilioribus concinnabitur ex olei amygdal. dulcium recenter tracti unc. 4., & aquæ theriacalis unc. 2. cum jure pingui tepido. Quod ſi Ægrotus minùs ad vomendum ſit proclivis, tunc ſimplex laxativum ex drach. 4. elect. lenit. (quod non video, cur blandum alioqui medicamentum, inſignis quidam Author criminetur) cum drach. 3. pulp. tamarind. nec non pulv. corallinæ, ſemin. ſanton. & oculorum cancrorum ana ſcrup. 1. ad omnem denique cautionem malaxatâ mixturâ cum ol. amygd. rec. Tem-

Primò igitur blandum emeticum, aut laxativum proderit.

Emetici formulæ.

Cathartici formula.

pestiva enim alvinarum sordium subductio hisce in casibus saluberrima est, non solùm quia partem detrahit maligni fermenti cum aëre, cibo, ac potu nuper ingesti; quod si statim, non removeatur, evadit deterius, atque in vasa transductum, longè magìs est nociturum; verùm etiam quia præcavere potest lethalem diarrhœam ex commixtione earundem sordium cum vermibus, ac multiplicibus massæ sanguineæ particulis oriri consuetam; quæ sanguinis partes circa febris augmentum symptomaticè solvi, fundique solent. Unde providentissimè Pet. à [t] Castro suos per hæc verba discipulos admonebat: *Obstate principiis secundùm exigentiam, ante quartam evacuate:* sic *quanquam in progressu morbi eveniant symptomata, mitiora erunt, ac superatu faciliora.*

Quid conferat initio lene catharticum.

[t] *De feb. malig. sect. 9. n. 22.*

XXXIV. Secus autem si post quartam diem ad ægrotum accesseris, solis clysteribus utendum tibi esse suadebit adaucta jam in humoribus fermentatio, per quam liquida secundaria copiosiùs compinguntur, & abscedunt à sanguine, ac plerunque per intestina symptomatico motu funduntur; quem sanè motum tantùm abest, ut promovere oporteat, ut potiùs impetu reflexo per diaphoretica, paregorica, ac subadstringentia à centro ad circumferentiam plerumque temperare conducat, atque compescere.

Si post quartam diem ægrotus invisatur non nisi clysteribus erit locus.

XXXV. Dubitatio est, ac non levis inter Medicos controversia utrum vena sub initium hujus morbi scindenda sit. Equidem cum hìc agamus de pestilentibus febribus ab extrinseco aëreo principio conceptis, raro sanguinem, ac non sinè magna cum præmeditatione phlebotomiâ movendum esse arbitror; quia scilicet causa introrsum magìs, at-

Quid de phlebotomia sentiendum.

que

que ad præcordia ducitur: propterea experimentis edoctus scripsit [u] Fracastorius, plerosque, quibus sua ætate in ejusmodi febribus detractus fuit sanguis, paulò post aut obiisse, aut in deterius lapsos. Quid verò progressu morbi, aut de cucurbitulis scarificatis, aut de jugularium venarum sectione statuendum sit, proximè dicemus.

[u] *Lib. 3. de Morb. contag. c. 5.*

XXXVI. Utique solers Clinicus, tam scilicet initio morbi, quàm in augmento advocatus ad febrifuga diaphoretica, & vermicidia (novo sit verbo venia) animum statim convertere debebit. Hæc autem aptè conflantur ex drach. 2. chin. ch. gut. 6. ol. matth. & gr. 1. camphoræ, bis etiam in die repetendis: illud siquidem Medici perpetuò spectare debent, cuique morbo, præsertim populariter vaganti, applicare specifica; quæ, cum simplicia non semper naturâ, vel usu occurrant, suo Marte diuturnâ, sedulaque praxi subactus compinget, & conglutinabit. In febribus verò à malignis paludum effluviis, ac potissimùm in iis, quæ tertianæ perniciosæ typum, modumque servant (servant verò plerunque) nihil certiùs, aptiusque alexipharmacum, post blandam primarum viarum lenitionem, à nobis Romæ inventum, deprehensumque est, præfatâ mistione corticis chinæ, atque olei Matthioli, quæ, dum cætera medicamenta pravorum humorum copiam diminuunt, aut quaquaversum expellunt, ipsa deleteriam, ac veneficam vim corrigit, [x] vermesque potissimùm enecat.

Febrifugi, & anthelmintici formulæ.

[x] *Proficuam chinam ad vermes necandos expertus etiam fuit Ramazzinus in suis constitutionibus anni 1690. n. 49.*

XXXVII. Et quoniam aëris inquinamenta præcipiti motu etiam propter copiam sæpe sæpius feruntur in partes majoris usus, ibique irritatione, & concretione firmiùs hærent, idcirco quàm ocyssimè adhibenda sunt vesicantia tum cruribus, & brachiis, tum etiam

Deinde ad vesicantia progrediendum. Eorum efficacitas.

 cervi-

cervici, præsertim si ægri sopore graventur. Dici enim vix potest, quanta sit hisce in casibus utilitas, quæ fluit ab hujus fonte remedii, quod agit tum quia nervorum, ac membranarum retia stimulat, unde pressiones liquidorum augentur, indeque eorundem contactus non raro mutantur in melius; tum vel maximè quòd cantharidum fermentum, quo tempore intrà vasa cohærentes lymphæ particulas solvit, ac per urinæ vias deturbat; simul etiam per loca emissariorum, quæ in cute aperuit, extra corpus derivat.

Aquæ stillatitiæ propinandæ, nè sales exotici cum sanguinis sulphure concrescant.

XXXVIII. Enim verò dum hæc aguntur, providendum maximè erit, nè sales exotici, deficiente potissimùm aqueo fluido, propter exiccantem febris vim æstate præsertim, cum nativo sanguinis sulphure concrescant; ideo frequenter in die propinari debebunt largæ potiones nunc ex aquis stillatitiis sonchi, card. sancti, rutæ caprar. scorzoneræ, ac similium cum pulver. cardiacis; nunc ex jure pullæ gallinaceæ junioris incoctis rad. contrayervæ, scorzoneræ, sem. card. sanct. & fol. sonch. contusis; nunc etiam, si urgeant vigiliæ, & summa linguæ asperitas, ex mulsis sem. mel. amygd. dulc. & card. sanct. cum prædictis aquis, vel Nuceriana, quibus sanè aliquid semper ex Diascord. Fracast. & confect. de Hyacint. cum C.C. phil. Lapid. Bezoar. stibio diaph., & nitro fixo, in formam conditi præparatum præmittere, vel admiscere conveniet.

Quibus periculis occurrendum sit in statu morbi.

XXXIX. Sed cùm nunquam ejusmodi ægris magìs metuendum sit, quàm cùm in statu morbi vel translatio humoris in caput, vel ejusdem copiosa per sedem colliquatio, vel tandem immodica, & citra ullum levamen sudoris eruptio fieri contingat: Igitur singulis hisce casibus prospicere quàm diligentissimè oportebit.

XL. Ete-

XL. Etenim si primum accidat, nulli dubium est, quin malum omen portendat ægris; quoniam id plerunque fit propter furentem humoris motum ex emergentibus, solutisque quibusdam in sanguine particulis specie levioribus, quæ cæteras alis quasi suis per arterias carotides evehendo, cerebrum, ac nervos ita irritant, atque implent, ut non modò dolores, ac delirium, sed convulsiones quoque, soporem, ac denique apoplexiæ speciem gignant. In hoc autem casu unica ferè spes est, si, dum per vesicantis ad occiput emissarium noxiæ particulæ paulatim abscedant, superstites in sanguine, & nervis mitescant, ac cicurentur Bezoartico potissimùm Joviali, vel Auro diaphoretico cum Diascordio Fracastorii. In celebri nostro S. Spiritus Nosocomio etiam sectio venarum jugularium hisce Ægris gravi sopore detentis aliquando mirabiliter profuit, præsertim si pulsus validus fuerit, & artus calidi. Similiter in spem aliquam erigi potest Medicus, cùm propter inductam vividiorem circumpressionem in Ægrotantis meningibus totoque genere villorum, qui illius caput, & collum constituunt, repentè viderit extrusos, ac veluti sequestrò positos eosdem pravos humores circa loca parotidum. Sed hic adeò fallax, & periculi plenus est abscessus, ut sæpe indè mortis discrimen impendeat, unde salus ægris sperabatur. Quare in eam sententiam tecum descendo (quanquam id Romæ usu venire non viderimus) ut quàm citissimè illius humoris motus ac transpiratio promoveatur, quod (nullâ expectatâ, quæ raró in pestilentibus constitutionibus opportunè accidit, coctione) statim, si vires ferant, promovebitur ex Riverii Consilio per sectionem saphenæ, aut salvatellæ; sin minùs

Si pravus humor in caput transferatur vesicantia occipiti admovenda.

Venarum jugularium sectio utilis.

Parotides fallaces, & periculosæ.

nùs sacrificatis ad scapulas, & respondentem humerum, ac brachium cucurbitulis, admotaque unctione cum oleo cheirino, chamæmelino, & Matthioli, vel consimili demulcente, ac dissolvente topico.

Diarrhœa non minùs periculosa.

XLI. Si verò urgeat diarrhœa, hæc quidem rarò, hisce in casibus à vitæ discrimine abesse solet, non solùm quia universam sanguinis massam fluidioribus partibus privat; quare eadem ad concrescendum paratior est; sed etiam quia interdum in malignam dysenteriam convertitur, vermium scililicet morsu, & acrium fluidorum interceptione apud intestina coëuntibus. In hoc quidem casu, etiamsi valida adstringentia usurpari non debeant, utpote quæ venenum, nondum cicuratum sanguini remiscerent; attamen adhibenda veniunt, acredinem demulcentia, & quæ ab imo ventre ad peripheriam divertunt, cujusmodi sunt mitissima opiata diaphoreticis ac testaceis permixta. Itaque clysteres sint ex ol.amygd. dulcium nov.tract.cum decoct. omenti vervecis, & guttis aliquot ol. Matth. vel drach.1. Diascordii, ac consimilibus. Per os itidem subacida, ubi immanis fervor urget, alexipharmacis sunt admiscenda ex succo vel granatorum, & citri, vel sonchi in jure cum gran. salis absinth. Conferunt similiter gelatin. C. C. & mixtura lapid. pretiosorum, qui cum crystallo duriores sint, fragiles præ se erodentium salium angulos comminuunt, atque confringunt: quo fit, ut in venenis corrosivis tantopere commendentur. Juvat quoque memoratum Diascordium, quod à celeberrimo [y] Fracastorio ad coërcenda seminaria pestilentium febrium inventum fuit; cæteraque diaphoretica utilia sunt, quippe quæ symptomaticum fermenti motum à centro ad circumferentiam divertunt, simulque deleteriam indo-

Quid in hoc casu agendum sit.

Clysterum formulæ.

Aliorum medicaminum formulæ.

[y] *De contag. morb.lib.3.cap.7.*

indolem mulcent. Sunt qui, quoties urget dysenteria, ad ol. amygd., cui guttul. ol. Matth. ipse admiscere soleo, etiam per superiora exhibendum [z] confugiunt, & magni faciunt, tanquam expertum dysenteriarum antidotum.

[z] *Vide dissertationem Etrusco sermone editam à Matthæo Georgio, & adnexam suæ Arti parvæ, de usu ol. amyg. dulc. pag.160.*

XLII. Sudores tandem colliquativi, ac syncoptici, præsertim si pulsus parvos, atque inæquales comites habeant, lethales esse consueverunt; indicant enim sanguinis massam à sua crasi jactatam in copiosum serum facessere, quod ex universis venarum finibus partim convulsis, nec reducere sanguinem potentibus, partim nimiùm laxatis exprimitur, atque excidit; cui sanè symptomati nullum tutius obsistit remedium, quàm quod aërium miasma, tam diri mali authorem, imbibit, cicurat, & coërcet. Hoc autem pro viribus facit indicata china ch. cum ol. Matthiol. & terra sigill. Potiones similiter aquarum destillatarum, gelat. C. C. parata cum aqu. papav. rhœad. atque hujus generis alia: præsertim verò vinum cum Theriaca, quam veluti specificum pharmacum in Pisaurensibus Febribus inter alia proposuit celeberrimus Hercules [*aa*] Saxonia.

Sudores colliquativi, ac syncoptici lethales sunt.

[aa] *In pecul. consultat. adnex. operi pract. cui tit. disput. de vesican. & Theriac. usu in Feb. pestil. pag. m.* 554.

XLIII. Sed hæc ad te rerum istarum scientissimum verbosiora forte videri possent, nisi me, meaque tam benevolè exciperes. Pauca nunc supersunt de curatione chronicarum affectionum, quæ autumni fine, & decursu hyemis apud palustrium locorum incolas, vel ægre revalescentes, vel lentè decumbentes observari solent.

XLIV. Sunt verò mala hæc secundùm varia corporum temperamenta, in aliis tertianæ nothæ, in aliis quartanæ, in nonnullis contumaces dysenteriæ. Si de tertianis, quartanisve sermo sit, usu com-

De curatione chronicorum morborum, ac primò de tertianis, & quartanis.

compertum habemus has facilè cedere primùm emetico antimoniali, mox verò decoctionibus amaris, præsertimque flor. hyperici, aut salviæ, vel pulv. myrrhæ electæ, aut etiam ch. ch. cum intermixto rhabarbaro.

De curatione dysenteriæ.

XLV. Ad diuturnas tandem dysenterias optimam experti sumus radicem Ipecacuanhæ, cujus nomen, ac vires ex Occidentali India mirabili sanè nostratum etiam commodo primus in Europam invexit Guliel. [*bb*] Piso. Neque certè ullum tam facilè invenire est præstantius remedium adversùs plurimos morbos, ex longa obstructione ortos, atque in primis ad ventris fluxus, qui à veneficis causis dependent, curandos: est autem benignum vomitivum, ac suave subastringens; unde, & ab affectis intestinis revellit, & laxis partibus tonum largitur.

[bb] *Hist. natur. lib.* 4. *cap.* 53. *pag.* 231.

Cœli mutatio suadetur.

XLVI. Cæterum, si cœlum, etsi clemens ubi morbum fecit, saluberrimo Celsi consilio, mutandum est, præsentissimum certè remedium erit hoc ipsum in morbis longis mutare, cùm suapte naturâ morbidum fuerit, atque insalubre.

XLVII. Tu interim da operam, ut quàm citius in publicum commodum, atque in amicorum, præcipuè verò mei solatium convalescas. Quanquam enim [*cc*] Platoni valetudinarius Medicus non improbetur; [*dd*] Hipocratis tamen meminisse magìs debemus, qui censet Medicorum incolumitatem argumentum in illis esse scientiæ, ac felicitatis, quò faciliùs alii se iisdem permittant. Vale. Iterum.

Platoni Valetudinarius Medicus non improbatur, contra Hippocrati.

[cc] *Videla. Cor. in* VIII. *Plat. Quater.*

[dd] *Lib. de Med. num.* 1.

Romæ Idib. Septembris MDCCIX.

D. Fran-

ARGUMENTUM.

D. Bartholomæus Traversarius gratias agit Auctori pro accepta epistolari ejusdem Dissertatione, quam summopere laudat: significat epidemiam in summo æstu propter aquam canali restitutam remisisse: Pollicetur ad illius opinionis confirmationem duas observationes à se factas de consimilibus epidemicis febribus.

D. Bartholomæi Traversarii ad Auctorem epistola.

ILLUSTRISS. ET REVERENDISS. DOM.

JOANNI MARIÆ LANCISIO

SANCTISSIMI CLEMENTIS XI.

Intimo Cubiculario, necnon Sapientissimo Archiatro.

Horatius Bartholomæus Traversarius Obsequentissimus

S. P. D.

Doctissimam tuam epistolarem dissertationem, Illustrissime, & Clarissime Vir, Pisaurensis epidemiæ Annorum MDCCVIII. nuper elapsi, & vertentis MDCCIX. abditam originem, atque indolem,

ſapienter, atque enucleatè aperientem ſummâ cum voluptate perlegi. Hanc tam ſedulò, & adamuſſim ſemioticæ ejuſdem narrationi, quam ſuperioribus menſibus ad Te miſi, accommodas, ac tanto mentis acumine examinas, ut non tantùm in privatum hujuſce Civitatis, ſed etiam in totius humani generis commodum, atque adeò communem Litterarii orbis utilitatem ſinè cunctatione publicam lucem videre mereatur. Coërcita autem eſt hoc anno (quod miraberis, & gaudebis) caſtrenſis febris decedente ipſo Auguſto menſe, hoc eſt fervente adhuc æſtu, cùm jure metuebamus, nè graſſantis luis ſtrages uſque ad ſolſtitium hyemale produceretur; Coërcita, inquam, eſt tam felici exitu, ut nè Valetudinarii quidem, aut ſaltèm admodum pauci conſuetis chronicis morbis nunc pertinaciter angantur. Tantum profectò beneficium ſpem noſtram longè ſuperans, & communia vota præveniens providentiſſimæ Beneficentiæ Sanctiſſimi Domini Noſtri CLEMENTIS XI. debet amœniſſima hæc Civitas. Namque ſtatim ac ab expertiſſimo amico noſtro Bordonio Hydroſtate celeberrimo per hujuſce Civitatis canalem libera aquarum excurſio reſtituta fuit, majori ex parte retuſum eſt Piſaurenſis aëris inquinamentum, ac priſtinâ valetudine Cives uſi ſunt. Dixi majori ex parte; quoniam tunc etiam temporis abſoluta fuerunt ſerica opificia, quæ odore gravi Piſaurenſium, ut reor, ſaluti magnopere adverſabantur. Utinam & in poſterum hujuſmodi ars longè à Civitate ablegaretur: Urbanum enim aërem à noxiis incoctorum, corruptorumque bombycum miaſmatibus vindicatum cerneremus. Auguror huic etiam Civitati, fore ut per novum canalem extra mœnia conſtruendum fœdus cloa-

cloacarum latex rectà ad mare deducatur, quemadmodum laudatus Bordonus monuit, ac ſpem nobis injecit; Hinc enim exiccationem Paluſtrium jamdiu prope litus Aquarum futuram confidimus. Sed ut redeam ad elaboratiſſimam tuam diſſertationem, Illuſtriſſime, & Conſultiſſime Vir, tuis obſequentiſſimus annuo conſiliis tam quod ad indaginem originis, Indolis, morumque tranſactæ Piſaurenſis epidemiæ, quàm quod attinet ad ejuſdem communium procatarcticarum, atque internarum cauſarum, modique earundem in humani corporis perniciem agendi: nè quid dicam de methodo verè Hippocratica iſtiuſmodi febres curandi. Ad tuæ itaque ſolidiſſimæ doctrinæ confirmationem duæ apud me extant epidemicarum conſtitutionum obſervationes; una quidem ſynochæ putridæ proportionatæ: & altera ſimpliciſſimæ tertianæ intermittentis, geminæque perinicioſiſſimi moris, quæ multis ab hinc annis graſſatæ ſunt in Portus Cæſenatici Incolas, primò verò rurales habitatores Terræ Sancti Archangeli, & partis inferioris ejuſdem loci, tunc cùm Clinici munus enunciatis in oppidis exercebam, quas certè (modò ſublimiores tuæ curæ permittant, nec mea hìc negocia preſſiùs detineant) communicare Tibi audebo: & cùm facilè exorari ſoleas, me amare perge, diuque vive, & Vale.

Datum Piſauri Idibus Decembris MDCCIX.

C A P. VII.

Improbatur à quodam Anonymo Chinæ chinæ usus in febribus Pisauri epidemicè grassantibus, cujus epistola ab Etrusco in Latinum conversa hùc traducitur.

UT semper illos Medicos laudaverim, qui cùm hominum valetudinem tueri, ac quoad fieri potest, in longum producere debeant, id maximè secundùm Magni [a] Hippocratis consilia, & ipsi per se cavent, & aliis cavendum proponunt, nè quidquam in malorum curationibus moliantur, quod ægrorum vitæ, aut saluti quoquomodo adversetur. Clinicus enim satìs præstitit, si, cùm juvare nequit, saltèm non læserit: ita profectò dicaces quosdam obtrectatores ferre non possum, qui malevolentiâ potiùs, vel invidiâ, quàm veritatis studio æstuantes, aliorum facta tametsi præclara, & curationes optimâ methodo institutas insectantur, & carpunt. In horum porrò censum, ut arbitror, venit quidam Medicus, cujus hìc nomini parcimus, qui nec præsens, nec prudens; scilicet, neque visis Pisaurensibus Ægrotis, neque auditâ Poliatri relatione sequentem ad Amicum suum criticam epistolam dedit, quam nos, ut operi nostro congrueret, ab Etrusco in Latinum fideliter vertendam curavimus; & quidem eò libentiùs, quòd luculenta, & omnibus numeris absoluta apologetica responsio per D. Bartholomæum Traversarium exarata, mihique nuncupata fuit.

[a] *Primò de morb. popul. sect. 2.*

Satìs præstitit Medicus, si quũ juvare nequit, saltèm non læserit.

Epi-

Epistola Anonymi ad Amicum.

UTinam aliquando, Amicorum optime, Natura cæteroquin benefica, ad aliquam præcavendam calamitatem, suas opes non patefaceret, nec nimiùm curiosa hominum mens, ad ipsarum indolem, virtutem, ac robur investigandum ingenii aciem intenderet. Sic enim plerique mortalium tranquilliorem agerent vitam inopinatis ærumnis obnoxiam minùs, nec ita facilè mortis tempus ab ipsa natura constitutum anteverterent. Superioribus seculis Medicorum Respublica, ut scribit Henricus Tenkius, veterum industriam vicit, invento Cortice Peruviano, quo sanè remedio ad febres non intermittentes solùm, sed continuas etiam fugandas nullum antea præsentius repertum fuerat. Verùm istud tantæ utilitatis acceptum à natura donum, atque arte elaboratum, utinam nostra ætate, exitiale, ac pestiferum infelici hominum generi non evasisset, & cùm febres vi suâ extinguendæ forent, vitam potiùs non extingueret, aut saltèm in contumaciores morbos non conjiceret. Id autem haudquaquam ejusdem Corticis vitio, quasi suas vires amiserit, nec ob diversam febrium indolem, aut ob mutata corporum elementa contingit; sed Medicorum imperitiâ, negligentiâve, qui, dum sæviunt epidemiæ, ægrotis frequentioribus diligentem dare operam nequeunt. Hinc enim verò nullo studio, nullaque Christiani hominis charitate febre correptis exhibent citò nimis Peruvianum Corticem; non satìs cogitantes, quid indè periculi obvenire possit. Quin etiam in hoc

Cortex Peruvianus ad febres fugandas præsentaneum remedium

Ejusdem usus prudentiâ moderandus.

hoc perniciosо instituto perseverant, quanquam videant, ac sensu ipso teneant, Corticem illum non modò febrium radicem non evellere, sed ægros celeriùs morti objicere, aut diuturno morbo, insuperabilique; immemores profectò, aut ignari Hippocratis effati: *Judicium difficile, experimentum periculosum*. Nemo porrò de hujusmodi Cortice sermonem fecit, qui non statuat ab eo tamdiu abstinendum, quoad plures dies febris ingruerit, ac nonnisi semel, atque iterum purgato corpore, adhibendum esse. Cui quidem sano, æquissimoque consilio, meâ sententiâ, aliud non minùs utile adjiciendum est, ut scilicet Medici advertant animum, ubi terrarum degant, qui febri laborant, & quo utantur vivendi more. Montani siquidem cùm aërem subtiliorem hauriant, quo à sanguine lentorem arcent, præsertim si sobrietatem amaverint, faciliùs, & maturius morbos depellunt; contra verò Maritimi, ut qui Pisaurum incolunt, australibus, salsisque ventis obnoxii, unde fluidorum cursus retardatur in corporibus præcipuè edacitati deditis, diuturna febre corripi consuevere; quippe cujus sit in causa fermentum densum nimis, & contumax. Quamobrem nisi Medici ita animo præoccupati in istud solertes incumbant, ut miti, repetitaque purgatione cruditatis impedimentum auferant, atque obstructiones vel omnino removeant, vel imminuant; difficultatis profectò, ac periculi plena erit curatio, quæ solo Peruviani Corticis remedio instituatur. Quanquam & cortex ipse, si illum propinare velint, cum aliquo aut volatili sale, aut tinctura, aut spiritu necessariò copulari debet, ut stypticam densantemque retundant vim, quæ plerunque, & vix non semper fœdus

Cœli, & victus ægrotorum ratio est habenda.

Quæ pharmaca cortici Peruviano addenda sint.

dus init cum morbi causa. Igitur mirum utique non videatur, si prætermissâ hujusmodi cautione, eâque adhibitâ, quam initio diximus, methodo, Pisauri nonnulli usque à superioribus annis valetudinarii sint, ac spem vix habeant ullam recuperandæ salutis; vel improvisò quoque, ut scribis, occumbant.

II. Quibus equidem Valetudinariis ad pristinum statum breviori via restituendis crederem, nihil utilius esse, nihilque priùs perficiendum, quàm, ut se ad aliquem montanum locum, Borealibus ventis apertum, conferant, atque ibi corpus diligenter per epicrasim purgent adhibitâ præsertim rhabarbari tincturâ parata aquis per balneum Mariæ distillatis è succo taraxaci, cichorei, agrimoniæ, aliarumque hujusmodi, obstructiones dissolventium herbarum, repetitoque per singulas hebdomadas aliquo miti Cathartico, veluti è floribus malorum persicorum saccharo conditis, aut eorumdem syrupo, vel aureo. Quæ sanè remedia viginti, & ampliùs dies præbeantur. Laudarem quoque dum prandii cœnæque initium fit elæosaccharum cinnamomi, vel absinthii, julepum cinnamomi; quidpiam elixiris proprietatis Paracelsi; tincturam juniperi, citri cortice temperatam; atque ista quidem, ut depressum, obtusumque ventriculi fermentum coquendis cibis comparatum vires, motumque suum instauret; hinc autem salubrior chylus evadat, secumque in sanguinem deferat eorumdem medicamentorum virtutem, quò sanguis ipse lætior, vegetiorque fluat. Quòd si adhuc nihilominus non se se à morbi causa expedierint, maximæ foret utilitatis Marte uti diaphoretico, qui cùm ligno sassafrasi cum rosarum radicibus, ac roris marini flori-

Anonymi sententia de restituendis ægrotis Pisaurensibus pristinæ Valetudini.

floribus ebullierit; idque plures dies crederem propinandum; recreato simul corpore modicis ambulatiunculis. Quæ cùm peracta fuerint, tum demum Corticem Peruvianum tutò adhiberem vel in pulverem redactum, vel in bolos divisum; deinde vinum absinthio conditum præciperem, cochlearii mensura sæpius iterata portione, quod vinum aquâ chalybeatâ temperetur. In ditioribus verò, vinum excipiat jus incoctis viperina carne, & radicibus chinæ. Infimum ventrem foverem, ungeremque spiritu aliquo volatili; etsi quidpiam impedimento esset, nè hujusmodi remedia ad affectam valetudinem restituendam sæpius iterari possent, clysteribus uterer ex pari mole aquæ Tectutii, & hordei cum rubro saccharo.

Pressiùs agitur de Pisaurensibus ægrotis.

III. Quod verò attinet ad Pisaurenses Ægrotos, qui novo febrium genere lento scilicet, ac intermittenti corripiuntur, ita rem agerem; scilicet stomachica peptica præberem, scilicet syrupum acetosum, salem essentialem absinthii, tartarum vitriolatum, tartarū solubilem; quæ omnia cum aqua theriacali, aut totius citri commisceantur. Eos autem, qui viribus pollent, aut nimia ciborum ingurgitatione premuntur, purgarem sex, aut septem granis tartari emetici diligenter præparati, insulso jure dissolutis, aut immistis conserva florum persicorum. Idque tribus ante cibum horis, ac post horæ intervallum cyathum juris pariter insulsi hauriendum traderem; quibus omnibus morbosus liquor è stomachi glandulis extrudatur; unde contumax illa febrium causa exoritur, ac perseverat. Quod cùm ita gestum fuerit, manè unciæ aliquot exhibeantur succi è soncho, aut è sylvestri cichoreo per arenam percolato, qui vel unà cum syrupo Altheæ Fernelii,

vel

vel è cichorio composito, permisceatur, vel post syrupum propinetur. Antecedat verò tres horas cibum potio hujusmodi, ac per octo, vel decem dies absorbeatur, quo tempore, dum vigent paroxysmi, ebibendas traderem aquas è carduo sancto, & ruta capraria, è scorzonera secundùm artem distillatas, consperfasque pulvere veri stibii diaphoretici, Lapidis Bezoaris occidentalis, sanguinis hirci præparati; aut guttatim infuso spiritu salis Ammoniaci dulcificato, aut tincturâ contrayervæ. Quibus autem pecunia hisce comparandis remediis non sufficit, tribui decoctum poterit è cervini cornu limatura, vel è bardanæ pulvere. Et quoniam febres istæ intermittunt, modico vino prandentes, meâ sententia, uti possunt, ut reficiantur, easque cibo vires addant, quibus illum maximè indigere indicat morbi causa. Post diem decimum quartum leniter alvum purgent; deinde Tincturam Dolei febrifugam hauriant, aut febrifugum Hadriani A Mynsicht; quibus omnibus si febris resistat, tunc Peruviani corticis auxilium implorandum est; siquidem *temporibus Medicina nocet; data tempore prosunt. Et data non apto tempore vina nocent*.

IV. Præcipuè verò à Phlebotomia caveant, nisi illam postulet Pleuritis, aut aliquod molestum symptoma. Tunc pedum aut manum vena secetur, vel Hæmorrhoides aperiantur.

V. Puto me de re hujusmodi satìs scripsisse, & si temporis, cujus angustiis excludor, habeatur ratio, plusquam satìs. Cæterum consilium, & facultas mihi sanè fuisset plura proponendi, non ut quemquam docerem, cùm neminem docere ausim, quin à quovis doceri cupiam; sed ut morem tibi diligen-

tiùs gererem, qui familiariter imperasti, ut, quæ mihi tutior, faciliorque videatur, curationem ostendam febrium chronicarum, quæ istic modò desæviunt, & quo pacto citiùs Ægri, quoad liceat, à morbo convalescere possint; quin etiam ut Apoplexiæ causæ arceantur, quæ frequens adeò Pisauri est. Quo quidem mortis genere dum paucis ante diebus correptus est sutor quidam, illinc ad nos profectus, cives nostros maximo concussit metu. Utinam verò illorum nemo è patria sua fatum fugiens, huc, aut aliò se conferat, convehatque secum pestiferum hujusce arboris semen. Vale.

Dabam v. *Kal. Octob.* MDCCX.

CAP.

CAP. VIII.

Dissertatio Apologetica D. Traversarii ad Illustrissimum Lancisium in qua ostenditur perutilis chinæ chinæ usus in febribus perniciosis.

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino

JOANNI MARIÆ LANCISIO

ARCHIATRO PONTIFICIO

Horatius Bartholomæus Traversarius Meldulensis Medicus Pisaurensis.

S. P. D.

CUM Tua singularis humanitas, Vir Illustrissime, tum eximia sapientia, quâ in Rebus Medicis ita cunctis præstas, ut meritò nostri sæculi præcipuum ornamentum habearis; tum etiam incorruptum judicium, quo polles, mihi calcar addidit, ut hanc ad Te epistolicam dissertationem super Chinæ Chinæ usu in febribus castrensibus, quæ Pisauri grassatæ sunt, iterum darem. Huc etiam accedit quòd suo quodam peculiari jure hujusmodi pertractatio Tibi deberi videatur, qui non modò Peruvianum corticem ritè exhibitum non improbas, verùm etiam, ut eo uterer in posterum auctor mihi fuisti, atque utilissima monita, de recta ipsius exhibendi ratione, addidisti. Ut autem ad hanc scriptionem animum appellerem, eo inductus sum, Exordium. Scribendi causa.

ſum, quòd Vir eruditus, (utinam etiam ingenuus, atque integer) ſuo quodam ſcripto, quod Tibi etiam mitto, veluti quodam claſſico noſtræ curandi methodo bellum acerrimum indixit, quo adeò accolarum animos commovit, ut præſtantiſſimum hoc remedium non modò aſpernentur; verùm etiam tanquam à præſenti veneno abhorreant; ac plerique etiam eiuſdem ope curati, panico timore acti, ac penè lymphati, reſiduum medicamenti virus adhuc viſceribus inhærere, imminentemque vitæ perniciem infixam medullis gerere conquerantur. Quamobrem in majus diſcrimen cives noſtræ curæ commiſſos conjici dolemus, ob hanc animorum peſtem fraudulenter ab erudito viro diſſeminatam, quàm ob aëris virulenta miaſmata: Siquidem arma nobis è manibus eripi videmus, quibus febres huc uſque deſævientes confecimus.

Anonymus temerè, & inconſiderate ſcripſit.

II. Illud autem mirandum, ſapientem hunc prudentemque ſcriptorem, qui tam diligenter aliis conſulere ſtudeat, tam malè ſibi, ac ſuæ famæ conſuluiſſe, utpote qui nec morbi causâ, ac naturâ perſpectis, nihilque de remedijs, quæ adhibuimus, cognoſcendis ſolicitus, tanquam vates divinitus, atque inopinatò exortus ex tripode de ignotis rebus divinando potiùs, quàm ratiocinando reſpondeat, ac decernat. Quod Tu, Vir Doctiſſime, facilè noveris, ſi ejus diſſertationem humaniter conferre digneris cum morbi hiſtoria, quam deſcribere aggredior:

Hiſtorica narratio febrium Piſaurenſium anni 1709.

III. Anno 1709. epidemica febris iiſdem ſignis ac ſymptomatibus, quibus anno 1708. invaſit, quemadmodum ad Te aliâ diſſertatione perſcripſi: ſævire iterum cœpit paulò poſt æſtiuum ſolſtitium uſque ad medium Septembrem; quo tempore penitùs

fuit

fuit extincta, neque unquam in chronicos morbos, ut verebamur, desiit; salubri itaque autumno, atque hyeme prorsus usi sumus, exceptis nonnullis, qui post Autumnale æquinoctium eâdem febri leviter correpti facillimè convaluerunt. Ast circa initia Februarii 1710. numerosissimæ quædam, benignæ tamen, eæque simplices tertianæ debacchari cœperunt, quæ per totum usque Martium paulò post vernum æquinoctium perduraverunt, & sanè absque ulla patientium cæde suum expleverunt cursum; proprium ut plurimum circulum post quintum vel septimum, & quæ longiores erant, post nonum paroxysmum vel simplicissimo, vel nullo argumento medico, exceptâ diætâ, compulsæ perficiebant.

IV. Propterea totum opus naturæ relinquebamus. Verùm spem nostram fallebant sæpe sæpius repetitæ patientum recidivæ, fortè quia iidem imbellem negligentes hostem, gulæ postmodum nimiùm indulgebant: familiare enim primùm est hoc in sex rebus non naturalibus, præsertim apud vulgares homines peccatum, quod nullis usque nunc cohortationibus tolli potest; & licèt recidivis blandæ purgationes, & mitiorum antifebrilium usus subministrarentur, tamen ad corticem Peruvianum rhabarbaro copulatum, tanquam ad sacram ancoram, cui decoctiones, vulgò aperientes, superbibebantur, recurrendum erat, quo propterea auxilio ægri pristinæ securiùs valetudini restituebantur.

Curandi methodus.

V. Hoc tempore erucarum per civitatis mœnia, ædiumque parietes perreptantium, atque intima quoque domorum penetralia pervadentium ingens vis observata fuit. Non enim remotæ fuerunt causæ (quemadmodum Tu quàmdiligentissimè faciendum docuisti) hunc aërem inquinantes; quare ut infe-

Ingens vis erucarum per id tempus erupit.

insectorum ovula, abunde à phalangibus volantium animalculorum anni 1709. æstate, & autumno sinè fœtura relicta à subsequenti non admodum rigida brumâ coërcita fuerunt, non extincta; quæ tandem blandiusculo ineuntis veris calore fota, fœtus ediderunt; ita pariter ab iisdem aëris motoribus noxia effluvia, quæ apud Pisaurenses latitabant, novum ad motum convocata occasionem descriptis insurgentibus vernis febribus contumaciter præbuerunt.

Earum febrium qualitas anno 1710.

VI. Ab ineunte igitur Julio 1710. per totum subsequentem Augustum febris hæc, licèt perniciosi ingenii, felicis tamen exitus fuit; in paucorum enim necem finiebat, & tantùm nonnullorum, vel qui principio mitiorem ejusdem morem negligentes, antifebrilia retardari posse arbitrabantur; quæ proinde, aucto morbo, incassum postea catharticis, phlebotomiis, absorbentibus, blandè oleosis, alexipharmacis, diaphoreticis, &, si quæ sunt hujus census, aliis præmissis usu veniebant. Ast epidemica hæc febris paulò ante autumnale æquinoctium, quo tempore anno 1709. penitùs edomita apparuit, immaniùs usque ad totum Decembrem sæviit tam pernicie symptomatum, quàm ægrorum numero; ita ut Accolarum nec tertia quidem pars ab eadem immunis fuerit. Toto hoc luctuoso tempore, quanquam penè omnes ægrotantes non minores numero sex millium usque ad orci fauces perducti fuissent, tamen vix ducenti extincti fuerunt, remedium ab antifebrilibus, & quidem potissimùm à cortice Peruviano postulantes, præmissis, vel etiam prætermissis pro ægrotantium temperie, habitu, cacochymia, vel plethora, nec non pro urgentiorum symptomatum exigentia, blanda catharsi, & phlebotomia. Laudabamus idcirco tuum de propero

Curandi methodus.

China china initio febrium perniciosarum, utilissima.

Chinæ

Chinæ uſu, ampliſſime Vir, conſilium experientiâ millies firmatum. Nec ſanè nimia celeritate patientium curationes præcipitavimus, nos imperiti, inconſulti, cæcique Artifices ab Anonymo nuncupati. Nam cùm felix ægritudinum exitus noſtram methodum ſaltèm repentinas patientium neces præpedientem plerunque roboraverit, negligebamus quicquid multi opinione propria lyncei ac ſapientes, contra præmaturam hujus corticis exhibitionem oblatrabant.

VII. Et quanquam nonnullis contigiſſent recidivæ per totum, & ultra Octobrem periculoſiſſimæ; quod, ut ſcriptum eſt, ſuperioribus annis, non eveniebat; mitiores tamen factæ ſunt, minuſque crebræ ineunte Novembre, & multò benigniores appropinquante hyemali ſolſtitio. Tunc enim temporis multi ſingulis octonis diebus vel majori, vel minori adhuc interpoſito ſpatio, à tribus vel quinque ad ſummum harum Febrium, jam mitiſſimarum redditarum Paroxyſmis infeſtabantur, quæ exactâ duntaxat obſervata vivendi norma ſponte finiebant. *Febrium declinatio hyeme appetente.*

VIII. Suſpicabantur nonnulli operâ Antifebrilium ſuſpenſas tantùm, non edomitas febres, coërcitis videlicet turgentibus ſuccis intrà primos canales; donec excurſo Antifebrilium fræno, vomitu, & per ſeceſſum egererentur recenter illaqueata fluida; quorum cùm vitia ſuperata non eſſent, denuo recurrebant febres: Dixi antifebrilium, non ſolius corticis Peruviani uſu ſuſpenſis febribus; Namque ex his adhibebantur vel ſales Antifebriles, vel decoctiones amaræ à Sydhenam propoſitæ, vel concreta, ſive tincturæ ex eodem cortice extractæ; aut Mortoniana, aut eſſentialis Dolei à ſagaciſſimo Cenſore hac in conſtitutione laudata. *Aliquorum opinio ſuſpéſas ejuſmodi febres antifebrilibus, non edomitas.*

IX. Su-

D. de Blegnis sententia de cortice Peruviano.

IX. Suspicionem videbatur augere de Blegnis in suo Opusculo Quinquinæ usui dicato, loquens de Febribus, in quibus cruditatum ingens copia stabulatur: *Pituitosæ*, inquit, *sordes in Ventriculo stabulantes Corticis particulas obliniunt, & quasi visco implicant, eâque de causa plurimùm obtunditur, & impeditur, & quandoque gravissimæ, & insuperabiles massæ efformantur, quæ eundem opprimentes, Febrientibus vitam eripiunt*: Verùm nostram in Epidemiam non quadrat monitum de Blegnis: ex hujus corticis enim usu, nec febris, nec symptomata urgentiora eandem concomitantia intendebantur; immo eadem unà cum Febre penitùs edomabantur; Itaut nemo repentino fato ea in ægritudine, quæ cortice oppugnabatur, peremptus fuerit.

Edomitâ febre hypochondriorũ tensio supererat. Quibus remediis eadem oppugnata.

X. Sed quoniam post Febres Antifebrilibus deletas hypochondriorum tensio aliquos detinebat, in curationum progressu epicraticas per alvum egestiones blandis Catharticis qualibet hebdomade excitabamus ex decoctionibus rad. aperientium cum antifebrilibus, stomachicis, ac roborantibus, paratis; quibus etiam Rhabarbari, ope Tartari, tincturas eliciebamus. Itaque non unico Cortice Peruviano enarratas Febrium causas edomare tentabamus, quod modestissimum Censorem latet, cujus amaræ in Pisaurenses Medicos objurgationi obsequium meum pacata mente devoveo. Sciat tamen velim anno nuper elapso novas pensitatas Antifebriles Tincturas, volatilibus aculeatas, cujus exemplum sequens sit, quæ maximum Pisaurensibus contulit beneficium: scilicet spatio 24. horarum Pulverem Chinæ Chinarum, & Radicis Gentianæ in vase vitreo arenæ calore digerebamus spiritibus vini & Salis Ammoniaci; affuso hinc vino rubro

Chinæ chinæ ac gentianæ tinctura efficacissima.

rubro generoſo, producta ſimiliter infuſione ad quinque vel ſex dies phialam ſæpius agitando: Mox per chartam emporeticam liquor percolatus bis in die Ægris exibebatur ad aliquot uncias; Nec obſtat quod ait D. Monginot in ſuo tractatu de Febrium curatione per uſum quinquinæ: Cavendum ſcilicet eſſe, nè quid in quinquinæ præparatione accerſatur, à quo vel imminuatur, vel quod moram injiciat illius actioni: Cui adſtipulatur Thomas Sydhenam epiſt. reſponſ. ad Robertum Bradii ſcribens: *Cùm ſanè, qui aliquid Cortici adjiciunt, præter vehiculum eidem in ventriculum tranſmittendo neceſſarium, aut ignorantiâ peccant, ut mihi videtur, aut dolo malo, à quo vir probus ex animo abhorrebit*: Nam volatilia, ut ſpiritus vini, & ſalis Ammoniaci energiam Antifebrilem Corticis potiùs augent, quàm minuunt; unde clariſſimus Joannes Rajus autumat Antifebrile Americanum volatilibus armatum febrem ſinè recidivæ metu delere; & in Bibliotheca Pharmaceutica Mangeti, ubi de Antifebrilibus agitur, hæc ejuſdem Raji verba leguntur: *Verum ſanè aſſerere poſſum, me in millenis ægris exhibitionem corticis nunquam ſatìs tutam obſervaſſe, omnique prorſus recidivæ antevertendæ aptam, ni volatilia etiam in largiſſima doſi admiſcuerim*: Hanc veritatem hìc quoque Piſauri experientia conſtantiſſimè firmat.

Chinæ chinæ admiſcenda volatilia, ut tutior ſit.

IX. At enim verò non vulgi ſolùm, ſed nonnullorum quoque ſapientum redargutionibus culpabatur tanquam deſcriptorum ſymptomatum potiſſima cauſa, Americanum Antifebrile, præcipuè quia educta fluida per vomitum, & per ſeceſſum, colore illum, ipſiuſque tincturas æmulabantur; & eos, qui novarum redeuntium Febrium immanitate

Docti etiam viri Chinâ chinæ inſimulabant, quod egeſta fluida illius colorem referrent.

enecabantur, China chinæ, tanquam veneno sumpto, interfectos fuisse asserebatur. Superioribus quoque annis 1708., & 1709. Symptoma expositum, licèt non tanta feritate, corripiebat Patientes, de quo secunda mea dissertatione, ruditer scripsi. Nec fortè vitium Peruviano Cortici tribuendum est, sed potiùs miasmatibus ægrè fortassis Anno 1710. in tantum hostem, laudatissimum istud Antifebrile vim suam alexipharmacam exerebat, quod morbus esset vehementior ob majorem perniciosorum effluviorum copiam, vel etiam quia siccissimis hujusce Anni Tempestatibus æstiva, & autumnali (Pluviæ enim quatuor, & ultra mensium spatio desideratæ fuerunt) eadem effluvia udis vaporibus non lenirentur.

Quare imbecillior fuerit Chinæ chinæ vis anno 1710.

X. Quæ cùm ita se habeant, causasque præsentis epidemiæ, quas ego rudi stylo sum persecutus, tuque, Vir consultissime, doctissimâ tua dissertatione eleganter ac disertè exposueris, nimis injustè redarguitur Chinæ chinarum usus, sinè quo profectò penè dimidia Pisaurensium pars desideraretur.

Quid agat China chinæ in profligandis febribus.

XI. Hæc quidem Antidotus non suspendit febres quatenus coërcet, vel potiùs illaqueat tantummodo causam; Verùm etiam quia illas quanquam perniciosissimas absque recidivæ metu profligat, Ægrosque pristinæ valetudini restituit, & eò celeriùs, quo citiùs ad ejusdem usum, nobis suadentibus Ægri recurrunt, dummodo castigatissimâ vivendi norma præsidium hoc minimè enervent. Licèt autem interdum ægrotos perfectè non restituerit, à morte saltèm impendenti liberavit. Quod autem anno 1710. recidivæ suis radicibus pejores successerint, hoc peculiari, ac peregrinæ causæ tribuendum fuit. Nam attentâ observatione in nostra

hac

hac Epidemia compertum habuimus Recidivarum causarum Americanum Corticem esse non potuisse, cùm recidivas passi sint & quidem frequentiores, ac pejores, qui Chinam non sumpserunt.

XII. Pensitata enim re in plurium graviter febrientium curationibus nec laudatũ Corticem, nec aliud antifebrile ego, pariterque doctissimus Consultissimusque in Arte Medica sodalis meus Dñus Christophorus Cervasius exhibebamus; periculum scilicet facturi, an tot recidivarum, & diuturnarum molestarum ægrotationum causa fuisset Quinquina. Verùm abunde docti sumus illas aliunde ortum traxisse. *Respirant enim Accolæ multis ab hinc annis Aërem alienis sordibus inquinatum, nondum emendatis putridorum effluviorum fomitibus*, quos alia mea dissertatione exposui. Insuper jam tribus ad hinc annis repetunt descriptæ febres, quarum ob annuum recursum, cùm ipsæ non possint non magna ex parte eosdem lacessere Patientes (licèt elapso anno 1710. plurimos, qui non priùs epidemicas nostras febres experti fuerunt, corripuerit) ideo jure suspicandum pertinaces factas esse in glandulis imi ventris salinas aggestiones, ac tenacissimos lentores, qui simul ac quiescunt, in secretiori illarum partium penu, naturalis Oeconomiæ functiones saltèm insensibiliter lædunt; certis autem anni temporibus, potissimùm æstivo, & autumnali, ab aëris particulis celeriùs agitatis cientur, ac propterea fermentescentes felleum, ac lymphaticum humorem inquinant, unde, ut opinor, novarum febrium paroxysmi excitantur. Igitur immeritò Cortex Peruvianus, tanquam enunciatorum Recidivorum, infeliciumque, & contumacium valetudinum auctor redarguitur. Potissimùm quia absque ipsius usu dif-

China chinæ non est causa febrium recursus.

Quæ sit causa ejusmodi recursus.

 ficil-

ficillimè convaleſcunt ægri, quin potius vel in autumnales contumaciſſimas quartanas, quarum anno 1710. & currenti 1711. non exiguus eſt numerus, vel in Cachecticas Leucophlegmaticaſque affectiones Hydropi inſuperabili affines incidunt. Accedit quòd cùm non defuerint Lumbricorum in inteſtinis, & ventriculo enormes tumultus, ob hanc etiam cauſam Chinæ chinæ uſus fuit ſummopere neceſſarius.

Quare prætermiſſa ſint cathartica ante Chinæ uſum: ſcilicet ad præcavēdum celerem interitum.

XIII. Venio nunc ad id, quod ſolertiſſimus cenſor de prætermiſſa purgatione, ante Chinam chinã objectat, quod quidem non inconſultò, Vir doctiſſime, à nobis factum agnoſces. Conſiderare enim debuerat peritus ille magiſter, febres in hac Epidemia ab initio ferociſſimã faciem detegere, & miſeros ægros enecare ſolitas; ut idcirco temporis ſpatium non permiſiſſent purgandis præparandiſque corporibus. Quare experientiâ compertum habemus, quamplurimos non adhibito ſtatim febrifugo interiiſſe, pleroſque propinatâ è veſtigio China convaluiſſe, quos inter nonnulli hujuſce Civitatis Nobiliſſimi Patritii ſinè ulla penitùs ſub initiũ inſtituta purgatione convaluerunt; & nunc proſperâ valetudine fruuntur. Sunt fateor pauperculi quidam, qui ob inopiam, extremamque egeſtatem gregaria in poſterum vivendi norma abutentes tandem non propter exhibitam Chinam, ſed omnium rerum inopia oppreſſi, ac millenis poſtmodum voluti in ſex non naturalibus erratis occidunt non culpa remedii, cujus ope diutius vixerunt, ſed propriâ, ut paſſim etiam, ubi nulla graſſetur epidemia, ſolet contingere. Hiſce profectò de cauſis cerdo ille, de quo doctiſſimus cenſor adeò exclamat, apoplecticus interiit.

Quum febris non ad celerem interitum vergit, lenientia præmittuntur.

XIV. Cum verò caſtrenſes febres non adeò celeri-

leriter ad necandum ipsæ moventur, atque ubi primarum viarum urget plenitudo, tunc quidem, ut, Tu Vir expertissime, nos docuisti, blandis lenientibus, ac Clysteribus iter Chinæ chinæ sternimus; Hippocratis etiam monitum præ oculis habentes, qui agens de tertianis lib. de Affectionibus num. 18. *Tertiana*, inquit, *febris, cùm apprehenderit, siquidem videbitur tibi non purgatus esse, quarta die pharmacum dato: si verò pharmaco non videbitur opus habere, medicamenta in potu exhibeto, quibus febris aut transmutetur, aut deficiat*. Videsis, Doctissime Lancisi, ut divinus Cous Chinæ inventioni prælusit. Immeritò proinde censor noster ea verba (nec prudens certè nec sciens) excussit; *nos scilicet nullo studio, nullâque Christiani hominis charitate citò nimis Peruvianum corticem febre correptis exhibere*. Nemo autem non novit, quàm difficile sit de aliorum operibus, cùm absumus, judicium ferre. Neque vero (ita nos Deus amet) unquam hìc periculosum experimentum tentavimus. In eo utique attentos fuisse oportuit, ne præcipitem occasionem perderemus, quam quando censor longè à Pisauro habitans cernere, ac expendere potuerit non video; cumque *omnia purgantia*, ut ait Ettmullerus Thes. 17. *habeant in se venenum excepto Rhabarbaro, & Aloë*, ideo nostris ægris ad tollenda capita mortua, ut ita inquam, febrilis ignis (Te quoque suadente) Rhabarbarum cum China interdum propinabamus.

Hippocratis præceptum de tertianis febribus.

XV. Cæterum tacere non possum experimentum in Pisaurensi epidemia adamussim respondisse animadversionibus ejusdem Ettmulleri. Nam hic Auctor de maligna febri scriptum reliquit: *Nil exitialius est, & hominem febri maligna correptum certius ad interitum, & citiùs trahi, quàm quæcunque in*

Experimentum confirmans Ettmulleri sententiam.

in specie ingens & superflua purgatio : sæpe enim utebar in delicatulis potissimùm Matronis duabus mannæ unciis clarificatæ, emulsione seminum melonum lege artis exceptis; & tam jucundum catharticum plus quàm viginti copiosissimas sedes insigni nobilissimarum Patientum incommodo provocabat; Nec non etiam aliquos robustos viros, hac castrensi febre correptos observavi, qui à recentis pulpæ Cassiæ uncia copiosissimè, & crebris dejectionibus comitatis à torminibus intestinalibus, & tenesmo, non sinè notabili virium jactura purgabantur. Remittat igitur Censor ab acri nimis loquendi modo, quo nos immanè quantùm! vellicat, seu potiùs quo ipsemet in turpitudinem venit.

Quo tempore, & quare adhibenda purgatio.

XVI. Nullam itaque aliam purgationis necessitatem invenio, nisi ut præviæ intestinales, stomachicæque impuritates egerantur; & quidem quàm citò, in febrium nempe principio, ne in progressu causam febrilem augeant, vermium fœturæ pabulum præbeant; sicuti etiam, ut ostiola vasculorum succos felleos, & lymphaticos deferentium liberiùs hient, patulasque præbeant vias specificis præsidiis febres jugulantibus, secundùm nuper expositum Hippocratis præceptum *si verò pharmaco non videbitur opus habere, medicamenta in potu exhibeto, quibus febris, aut transmutetur, aut deficiat.*

Faciliùs & meliùs vomitu stomachi sordes egeruntur.

XVII. Beneficium eductionis illarum impuritatum, consentientibus omnibus sanioris consilii Auctoribus, feliciùs, & promptiùs emesi, quam catharsi assequimur. Inquit enim Ettmullerus: *Certum namque est, quòd radix curandarum intermittentium consistat in vomitu.*

Confirmat Ettmullerus.

Rationes Physicæ.

Fortassis primò ob breviorem, per quam educendi succi, viam provocantur: secundò quia stomachicis & intestinalibus tunicis stimu-

ſtimulo emetico, à pyloro versùs cardiam in inverſas vermiculationes proritatis, adhærentes illis viſcoſitates faciliùs extricantur, & vomitu viſcus, & filamenta multoties tanta aciditate infecta, ut dentes obſtupefaciant, educantur: Tertiò quia inteſtinales liquores, felleus videlicet, & lymphatici vomitu à ductibus chylifero, & lymphaticis avocatur, quod non contingit catharſi; unde Riccardus Morton egregius Chinæ chinarum Patronus prolixam non tantùm iſtius Corticis Hiſtoriam, ſed etiam varios ejuſdem caſus, primævum apud Europæos uſum, inchoatum nempe ab anno 1649., diverſas apud Auctores, vel defendentes, vel oppugnantes, ſortes exponens, exercit. prima cap.8. inquit: *Me quod attinet, ut ut nauſea inſolita ſuadente, leniùs emeticum ante uſum corticis perſcribere, nonnunquam neceſſarium duxerim*: & niſi cachexia urgente catharticum non commendat, cùm paulo infrà citato loco ait: *Et in cachexia inſigne Catharticum propinaverim. Igitur ſanius conſilium cenſeo in homine robuſto ad vomitum aliàs prono, & debitis obſervatis cautelis, in Febrium principio, emeſi enunciatas impuritates educere.*

Riccardi Mortoni autoritas de Emetico ante Chinæ uſum.

XVIII. Aliâs niſi ſordes iſtæ inteſtinales urgeant, ſicuti profectò non urgebant in Hominibus ſobriæ vivendi normæ aſſuetis, quorum quamplurimi à Caſtrenſi febri corripiebantur, potiſſimùm fervidiori tempeſtate, qua tribus elapſis annis immaniùs graſſabatur epidemia, tum enim humani corporis ſucci ſummâ laborabant fluiditate, & motus utriuſque celeritate. Quare perverſo etiam febrium charactere inſpecto tot tantæque purgationes, repurgationeſque cortici Peruviano præmittendæ non erant.

Superfluaeſt purgatio ubi nullæ ſordes in inteſtinis.

XIX. Lau-

Mortoni, & Raymundi Restaurandi sententiæ de superflua purgatione.

XIX. Laudatus præterea Morton eodem loco, ubi de catharsi, & emesi ante corticis usum promovendis, præmittendisque sermonem facit: *nullo autem*, ait *absque evidenti indicatione quicquam horum præparationis gratia ministratum curationi conducere, multo usu expertus sum*: Jure merito igitur Raymundus Restaurandus citato loco inquit: *si nonnulli Chinam chinæ usurpantes ejus ope febres non expugnant, id illorum imperitiæ adscribendum est. Hodie purgans exhibent; postridie Chinam chinæ porrigunt; qua die data illa est, febris desinit; purgans verò de novo paroxysmum accersit, adeò sibi invicem adversantur.* Injustè igitur doctus Censor asserit omnes Auctores has corporum purgationes, repurgationesque ante corticis Peruviani usum imperare. Audiat rursum modò citatum Auctorem cap. 7. namque inquit: *Revera huic medicamento nihil magìs repugnat, quàm cathartica, quamobrem id in usum duxi, majori emolumento impurgatis meis ægris præmissa plena phlebotomia, injectis clysteribus, exhibitisque jusculis refrigerantibus*: Hinc Dominus Monginot in suo de febrium curatione per usum quinquinæ tractatu scribit; *purgatio necessaria quippe est ante corticis Peruviani assumptionem* (sed quando, audiamus quæso) *cùm pluribus impuritatibus scatet infimus venter, vel si primarum viarum non adest libertas*: Auctor verò annotationum inscriptarum in libro *febris China chinæ expugnatæ*, postquam Auctorem opiniones de purgatione præmittenda nec nè corticis Peruviani usui exposuit (problema enim est ab utraque parte rationibus, & auctoritatibus fultum) hæc scribit: *In ea ego semper fui sententia, non esse equidem longo purgantium usu, & repetita sæpe venæ sectione vires atterendas, neque*

Monginoti sententia de eadem re.

Aliorum auctorum loca.

labefactandam esse corporis œconomiam, at levem aliquam primarum viarum expiationem procurandam esse clysteribus saltèm, aut cassia, antequam ad corticis exhibitionem deveniatur: & licèt Mangeti in sua Bibliotheca Pharmaceutica, ubi de antifebrilibus agit, inquiat: *Antequam febrifugum exhibeatur, & venæ sectiones necessariæ, ut purgantia viribus febrientium accommodata, sunt administranda; nam in eo vix cum clarissimo Morton convenimus, quòd fermento febrili venenato antidotum suam, corticem scilicet, sinè ulla præliminari præparatione, utplurimum apponat. Hoc siquidem nobis feliciter non cessit, indeque recidivas non infrequentes, atque perniciosissimas enatas vidimus*. Attamen huic sententiæ obstat experientia in hac Pisaurensi epidemia millies firmata. Quamplurimi enim, qui fervente Sirio à castrensi luxuriante febre correpti fuerunt, absque præliminari præparatione, saltèm exactâ vivendi normâ observatâ, victuque admodum tenui præmisso, opera unius corticis Americani felicissimè sinè recidivis evaserunt; inter quos etiam nuper elapso anno 1710. mea conjux, filii mei, uxoris meæ famula, & ego recensemur, qui duplici tertiana satìs perniciosi moris transacti anni Augusto urgebamur. Unico enim febrifugo Americano selectissimo, canonicè adhibito, per multos dies absque novarum usque nunc febrium recursu convaluimus, Deoque opitulante, jucundissima potimur valetudine; modo, quo insignis Pharmacopęus Donzellus de se ipso fatetur suam proferens sententiam, quòd omine prosperiori à cortice febres fugantur, non præmissis purgantibus.

Experientia obstat Mangeti sententiæ.

XX. Licèt autem sub annum 1709. ego & domestici mei à consimili febre tacti fuissemus, non qui-

Ostenditur Chinam chinæ non esse recidivarum causam.

quidem anno 1710. recidivi censendi fuimus ob chinæ chinarum abusum, vel saltèm ob malè sanam, & incautam methodum, qua ipsi utebamur; sicuti neque tales dicendi videntur numerosissimi Pisaurenses, qui tribus expositis annis, per ea scilicet tempora, quibus epidemia sæviebat, à recurrente febre correpti fuerunt; cùm enim perfectissima sanitate (qua nunc etiam fruimur) integro anno absque minima ulla œconomiæ naturalis læsione vegeti, ac bene colorati gavisi simus; quomodo febrile semen chinæ chinarum nodo illaqueatum in penitioribus nostrorum viscerum angulis consepultum latere credendum est absque eo quod nostrorum corporum machina nec tantillum interturbaretur? Igitur Dominus Monginot in citato opusculo inquit: *Si quis enim sibi fingat febrem post menses aliquot ingruentem reliquias esse præcedentis, fraudem sibi facit*: & paulò post ait: *adeò ut ejusmodi reditus iniquè priori fermento tribuendi essent, cujus portio in quapiam parte foret residua; quin potiùs illis, qui recentibus ex occasionibus suscitarentur.*

XXI. Speraverim autem eruditum Censorem ob eum, quo Cathartica etiam in Febribus Chinâ curandis prosequitur, amorem, hanc methodum non malè auditurum, precipuè cùm multorum Auctorum testimonio fultam viderit; nam Monginot inquit: *Et hoc necessariò hìc adponendum fuerit, ut Curatio ex voto remedii usum sequatur, ac recidiva præcaveatur, purgantia leviora paulò post quàm febris desierit requiri; circa quorum usum perpendendum est primò, opportunum esse, ut adjungantur quibusdam præparationibus quinquinæ; hoc quippe modo ab ipso tempore, quo instituitur purgatio, vis remedii*

Quæ purgantia admiscenda Chinæ chinæ.

citra

citra interruptionem transfertur. (subdit deinde sapiens Auctor) *Cathartica in genere, quorum delectus habendus, ea sunt, quæ amarore, aut aliis qualitatibus cum Quinquina conveniant; juvandæ ergo illius operationis, aut saltèm non interturbandæ, veniant in exemplum Rhabarbarum, Aloë, extractum Colocynthidis, vel quæ serum superfluum nata sunt abripere, cujusmodi sunt extractum, vel resina Jalappæ*: Et revera Rhabarbarum cum cortice miscebamus, non solùm quoties diuturnæ, & chronicæ hæ febres evadebant, sed etiam cùm eædem repetitis recidivis valetudinarios Pisaurenses relinquebant, eosque biliosis egestionibus urgebant: censebamus enim ad causarum febrilium correctionem quoque spectare promovendam corroborationem viscerum infimi ventris, quod cum solo cortice consequi metueremus, ipsi Rhabarbarum addebamus, quod non tantum cathartica, sed etiam substyptica vi potitum, meditatam patientibus opem præstare valebat; nec propterea ipso infructuosè utebamur. Hoc beneficium ab isto suppeditandum præsidio, tu quoque sapientissime Vir, permonuisti tua in doctissima dissertatione, ubi cùm ad præcavendas recidivas consilium præbes, inquis: *Itaque tunc temporis optimè de nostris Ægrotis merere putavimus, si cum china Rhabarbarum intermiscendo, à tam utili, quale ipsa china est, medicamento, omnem censuram tolleremus, & quidem voti compotes facti sumus*. Ast superiori Anno 1710. Cortex cum Rhabarbaro non ea felicitate stimulabat alvum, qua annis 1708. & 1709. & propterea opus fuit illius remedii usum, blandioribus Catharticis interrumpere. Huic sententiæ adstipulatur pariter Dominus de Blegnis suo sæpiùs citato opusculo, nec non Doleus asserit Chinam de

Feliciùs purgabat Rhabarbarũ cortici admistum annis 1708. & 1709. quam anno 1710.

China cum purgantibus mixtam exhibendam: quinimo & Bartholinus in cent. 2. epist. 42. scribit: Fermentum istud Quartanæ hoc medicamento, quasi vinctum, & in unum compactum, nisi apti cujusdam & proportionati purgantis beneficio è corpore educatur, vim suam fermentativam tandem exerturum.

Chinæ chinæ abusus, ut & cæterorum remediorum, noxius.

XXII. Cæterum si quis Chinâ chinâ abutatur, non dubito, quin ita lædendus sit, quemadmodum à quovis alio, quanquam innoxio alkalico, puta crustaceis omnibus, atque inter hæc inculpabili pulvere Margaritarum, ocul. cancrorum, & similium, quorum certum est, diutino, seu minùs cauto usu non exigua mala processisse.

Alii censent vitanda esse purgantia.

XXIII. E contrario non pauci sano fortè consilio opinantur, Quinquinæ vires Catharticis minimè interturbandas fore, nè materiam, quam unum vincit pharmacum, aliud solvat, motusque perversos succorum, quos Cortex sedat, purgantia redintegrent; ideoque expertissimus Sydenam in epistola responsiva ad Robertum Brady pag. mihi 352. monet: *Vitandas ante omnia evacuationes qualescunque, cum vel blandissima Catharsis, quinimo Enema ex lacte Saccharato in morbi discrimen certissimè, fortè in morbum ipsum denuò Ægrum conjiciat*: Raymundus verò Restaurandus cap. 7. ait: *Nulla ergo incumbit necessitas illis purgans exhibendi, qui per Quinquinam curationem adepti sunt, præcavendarum ergo recidivarum.*

Raymundi Restaurandi judiciũ hac de re.

XXIV. Solvit tamen quæstionem laudatus Raymundus Restaurandus citato loco, hæc scribens: *Nec tamen purgationem improbaverim, si modò ejus indicans Cacochymia adfuerit, ac Febris character nullus omnino supersit; Porrò ut id securius succedat, con-*

concedendum est aliquod temporis spatium præterire, immo die uno vel altero ante usum cathartici, & die subsequente utile est infusionem Chinæ chinæ assumpsisse in aqua frigida factam, quod nisi factum fuerit postliminio redit febris; quarè satius sit abstinuisse, quàm periculo ægrum exposuisse: Quam methodum nos secuti sumus, ut ex jam dictis videre licet.

XXV. Pertæsum jam prorsus, Vir clarissime, Te arbitror longissimæ hujus Apologiæ: quare pudet variam nunc persequi exhibendæ Chinæ methodum, quâ in Pisaurensi epidemia feliciter usus sum, illamque appositis historiis illustrare: illud itaque dixisse satìs erit, secundùm diversum in Ægris temperamentorum, & reliquiarum morbi occursum, diversas quoque chinæ formulas adhibuisse, plerumque tamen ad 40. usque dies remissa sensim dosi continuatas. Quibus imus venter duriusculus, & sinistri hypochondrii dolor cum faciei pallore à gravi malo supererat, propinabantur per 15. aut 20. dies boli ex Chinæ, & Rhab. extract. ana drach. semis. cum scrup. sem. martis diaphor. & jusculo tartarizato incoctis radicibus aperientibus: aliis vino rubello infusam Chinam exhibebamus; multis cum succis concretis: in omnibus tamen unà cum congrua victus ratione. Nam ut rectè animadvertit D. Monginot, *Nemo sibi fingat solius Quinquinæ beneficio præcaveri posse damna ex erratis in diæta commissis emergentia*: Inter quæ procul dubio ipsæ sunt recidivæ, quas etiam vidimus arcessitas adulterino cortice, qui facilè per Mercatorum fraudes sæpe sæpius optimo solet admisceri; ut etiam Ettmullerus & idem Monginot testantur.

Variæ Chinæ chinæ formulæ pro ægrorum habitu, & temperaturâ.

XXVI. Sed tempus jam est, ut scribendi finem faciam, Teque, Vir amplissime, precer, obtesterque,

que, ut mihi in causa propria fortè plura, quàm opus fuerat, dicenti humaniter parcas. Vale.

Datum Pisauri die 15. Martii 1711.

C A P. IX.

Ad confirmandum animum Domini Traversarii immeritò ab Anonymo insimulati, Auctor tum hujus objecta refellit, tum illius argumenta corroborat.

CLARISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO
BARTHOLOMÆO TRAVERSARIO
POLIATRO PISAURENSI
Jo: Maria Lancisius
S. P. D.

CUm primùm abs Te missam Anonymi censuram graviter accepissem, acriorem postea quàm putaram, falsisque criminationibus refertam dolenter inveni, simillimam scilicet Auctori suo, quisquis ille fuerit, contumeliosam, minacem, indignam profectò, quæ de Te urbanissimo peritissimoque Viro loquatur. Conceptam tamen animo indignationem, tum indè plurimùm lenivit Apologetica Epistola tua, in qua Adversarii impetum ita debilitasti, tantâque humanitate acerbitatem vicisti, ut nihil addendum ad optimæ causæ, seu veritatis confirmationem reliqueris. Enim verò temere ille objecerat novitatem nullâ Scriptorum auctoritate suffultam propinandæ chinæ sub initium, si necessitas

Antiqua est sententia, propinari Chinam chinam posse febriū initio.

ſitas poſtulaverit, malignarum febrium: nam ſemper nova erunt remedia, tametſi vetera, apud parum peritos Medicos, qui recens autumare ſolent, quod ipſi non uſurpaverint. Et quanquam ego nullo duce ante annos 20. eam Romæ methodum in epidemia caſtrenſium febrium tenuerim; deinceps tamen nunquam non de felici exitu ſum gratulatus; cum cæteroquin illos ægros paſſim interire animadverterim, quorum Clinici, nè aleam recentis inventi tentarent, maturum, ut vocant, tempus exhibendi febrifugi opperiebantur, atque exinde aliis in dies experimentis eandem medendi viam ab amicis quoque munitam viderim, ac expeditam.

II. Miror proinde Cenſorem tuum, cum gratias Tibi tanquam Magiſtro acturus eſſet, convicium pro benefacto repoſuiſſe. Quid? Quòd pernicioſæ febres, cujuſmodi plerunque ſunt, quæ in epidemicis conſtitutionibus graſſantur, ſæpe ſæpius intrà ſeptimum diem perimunt ægros, ut accuratè obſervaveras, ſapienterque monueras; itaut ſi 14. vel 21. diem quis expectare voluerit, non ægrotum, neque cadaver, ſed reſolutos penè illius cineres curandos ſuſciperet. Hinc planè perſpicio quàm longè abſit obtrectator tuus non ſolùm à docti Cenſoris officio, verum etiam à ſimplicis Empirici munere, & cognitione: duo enim beneficia à Cenſoribus, qui ex veritate, non ex odio nos noſtraque æſtimant, ſolemus arceſſere, rectiùs nimirum cogitandi, & accuratiùs agendi; ut, quæ bona ſunt, animo præcipiamus, quæ mala, opportunè in agendo devitemus. Scire autem pervelim, quid Adverſarius ſua in epiſtola fuerit commentatus, unde vel Tu, Clariſſime Vir, vel quisquis alius levia saltèm, aut ethicæ, aut phyſicæ monita poſſit haurire. Fateor

Epidemiæ febres celeriter interimunt.

teor ingenuè mihi quidem videri illius scriptum non nisi detestandam calumniandi procacitatem, vulgaremque ac summopere pœnitendam medendi methodum præseferre.

Recidiva potiùs quam mors expetenda.

III. Quod autem interdum à Chinæ usu ægrotantes in eundem morbum relabi Censor objectet; miror sanè non intellexisse, recidivam potiùs quàm mortẽ expetendã esse, ubi hæc impendet; nisi febris subitò profligetur. Cæterum ii quoque, qui absque Peruviani corticis præsidio ab Epidemicis febribus convalescunt, ipsâ morbi indole recidere in febrim solent, ut longè ante detectam chinæ vim observavit Hippocrates, qui secundùm Vallesii divisionem primo epid. sect. 1. num. 7. refert morbidam constitutionem, in qua quicunque *Superstites manserunt, per multas solùm recidivas evaserunt, multique illorum* (ut istic contigit) *per hyemem ægrotarunt*, & num. 36. sect. 3. inquit, *nullum novi, qui superfuerit, cui non contigerint recidivæ*.

Salutare Christi præceptũ ad repentinam morté præcavendam.

IV. Risum autem tenere non potui, cùm legerim quas turbas excitet, ut querelas misceat, & clamitet, propterea quòd unus è vulgo diem suum repente obierit, posteaquam febrifugo curatus istinc discesserat: perinde quasi qui Chinâ utuntur nusquam sint morituri; vel sani etiam homines improviso ubique locorum interire non soleant, præsertim cùm salutare Christi (Luc. 21. 34.) præceptum minimè servaverint: *Attendite*, inquit, *vobis nè forte graventur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ, & superveniat in vos repentina illa dies*. Jurè igitur ac meritò tuorum revalescentium auribus in Apologia inculcasti, nè inductam à China china bonam valetudinem aut lautiori, aut mala diæta (ut sæpe fit) labefactent, & cor-

& corrumpant. Nolo interim hìc velut pro aris, & focis cum Censore tuo acriter pugnare, ubi Te (neque fortassis tacitè) in crimen ideo vocat, quia non purgas, nec repurgas febrientium corpora. Nam ubi per tempus licet, id prudenter opportunêque facis, facioque & ipse; sed interdum malumus ægros nostros sinè purgatione superstites, & recidivas patientes, quam post validas purgationes in deterius lapsos, atque sublatos. At video, me longiùs adhuc provehendum, si omnibus illius Criticæ capitibus vellem respondere; cùm potiùs pudeat malevolentissimam ipsius obtrectationem rescribendo esse hactenus prosequutum.

V. Laudo utique cum patientiam abs Te legendis Adversarii calumniis exhibitam, tum lenitatem respondendo insigniter probatam: quem quidem fructum unicum reputo, qui tibi ex illius acerbitate provenerit: neque Anonymo minorem certè utilitatem accessuram confido, si responsionis tuæ moderationem, doctrinamque ritè animadverterit. Vale.

Romæ VIII. Kal. Aprilis MDCCXI.

C A P. X.

Consilium scripto datum à Doctissimis Bononiensibus Archiatris in dubio recursuræ Pisaurensis Epidemiæ ab Eminentissimo Urbini Legato ad Auctorem missum:

QUanquam sub initium veris anni MDCCXI. omnia jam Pisauri procurata fuissent ad inhibendas stagnantium aquarum, aliorumque corporum computrescentium causas, quas suo loco singillatim recensuimus; ac proinde summa, pro cœli illius ingenio, valetudinis tranquillitas vigeret; tamen, quia nonnullorum Civium animi inter dubitationes futuri malorum recursus fluctuabant, placuit Eminentissimo Cardinali Tanaræ Bononiensi, tum Vigilantissimo Urbinatis Ducatus Legato, ad duos Clarissimos Patriæ Academiæ Medicos perscribere, ut diligenter expensâ totius facti serie (quam Dominus Bartholomæus Traversarius Pisaurensis Poliater adornaverat) consilium ederent, quod, ut accepit, datis ad me benignè literis idem amplissimus Princeps è vestigio misit. Hoc autem, cùm non modò summopere eruditum invenerim; verùm etiam in posterum valde utile, ac salutare ejusdem Urbis Populo fore censuerim, quemadmodum Eminentissimo Legato tunc per epistolam vehementer commendavi, ita pretium operæ me nunc facturum existimabam, si præsentibus Actis inseruissem. Porrò hic præterire nequeo magnos Viros, tametsi longo temporis intervallo disjunctos, cùm viderint consimiles casus publicis rebus incommodare, ad consimi-

ſimilia excogitanda præſidia concordes incidere, & convenire. Nam Eminentiſſimus Tanara mentem ſuam ad illud idem noſtrâ ætate convertit, quod olim, ſcilicet exeunte ſeculo xvi., Franciſcus Maria Urbini Dux excogitaverat, qui nimirum, cùm animadvertiſſet Piſauri Cives peſtilentium febrium recurſu per ſingulas æſtates affligi, Celeberrimum Herculem Saxoniam per id tempus Patavini Lycei ſplendorem, & ornamentum conſuluit, cujus diſſertationem typis editam inter hujus Auctoris opera legimus, legendamque Piſaurenſibus Medicis ſuademus.

Typographi Monitum

Quod hìc ſubjungendum erat, Conſilium Auctor Medicis Bononienſibus jam diu remiſit, quò ſi opus eſſet, ab eis caſtigatius acciperet: Quod cùm ſe facturos recepiſſent, non dum tamen expleto jam anno ſuam fidem liberarunt: Nè igitur vanâ fortaſse ipſius ſpe, urgentes jam typos retardarem, illud neceſsariò prætermittendum duxi.

CAP. XI.

Agitur preſſiùs de cauſis, quæ noxia effluvia ad Piſaurenſe Cœlum labefactandum per æſtatem potiſſimùm, & autumnum emittunt, & quibus amovendis juſſu Clement. XI. *trium annorum decurſu conſultum eſt.*

CUm igitur Piſaurenſe Cœlum variis de cauſis, unde maligna extiterat epidemia, contami-

naretur, haud quaquam fieri potuit, ut omnes è vestigio tollerentur. Sed trium annorum spatio quotidianâ penè diligentiâ, atque assiduitate provisum est, ut popularium morborum radices stirpitus evellerentur. Juvat autem hoc loco easdem ordine recensere, ac veluti sub unum conspectum dare, cùm de earum amoliendarum rationibus verba facturi simus; nec posteris infructuosum erit edoceri quid sibi potissimum præcavendum sit.

Enumeratio causarum Pisaurensis Epidemiæ.

Aggerum eversio; unde defecit aqua sordibus eluendis.

I. Primam quidem præteritæ Epidemiæ causam censemus Vallati, qui mediam Urbem perlabitur, aquarum inhibitionem ob eversos subrutosque aggeres vi fluminis, à quo superiùs ad quintum lapidem in eandem Urbem derivatur: quamobrem, cloacis omnibus in eum canalem sordes exonerantibus, eædem variis in locis hæsitantes putrescebant, quod præ aquæ penuria elui non possent.

Fluminis, & Vallati inundatio.

II. Præterea tunc temporis Vallatus extra Urbem inferiùs ad novum, quem vocant, portum mutato in fluviolum nomine vulgò *Foglietta*, aquas suas in idem flumen effundebat, à quo superiùs deducuntur: quare facilè eveniebat, ut Isaurus, ubi pluviis aquis intumesceret, Vallati aquas, quo minùs influerent, remoraretur, simul etiam in eundem superfusas, inferiora plana Urbis, & agros inundaret, quibus demum vinariæ etiam cellæ, ac stabula restagnantibus obducebantur.

Agrorum prope litus inundatio.

III. Quoniam Isauri fluminis ripæ propè litus, ac portum depressiores erant, quoties illud aquarum auctus attolleret, humilior ejusdem litoris ora, vicinique campi alluvionibus erant obnoxia.

Lacunæ duæ putidæ.

IV. Nec prætereundas censemus lacunas duas, putido semper humore refertas, minorem unam ad Portum novum, majorem alteram, ubi vetus olim

Por-

Portus, quæ longè graveolentior inferiorem Pisauri regionem teterrimis vaporibus afflabat.

V. In eundem censum venit magna vis fimi putrescentis, & stagnantium aquarum in hortis suburbanis, haud dudum quâ Urbs ad orientem solem, & ad euronotum pertinet, consitis; unde noxii halitus emergunt.

Fimus, & aquæ putrescentes in hortis suburbanis.

VI. Bombycum studium serici opificii gratiâ, unde quæstum faciunt Pisaurenses, non nihil ad inficiendum aërem contulisse videtur. Quum enim in ea Urbe fluentis aquæ inopia laboretur; excoctis bombycibus in magno lebetum numero, fœtidam illam decocturam cum vermium cadaveribus, ac quisquiliis in vicos projiciebant, in quibus, quod nulla penè declivitas sit, semper putidus humor inhærescit.

Bombycum sordes, & decoctura in vias projecta.

VII. Compertum est coriarios strigmenta pellium, & corrupta præsegmina; similiter lanios varia inquinamenta in Vallatum conjicere consuevisse, etiamsi tenui rivo vix flueret.

Pellium strigmenta, & lanienarum sordes.

VIII. Pistores parum bonis aquis panem subigere, qui propterea malè olebat, ac longè deteriorem fuisse, qui publicè prostabat; quandoquidem omnia serici quæstus cupidine in furnos ipsos, cæteroqui ad panem coquendum comparatos, madida bombycum involucra condebant exiccandi gratia: quæ res illos haud mediocriter polluit, atque contaminat.

Panis putidâ aquâ subactus.

His omnibus, aliisque putidorum effluviorum causis summâ diligentia, sumptuque, magno amore, & charitate Principis provisum est.

CAP.

C A P. XII.

Quæ peracta fuerint, ut Isauri aqua per Canalem Vallati ad liberum fluxum restitueretur.

Conventus à SS. Pontifice indictus in eam diem.

QUum primum Sanctissimus Pater circiter Kalendas sextiles anno MDCCIX. præ cæteris Vallati cursum interseptum esse cognovit, conventum indixit in Quirinale Palatium, ut quæ revocandis in eundem alveum fluminis aquis opportuna essent consilia, quàm citissimè caperentur. Convenerunt itaque Excellentissimus Vir Dominus Horatius Albani Pontificis Germanus frater, Illustrissimus Nanzianzenus Archiepiscopus Alexander Bonaventura, egregius Physicus Michael Angelus de Paulis, quippe qui loci naturam, ac Pisaurense cœlum apprimè norant: necnon Ægidius Bordonus Hydrostaticæ peritissimus, atque ipse ego, ut enarrarem omnibus, atque exponerem, quæ ante alios de popularium morborum acerbitate didiceram.

Præcipuè actum de restaurandis aggeribus.

II. In eo autem consilio, etsi de cæteris Epidemiæ causis actum sit, præcipuè tamen in deliberationem venit totius rei caput, atque principium de restaurandis scilicet superioribus aggeribus potissimùm deliberatum est, ut in Vallati alveum fluminis aqua reduci posset. Sed quia moletrinarum redditus, quæ intrà Urbem iisdem aquis circumaguntur, Serenissima Medicea Familia hæreditario jure capit, in hanc sententiam discessimus.

Conventus illius decreta.

III. Primò Exorandum Sanctissimum Patrem, ut ad Magnum Etruriæ Principem daret literas, quibus eundem impelleret ad peritos homines Pisaurum mittendos, qui cum Pontificis consultarent; quip-

quippe quod Pisaurensis Civitatis salus ageretur, cui præsens auxilium sinè ulla cunctatione ferendum esset.

IV. Secundò Primo quoque tempore allegandum esse Pisaurum aquarum Libratorem Ægidium Bordonum, Eminentissimi Cardinalis Paulutii à secretis Status Ecclesiastici literis non solùm Urbinati Prolegato (quum Cardinalis Legatus abesset) verùm etiam Pisaurensibus Magistratibus commendatum, ut eum omni ope juvarent, & usui necessaria suppeditarent.

V. Tertiò Mandandum eidem Illustrissimo Prolegato, ac Pisaurensibus Magistratibus, ut darent operam, nè quidquam sordidi, atque impuri posthac in Vallati alveum conjiceretur; sed purgamenta omnia extra Urbem ad mare deferri juberent, aliaque hujusmodi ad tuendam Cœli salubritatem procurarent.

Pontifex suâ manu scribit Etruriæ Principi, ut malo consuleret.

VI. Hæc autem omnia non minori celeritate, ac diligentiâ perfecta sunt; enim verò Sanctissimus Pontifex suâ manu ad Serenissimum Etrutriæ Principem literas scripsit, ut ad ferendas Pisaurensi Civitati suppetias operam secum conferret. Haud ita multò post Ægidius Bordonus (præbente sumtus Sanctissimo Pontifice) Româ profectus xvi. Kal. Septembris, Pisaurum venit xi. Kal. ejusdem mensis, quò pariter se contulit N. Franchus Magni Etruriæ Principis Architectus. Ambo igitur diu, ac sæpius collocuti in eo consenserunt, ut impensâ ejusdem Principis, qui ex moletrinis quæstum perciperet, aggeres restituerentur.

Ægidius Bordonus à Pontifice, & N. Franchus ab Etruriæ Principe aquarum Libratores Pisaurum missi.

Quomodo aggeres refecti sint.

VII. Sed quoniam iidem aggeres multis ab hinc annis ligneo tantùm opere refecti fuerant, quod parum firmamenti, ac roboris contra vim fluminis habe-

habere videbatur, ſtatuerunt eoſdem vel conſtructo muro, vel ſaltèm projectis ſaxis in cunei ſpeciem, atque oppoſitis defenſoribus communire; itaut lapides, & ſibi mutuo pondere incumbentes, & arenæ aggeſtione paulatim coagmentandi ſatìs validam molem haud longo temporis ſpatio effecturi eſſent adversùs aquarum impetum, etiam cum ſe ſe major vis fluminis incitaret.

Ejus operis emolumentum.

VIII. Cæterum vix dum ſe ſe operi accinxerant, quum in Vallati alveum aqua decurrere cœpit, quæ continuò ſordes, ac cœnum, & putrida animantium cadavera magna ex parte deterſit: quod ut majori cum fructu fieret, vetuit Bordonus, nè ſtatim aqua ex majore Vallati alveo in rivulos ad molas circumagendas deduceretur; in iis enim incilibus fluitantia corpora, ac præcipuè peremptorum cœnum, aëri labem allatura, ſubſtitiſſent.

Deſæviit Epidemia.

IX. His rebus effectis remiſit epidemica lues, ac tandem abolevit, quod ſummâ curâ proviſum fuit, nè poſthac inſalubris panis, ut antea, fieret, nec ſordida craſſamenta, ac bombycum cadavera in vicos, & Vallatum dejicerentur.

CAP. XIII.

Proponuntur duæ opiniones de mutatione alvei Piſaurenſis Vallati ad antevertendas alluviones, quæ per hyemem in inferiori Urbis parte, atque extra mœnia contingunt, ac primò expenditur, & excluditur obliquus percutiendus canalis in fluvium prope Portum.

Subinde verò de arcendis inpoſterum eluvionibus actum, quæ potiſſima cura omnium animis inſe-

insederat, ut, quod reliquum erat, Pisaurensium incolumitati consuleretur. Dictum est autem superiùs, Vallati aquas ab Isauro flumine ad quintum ab Urbe lapidem derivari, quæ postmodum mediam Urbem emensæ extra illius mœnia in inferiori regione effundebantur in alveum fluminis paullo depressioris earum superficie, per lineam, quæ ad rectos penè angulos profluentem secabat. Quapropter quotiescunque aut largorum imbrium, aut liquescentium nivium copia flumen augescebat, non modò Vallati aquas aditu prohibebat; verùm etiam in ipsum superfluens redundabat: unde inferior Urbs,& finitimi agri stagnis opplebantur: eoque faciliùs, quod sæpenumero contingebat, ut neque exundantes pluviæ exVrbe ipsa inVallatum receptę in Isaurum effundi, neque Isaurus procellosis ventis repellentibus in mare posset erumpere: has ob causas Ægidius Bordonus in quodam civium conventu coram Illustrissimo Præsule Francisco Barbarigo Urbini Prolegato Vallati sive *Foliettæ* cursum necessariò mutandum esse contendit, quæ oratio æquis animis accepta est.

Isauri fluminis, & Vallati rivuli descriptio.

Qua de causa fierent eluviones.

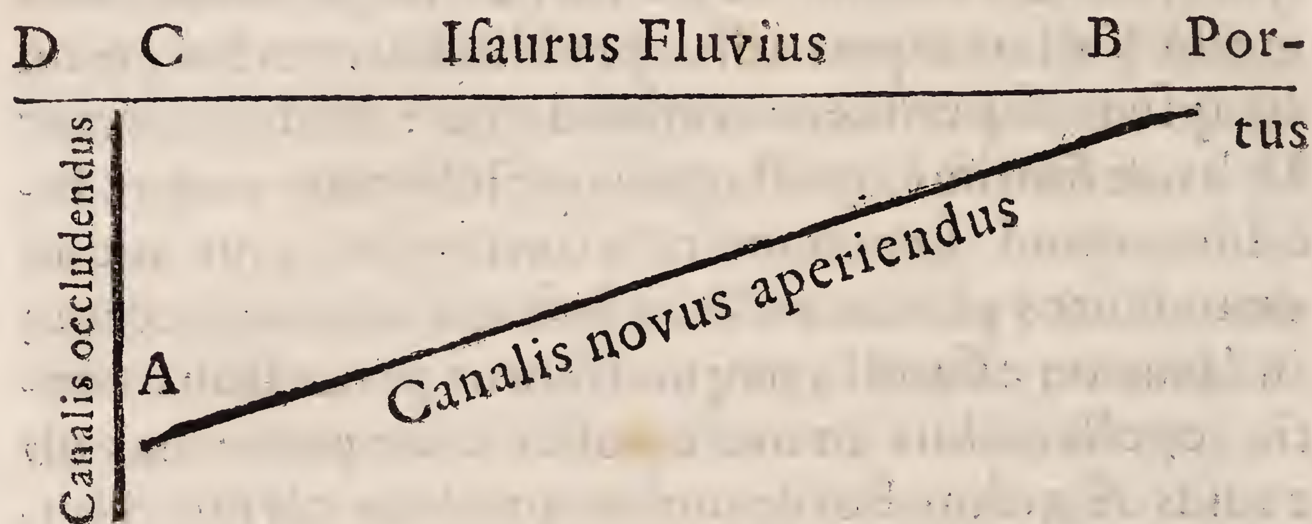
II. Sed, ut sunt hominum vel sapientissimorum de unaquaque re semper diversa judicia, in duas potissimùm sententias distrahi cœperunt, quas hìc luculenter exponere non incongruum existimavi; non modò nè quidquam historicæ fidei detraxisse videar; verùm etiam, ut, si quando alibi consimilis necessitas, ac difficultas oboriatur, hinc nullo negotio discat posteritas quid optimum factu, ac magìs expeditum in ejusmodi temporibus usu ipso, & rerum eventu comprobatum sit. Prioris itaque sententiæ Auctor Vir quidem Egregius, & Mathematicis disciplinis non mediocriter eruditus opinaba-

Duplex sententia de arcendis eluvionibus.

tur longiorem alveum ad inferiorem fluminis ripam prope maritimum oſtium eſſe ducendum : poſterioris autem eundem alveum rectâ ad mare per majoris ſtagni ſinum ſatius eſſe perduci.

Exponuntur prioris ſententiæ rationes.

III. Quod ad priorem attinet, hac ratione contendebat illius Auctor, omnino obſtruendum eſſe Vallati canalem A C (ut in appoſito ſchemate videre eſt) qui ad angulos penè rectos in flumen

D C B illabitur, ac propterea majorem fluvialium undarum reniſum experitur, quod recto impetu in eaſdem incurrat: novum verò alveum A B effodiendum, cujus incidentiæ angulus C B A quum obliquior ſit, longè procliviorem aperiet exitum Vallati aquis in fluvium.

Ægidius Bordonus priorem ſententiam refellit.

IV. Verùm Ægidius Bordonus hujuſmodi ſententiam, quanquam in genere veram laudibus ſit proſecutus; eâ tamen ad uſum Piſauri revocatâ haud quaquam alluvionibus obviàm iri cenſebat, quòd ſemper reſtagnationis periculum imminebit, ſi Vallato in fluvium erit exitus; propterea quòd largiores imbres è montibus delapſi Iſaurum ſupra Vallati ſuperficiem in omne tempus ſublaturi ſunt, quo-

quocunque in loco istius emissarium in flumen aperiatur. Huc accedit quòd novus alveus A B quum longior esse debeat, utpote obliquior, aquis retro labentibus auctus pluribus in locis per agros restagnaturus sit, quàm si brevior excavetur. Præterea, quum Vallatus ingentem limi, ac sordium ex Urbis cloacis abstersarum copiam vehat, ac propterea tardissimè fluat, si propiùs portum, & fluminis ostium illius emissarium effodiatur, extra omnem dubitationis aleam est, destitutis illic sordidis purgaminibus portum tandem aggeratum iri, atque complendum; quod herculès summopere cavere debemus, ac majores nostri præcaverunt mutato fluminis alveo in recentiorem, ac breviorem lineam, ut concitatius laberetur, ac portum cavaret potius, quàm oppleret. Hæc igitur huic sententiæ officiunt incommoda; quo circa satius erit novum canalem rectâ ad mare deducere.

CAP. XIV.

Vallati Fluviolum novo aperto alveo per lacunam antiqui portus rectâ ad mare deducendum, ut simul antevertantur inferiores Pisauri exundationes, atque ipsa lacuna per alluvionem exiccetur.

Postquam iis rationibus, quas superiori capite recensuimus, priorem sententiam confutasset Ægidius Bordonus, Vallati alveum ita mutandum judicavit, ut rectâ ad mare per majorem, graveolentioremque lacunam veteris portus deduceretur: idque

Ægidius Bordonus novum alveum per majorem lacunam ad mare perducendum opinatus est.

idque non solùm facillimum factu; verùm etiam non pœnitendum consilium, atque utilissimum esse Reipublicæ demonstravit.

Sententiam suam confirmat 1. quòd maris superficies Vallati fundo lõge sit inferior.

II. Ac primò quidem se nullo negotio id effecturum, nec fore unquam, ut Principem ejus operis impensarum pœniteret, ostendit; quod quum sæpius totam illius campi planitiem à flumine ad maris litus quâque versùs libellâ examinasset (cujus rei descriptum [a] exemplar attulerat) maris superficiem Vallati fundo, & quolibet fluvialis alvei loco depressiorem esse comperisset, deprehendissetque, quamvis procelloso mari reluctante, Vallati aquas retardari quidem parumper posse; sed intrà suas ripas coërceri, nec eas unquam præterire.

[a] *Asservatur in cod. M. S. cui tit.* Raccolta Istor- dell'Epid. di Pesaro *pag.* 252. *in secretior. Biblioth. SS. Patris.*

Secundò, quòd triplex commodum perciperetur: primùm eluvionum inhibitio

III. Quin etiam ex novo canali à se delineato triplex commodum, atque emolumentum perceptum iri docuit. Primùm quidem, quòd haud quaquam in posterum frequentissimæ antea fluminis alluviones essent extimescendæ, quum scilicet montanis aquis adauctum, & eminens supra Vallati superficiem, in eundem torrentis instar exundabat.

Secundum Palustrium aquarum agitatio, atque dilutio.

IV. Alterum nec planè contemnendum emolumentum ex commotione, agitationeque palustrium aquarum in majori lacuna desidentium, quæ ut posthac computrescerent, nunquam fore opinabatur. Et quidem perfluente eas Vallati rivo, non segni motu ciebuntur, tum ob perennem profluentis impetum, tum ob illius refluxum urgentibus à mari ventis, ita ut impressione facta palustris humor in omnes partes commovendus sit, simul etiam in mare abripiendus.

Tertium, ejusdem Lacunæ aggeratio.

V. Tertium verò aggeratio obtinebitur ex limosarum, turbidarumque aquarum transitu per ejusdem lacunæ sinum ex Vallato decurrentium,

quæ porrò illuc delatæ necessario quidquid grave, ac terreum vehunt ad latera, ubi fluenti vis elanguescit, compellent atque destituent; quod certè omnibus in locis palustribus sinuosisque contingit, quæ per alluviones aggerari solent.

VI. Verùm quia nullum penè consilium tam perspicuis rationibus confirmatum comprobatumque reperire possis, quod si in frequenti consessu proposueris, non in difficultatem aliquam aut dubitationem incurrat; ideo mirum videri non debet, si hujusmodi Bordoni sententia nonnullorum reprehensionem effugere non potuerit. Diluit tamen ille eorum objectiones, quarum præcipuas hìc referemus.

Huic sententiæ aliquot difficultates objectæ.

VII. Prima in eo sita est, quòd etiam si campi planities ac situs ad libellam expensus sit, hydrostaticæ scientiæ scriptores velint, quum de aquis decurrentibus agitur, ut singulis decempedis certa declivitatis incrementa respondeant; quæ tamen in longissimo alvei ductu haud tanta foret, quantam res ipsa postularet.

Prima, Quòd haud tanta declivitas foret, quantâ opus esset.

VIII. Sustulit verò hanc dubitationem Ægidius Bordonus, negavitque optimos Auctores, qui de aquarum decursu scripserunt, præcipere libratori, ut eum strictè servet ordinem, ac toties singulis decempedis declivitatem metiatur. Idque demonstravit exemplo canalis ad libellam constituti, atque horizonti circulo ubique paralleli, ex quo aquæ, concepto jam motu, sinè dubio elabuntur, si in aliquo fundi loco foramen pateat ad illarum exitum.

Ostendit Bordonus haud tantam declivitatem postulari, quantam adversarii contenderent.

IX. Ajebant secundo fieri posse, ut Subsolani venti, ac maris procellæ congestis arenis novi alvei ostium obstruerent.

Secunda, Quòd novi alvei ostium obstrui posset.

X. At

Refellitur hæc difficultas ratione, & Genicæ rivuli exemplo.

X. At nihil incommodi ex tempestatibus eventurum Bordonus ostendit. Enim verò intumescente ob ventorum impetum æquore, necessarium omnino esse, ut novi canalis aquæ iisdem ventis commoverentur, ac proinde pro suo modulo ad parem quoque altitudinem assurgerent: sed nihil causæ esse, cur omnino inhiberent cursum, neque in mare saltèm per partes subterlabentes erumperent. Deinde paullatim quiescentibus ventis sedato maris æstu easdem, nihil prorsus imminutâ, immò auctâ sui ponderis vi, submoturas sensim quidquid arenarum aggestum foret, ostiumque sibi facillimè cavaturas, ac propterea id nunquam obstructum iri. Eaque res Genicæ fluvioli exemplo confirmata est, qui licèt longè minorem Vallato aquam vehat, semper tamen apertum in mare, atque expeditum exitum habet sinè ulla hominum industria, atque labore, quod cæteris omnibus, qui in mare exeunt, rivulis usu venire deprehendimus.

Tertia, Quòd Isauri portus oppleri posset.

XI. Tertiò denique verebantur, nè aversis aliò Vallati aquis Isaurus semper tenuiùs flueret, ac proptera ejusdem portus sensim oppleretur.

Diluitur ista suspicio.

XII. At metus iste facili ratione discussus est: quum enim compertum sit omnibus tot mensium spatio, quibus & flumen, & Vallatus fluento penitùs destituti fuere, haud quaquam id incommodum accidisse, nihil profectò metuendum erit in posterum, si exigua Vallati aqua adimatur Isauro, cujus portus tot retro annis identidem exiccato flumine nunquam est aggeratus; quippe quem maris æstus, ac septentriones venti excavare potius, ac purgare solent.

XIII. Huc accedit, quòd Vallati aquæ officere potiùs eidem, quàm prodesse valeant; illuc enim per-

perveniunt sordibus ac limo graves, quæ omnia illic ad ostium deseruntur, & cumulantur.

XIV. Hæc igitur fuit peritissimi Viri sententia: sed quo pacto ad exitum perducta sit, deinceps capite sequenti narrabimus.

C A P. XV.

Quomodo post multas difficultates Vallati alveus per majorem lacunam ad mare deductus fuerit; Deque magno indè emolumento tum ad antevertendas exundationes, tum ad lacunam ipsam exiccandam.

SED quia non satìs erat novi alvei utilitates in genere demonstrasse, nisi de ejus aperiendi ratione, & qua circumjacentis agri regione effodiendus esset, eodem tempore statueretur: propterea suasit Bordonus, affirmavitque nihil præstabilius esse, quàm si Vallatus, ubi primum ex Urbis mœnibus erumpit, in canalem ad semicirculi, vel saltèm ad obtusi anguli speciem excavatum effunderetur, ut proclivius dextrorsum ad majus stagnum iter arriperet; neque inflexâ ad rectum, vel acutum angulum viâ detortus in Urbem regrederetur.

Canalis initio ad semicirculi formam excavandus.

II. Verum quia longior futurus erat alveus in semicirculum ductus, ac proindè gravior sumptus non solum ad majorem Canalem, incidendum; sed etiam ad extruendum lapideum pontem, quo publica via interrumpenda erat; Patritii quidam ac præsertim egregii Viri Comites Petrus Antonius Santinellus, & Joannes Franciscus Almericus, quibus judicio Eminentissimi Cardinalis

Obiecta difficultate gravioris impensæ mutatur canalis forma.

lis Tanaræ Vrbini tum Legatione fungentis Ægidius Bordonus perficiendi operis negotium commendaverat, supervacuis impensis ob temporum difficultatem parcendum existimarunt. Quapropter Vallati canalem extra mœnia per amplamUrbis fossam ad eum modum deduxerunt, ut curvato in rectum ferè angulum itinere dextrorsum ad usque propugnaculum, quod vulgò *Rocchetta* nominatur, perveniret, atque indè ad stagnum, & mare decurreret. Vix tamen ejus operis labore perfecto, nonnulli ex Civibus patriæ studium præseferentes novum consilium improbarunt, ac Pontifici Maximo supplicem libellum Decembri mense, anno septingentesimo decimo supra millesimum porrexerunt. Tria verò hæc potissimum objiciebant.

Civium aliqui huic operi adversantur.

III. Primum, Quòd Urbis mœnia paulatim aquis subrutum iri metuebant, si secundùm ea longo alvei ductu, ac propè *Rocchettæ* propugnaculum laberentur.

Primò, Quòd Urbis mœnia subrui metuerent.

IV. Secundum, Quòd verebantur, nè major lacuna, ubi portus olim fuit, immisso fluento latiùs se effunderet, ac cœlo deterius vitium afferret, quòd ejus stagni solum mollissimum esset, ac vetustis sudibus refertum.

Secundò, Quòd major lacuna latior evasura esset.

V. Tertiò, Sumtus denique magnitudine terrebantur; quoniam assidua cura, ac diligentia providendum foret, nè alvei ostium ad litus occluderetur.

Tertiò, Quòd assiduo sumtu opus esset, nè alvei ostium obstrueretur.

VI. At supplex libellus à Sanctissimo Patre ad Amplissimum Cardinalem Legatum missus fuit, ut iis de rebus cognosceret, ferretque sententiam. Ille igitur objectas dubitationes scientissimè sapientissimèque dissolvit VII. Kal. Martias anno MDCCXI.

VII. Quod ad primum attinet, nihil causæ esse respondit, cur tantopere formidarent; quum Urbana ædificia haud tantam firmitudinem, quantam mœnia, ac propugnaculum haberent, & parum altis fundamentis, nullaque objecta crepidine superstructa, nullum unquam prælabentibus Vallati aquis vitium fecissent; præsertim quòd antea exploratis muri fundamentis, quàm operi manus admoverentur, compertum sit, eadem multis pedibus novi alvei fundo esse depressiora: quod sanè periculum nuper ad imum quoque propugnaculum factum erat, ejusque fundamenta firmo opere ædificata quatuor circiter pedes infra alvei solum jacere deprehenderant. Cæterum spatii aliquantum intercedere ajebat inter alvei ripam, & muri basim, qui inferiore sui parte sex pedes crassitudinis, superiore tres ac dimidium haberet, ac præterea validissimis, & confertis tibicinibus ex interiori parte suffultus esset.

Emus Cardinalis Tanara diluit eorum dubitationes.

Primò, Quòd Urbis mœnia firmis fundamẽtis innixa forent, & alvei fundo depressiora.

VIII. Alteram verò difficultatem ratione diluit, atque experientiâ. Ac primò quidem stagnantium in veteri portu aquarum superficiem longè editiorem mari esse confirmavit; quam ob causam eò versùs decurrere cogerentur aperto canalis ad litus emissario. Deinde eventu ipso comprobatum esse demonstravit longè aliter rem evenire: quum paucorum mensium intervallo, advecto per Vallatum limo in angustiorem jam sinum redacta esset lacuna, & majorem partem aggerata; quin etiam fluentis aquæ motu purgata, atque detersa antiquam graveolentiam exuisset.

Secundò, Quòd major lacuna maris superficie superior esset, eademque reipsa angustior facta foret.

IX. Quod ad tertium spectat, hyeme illa ob ingentem siccitatem, humorisque defectum sæpius obtigisse confessus est, ut maris tempestates novi cana-

Tertiò, Quòd Vallati aqua, nisi quum siccitas foret, ostium excavatura sit.

canalis ostium obstruerent, quod rarò tamen per hyemem accidere consuevit: sed reversam è montibus in Vallatum aquam sua sponte congestas circa litus arenas depulisse. Id præterea contigisse narravit, ut intumescentes maris fluctus in stagnum influerent, ac palustris aqua eorum impetu abrepta per novum alveum sursum versùs regrederetur, sed paulo post, quàm fluctus resedissent, in mare, ut antea, decucurrerit: nunquam tamen Urbis fossam, nedum finitima mœnibus ædificia, stagnantibus aquis fuisse obducta.

Bordonus ab Auctore rogatus omnia ex animi sententia successisse respondet.

X. Per idem tempus Sanctissimus Pater mihi pariter mandavit, utì Bordoni sententiam sciscitarer. Quumque idem Ravennam prope diem profecturus esset, alia scilicet negotia ab Apostolicæ Cameræ Ministris sibi commissa procuraturus, ab ipso igitur percontatus sum. I. an immutato ejus consilio, quatenus Pisaurenses secundùm Urbis mœnia novum alveum direxissent, aliquid noxæ iisdem inferri posse putaret. II. an prono lapsu aquas per novum canalem defluere ejusque ostium marinis tempestatibus obstrui animadvertisset. III. an stagnum devecto cœno aggerari nec nè deprehendisset.

XI. Ille autem ad interrogata respondit, se nuper in Pisaurensem agrum contulisse, omniaque ad voluntatem fluere comperisse; quamvis enim delineatum ab eo exemplum in recens cavato alveo aliquantulum esset innovatum; rem tamen ex animi sententia succedere, cùm nec quidquam omnino Urbis mœnibus esset metuendum, & labentes per novum canalem latices liberè ad mare devolverentur, quod eorum superficiès marinis undis longè esset editior.

XII. Præ-

XII. Præterea quoniam Vallato curſus in majorem lacunam datus fuerat, ut exitiales vapores ex inertibus corruptiſque aquis erumpentes arcerentur, eam rem, prout in optatis fuerat, intrà paucos menſes effectam aſſeveravit; quandoquidem profluentis impreſſione putida, pinguia, & bituminoſa corpuſcula ad ſummum ſtagni emerſerant, paulatimque fluenti impetu in mare abrepta fuerant. Quin etiam majorem lacunæ partem adhæreſcente alvei lateribus cœno, terreiſque ſordibus aggeratam eſſe confirmavit.

Major lacuna profluente purgata, & aggerata devecto limo.

XIII. Huc addidit, quòd quamvis ſæpe numero per id tempus montanis torrentibus auctum flumen excreviſſet, atque illius aquæ effluentes in veterem alveum redundaſſent, attamen Urbem non amplius alluvionibus obducerent: ſed, ubi primum ad mœnia perveniſſent, continuò in novum canalem rectâ irrumpentes ad mare celeriter delaberentur. Unde pro comperto haberetur quantam novus alveus utilitatem, atque emolumentum afferret. Quamobrem Cives non mediocri lætitia perfuſos gaudere, quòd tenuiſſent tandem propoſitum, ut & à fluminis auctibus nihil ſibi in poſterum metuerent, & ſtagnum per profluentis aggeſtiones oppletum viderent.

Nullæ præterea exinde fluminis alluviones contigerunt.

XIV. Hâc igitur occaſione arrepta Bordonus Piſaurenſibus perſuaſit, ut veterem Vallati alveum, ac oſtium in flumen apertum præcluderent his præſertim de cauſis. I. ut tota fluminis aqua, ſi quando excreviſſet, per ſuum alveum flueret; quapropter & altior, & rapidior foret, ac portum vehementiùs excavaret. II. nè turbida unda per novum alveum ad mare decurreret, ac litus, paulatim aggeſtâ humo, longiùs promoveret.

Vetus Vallati alveus obſtruendus.

XV. Bordonus denique orationem conclusit maximo affectos beneficio Pisaurenses per summam Sanctissimi Principis munificentiam ob novi operis consilium tam feliciter Pontificio ære absolutum, ex quo tantum fructum brevi temporis spatio percepissent, ac majorem adhuc, ut sperabat, percepturi forent.

C A P. XVI.

Pisauri status sub anno MDCCXVI. *circa ea, quæ de arcendis amovendisque causis palustrium effluviorum superioribus Capitibus enarrata sunt.*

IMprudens profectò forem, si meam nunc fidem minimè persolverem, lectores videlicet non admonendo novissimum Pisaurensis Civitatis statum: Unde facilè colligere possint Malignarum, & Castrensium febrium ibidem fœturam ex palustri cœno, noxiisque indè assurgentibus effluviis omni tempore ortum habuisse. Perscripsi autem epistolam ad Eminentissimum Cardinalem nunc Urbini Legatum: nemo enim qui aut diligentiùs exquirat, aut fideliùs referat, occurrit. Itaque cum literas, quas ad eundem Cardinalem dedimus, tum illius responsa Latinè reddita hìc adjungimus.

Exquirit aucta per literas, quis sit præsens Pisauri status.

Emi-

Eminentissimo, ac Reverendissimo Principi

JO: ANTONIO DAVIÆ

Amplissimo S. R. E. Cardinali, & Urbini Legato vigilantissimo.

Jo: Maria Lancisius

Diuturnam felicitatem.

QUoniam multo ab hinc tempore de Noxiis paludum effluviis, eorumque remediis, (argumento à nemine hactenus, quod sciam, de industria pertractato) scribere aggressus sum; studium nunc apprimè necessarium servandæ ubique historicæ veritatis, juvandæque Reipublicæ me impulit, ut Te, amplissime Cardinalis, gravioribus quanquam negotiis intentum audacter interpellarem. Quum enim describam inter cæteras ex palustri cœlo ortas Pisaurensem Epidemiam per tres annos nostra ætate crudelissimè grassatam, ac tum Pontificis Max: jussu cuncta per literas non modò ab ejusdem Civitatis Medicis, verùm etiam ab Eminentissimo Cardinali Tanara per id tempus Legato, & ab Illustrissimis Præsulibus Barbarigo, & Cavalerio Prolegatis diligentissimè fuissem sciscitatus; mihi tamen nonnulla adhuc ad præsentem Pisauri statum pertinentia supersunt exploranda, quorum apertâ cognitione, ut opusculum pro viribus perficiam, carere non possum.

II. Primò igitur magni interest, ut resciscam utrum aggeres (vulgò *le chiuse*) qui sub anno 1709. refe-

refecti fuere, ad hunc diem integri firmique permaneant; unde Vallati rivus satìs vehemens sit ad sordes quàm citò eluendas, quæ ex Pisauri cloacis in eum immittuntur.

III. Deinde utrum vetus ejusdem Vallati emissarium, sive, ut Pisaurenses dicunt, *Foliettæ* ostium in flumen, nunc penitùs obstructum sit; an sola cataracta occlusum; ac proinde num Isauri inundationes ex ejus alveo in prædictum ostium refluxu, olim contingentes, omnino desierint.

IV. Tertiò num ex recèns aperto Vallati alveo stagnum veteris portus, advectâ per alluviem humo, penitùs fuerit solidatum.

V. Præterea non minùs rescire cuperem, num alii aggeres, qui ad Isauri ripam propè Carmelitarum propugnaculum, ut prohiberentur fluminis exundationes, diligenter excitati fuerint, etiam num sarti tectique serventur.

VI. Denique te rogo, atque obtestor Eminentissime Princeps, ut inquiri jubeas, an Pisaurenses sedulò faciant, quæ ipsis anno MDCCX. fuerunt imperata; iis enim exquisitè provisum fuit, ut stagnantium aquarum, & noxii odoris causæ ubique locorum tum intrà, tum extra Urbem radicitùs tollerentur. Humanitatis quoque tuæ erit Edicti exemplar, si typis impressum istic fuerit, ad me mittere. Præceptionum autem tunc temporis editarum specimen ad hujus epistolæ calcem rejicio.

VII. Hæc sunt, Eminentissime Domine, quæ à Te percontari necessitas ipsa coëgit; quorum plenam perfectamque notitiam pro tua singulari benignitate me consecuturum esse confido; nam ad publicam, ut vides, incolumitatem, qua nihil tibi est antiquius, omnia referuntur. Ejus sanè beneficii gra-

gratia nunquam abolescet, atque interim ego, quoad vixero, futurus sum Eminentiæ Tuæ observantissimus, ac studiosissimus cultor. Vale.

Romæ v. *Nonas Octob.* MDCCXVI.

Summa rerum Pisauri promulgandarum Principis Edicto.

I. Pistores ad subigendum panem salubribus aquis utantur, non inquinatis, ac malè olentibus.

II. Nè quis in Furnos vel publicos, vel privatos bombyces cum involucris condat, exiccandi gratiâ.

III. Nemo eosdem in lebetibus excoquat, nisi altissimam domi fossam habeat secessus causâ, in quam decoctura projiciatur.

IV. Lebetum Domini bombyces interiori velamine exuant, prout à publicæ salutis Curatoribus docebuntur.

V. Bombycum cadavera nè conjiciantur in Vallatum, quum aquâ deficitur, sed ad mare, ubi pharus est, deferantur.

VI. Laniones, & Coriarii similiter purgamenta, non in Vallatum, fluento destitutum, sed ad Isauri pontem devecta in flumen congerant, & sicco flumine in mare projiciant; si aliter faxint, puniantur.

VII. In singulis domibus, quarum sordes in Vallatum immitti solent, altissimæ scrobes defodiantur, quo eædem conjici debeant, quum Vallati rivus exaruerit.

VIII. Nè quis in hortis intrà vel extra Urbem aquam

aquam pluviam in aquariis, aut ſcrobibus diutius collectam ſervet: liceat tamen Olitoribus puteaIium aquarum habere receptacula; modò curent, ut ſemper pura, ac munda ſint, & procul à fimi cumulis abſint.

Reſponſum datum ab Eminentiſſimo

CARDINALI DAVIA

Reſcripſit autem nobis pro ſua humanitate Eminentiſſimus Pater, atque ad interrogata exquiſitè, accurateque reſpondit.

I. VAllatum quidem, adhuc ut antea in Iſaurum flumen per antiquum alveum effundi; novum verò canalem alluvionibus maximo eſſe impedimento; nam abundantibus tunc temporis ab Iſauro aquis, ſubitô per eundem canalem patet iter ad mare, quibus arcendis non ſatîs erat cataracta ad inferiorem Urbis partem aquis objecta; illud utique diligenter animadvertendum Princeps Eminentiſſimus contendit, ut, cùm turbidi latices lentiſſimo curſu per novum alveum fluant, ac paulatim ſubſideant, ſummâ cum diligentia, quemadmodum jam ſemel purgatus fuit (quàm longiſſimè jumentis aſportato cœno) ita, & in poſterum, cùm res poſtulaverit, proſpiciatur; ſemper tamen ineunte vere, nè mediis æſtatis caloribus magno cum vitiandi cœli periculo uliginoſa humus commoveatur.

II. Majorem, malèque olentem ad veterem portum lacunam, accumulato limo ex lentè fluentibus per novum alveum turbidis aquis maximam par-

partem esse aggeratam, parumque abesse, ut eadem pascua fiat.

III. Similiter aggeres ad dexteram Isauri fluminis ripam, & Carmelitarum propugnaculum nuper excitatos, obstare, quò minùs in finitimas Urbis regiones exundet, & agri ad veterem portum restagnent.

IV. Quandiu Isaurus Vallato aquam suppeditat, omnino urbicas sordes abstergi; quod fieri minimè potest, si quando per æstatem fluvius exarescit.

V. Præterea Pistores quàm optimis possunt aquis (sunt verò puteales) panem subigere, neque in iis furnis coquere, in quibus per id temporis bombycum involucra siccantur.

VI. Quin etiam domos illas, in quibus bombyces lebetibus excoquuntur, altissimas fossas habere, quò grave olens decoctura, non verò in Urbis vicos, projici solet.

VII. Id quoque studere eos, qui serico opificio dant operam, ut bombyces extremo velamine exuantur, neve iidem in Vallatum, quum fluento destituitur, conjiciantur.

VIII. Nec minùs olitoribus curæ esse, ut pura, ac munda sint aquaria, nè quid aëris officiat salubritati.

Eadem confirmantur ab Eminentissimo

CARDINALI TANARA.

HÆC quidem omnia Amplissimi quoque Cardinalis Tanaræ, qui paulò ante Urbini & Pisauri Legationi præfuit, literis benignè ad me da-

tis, confirmata ſunt, itaut non alius planè videatur Piſaurenſium rerum ſtatus, quem ſi perpetuo contra ſtagnantes ac putidas aquas ſtudio, curaque ſervaverint cives illi, nunquam fore arbitror, ut in miſerandam epidemicarum, & peſtilentium febrium perniciem relabantur.

CAPUT ULTIMUM.

Quid ad præcavendas Piſauri Epidemias adhuc præſtandum eſſet.

CUM Superioribus Capitibus rationes omnes fusè ſim perſecutus, quibus trium annorum decurſu conſultum fuit, ut aquæ ſordeſque tum intrà, tum extra Piſaurum per æſtatem præſertim, & autumnum à ſtagnatione, ac congeſtione vindicarentur; quamobrem ea Civitas recurrentibus Epidemiis non eſt amplius obnoxia: nunc, qui meus eſt erga eandem amor, haud committam, ut diligentia curaque mea ad reliqua ibidem caſtrenſium febrium ſemina extinguenda ullâ in re deſideretur. Neque enim illinc vernaculorum aliquot morborum radix unquam prorſus evelli poterit; ſiquidem humilis loci ſitus, ingens fructuum, piſciumque vis, meridionalium ventorum flatus, & non levis aquarum deſidia ſemper ignavam illius Urbis, incautamque plebem infernas præſertim regiones habitantem, ægrotationibus facilem reddet. Cives tamen ac patritii ſe in poſterum prontiùs à novis Epidemiis tueri poterunt, ſi non ſolùm omni induſtria (quod à nobis hactenus inculcatum eſt) ſibi caverint ab aquis una cum ſordibus in Vallato, in vicis, in hortis, intrà vel extra mœnia computreſcentibus; verùm etiam diligenter curave-

Piſauri ſunt aliqui morbi vernaculi.

raverint, ut posthac minor lacuna prope novum portum penitùs oppleatur. Cùm autem id aggesta humo, aut aliunde advectis cæmentis sinè ingenti sumptu fieri nequeat, promptiùs esset per alluvionem eandem aggerare. Quod quidem minimo negotio obtineri posset, ducto scilicet canali ex propinquiori fluminis ripa ad ipsum stagnum, alteroque canali ex opposito stagni latere ad mare exciso; itaut, cùm amnis limpidus est, canalis ostium in ripa apertum demissâ cataractâ claudatur; eâdem verò elatâ influat per canalem in stagnum, cùm lutulentus, ac turbidus est: hac enim ratione (quemadmodum in majori lacuna jam contigisse diximus) aqua turbida illuc delata torpentibus permiscebitur, & in latius spatium diffusa hebetior fiet, ac propterea graviores terræ particulæ paulatim ad stagni latera, atque ad fundum decident, dum interim purior lympha per alterum canalem ad mare decurret.

Minor lacuna prope novum portum penitùs esset opplenda.

Qua ratione id fieri possit.

II. Postremum, quod non minùs ad Pisaurensis Civitatis elegantiam, atque ornatum, quàm ad ejusdem aëris salubritatem collaturum censerem, illud est, ut canalis, cui nomen Vallatus, intrà mœnia fornice, ad instar cloacæ, vbique locorum contegatur; videlicet nè pravorum effluviorum expiratione aërem vicinarum Ædium inquinet: Hoc quidem opus nec novum, nec arduum videbitur iis, qui ejus rei illustre exemplum viderint apud [a] Plinium ita ad Trajanum scribentem:

Vallati rivus intra Urbem fornice contegendus.

[a] *Lib. x. epist. 99*

Amastrianorum Civitas, Domine, & elegans & ornata habet inter præcipua opera pulcherrimam eandemque longissimam plateam, cujus è latere per spatium omne porrigitur nomine quidem flumen, revera cloaca fœdissima, quæ sicut turpis, & immundissima

 aspe-

aspectu, ita pestilens est odore teterrimo. Quibus ex causis non minùs salubritatis, quàm decoris interest eam contegi, quod fiet si permiseris, curantibus nobis, nè desit quoque pecunia operi tam magno quàm necessario.

III. Quod sanè Consilium Trajano fuisse probatum ex sequenti ipsius epistola intelligitur: *Rationis est, mi Secunde Carissime, contegi aquam istam, quæ per Civitatem Amastrianorum fluit, si intecta salubritati obest. Pecunia nè huic operi desit, curaturum te secundùm diligentiam tuam certum habeo*; Porrò haud dubito, quin, modò paulatim negotium hoc Pisauri etiam procuraretur, factu facillimum esset; præsertim si Pontifex, ut sæpe sæpius liberaliter fecit, pro sua beneficentia subsidio veniret. Ita enim Pisaurenses omnem veneficorum miasmatum occasionem arcerent, ac repellerent: ut proinde salubri cœlo incolumes perpetuò usuros, ut maximè velim, considerem.

IV. Verùm longiùs fortasse sum progressus fallente amore, ac studio, quibus solicitus anxiusque feror in singulas salubritatis causas omnium quidem Civitatum, quæ sub imperio sunt Clementissimi Nostri Principis, sed præcipuè Pisauri, cujus à Civibus multa benevoli, gratique animi testimonia tam præsens, quàm absens accepi, inter quæ maximum certè est, quod subnectimus.

Exem-

Exemplar Latinè redditum literarum, quas Pisaurensis Magistratus pro acceptis beneficiis ad Auctorem dedit.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine.

URbem nostram tot pridem ærumnis, & cœli nunc gravitate vexatam, maximis Te, Illustrissime Vir, prosequutum officiis, ope, benevolentiâ apud Optimum, Maximumque Pontificem certiores sumus. Tanto verò beneficio obstricti, quo simus erga Te grato animo utinam possemus re comprobare; sed, cum modò vires deficiant referendæ gratiæ, hanc Tibi à nobis haberi amplissimam, omniaque tuâ causa velle, certum, atque exploratum tibi esse vicissim cupimus. Id sanè officii eximia tua in nos merita æquare nequit, sed illud studio, ac desiderio nostro, non exiguitate sua metiri debes. Cumulabimus autem, cum Tibi, Vir Illustrissime, gerendi morem occasio se offerat. Non enim frustrà se se obtulisse comperies, ac nos Tibi diligentiùs, nobisque satisfecisse. Vale.

Pisauri xv. Kal. Novemb. MDCCIX.

Dñis Tuæ Illm̃æ, ac Rm̃æ.

Addictissimi, ac Devinctissimi ad obsequendum
Vexillifer, & Decuriones Pisauri.

Exem-

Exemplar in Latinum Conversum Epistolæ, quam Auctor Pisaurensibus reddidit.

Illustrissimis Viris Vexillifero, & Decurionibus Pisauri.

Jo: Maria Lancisius

S. P. D.

Quicquid ad restituendam Urbi vestræ salubritatem aëris consultum, factumque est, id omne Optimi Principis providentiæ, ac liberalitati referendum est, meumque salutis vestræ studium, cura, cogitatio, datumque non nihil eidem tuendæ consilium, atque opera ex ipsa æternum commemoranda, ac penè divina Summi Pontificis beneficentia profecta sunt; Quod tamen eâ de re literas ad me, Illustrissimi Viri, scribere volueritis officii, ac benevolentiæ plenas, ago, habeoque vobis singulares gratias; atque ita vobiscum animo reputetis velim, me vestrâ humanitate provocatum, vos Viros Illustrissimos in dies magis magîsque diligentiùs observaturum; etsi â me quidpiam nobilissimo Municipio vestro accedere possit utilitatis; curaturum tamen, ut ratio vobis constet perpetui obsequii, & voluntatis meæ. Valete.

Romæ x. Kal. Novembris MDCCXI.

QUIN-

QUINTA
EPIDEMIA
Caſtrenſium Febrium quæ Ferentini, Anagniæ, Finitimisque locis Anno MDCCIX. graſſatæ ſunt.

CAP. I.

De Situ, Planicie, & Aquis Ferentini, Anagniæ & Frusinonis.

Antiquissimæ, magîsque illustres Hernicorum Urbes, Ferentinum, Frusino, & Anagnia: hæc, facto ab Antonio cum Fulvia divortio, ductâque in matrimonium Cleopatrâ celebris; Bonifacii quoque Octavi Patria: Omnes tophaceis in Collibus, nec multùm editis ad Orientem, & Austrum sitæ sunt. Quinque circiter millia ab invicem distant; se tamen mutuò respiciunt, atque inter sese agrorum fertilitate contendunt. Earum quippe interjecta, & quaquaversùm extensa planicies montium veluti coronâ terminatur. Harum autem Cœlum minimè insalubre esset, nisi noxiis lentè decurrentium aquarum effluviis per æstatem sæpè sæpius inficeretur.

Anagniæ, & Ferentini, & Frusinonis descriptio.

II. Occurrit porrò in agris, qui Ferentinum inter, & Frusinonem interjacent, primùm jugis aqua vulgò *di Tufano*, quæ ex contiguis montibus fluit, paulatimque collecta tantâ demùm copiâ discurrit, ut pontem exegerint viarum commercia, & duabus frumentariis molis versandis ipsa sufficiat. Æstate per incertas plerunque annorum periodos suis è venis solito uberiùs manat; ità ut, cùm scrobes, per quas olim liberè decurrebat, aggestis modò sordibus, & succreto sensim limo, magnam partem inveniat obstructas, per campos necessariò diffluere, redundare, corrumpique cogatur.

De aqua perenni Tufaniensi.

III. Profectò observatione dignissimum est, quod nos ipsi, cum iter quatuor abhinc annis ad Cœnobium Montis Casini Religionis causa susce-

Limosæ concretiones muri speciem præbentes in amnis alveo.

pissemus, in effusissimis campis Anagniæ animadvertimus: nimirùm antiquum dicti superius Amnis alveum tartareis concretionibus, ac protuberantiis ità inæqualiter obductum, oppletumque, ut eædem supra tellurem emergentes murorum rudimenta eminus viderentur.

Ob cæpas, & lini macerationem malè olere solet.

IV. Quanquam verò eiusmodi aqua nullum suâpte naturâ spiret odorem, nullâque aliâ pravâ, infestâque qualitate prædita videatur; tamen propter cæparum in vicinis hortis sationem, linique, & cannabis in ea macerationem hìc illic malè olere solet.

Quinque alii fontes lacunam efficiunt incolis exitiabilem.

V. Præter aquam istam tophaceam inter Ferentinum, & Frusinonem quinque fontes scaturiunt, quorum alii dulces sunt, alii verò minerales.

Primus Ferentino propior est.

VI. Primus ad lapidosi collis radicem emergens Ferentino propior est, isque plures in rivos dirimitur. Sed erumpentes aquæ, cum per inæquale, & plano-concavum solum liberè decurrere nequeant, ideo sæpe sæpius prægrandem lacunam omnes simul confluentes efficiunt, vulgò, dictam *Scrofino*, tum Ferentinatibus, tum Finitimis adeò perniciosam, ut vulgare, tritumque illud per ora Provincialium circumferatur: *Quando esce Scrofino atterza Anagni, e smeza Ferentino.*

Cloaca excavata ad lacunæ aquam excipiendam.

VII. Provisum quondam fuit, ut torpidæ, ac putres hujus generis aquæ ad liberum promoverentur cursum per declivem, ingentemque subterraneã Cloacam è saxo in fornicem exculptam, ad quingentos circiter passus, idest ad Theletem usque Campaniæ flumen, protensam, satìs latam, atque etiam altitudine insignem, ut quilibet, tametsi procerus homo intrà eam & stare possit, & commodè incedere: non exiguam proindè credendum est in id operis

operis impenſam erogatam à Romanis Ædilibus, quorum ſtudio extructum fuiſſe, veroſimillimum eſt. Nam, ut eadem diù duratura aperiretur, continuatum lapidem ſcalpro excindi, atque altè excavari oportuit. At enim verò elaboratiſſimum hoc opus jam ob Civium incuriam, Colonorumque avaritiam, ſationum potiùs lucro, quàm aëris ſalubritati ſtudentium, terra, cœnoque infartum erat, undaſque noſtrâ, noſtrorumque Patrum memoriâ intercipere, ac repellere potiùs, quàm excipere valebat. Quam ob cauſam Regio illa omnino aquis obducta paluſtris evaſit.

VIII. Secundus deinde fons, ut ajunt di *Scrofinello*, qui à primo non longè diſſitus, è terræ poris exæſtuans emergit totus ſulphureus; atque ideo inſigni fœtore nares percellit, ſuamque per ſcrobem fertur in Caveam aquæ *Olentis* nuncupatæ, ubi cum ſuperiùs memoratâ ſcrophinicâ permiſcetur.

Secundus ſulphureus eſt.

IX. Tertius apud Hernicos appellatus *fontana Olente*, naſcitur in medio Viæ Conſularis, totus pariter ſulphureus, cui tamen duo rivuli junguntur, alter dulcis, qui ex proximâ Cavernulâ defluit; acidulus alter, qui è ſaxo ſcatens effunditur in ſubjectum terræ ſinum, Conchæ ſimillimum, mirâ Naturæ elegantiâ, tanquam artis ingenio margine circumvallatum. Illic vetuſtiſſima quædam obſervantur Ædificii veſtigia, quæ quidem Priſcorum Balneorum rudera eſſe nemo non conjiciet.

Tertius pariter ſulphureus.

X. Quartus etiam ſulphure imbutus eſt, eique dulcis aqua permiſcetur, quæ à loco vocitato *Bagnatojo* initium ſumit.

Quartus item ſulphureus.

XI. Quintus, & maximus à Montis Radicini viſceribus biceps oritur ſulphureus, & dulcis, quem,

Quintus ſulphureus & dulcis è duplici ſcatebra omnium maximus.

cùm solito alveo contineri non posset, per arva diffundi necesse fuit.

Hæ aquæ omnes sulphure abundant.

XII. Hujusmodi igitur aquarum capita ferè omnia thermalia sulphure potissimùm abundant; nam aliorum mineralium (excepto vitriolo) particulæ vix se se manifestant. Id sanè testari videtur nedum sapor, & odor, verùm etiam color: albicant enim; cùm cæteroquin pura lympha diaphana sit; alumini admixta splendeat, quod Infectoribus compertum est. Non aliunde igitur, quàm ex sulphureo halitu lacteæ possunt apparere. Hinc eleganter Virgilius: *Sulphureâ Nar albus aquâ, fontesque Velini*.

XIII. Neque hìc silentio est prætereundum, scrophinicum lacum musco viridescere.

Lapides præterea corrodunt, cutim abstergunt, scabiem tollunt.

XIV. Tanta prætereà in iis stygiis ferè laticibus inest acrimonia, ut etiam lapides, in quos incidunt (ceu ossa per cariem) corrodantur. Extrinsecùs adhibitæ cutim abstergunt, scabiemque tollunt.

Æstivo calore mirum in modũ augescunt, & septimo quoque anno exuberant.

XV. Demum non abs re fuerit animadvertisse, aquas hujusmodi, quasi Nili æmulas, æstivis fervoribus non tantùm non minui, sed interdum etiam mirum in modum augescere: Id, quod utplurimùm singulis septenis, aut octonis annis solet recurrere.

Anno 1709. copiosiùs exundarunt, atque aërem, & segetes corruperunt.

XVI. Cùm igitùr pleræque omnes sub æstatem anni MDCCIX. copiosiùs, atquè licentiùs suis ex fontibus erumperent, promptiùs etiam, ac largiùs extrà proprios alveos redundarunt, inque campos effusæ tum deprehensas segetes enecuerunt, tum aërem morbosis seminibus fœcundarunt, quod clariùs infra docebimus.

XVII. Et quoniam multa eorum, quæ præsenti capite breviter perstrinximus, à Domino Antonio Coc-

Cocchi, Medico apud Hernicos Eruditiſſimo, per ſummam diligentiam conquiſita fuerunt, nobiſque ſcripto communicata; Idcirco huc adnectendum arbitramur Exemplar literarum, quas tùm ad illum grati animi noſtri teſtimonium libentiſſimè dedimus.

Eruditiſſimo Domino

D. ANTONIO COCCHIO

Rerum Naturalium ſtudioſiſſimo, ac de Medicinâ apud Hernicos optimè merito.

Auctoris epiſtola ad Antonium Cocchium à quo hæc de Aquis Ferentinenſibus obſervata ſunt.

Jo: Maria Lancisius

S. P. D.

IMpetravi tandem, quod vehementer cupiebam, Suaviſſime Cocchi, poſtremis tuis literis integram Ferentinenſium, & Anagninarum Aquarum hiſtoriam, quam ſanè abs Te, ſi non miſiſſes, petere rursùs conſtitueram: Non enim alterum librum de Noxiis Paludum effluviis, quo veſtram etiam Epidemiam complector, pro viribus retractare, atque abſolvere potuiſſem; niſi principium aëreæ labis veſtrorum Camporum, quæ ſingulis plerunque ſeptenis annis recurrit, ab iſtis veritatis quaſi fontibus hauſiſſem. Sciebam utique adhuc puer crebrâ [a] Maronis lectione Populos eſſe, qui [a] 7. Æneid.

. . . . roſci-

. . . . *roscida rivis*
Hernica saxa colunt.

sed numerum, indolemque istiusmodi laticum, quâve olim arte ad proximum flumen liberè derivarentur, præsertim cùm incertis legibus copiosiùs suis è venis effluant, penitùs ignorabam. Maximas itaque Tibi gratias ago, pares videlicet immortalitati hujus beneficii, quod in publicam utilitatem Tu quoque contulisti.

II. Scitu sanè dignum, gratumque accepi, fuisse quondam isthic provisum, nè usquam malè olentes aquæ torperent; sed contra, ut summo artificio protectæ cum ingenti Accolarum emolumento adigerentur ad cursum; exciso nimirum duro saxo, apertâquæ longâ, ingenti, declivique subterraneâ fossâ, que mihi id quidem revocat in memoriam quod Plinius Junior scriptum reliquit in Epistolâ IC. lib.x. ad Trajanum de fœdissimâ cloacâ Mastrianorum, quæ cœlo patens, sicut turpis, & immundissima aspectu, ità pestilens erat odore teterrimo; quamobrem non minùs salubritatis, quàm decoris interesse judicavit, ut fornice contegeretur. Eò usque etiam apud Priscos perennis, & constans fuit cura munditiæ Viarum & clementiæ ipsius aëris; quâ quidem semper Hernici procul dubio fruerentur, nec per sæcula conterraneorum suorum mortes vulgari, quod apponis, proverbio lugerent, si cloacam illam perpetuò integram, perviamque servassent. Hoc sanè docemur, pleraque mala propter nostram desidiam, ac negligentiam nobis accidere; frustrâque nos de naturâ (ut nequiter de Superis) conqueri; cùm sortes nostras nostris in manibus habeamus. Tu interim perge, ut facis, in

Pa-

Patriâ otiari, strenuè tamen, atque actuosè; Nam, ut Menander ait: *Ignavorum Virorum ignavæ sunt cogitationes*. Vale.

Romæ IV. Kal. Octobris MDCCXIII.

CAP. II.

Febres Castrenses ex Ferentinensium Aquarum stagnatione apud Hernicos Anno MDCCIX *epidemicè grassantes describuntur.*

SUB æstatem Anni MDCCIX. ab Illustrissimo Præsule Curtio Origo, tunc Sacræ, ut ajunt, Consultæ à secretis, nunc verò meritissimo S. R. E. Cardinali, interrogatus, quid opinarer in causâ, cur per id temporis in humiliori Hernicorum Regione Anagniæ scilicet, Ferentini, ac Frusinonis malignarum febrium genus communiter grassaretur; contra verò Incolæ finitimorum montium nullâ penitùs labe afficerentur; illico (quod miratus est Præsul) paludes aliquas nuper iis locis inductas horum malorum originem esse sinè ullâ hæsitatione respondi, obsecrans, ut rem ipsam diligenter exquireret. E vestigio autem, cùm id à Campaniæ Præside postularetur, non aliam reverâ, quàm hærentem, corruptamque in agris illis aquam debacchantis Epidemiæ causam extitisse, rescitum est.

Auctoris responsum de castrensium Anagniæ febrium causa exitu comprobatur.

II. Porrò Ferentinenses Aquæ mense Julio præfati Anni tantâ mole suis è venis eruperunt, ut extra alveos torrentis in modum effusæ universam penè planiciem inundarint. Ex fœdissimâ verò ho-

Ingens aquarum exundatio anni 1709. Epidemiã peperit.

horum laticum desidiâ, quâ malignorum morborum semina foventur, ea demum aëris labes emersit, unde perniciosissimæ, ac populares febres æstate, & autumno ad hyemis usque initium per vicina loca vagatæ sunt; Quarum sanè indoles, mos, & phænomena in sequentibus ad nos datis literis descripta exhibentur.

Viro Amplissimo, & Archiatro Pontificio

JO: MARIÆ LANCISIO

Antonius Cocchi

S. P. D.

Epidemia ex peculiari aëris acrimonia.

In magnis morbis ad Te recurrimus, tanquàm ad Latinum Hippocratem, Vir Amplissime. Crudelis hoc tempore apud nos viget Epidemia Castrensium Febrium ab acri, ac penè realgarinâ, Aëris diathesi oriunda. Hanc porrò dolemus calamitatem, ut ipsum, quo vivimus, quod die, nocteque inspiramus, in communem perniciem evaserit Elementum. Scias, itaque oportet, diligens Naturæ Scrutator, ut per consilia Tua nobis opportunè succurras, Ferentinum inter, & Frusinonem palustres aquas jacere. Sunt verò sulphureæ præsertim, atque enormiter fœtidæ, quæ hoc potissimùm Anno supra modum auctæ, humiles agros, & sata penè omnia inundarunt. Minerales sanè particulæ, quæ hisce aquis per abditos Terræ sinus eve-

Quales aquæ Ferentinum inter & Frusinonem desideant.

evectæ, atque indiscussæ retinentur, æstivis posteà ardoribus in Atmosphæram elatæ tantò quidem deteriùs ad morbos parantur, & cladem, quantò magis pertinaciter in foveis otiosarum aquarum Linum, & Cannabes macerantur. Addo inquinamenta Ranarum, Bufonum, atque Amphibiorum consimilium, quæ nunc humi degunt, nunc aliis cum vermibus viles aquas inhabitant: Ex quibus omnibus, Syrio acuente, pestiferi vapores prodeunt, qui, ubi per aërem discurrunt, altè feriunt hominem respirantem. Vix oppida in Montium Verticibus sita, à labe secura sunt. Eorum namque Plebecula susceptas in subiectâ Ferentinensi planicie febres convehit ad montana. Verùm Frusino, Ferentinum, & Anagnia virulenti Aëris damna maximè sentiunt.

Aliæ causæ vitiati aëris.

II. Febres sunt verè malignæ, & epidemicæ, quippe in omnibus similes: cum rigore tamen, horrore, & artuum frigore periodicè recrudescunt: Nempe unius, aut duplicis Tertianæ typum initio servant, perniciosissimam indolem suis mox phænomenis detecturæ. Torva occurrit, & plusquàm icterica Ægrotantium facies. Pulsus, qui est Cordis Echo, parvus, creber, inæqualis. Affligunt Capitis dolor, tinnitus Aurium, sitis, cibi fastidium, vomitus verminosus, Cardialgia, & Syncope: mordicato enim stomachi ore, per nervos ibi desinentes, Cerebrum, & Cor in consensum trahuntur. Vires usque ad languorem procumbunt; nec desunt pertinaces vigiliæ, anxietates, deliria, & motus irregulares, quos puto, ex convulsivâ duræ Meningis oscillatione pendere. Ob exhaustos, vel torpidos animales spiritus, comatosus obrepit sopor. Lingua, cui utpote papillis nerveis contextæ ma-

Harum Febrium epidemicarum Symptomata.

magna fides debetur in morbis, arida est, scabra, & nigra, vel lento quodam latice obducta. Urinæ corruptum lixivium æmulantur. Exanthemata, modò purpurea, modò livida, efflorescunt in Cute. Parotides interdum extuberant, interdum verò exostoses, gangrænosique decubitus patefiunt.

Harum Febrium malignitas variis incolarum incōmodis, atque interitu demonstratur.

III. En tristis apud Nos grassantium febrium aspectus. Nunc verò earum facinora expendamus. Septimo, & Undecimo solent occidere, raró decimum quartum attingunt, ut Ferentini præsertim observamus, cùm ipse ad plures Cives curandum accersar. Quæ superantur, nullâ unquam crisi integrâ solvuntur: ipsa enim Cœli impuritas criticos Naturæ motus distrahit perpetuò, ac turbat; Sed absumptis spiritibus, enervatoque sanguinis robore in Viscerum obstructiones, Cachexiam, Quartanam, & alios hujusmodi Chronicismos migrant. Vidi septem Rusticos montium incolas, qui ad secandam novam Cererem in Ferentini agro semetipsos, ut mos est, pro pane oppignerantes, morati fuerant. Hi verò, cum non aërem solùm venenatum, sed æstivâ siti, laboreque extenuati, aquas etiam veneni fontem hausissent, colore turpissimo infecti, se intus uri, simulque Caput in partes quasi dissilire, conquesti sunt: tanta erat gravitas, pondus, & dolor. Circa quartum morbi diem revecti ad patrios lares, angustioris rei domesticæ homines, brevi à tam funesto malo, & nonnulli parotide præcedente, jugulati sunt: quò sanè facit illud in Coacis: *Quæ dolenter ad aurem assurgunt, pestifera*: Aliqui lethargo stertentes, Alii verò adjuncto dysenterico fluxu (factâ scilicet salium acrium, & erodentium ad Intestina metastasi) occubuerunt. Plures contra iisdem ferè symptomatibus affecti, cum

cum per opportunum reditum tempeſtivæ medelæ locum dederint, ope noſtrâ prorsùs ſunt in valetudinem reſtituti. Hinc conjicere fas eſt, quantùm contulerit montanus Aër ob tenue, ac purgatiſſimum nitrum, vegetumque elaterem.

IV. Non eſt hic, ut Te, Vir Ampliſſime, detineam inutili cauſarum, ſymptomatumque explicatione: Cum Te non lateat, ſales alchalino-acres, ipſo aëre, ceu menſtruo dilutos, atque inſpiratione hauſtos per tenella Pulmonum cribra filtrari: primò ſalivâ quoque ad Ventriculum ablegatos unà cum Chylo in maſſam ſanguinis tranare. Quò cum pervenerint, tragicas agunt metamorphoſes: fuſo enim ſanguine, ac veluti à ſui fœdere ſejunctâ parte lymphaticâ, fibroſa denſatur, ut lac ex ſeri ſecretione concreſcit. Hinc febres oriuntur, à coagulo dictæ. Salium Alchalinoacrium effecta

V. Curationem autem ſic inſtituimus. Initio, cùm urget aut vomitus, aut vomendi proclivitas, tincturam emeticam impero, ex croco Metallorum per vinum album elicitam, & quoties vomuerit Æger, aut alvum exoneraverit, hordei, & ſeminum Citri decoctum, ut nempè inania tormina præcaveantur, & vomendi conatus auſpicatò procedant: Id, quod in Cholerâ morbo utiliter fieri ſolet. Aëris labes ſalivæ impreſſa, & ad ſtomachum detruſa, priùs quàm tota in ſanguinem intret, per viam omnium breviſſimam eliminanda eſt, quam ſcilicet innuit Natura, & ejuſdem fidelis interpres Græcus ſenex: *Medicari æſtate ſuperiùs, hyeme verò inferiùs convenit*: ſecus non poſſet non inſequi diarrhæa, quæ ſanguinis deſpumationem, ut in Pleuritide anacatharſim, impedit, quæque diuturna cùm ſit, in dyſenteriam non raro degenerat. Paregoricum Curandi Methodus exponitur.

 ſem-

ſemper ſub noctem exhibeo, ut tumultus ab Emetico inductus ſedetur. Sunt mihi præterea in uſu Aqua Prophylactica Sylvii: Gelatina Cornu Cervi, ut Mucilagine ſuâ ſitim compeſcat, & ſales acres cicuret, leniatque: Emulſa ex Amygdalis dulcibus, & Melonum ſeminibus cum aquis ſcorzoneræ, & ſonchi, ut ſeri defectum reſarciant. Contryervæ radix balſamico-ſulphurea, Cornu Cervi philoſophicum, ſtibium diaphoreticum, & Bezoarticum Jovis, ut peregrini fermenti moleculas Præcordiis potiſſimùm, ac Cerebro hærentes ſolvant, & ad extrema vaſorum urgeant, expellantque. Nec ea tandem omittuntur, quæ gregem helminticum deſtruere valent. ℞ Stib. diaph. gr. xv. Bezoart. Jov. gr. vi. Jecor. Viperin. gr. iv. Ol. ſcorp. Matthioli gutt. ii. Confect. Hyacinthin. s. o. Diaſcord. Fracaſtor. ana ſcrup. i. Coge in bolos, & inaura; quos deglutiat horâ ſomni, & bibat Aq. Card. benedict. unc. v. tot. Citr. unc. i. Laudian. liquid. Sydhenam gutt. xii. Cùm inde optatus ſudor emerſit, ſi febris nonnihil remiſerit, ſtatim ad Peruvianum Corticem, veluti ad Sacram anchoram convolamus, & tertiâ quâque horâ ejuſdem doſes repetimus.

VI. Cùm autem præceps inſtat à coagulatione malum, vix præmiſſo Enemate, aut leni dejectorio, ad ſtimulantia ſolidum, & liquidum iners, ad veſicantia ſcilicet feſtinamus, præſertim ubi æger peſſimâ febri jactatus ad lethargum propendet.

Ægroti cujuſdam miſerandus interitus.

VII. Juvenis quidam temperamenti ſalino-terrei, tam victu, quàm Venere incontinens, nec aëris pravitate, nec tot funerum exemplis deterritus Ferentinum conceſſit, ubi propter negotia plures duxit dies, noctesque. Non dum erat reverſus, cùm cœpit ægrotare: incidit enim in febrem popularem cum

cum vomitu vermium. Idcirco nè vires morbo accederent procraſtinatione remedii, ſequentem miſturam præſcripſi. ℞ Mercur. dulc. gr. xii. diagrid. ſulph. gr. v. Rhabarb. elect. ſcrup. i. Ol. ſcorp. Matth. gutt. ii. Syr. flor. Perſicor. unc. ſem. m. Non ſolùm viſcida, & biliosa graveolentia, ſed etiam extinctos lumbricos magnâ copiâ ſurſum, deorſumque, ſinè ullo tamen levamine, ejecit. Jura deinde Cornu Cervino, ſoncho, radicibus Scorzoneræ, & Graminis alterata manè, & veſperi potabat cum Pulvere ſudorifico alchalino-fixo, & veneni acrimoniam ſimul retundente. Quinto largiſſimè ſudavit, ſed adhuc fruſtrà: Quæ enim aderant ſymptomata, efferata ſunt; quæ non aderant, ſupervenerunt, nempe cruoris ſtillæ è naribus, ſurditas, & faucium abſque tumore ad deglutiendum impotentia. Undecimo convulſus interiit. Miramur tamen, quomodo ſudor in die critico per univerſam cutim excitatus prodeſſe nequiverit: Miramur ſcilicet, acerrimum febrile fermentum nec deſpumatum eſſe, nec fractum, ſed ſuimet inter ſcorias potiùs invaluiſſe.

VIII. Non ampliùs Te moror, Vir Ampliſſime, veritus, nè Tibi ſim tædio. Cultus tamen erga Te meus, & devotio illud exigat, precor, ab Oraculis Tuis, ut mihi adversùs febres malignas verminoſas ab aëre oriundas methodum aliquam peculiarem aperias, & Patrocinio Tuo me foveas. Vale, atque iterum vale Pontifici noſtro Clementiſſimo.

Datum Fumone xiii. Kal. Septembr. mdccix.

CAP.

C A P. III.

Auctoris responsio, qua idea, causæ, & curatio Castrensium earum febrium perstringitur.

ERUDITISSIMO VIRO

ANTONIO COCCHIO

De Medicina apud Hernicos optimè merito.

JO: MARIA LANCISIUS

S. P. D.

PEtis a me, studiosissime Cocchi, ut tibi rescribam ecquid de palustribus isthic hærentibus aquis, deque inde ortis, & frequentiùs hoc anno per æstatem grassantibus malignis, ut ajunt, febribus sentiam. Quid rursus agendum, nè libitina adeò immaniter tuos in ægros desæviat, mihi videatur.

Agri Latini pars antiquitus etiam ob palustres aquas infamiâ laborabat.

II. Antiquissimam fortè putabit aliquis querelam, quam apud me habes, & in qua vehementer doles, ornatissime Vir, partem nempe Provinciæ, quam incolis, Ferentinum inter, & Anagniam, palustribus aquis plus solito identidem inquinari. Etenim Strabo, diligentissimus ille Romani Agri descriptor, postquam lib. V. Geographiæ omne Latium à salubritate commendavit; loca excipit quæ *palustria sunt, atque morbosa, qualis*, inquit, *est ager*

ager inter Antium, & Lavinium, usque ad Pometiam, & Setini agri quædam, & circa Tarracinam, & Circejum; quo sanè locorum circuitu isthæc etiam finitima tellus comprehendi posse videtur.

III. Sed non omnia, quæ dolemus, eodem jure queri possumus. Vel enim Regio ista, ob jugem aquarum scaturiginem, nullâque hominum industriâ vincendam telluris humilitatem, olim etiam cœnosa fuit, & culpa in eos conferenda est, qui primi coluerunt; vel propter temporum injurias (ut arbitror) non corrivatis sedulò aquis, in hujusmodi statum pervenit, & excusanda minùs est posterorum, præsentiumque negligentia, quæ eosdem latices torpere sinit, qui apertis tum veteribus, tum novis scrobibus, & canalibus, in amnes, ac mare tempestivè derivare potuissent.

Vel suapte naturâ palustris est regio, vel incolarum negligentiâ, quæ potissimum accusanda est.

IV. Quid quod multi, inductâ paulatim exaggeratione, desertis palustribus locis prudentissimè succurrerunt? Alterum siquidem excitandis lacunis, ac stagnis semper subservisse compertum est, scilicet alicubi vel non inventa circumstantis declivitas soli, per quam nascens, aut influens aqua liberè possit excurrere; vel importunè occurrens major altitudo proximi fluminis, aut pelagi: unde pigrum fluentum repellitur, quod illorum admisceri undis, ad integrum paludis exhaustum, oporteret.

Inertium aquarum causæ vel regionis humilitas, vel pelagi, & fluminum altitudo.

V. Cæterum mirari desines, mi Cocchi, cur isthic hoc anno affluentior aqua, tam dulcis, quàm mineralis, suis ex scatebris effluxerit, & vicinos campos inundaverit: etenim dum algidissima [*] hyems aqueos vapores è terra excitari prohibuit, recens, exterumque nitrum abundè nimis infusum est. Ver autem pluvium subterraneas venas latice ma-

Quibus de Caussis abundantior hoc anno tam dulcis, quam mineralis aqua fuerit.

[*] *Consule historiam Epidemiæ ortam ex Constitu-*

tione algidissima hyemis anni 1709 à nobis descriptâ, & in calce operis. De Rom. Cœli Qualitatibus *adnexam.*

magis implevit; exinde, sub æstatis initium utrâque de causâ potuit uberior lympha manare. Vidit phænomenon hoc ante mensem ipsa etiam Roma, timuitque, cùm in valle juxtà mœnia montis Cœlii exigua cæteroquì scaturigo, tantam aquæ copiam ocyssimè reddidit, ut brevì locum illum impleverit, & insectorum, amphibiorumque multitudinem admiserit, certò certius circumfusæ etiam atmosphæræ plurimum nocitura, nisi summa Clementis XI. providentia udam sinuosamque vallem citissimè aggestâ terra oppleri jussisset.

Ex variorum, ac minutorum corporum mixtione infectis aquis solis æstu pestiferi vapores attolluntur.

VI. Inertes verò latices, ideò tanto putore humiliora circa Anagniam, & Ferentinum loca infecerunt, quia iidem ex enormi diversorum, qua vegetabilium, sensilium, & insensilium, qua etiam mineralium corporum mixtione inquinati, agitante solis æstu, corruptivum fervorem cum innumerabilium vermium exortu subire coacti fuerunt, quam sanè fermentationem suis, quos defert, igneis salibus, ipse quoque per æstatem sæpè flans auster, adauxit, qui, cum semper ex imis ad sublimia enitatur, ex palustribus, verminosisque aquis lethifera effluvia & abripit, & attollit, facile etiam ad montana oppida evecturus, nisi eadem effluvia in sublime delata multùm dispertirentur, ac partim ipso in volatu caderent, partim fumorum instar disperderentur, ac dissiparentur. Undè fit, ut Patria tua super montem posita innoxio Cœlo fruatur.

VII. Qua verò ratione hujusmodi labis semina, sive animata, sive inanimata castrenses, ac pestilentes febres gignant, & Tu innuis, & nos latius in opere de Noxiis Paludum Effluviis, brevì edendo, demonstrabimus. Nunc autem satìs fuerit M. Varronis [*a*] sententiam, hujuscemodi infortuniis pul-

[a] *Lib.* 1. *de Re Rust. cap.* 12. *pag.* 107.

pulchrè accommodatam, referre: *Advertendum, inquit, etiam, si qua erunt loca palustria, & propter easdem causas, & quod arescunt, animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aëra intus in corpus per os, ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos,* quos deinceps Columella [b] *Cœcos* appellavit, quoniam subdit, *eorum causas nè quidem Medici* (nempe suæ ætatis) *perspicere queunt*: non enim per ea tempora vermium ex seminio, ovulisque propagatio tam clarè patuit; sicuti nostro ævo, quo vulgi etiam sermonibus trita est.

M. Varronis sententia de paludum vermibus, qui morbos gignunt.

[b] *Lib. 1. de Re Rust. cap. 5. pag. 22.*

Columella idem significat.

VIII. Nec deest probabilis conjectura, exoticum liquidum nostris fluidis incongruum à vermibus, dum stomachum, atque intestina corrodunt, suas per tenues proboscides, veluti per totidem syphunculos, in albas, rubrasque venas, immo in nervos etiam magno cum ægrotantium discrimine infundi. Accedit denique, quod per eadem ulcuscula multis aliis ab aëre derivatis particulis suapte natura nobis infensis, latius (præter pneumonicum) iter aperitur in sanguinem.

Quo pacto vermes humanum corpus inficiant.

IX. Triste sanè experimentum consimilis Epidemiæ Roma cepit superioribus annis, cum ad duo circiter millia hominum in Leonina Civitate propter stagnantes, corruptásque in Fossis Hadrianicæ Arcis aquas, verminosâ, & pestilenti febre trimestri spatio perierunt. Sed quemadmodum tunc temporis nobis accidit, ut funestis læta successerint; nimirum ingruentibus prope autumnale æquinoctium pluviis, ventisque in contrarium versis, ita vobis, defervescentibus posthac æstibus, arbitror eventurum, & in antecessum gratulor. Cæterùm, cùm furit ex paludibus morbus, initio præsertim æstatis, vix ullis remediis, aut arceri penitùs potest, aut re-

Epidemia Romana in Urbe Leonina.

Æstatis initio morbus curatu difficilis.

reprimi; nè si Æsculapius quidem ipse, & Machaon propulsatores, & curatores adessent. Unde ingenuâ, magnoque viro dignâ confessione scriptum nobis reliquit Hippocrates [c] in æstiva quadam constitutione, *nihil memorabile suis ægrotantibus profuisse*, scilicet *non ventris turbationem*, *non venæ sectionem*, *neque quæcumque alia*, quæ ipse tentavit, quem omnia cum ratione tentasse putandum est: habent enim effluvia ista certum incrementi tempus, quod plerunque totâ æstate finitur; cujus decursu affatim irrumpentia in hominum corpora, quæ magìs propensa sunt (sunt autem valetudinaria, aut quæ minùs congruâ vitæ ratione utuntur) duplici potissimum viâ (præter minus conspicuas) respirationis nempe, ac cibi penetrant, pariterque in fluidas, atque in solidas humani corporis partes debacchantur. Sed, cum pluere incipit, æstusque temperatur, tunc certè palustris humor, *imbribus dilutus*, ut docuit Columella, [d] citius mitescit, & flantibus ventis è septentrione, non solùm lethiferæ subsident in paludibus exhalationes, sed quæ jam in aërem sublatæ fuerant, aliò converti solent, ac dissipari.

[c] 6. *Epid. Sect.* 7

[d] *loc. cit. pag.* 21

Qua ratione curatio instituenda.

X. Ad curationem porrò grassantis morbi quod spectat, illam tu quidem suâ duxisti viâ, partim infusum venenum detrahendo, partim corrigendo, partim etiam volatilizando, ac dissolvendo. Sed quoniam mala sæpè sæpius Artis vim eludunt, propterea illud Hippocratis [e] ob oculos perpetuò à nobis habendum est, *si non prosis*, *saltem nè noceas*. Ac rite quidem Divinus Senex [f] Medicum Gubernatori navis comparavit: quemadmodum enim ille magnis in tempestatibus ita gubernaculum, & vela moderatur, ut ventorum impetus, secundos qui-

[e] 1. *Epid. Sect.* 2

[f] *De vet. Med. num.* 17.

Medicus Gubernatori ab Hipp. comparatur.

quidem, excipiat, adverſos verò declinet, ne vel illidatur ſcopulis, vel mergatur undis; ſic profectò ſolers Medicus nunquam, nimiâ cupidine celerioris curationis, multiplicandis cum temeritate, vel confuſione remediis, adduci debet; Sed ita diligenter naturæ motus obſervare, ut ſalubribus faveat, noxiis obſiſtat, ægrumque, translatione ſaltèm in chronicum morbum (quod eſt hac in re ut admodum frequens, ita ſummopere utile) ad ſalutis portum utcunque perducat. Exinde fit, ut hujuſmodi in febribus, raro purgantia, niſi ab initio, & quidem cùm abſente diarrhæa, quotidie remiſerint, aut alternis diebus rigore, aut ſaltèm frigore exacerbentur, juvare ſolent; tunc enim, quoniam non levis febrilis fermenti portio hypochondriorum glandulis, quæ in primas vias hiant, hærere ſolet, non ægrè illinc blandis ſubitò emeticis, aut dejectoriis evellitur; ut indè locus fiat uſui Chinæ chinæ, guttulis Olei Matthioli irroratæ, tanquam ſpecifico hujus peſtilentiæ alexipharmaco, quod experimento quoque utiliſſimum compertum eſt apud illos, qui continuis quanquam febribus, gelido tamen artuum frigore laborant. Sed hæc purgatio non niſi primâ, aut ſecunda die laudatur: poſtea verò, quoniam ſæpè (excitatâ diarrhęâ, vel dyſenteriâ) ad alvum confluit malignus humor, ab omnibus purgantibus penè cum ſuperſtitione abſtinendum eſt, ſoliſque diaphoreticis, & alexipharmacis utendum.

Purgantia in hiſce febribus niſi ab initio rarò proſunt.

Specificum harũ febrium pulchinæ cum ol. Matthioli.

XI. At verò, ſi febris ſervaverit ideam continentis, ſtipeturque delirio, lethargo, & convulſionibus, nullumque urgeat extremorum frigus; quoniam ſignificat acre, malignumque fermentum majori ex parte intrà ſanguifera vaſa furere, atque in præcordia, cerebrum, & nervos impingere;

Quibus in caſibus abſtinendum ſit catharticis.

 pur-

purgantibus exasperari solet, etiam si nauseâ, ac vomitu æger vexetur; exigitque tantummodo blanda crebraque enemata, stillatitias aquas vel simplicia, quæ longa vocant, jura acidovolatilia, ex decoctione rad. scorzoneræ, pimpinellæ, gramin. contryer., acetosæ, ac foliis contusis sonchi; postulat pariter emulsiones ex semin. melon. cardui sancti, & amygdalis, additis temperatis diaphoreticis, & cardiacis, modò ex stibio diaph. succino, & camph. modò ex C. C., ac lapide Bezoar. vel guttulis spiritus sal. volat. sal. armon., modò ex confectione Hyacinth., de Alcher., ac potissimùm Diascordio Fracastorii. Quin imò, cùm primùm coacti alicubi sanguinis indicia apparuerint, auri etiam tinctura, rite præparata, vel spiritus Mannæ, quem vitæ appellant, ægris exhiberi potest. Sed vesicantia præcipuè non solùm artubus, verùm etiam cervici tempestivè, atque utroque in casu, modò absit dysenteria, admovenda erunt.

Remedia præscribuntur.

Vesicantia proficua, & quando.

XII. Hoc tibi fortè mirum videbitur, quod, quanquam in maligna ista febri viperei dentis instar censeatur phlebotomi lanceola; nihilominùs tamen ægrotantes plethorici, qui eâdem febri cum dolore capitis, pulsuque magno, & æquali corripiuntur, sectâ vena frontis, vel jugulari, tunc maximè, cum majori mentis motione, soporeque, immo parotide premerentur, quandoque levati fuerint: Sectiones enim istæ (modò extremorum frigus absit, & vires constent) accensetur illis, quas laudat Hippocrates, [g] & proximi ventris appellat; evacuant nanque, & revocant in præcordia, ac subindè in vitalem circulum multas cruoris partes, quæ piceam, & quasi non dixerim, polypeam consistentiam nactæ, sinubus duræ menyngis, atque uni-

Quibusnam & quando venæ sectio utilissima fuerit.

[g] 6. *Epid Sect.* 6.

universæ propemodum cerebri superficiei, perindè quasi supremi, mortalesque decubitus, pertinaciter adhæserant, atque illinc deturbari naturæ operâ non solent, nisi magno, ac plerunque irrito, parotidum conatu.

XIII. In eundem pariter scopum collimant non solùm viscera recèns mactatorum animalium, cranii suturis adhibita, utpotè quæ proprio sale oleoso volatili illas sanguinis particulas diluunt, leniunt, ac submovent, quæ summo capiti erant defixæ; verùm etiàm cucurbitulæ siccæ, atque adhuc semel scarificatæ, si opus fuerit, ac præ cæteris frictiones per totum morbi cursum, inunctis manibus oleo amygd., & Matth. cum camphora, identidem repetitæ, torpescentibus liquidis naturales motus inspirant.

Alia remedia traduntur.

XIV. Sed vereor, nè Tu arguas, meâ ex memoriâ discessisse remedium maximopere necessarium pellendis necandisque vermibus, quod fortè primas in hoc morbo tenere debuerat. Porrò illius non sum oblitus, sed valdè dubito, nè, dum pharmacum (præter quàm ex amaris vegetabilibus, Chinâ præsertim, atque ex acidiusculis cardiacis) quærimus, venenum inveniamus, quod ægros citiùs, quàm vermes perdat. Mercurialia enim in tanta naturalis œconomiæ confusione, nervorumque potissimum oppressione quid quæsò aliud, nisi, mortiferâ in cerebrum inducta epigenesi, novas turbas facere possunt? Igitur in alexipharmacis, ipso in tempore, denique in naturæ præsertim solertia, quæ docta est sinè magistro, spem omnem collocare oportet, ut filii Patris simus, qui nos admonuit, ut saltèm non noceamus. Nanque Medicina est quoddam experimentalis prudentiæ genus, quæ vix do-

Remedia necandis vermibus ex China & acidis cardiacis paranda.

Mercurialia maximè periculosa.

doceri ab ullo poteſt; tota ferè ſedulo, peritoque ab artifice in arena ipſa invenienda, ac tractanda eſt. Macte igitur animo, mi Cocchi. Sed, dum aliorum valetudini incumbis, fac, ut tuæ quàm diligentiſſimè ſervias.

Romæ prid. Kal. Sept. MDCCIX.

C A P. IV.

De modo, & Fine Ferentinenſis Epidemiæ.

Morborum Epidemicorum hiſtoria poſteris utiliſſima.

Conducit etiam ad Poſterorum utilitatem, ut eos non lateat modus, ac tempus, quibus Epidemicæ conſtitutiones ſolent deſinere; ut indè non tantùm naturam, ordinemque rerum ediſcant; verùm ut, quid Ars quoque præſtare aliquando poſſit ad malorum exitum antevertendum, apertè deducant. Cùm enim Ars ſit imitatrix, & miniſtra naturæ, valebit certè, ſi locorum id ferat ingenium, debilitare, atque enervare cauſam Epidemiæ, cùm illa maximè furit, ut aliàs diximus, & nunc rurſus admonebimus.

Ferentinenſis Epidemia ſub hyemis initium deſæviit.

II. Itaque Ferentinenſis Epidemia Anno 1709. circa ſolſtitium æſtivum orta, ſextili menſe aucta eſt, & ferè toto Autumno ſic viguit, ut quingentos penè homines enecuerit, Ferentino præcipuè, & Anagniâ Civium jacturam ſentientibus. Hyemis tandem initio ejuſmodi luis incendium deferbuit: cùm ſcilicèt copioſi à Cœlo decidiſſent imbres ad temperandum, extinguendumque fervorem fraceſcentium aquarum, quæ poſtea obrigentibus frigore cam-

campis coactæ sunt; imo verò aquilonaribus ventis, quæ in aërem evectæ iam erant, morbidorum vaporum cohortes partim fugatæ, ac dispersæ, partim ad ima repercussæ, simul, & cum propriis ovulis penè omnibus insecta in paludibus suffocata, atque exanima reddita sunt.

III. Pluviæ igitur in memoratâ Epidemiâ primùm omnium juvare deprehensæ fuerunt: Nam sales alchalino-acres tum dilui, retundi, ac mitescere cœperunt; non secùs ac spiritus acido-urinosi, immò sales arsenicales, & venefici multitudine aquarum permisti de turbativâ, & corrodenti vi magnopere remittunt.

Cur pluviæ morbum retuderint.

IV. Hinc verò nemo non videt, quod si Campaniæ flumen è vicinis Ferentino montibus transverso alveo Agros illos, & Consularem viam secaret; vel dulces aquarum fontes ab iisdem montium radicibus majori copia decurrerent; fieri facilè posset, ut, si quando mediâ æstate thermales potissimùm aquæ ob Villicorum negligentiam illic sinantur corrumpi, statim per Aquilegem novis apertis canalibus, & scrobibus, vel adhibitis syphonibus eædem aut fluminis, aut fontium lymphæ, quò oporteret, deductæ, corruptos latices pluviarum instar temperarent, atque diluerent. Quamobrem illa, quæ tot funera inferre solet, petita ab inquinatis aquis deleteria vis, per ipsasmet, dulces tamen, jugesque aquas (ut à magnis olim Medicis factum fuit) penitùs extingueretur.

Dulcibus aquis infusis, thermalium putrescentium noxa levari posset.

CAP.

C A P. V.

De Præsidiis per Summum Pontificem adhibitis, nè aquæ in posterum in Agro Ferentinensi resideant.

Pontifex Ferentinensibus consuli jubet.

SAcratissimus Princeps Clemens XI., cujus præcipuum studium est in publica commoda maximas, paternasque curas dividere, ut etiam subditis, quos non videt, quàm diligentissimè prospiciat, mandavit, ut in Sacra, quam vocant, Consulta negotium hoc sedulò agitaretur: quod cum Eminentissimi Cardinales illius Cœtus accuratissimè fecissent, decreto statuerunt, ut exactis Kal. Ianuarii Ægidius Maria Bordonus R. C. Apostolicæ in librandis aquis Architectus Ferentinum contenderet, & mala illa præsens contemplatus remedia pro sua peritia opportunè adhiberet. Eò itaque Vir diligentissimus se contulit, quumque omnia perpendisset, certò comperit Aquam scrofinicam tum copiâ, tum pravitate cæteras antecellere, eamque fuisse fontem, & originem grassantis per superiorem annum Epidemiæ.

Architectus librandis aquis eò mittitur.

Vetus cloaca purgatur.

II. Hanc igitur primò in cursum per antiquam cloacam revocandam censuit, ac propterea mandavit, ut saxeus ille, atque ingens, quem initio innuimus, subterraneus ductus à terra, cœnoque liberaretur, sed vix amotis operculis teterrimas, & penè suffocantes, quales spelunca Canis Neapoli, vel ubique locorum frumenti puteus nuper reseratus emittere solet, exhalationes expertus est; imò verò passim jacentium hìc illic aquarum odore sulphureo

phureo caput adeò gravari ſenſit, ut ipſe, ejuſque Miniſtri, atque Operarii ad aquam Reginæ Hungariæ, & neſcio quæ balſama naribus, temporibuſque admovenda non ſemel recurrere coacti fuerint.

III. Deinde Ferentini planum per horizontis libram expendens illud ad fluminis uſque alveum ſatìs inclinare deprehendit, & idcirco foſſas in ſolo recens effodi curavit, ut aquæ cæteræ ab invicem diſſitæ moras rumperent, & ſingulæ ad Theletem Campaniæ flumen liberè devolverentur: id quod etiam in Anagniæ Campis confectum eſt. Cùm enim Hernicarum aquarum vitia Bordonus diligenter perſpexiſſet, alias ſcilicet in eo tantùm peccare, quod in ſinuoſis locis otientur; alias infeſtum etiam ſulphur olere, & ferè omnes tartaro ſui generis abundare, quo ſenſim accreto, & lapideſcente, ipſæ ſibi vias impediunt; idcirco novos aquarum ductus altè effoſſos declivitate, atque margine munitos eſſe voluit. Nam telluris inclinatio nova ſenſim decurrentibus lymphis velocitatis momenta ſolet adjungere, quæ graviores, ac tartareas, quas illæ ſecum deferunt, partes in alveis ſubſiſtere ferè nuſquam patiatur.

Effoſis ſcrobibus aquæ in Thelетem fluvium deductæ.

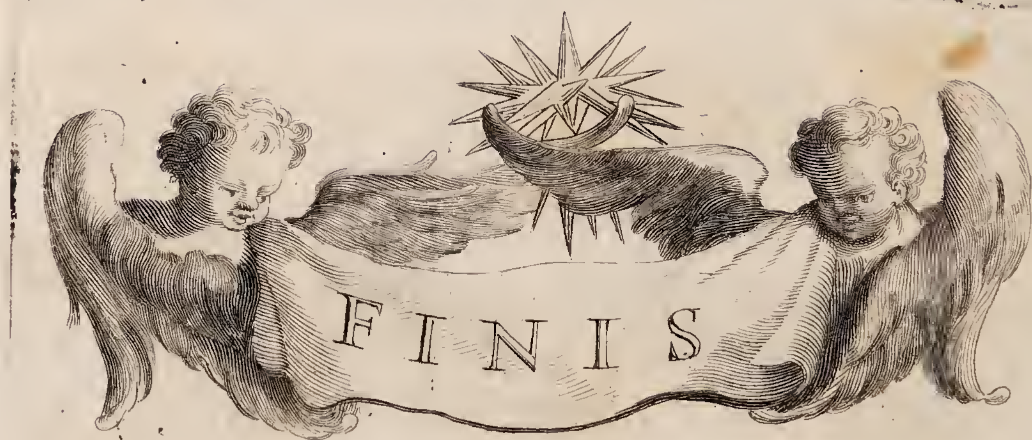
IV. Non defuerunt tamen ex Agricolis, qui, ut cannabem, linumque macerare, & cæpas ſerere, atque alere commodè poſſent, diffuſas huc illuc aquas in novos canales reduci, & liberè per ſuos alveos decurrere noluiſſent. Sed quàm miſera eſt hominum conditio, qui tenue lucrum propriæ nedum ſaluti, verùm vitæ etiam anteponunt! Nonnulli autem Anagniæ Cives lacunam quandam reliquam fieri ſatagebant, quò hyeme anates præſertim venatum irent, malum, quod ſubſequente æſtate imminebat, minime præſentientes. Demum Sonni-

Stulta atque importuna incolarum ſtudia lucrum potius quã ſalutem ſpectantium.

nenses, cum eorum oppidum ad fluminis dexteram situm sit, ne prædictæ aquæ in illud exonerarentur, temerè obstabant, ignorantes flumina novarum aquarum accessu non quidem retardari, sed potius ad velociorem cursum impelli, quemadmodum lymphas ad fluxum promotas, ac dulcibus permixtas mortiferum virus non amplius emittere.

Res tandem ad xitum perducta

V. At enim verò, superatis ejusmodi impedimentis, ad exitum res perducta fuit, scilicet non amplius in Hernicorum Agris latices resident: Lini, & Cannabis maceratio, cæparumque etiam satus Eminentissimorum Patrum decreto vetita sunt. Quamobrem incolæ illi, si de propriâ salute parum soliciti, tam necessarios aquarum ductus deinceps tueri neglexerint, & aut dilabente terra infarciri, opplerique denuò sinant, aut rupto aggere lymphas ad irrigandos hortos rursus derivare tentaverint, utinam, adventante jam jam septennio, in pristinam, quod Superi avertant, haud recidant calamitatem.

Typis Io: M.a Salvioni

INDEX RERUM NOTABILIUM,

Quæ in hoc Opere continentur.

A

Ca-

D

E

F

Fe-

G

H

Ha-

I

In-

Le-

M

N

O

P

Pa-

Pom-

Q

R

T

Mul-

Ejus-

F I N I S.

In Opere.

Errata	Corrige.
pag. 6 l. 4 multitudine	à multitudine
l. 17 illa	ille
l. 18. duratura	duraturus
17. 18. 38. Diemembroeckius	Diemerbroekius
45 l. 2 temperata	temperatæ
l. 3 evecta	evectæ
47 l. 19 Æquinoctium	Solstitium
54 l. 7 crasis	crases
84 l. 5 à f. crassiote	crassiore
96 l. 11 Pater	Petrus
101 l. 7 à f. decideret	decidere
106 l. ult. - adde - Aloysius Casolus Aquarum Librator	
111 l. 4 à f. hæc	hæ
119 l. 4 dicto	dicta
121 l. 25 *Laviniam*	*Lavinium*
130 l. penul. monitum	montium
131 l. 14 empiricus	*deleatur*
133 l. 18 crescere	*dele*
148 XIX.	IX., *& seq. num. usq. ad fin.*
149 l. 18 ligua	ligna
166 l. 23 prohibentur	prohibetur
172 l. 5 *tarius*	*rariùs*
174 l. 5 à f. septimum	sextum
219 l. 2 propriis	præparatis
225 l. 3 amygdalorum	amygdalarum
227 l. 4 *parotidas*	*parotides*
232 l. 6 à f. nonunquam	nonnunquam
253 l. 7 à f. tenuioribus	tenuiores
256 l. 15 reaptè	reapsè
292 l. 6 minus	minimus
306 l. 13 à f. 1707	1708
310 l. 7 exæviit	exsæviit
326 l. 2. à f. Civium	Civitatis
335 l. 14 aëris	aëri
337 l. 4 latentem	latentis
362 l 9 à f. præ	per
383 l. 2 causarum	causam
384 l. 7 à f. voluti	veluti
388 l. 6 à f. Auctorem	Auctorum
407 l. 14 recentiorem	rectiorem
419 l. 5 promulgandarum	promulgatarum
426 l. ultim. MDCCXI.	MDCCIX,

In Notis marginalibus.

Errata	Corrige.
pag. 38 concinit	coincidit
39 Mutinenti	Mutinensi
41 similisvæ	similisve
43 Nevvon	Nevvton
54 effectum	effectus
64 venetico	venefico
67 facto	pacto
87 accliviocibus	acclivioribus
147 reliquendæ	relinquendæ
172 salubrias	salubris
174 ibi	lib.
112	212
226 ingulat	jugulat
230 admonendus	admovendus
285 ægrotante curatis	ægrotantes curati
308 dum coalescant	ut coalescant
335 castrentium	castrensium
351 therapneuticæ	therapeuticæ
395 epidemiæ	epidemicæ
416 Aucta	Auctor